

ÁLTALÁNOS VÁLLALKOZÁSI FŐISKOLA

SZÁMOK – PIACOK – EMBEREK

LIPÉCZ GYÖRGY:

Adótáblák és társadalmi
viszonyok

BÖCSKEI ELVIRA:

Uniós támogatások – elszámolási
buktatók

SZEGŐ ANDREA:

Munkaerőpiac és dereguláció

PAPP FERENC:

Ellátási Lánc Menedzsment

KOVÁCS EDITH, DUDÁS JÁNOS:

Matematikai, logikai
eszmefuttatások

KELEN ANDRÁS:

Szociográfia a kézműves masszózók
világáról

11.

TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

2004 SZEPTEMBER

EDDIG MEGJELENT KÖTETEINK:

- 1. Globalizáció, átalakulás, vállalati környezet (2000)**
- 2. Átmenet, felzárkózás, versenyképesség (2000)**
- 3. Verseny Európa küszöbén (2001)**
- 4. Nemzetközi kapcsolatok – külgazdaság (2001)**
- 5. Oktatás, kutatás, gyakorlat (2001)**
- 6. Kis- és középvállalkozások Magyarországon (2002)**
- Special issue: On the Way to the European Union (angol nyelven, 2002)**
- 7. Információ, tudás, versenyképesség (2003)**
- 8. Fiatal kutatók két nemzedéke (2003)**
- 9. Európaizáció, globalizáció, reformok (2003)**
- 10. A világ 2001 után (2004)**

1200 Ft

SZÁMOK PIACOK EMBEREK

ÁLTALÁNOS VÁLLALKOZÁSI FŐISKOLA

Budapest, 2004 szeptember

SZERKESZTETTE:

G. Márkus György főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

LEKTORÁLTÁK:

Báthori Zsuzsanna főiskolai adjunktus, bejegyzett könyvvizsgáló

Lipécz György, a közgazdaságtudomány kandidátusa,
tanszékvezető főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

G. Márkus György, a politikatudomány kandidátusa,
főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

Szegő Andrea, a szociológia kandidátusa, tanszékvezető főiskolai tanár,
Általános Vállalkozási Főiskola

KIADJA AZ ÁLTALÁNOS VÁLLALKOZÁSI FŐISKOLA

Felelős kiadó: Antal János főtitkár

Felelős szerkesztő: G. Márkus György

Kiadványszerkesztő: Németh Zsuzsa

Nyomdai előkészítés: Somogyvári Gyuláné

ISSN: 1585-8960

TARTALOM

<i>Lipécz György: A progresszív jövedelemadó, az infláció és a makroszintű jövedelemelosztás</i>	7
<i>Böcskei Elvira: Számviteli dilemmák. A vissza nem térítendő fejlesztési támogatások elszámolásának buktatói</i>	19
<i>Szegő Andrea: Változások a foglalkoztatáspolitikai szervezetrendszerében hazánkban és uniós szinten</i>	27
<i>Papp Ferenc: Az Ellátási Lánc Menedzsment jellegzetességei Magyarországon</i>	37
<i>Kovács Edith: Sztochasztikus kapcsolatok elemzése során felmerült problémák és ezek kezelésére alkalmas alternatív módszerek</i>	47
<i>Dudás János: Statisztikai módszer mennyiségi ismérvek függetlenségének vizsgálatára</i>	63
<i>Kelen András: Szociográfikus bestiárium a prostitúció emancipáltabb batarterületeiről</i>	83
 <i>TÓTH ANTAL EMLÉKDÍJAS SZAKDOLGOZAT</i>	
<i>Verbászi Beáta: A rendszer tragédiája. Az 1968-as gazdasági reform előzményei, beindítása és kudarca</i>	111
 <i>VÁLLALKOZÁSSZERVEZŐ SZAKOS VÉGZŐS HALLGATÓK SZAKDOLGOZATAINAK ANNOTÁCIÓI</i>	
<i>Füzi Andrea: Családtámogatás a lakossági jövedelemadó-rendszerben</i>	125
<i>Gulyás Edit: A Treasury-tevékenység bemutatása a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt-n keresztül</i>	125
<i>Farkas Gábor: Az üzleti tervezés bemutatása a Magyar Villamos Művek Rt-nél</i>	126
<i>Konnert Olívia: A multinacionális vállalatok bitelezési hipermarketjei</i>	128
<i>Rinkóczi-Kovács Dániel: Magyarországi nyíltvégű befektetési alapok, az alapkezelők helyzete és kilátásai</i>	129
<i>Szalóki Krisztina: Miért jobb a teljesítménymenedzsment-rendszer?</i>	129
<i>Kukucska Szilárd: A Dunaferr Lemezalakító Kft. vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetének elemzése</i>	130
<i>Kurucz Judit: Hogyan forognak a fogaskerekek? A Postabank-Leasing Rt. működésének bemutatása</i>	131
<i>Tumpek Adrien: A pálinka múltja, jelene, jövője</i>	132
<i>Pápai Katalin: Gépjármű-forgalmazás és szervizelés az Európai Unióban és Magyarországon</i>	133

<i>Laczkó Rita: A magyar monetáris politika célkitűzéseinek és forint-eszköztárának bemutatása</i>	134
<i>Tibanyi Zsuzsanna: Magyarországi lakásfinanszírozás az Európai Unió küszöbén</i>	136
<i>Kocsis Dóra: A Robert Bosch Elektronika Kft. HR stratégiájáról</i>	137
<i>Werly Szilvia Anna: A Gyors-Ház Kft. üzleti terveinek elemzése</i>	138
 NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK SZAKOS VÉGZŐS HALLGATÓK SZAKDOLGOZATAINAK ANNOTÁCIÓI 	
<i>Gellért Anna: Az „Útiterv” esélyei</i>	140
<i>Fiáth Miklós. A közös agrárpolitika hatásai a magyar búza- és kukoricatermesztésre</i>	140
<i>Fülöp Anikó: Külkereskedelem és vám az uniós csatlakozás során</i>	141
<i>Gárdonyi Erika: Kaszkadőr – dublőr – veszélyszínész</i>	141
<i>Gyurcsó Ákos: Törökország – kurdkérdés</i>	142
<i>Jagasics Zsuzsanna: Az élethosszig tartó tanulás az Európai Unióban és Magyarországon</i>	143
<i>Incze Nikoletta: Alkalmazkodás és tolerancia</i>	145
<i>Kardos Orsolya: A vasúti közlekedés szabályozása az Európai Unióban valamint a csatlakozás hatása a hazai vasútra</i>	146
<i>Jenei Gizella: A regionális politika alakulása a Nyugat-Dunántúli Régióban és ennek hatása Zalaszentgrót statisztikai körzetére</i>	147
<i>Csatári Réka: A kulturális örökségvédelem európai uniós gyakorlata és a csatlakozásból eredő hazai feladatok</i>	148
<i>Debreczeni Krisztina: Kína a XXI. század nagyhatalma?</i>	149
<i>Drexler András: Az ENSZ békefenntartó tevékenysége</i>	149
<i>Fári Eleonóra Anna: Patikák marketingje</i>	150
<i>Fenyőfalvi György: A magyar ingatlanfejlesztői piac helyzete Budapesten az EU-csatlakozás határán</i>	151
<i>Antal Éva Magdolna: A német egység létrejöttének folyamata Helmut Kohl szemével</i>	152
<i>Bab Nikolett: Európa új pénze: az Euró</i>	153
<i>Bácskai Nóra: Az észak-koreai atomfegyver program és a 2002-es nukleáris válság előzményei, megoldásának lehetőségei</i>	154
<i>Bánbidi Zsuzsanna: Hogyan adjunk el bioágyat a marketing segítségével</i>	155
<i>Baranyai Zoltán: Az Euró múltja, jelene és jövője a dollár árnyékában</i>	156
<i>Berta Zsuzsanna: Személyek szabad mozgása az Európai Unióban</i>	157
<i>Borbényi Laura: A kiskörösi térség bemutatása a térség helyzetelemzésén és területfejlesztési koncepcióján keresztül</i>	158
<i>Buru Orsolya: A transznacionális vállalatok fejlődéstörténete, és szerepe a magyar gazdaságban</i>	159

ELŐSZÓ

A szerkesztő azzal büszkélkedik s azzal ajánlja az ÁVF Tudományos Közleményeinek új számát az olvasóközönség figyelmébe, hogy: kevés tudományos folyóirat, kevés szerzői kollektíva létezik Magyarországon, amely a témák és zsanerek olyan széles választékát kínálja fel, mint ahogy azt most mi tesszük. Tartalmi skálánk egyik végpontja körül helyezkednek el az elvont matematikai összefüggéseket megvilágító – a laikusnak szinte misztikusnak tűnő – számokkal, betűjelekkel, különböző fokú egyenletekkel és demonstrációkkal operáló tanulmányok: Kovács Edith opusza a sztochasztikus kapcsolatok elemzésével kapcsolatban és az orosz-lánkörmeit megmutató Dudás János hallgató értekezése a mennyiségi ismérvek függetlenségéről. A másik végpontot Kelen tanár úr szociográfiája képviseli, amelyet hosszabb belgiumi tartózkodása előtt testált ránk. Ő – „a prostitúció emancipáltabb határvidékeként” – a budapesti masszóz-világ általános jellemzőit, sajátos, pikáns típusait, és egyéni, intim részleteit úgy tárgyalja, hogy azokat – a magyar és a világirodalom jeles műveivel illusztrálva – egyrészt a klasszikus és a modern szociológia fogalmi eszköztárába, másrészt magyar és nemzetközi történelmi összefüggésekbe illeszti be. A tanulmányból ki-ki – érdeklődésének megfelelően – elméleti és/vagy gyakorlati következtetéseket vonhat le.

A matematikai absztrakciók és a nagyon is valóságos emberpiac közötti tematikus mezőben már közgazdaságilag is jól értelmezhető piacokról szólnak a tanulmányok.

Lipécz György dolgozatából kiviláglik, hogyan befolyásolja a progresszív jövedelemadó a lakosság és a költségvetés közötti újraelosztási viszonyokat.

Szegő Andrea a globális kapitalizmus jellegzetességeit vizsgálva, a magyar és a nyugat-európai tapasztalatok nyomán emeli ki a deregulációt mint meghatározó munkaerőpiaci trendet, amelyet a privatizáció és a decentralizáció valamint a flexibilizálás folyamatai kísérnek. Rámutat a magán- és a közszféra új típusú kapcsolódásának jeleire.

Papp Ferenc az Ellátási Lánc Menedzsment bemutatásával illusztrálja: csak az automatizált elektronikus kereskedelmi rendszerek képesek vevők tömegeinek individualizált kezelésére.

Böcskei Elvira a kis- és középvállalatok szemszögéből mutat rá a térítésmentes uniós támogatások elszámolásának szabályaira és buktatóira. Felhívja a pályázatot nyert vállalkozók figyelmét arra a rendkívül komplex számviteli feltételrendszerre, amelynek betartása nélkül nem lehetnek sikeresek.

Verbászi Beáta – a társadalomtudományi munkákra felajánlott Tóth Antal Emlékdíjjal kitüntetett végzős hallgató – szakdolgozata az 1968-as mechanizmus-reform történetével, átfogó értékelésével, hatásaival és ellehetlenülésével foglalkozik.

Befejezéséppen harmincbét végzős ÁVF-diák dicséretes, illetve jeles osztályzatú szakdolgozatának annotációit közöljük.

Budapest, 2004. július

G. Márkus György

Lipécz György*

A PROGRESSZÍV JÖVEDELEMADÓ, AZ INFLÁCIÓ ÉS A MAKROSZINTŰ JÖVEDELEM-ÚJRAELOSZTÁS

A progresszív jövedelemadó konstrukciója sajátos módon befolyásolja a jövedelmek makroszintű újraelosztását a lakosság és a költségvetés között. Az alábbiakban azt vizsgáljuk, hogy a nomináljövedelem változása inflációs körülmények között hogyan vezet *automatikusan* a jövedelmek átcsoportosításához. A teljesség igénye nélkül röviden összefoglaljuk a progresszív adórendszer matematikai szerkezetét, ismertetjük a marginális adó, az átlagadó, a teljes adó fogalmát, egymással való kapcsolatait, majd bemutatunk két egyszerű módszert, amellyel az adótöbblet keletkezése, reálértékének alakulása, valamint az adóteher változása általános formában elemezhető és értékelhető. Ennek segítségével néhány jellegzetes esetet mutatunk be.

Példa a progresszív jövedelemadó és az infláció kapcsolatára

Nézzünk egy egyszerű, de a valóságos viszonyokhoz közelálló példát. Az itt szereplő adótábla számait fogjuk használni a további példákban is.

Egy országban egy adott évben (bázisévben) a személyi jövedelemadó marginális kulcsai a következők voltak (%):

0 és 600 eFt között	20%;
600 és 1 200 eFt között	30%;
1 200 eFt fölött	40%.

Az adótábla a következő évben (a tárgyévben) nem változott.

Egy egyénnek 3000 eFt jövedelme volt az első évben. A következő évben 20%-os volt a nomináljövedelemnövekedés és 20%-os volt az infláció is, a bruttó reáljövedelem tehát nem változott. A kérdésünk az, hány eFt-tal változott az egyén *által fizetett adó reálértéken számítva*? Ez egyben azt a makroökonómiai kérdést is jelenti, hogy *hogyan változott az adózók és a költségvetés közötti újraelosztás*.

Az első évben a 3000 eFt jövedelem adója 1020 eFt volt, ami 34%-os átlagos adóterhet jelent.

A következő évben a 3600 eFt jövedelem adója 1260 eFt volt, ami 35%-os átlagos adóterhet jelent. (Tehát az átlagos adóteher 1 százalékponttal emelkedett)

A nominális nettó jövedelem	
Az első évben:	1980 eFt
A következő évben:	2340 eFt

* Főiskolai tanár, tanszékvezető, Általános Vállalkozási Főiskola

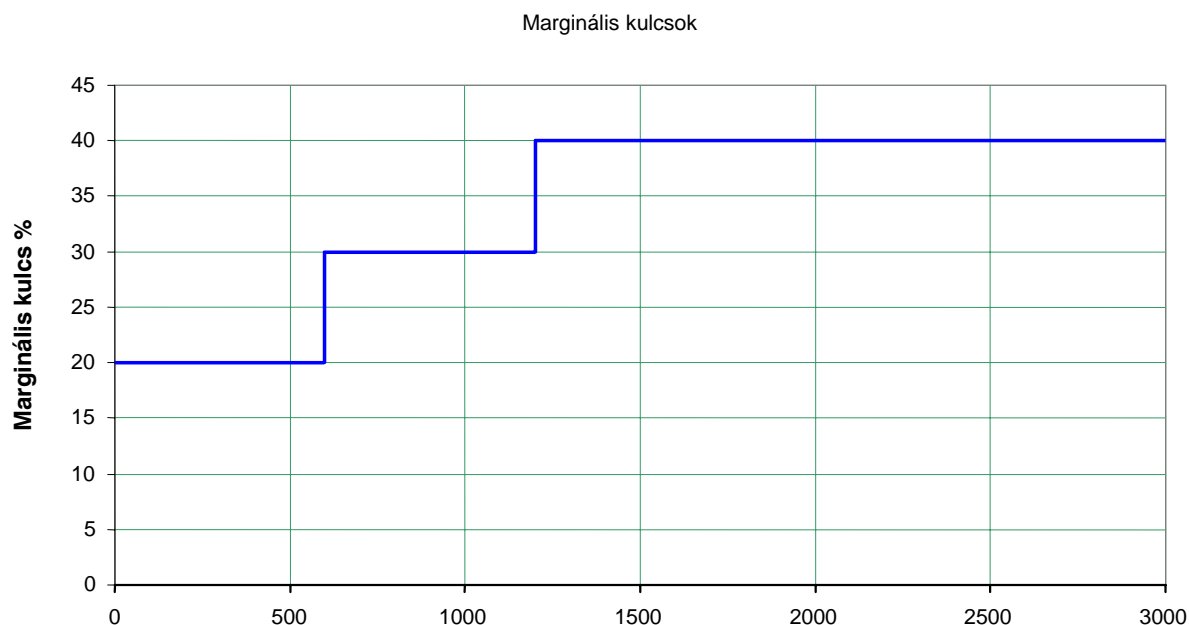
A második évi adó reálértéke: $1260 \text{ eFt} / 1,2 = 1050 \text{ eFt}$. Ez az előző évihez képest 30 eFt-tal több. Tehát, bár a bruttó reáljövedelem nem változott, az adózó egyén 30 eFt-tal több adót fizetett reálértéken számítva, azaz, a nettó reáljövedelme 30 eFt-tal csökkent.

Az állam (a költségvetés) és az állampolgár között a jövedelemadó progresszivitása miatt *újraelosztás* ment végbe az állam javára. Hogyan értékelhető ez az eredmény? Először is különbséget kell tenni az *egyén* és az *összesség*, azaz, a makroszint között. Az *egyévre* nézve elfogadható, hogy a nagyobb jövedelemből fizetett nagyobb adó nem jelent feltétlenül nagyobb áldozatot a jövedelem csökkenő határhaszna miatt. A progresszivitás végső soron az egyének közötti egyenlő teherviselés elvén nyugszik, az egészre nézve azonban, az egyének összessége és az állam közötti osztozkodásra nézve ennek az elvnek nincs relevanciája. *Makroszinten* tehát az a kérdés merül föl: ha nő az összjövedelem, akkor milyen arányban osztozzon a növekményen a lakosság és a költségvetés?

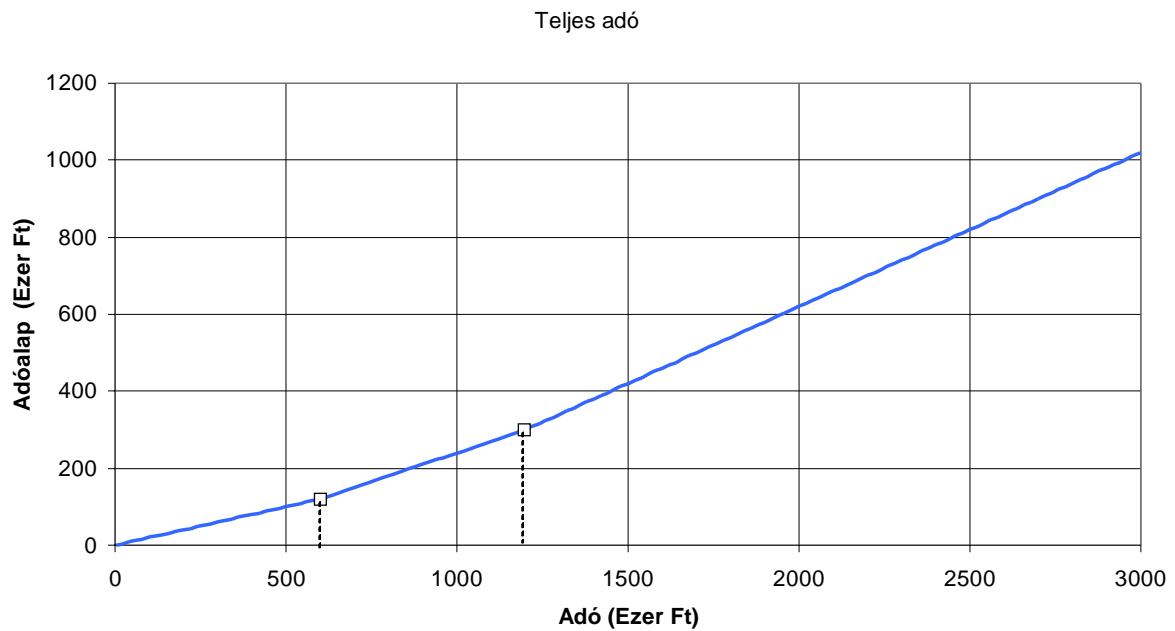
Az adófüggvények

A progresszivitás hatásainak elemzéséhez vegyük szemügyre az adórendszer matematikai szerkezetét, azaz, vizsgáljuk meg az adó függvények közötti összefüggéseket.

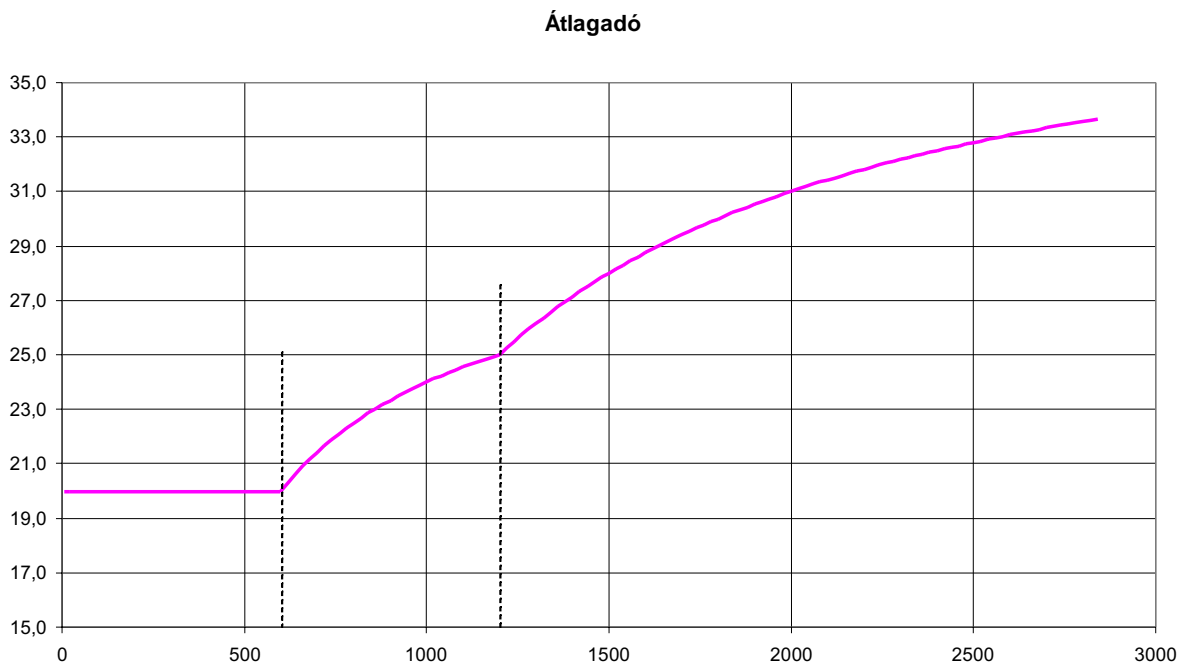
A fizetendő adót az egyes sávokhoz tartozó adókulcsokkal, az úgynevezett marginális kulcsokkal szokás megadni. Ábrázoljuk az adóalap függvényében a marginális kulcsokat, a fenti példában szereplő adótábla alapján. A vízszintes tengelyen az adóalap, a függőleges tengelyen a marginális kulcsok %-ban szerepelnek.

Mint az könnyen belátható, a fizetendő adó meghatározása a szakaszos *függvénygörbe alatti terület* meghatározását jelenti. Az adó tehát nem más, mint a marginális adó függvény határozott integrálja 0-tól az adott jövedelemszintig. Maga az adófüggvény lineáris szakaszokból áll, sávonként eltérő meredekséggel. Az adófüggvény deriváltja a marginális adó, azaz, az adófüggvény meredekségét a marginális adó (más néven határadó) adja meg.

Fontos mutató még az *átlagadó*, azaz, a teljes adónak az egységnyi jövedelemre jutó része. Ennek a függvénynek a grafikonja (lásd az ábrát) a második sávtól kezdve sávonként eltérő paraméterű hiperbolákból áll, a függvény egésze monoton növekvő, azaz: az átlagadó az első sávban konstans, azután a jövedelemmel együtt nő.

Ha az adóalapot a -val, az adót T -vel jelöljük, akkor a fenti függvények közti kapcsolatokat formálisan így írhatjuk föl:

$$\text{A marginális adó: } t = \frac{dT(a)}{da} \quad \text{ill. a teljes adó } T = \int_0^a t \, da$$

$$\text{Az átlagadó } AT = \frac{T(a)}{a}$$

A progresszivitásból fakadó hatások változatlan sávhatárok és adókulcsok esetén

Változatlan adótábla esetén felhasználva a fenti összefüggéseket, követve a bevezető példa számításának menetét, írjuk fel általánosabb formában az adótöbblet reálértékét. A következő jelöléseket fogjuk használni:

- a : adóalap (jövedelem) a bázisidőszakban
- t : az adott jövedelemszinten érvényes marginális adó,
- \bar{T} : az adott jövedelemszinthez tartozó alsó sávhatár
- π : az s sávhatárhoz tartozó összes adó
- g : az inflációs ráta ($= CPI - 1$)
- g : a jövedelem növekedési rátája
- $*$: a reálértékre utal

Az adó nagyság a bázisévben:

$$T_0 = \bar{T} + t(a - s) = \bar{T} + ta - ts$$

Az adó nagysága a következő évben, ha a jövedelem $(1+g)$ -szeresére nő:

$$T_1 = \bar{T} + t \cdot [(1+g)a - s] = (\bar{T} - ts) + t(1+g)a$$

A T_1 tehát a *tárgyévi* adó nagyságát a *bázisévi* jövedelem, ill. adóalap (a) függvényében adja meg. Határozzuk most meg a tárgyévi adó reálértékét, azaz, a bázisidőszak árain számított értékét.

Ehhez $(1+\pi)$ -vel kell osztani.

$$T_1^* = T_1 \frac{1}{1+\pi} = (\bar{T} - ts) \frac{1}{1+\pi} + t \frac{1+g}{1+\pi} a$$

Így a bázisévi és a tárgyévi adó egyaránt a bázisév árain van számba véve, tehát vehetjük a kettő különbségét: $\Delta T^* = T_1^* - T_0$

$$\Delta T^* = (\bar{T} - t s) \left(\frac{1}{1 + \pi} - 1 \right) + t \left(\frac{1 + g}{1 + \pi} - 1 \right) \alpha \quad (*)$$

vagy:

$$\Delta T^* = (t s - \bar{T}) \left(1 - \frac{1}{1 + \pi} \right) + t \left(\frac{1 + g}{1 + \pi} - 1 \right) \alpha$$

A ΔT^* a reáladótöbblet függvény, értéke a bázisidőszaki jövedelemtől lineárisan függ, és hasonlóan a teljes adó függvényéhez, ez is lineáris szakaszokból áll.

Jelentősen egyszerűsödik a képlet két fontos speciális esetben:

- A jövedelem és az ár növekedése egyforma, azaz $g = \pi$. Ekkor a második tag 0, tehát az adótöbblet az adott sávon belül *nem függ az adóalap nagyságától*, csak a legutolsó sávhatártól és az ahhoz tartozó kumulált adótól.

$$\Delta T^* = (t \bar{\alpha} - \bar{T}) \left(1 - \frac{1}{1 + \pi} \right)$$

- Nincs infláció, azaz $\pi = 0$. Ekkor az első tag lesz 0, és így a reáladó növekedése, amint ez a képlettől függetlenül is könnyen belátható:

$$\Delta T^* = t \alpha g$$

Fontos kérdés, hogy az adótöbblet függvény növekvő-e vagy csökkenő. A (*) képletből leolvasható, hogy ez g és π viszonyától függ.

- Ha a $g > \pi$, akkor az a-tól függő rész együtthatója pozitív
- Ha a $g < \pi$, akkor az a-tól függő rész együtthatója negatív

Ez arra hívja föl a figyelmet, hogy a progresszivitással összefüggő jövedelem-átcsoportosítás alapvetően és elsősorban *a nomináljövedelem növekedésétől* függ. Ezt csak módosítja az infláció mértéke. Ebből az következik, hogy ha a bruttó reáljövedelem nem változik, ahogy a bevezető példában feltételeztük, *a döntő kérdés az, hogy a nomináljövedelem* hogyan alakul.

Ahhoz hogy a reáladótöbbletet a jövedelem függvényében ábrázolhassuk, további kiegészítésekre van szükség. A fentebbi formuláink ugyanis csak akkor érvényesek, ha *a megnövekedett jövedelem nem kerül át a következő sávba*. Meg kell tehát vizsgálnunk a jövedelem- és árnövekedés hatását *a felső sávhatárt megelőző* jövedelemtartományban. A követő sávbeli változókat vesszővel különböztetjük meg. Képleteink most így alakulnak:

$$T_0 = (\bar{T} - t s) + t \alpha$$

$$T_1 = (\bar{T}' - t' s') + t' (1 + g) \alpha$$

$$T_1^* = T_1 \frac{1}{1 + \pi} = (\bar{T}' - t' s') \frac{1}{1 + \pi} + t' \alpha \frac{1 + g}{1 + \pi}$$

$$\Delta T^* = T_1^* - T_0$$

$$\Delta T^* = \left[(\bar{T}' - t' s') \frac{1}{1 + \pi} - (\bar{T} - t s) \right] + \left(t' \frac{1 + g}{1 + \pi} - t \right) \alpha \quad (**)$$

A (**) reáladó-többlet-függvény az $\left(\frac{s'}{1+g}, s'\right)$ jövedelemtartományban érvényes.

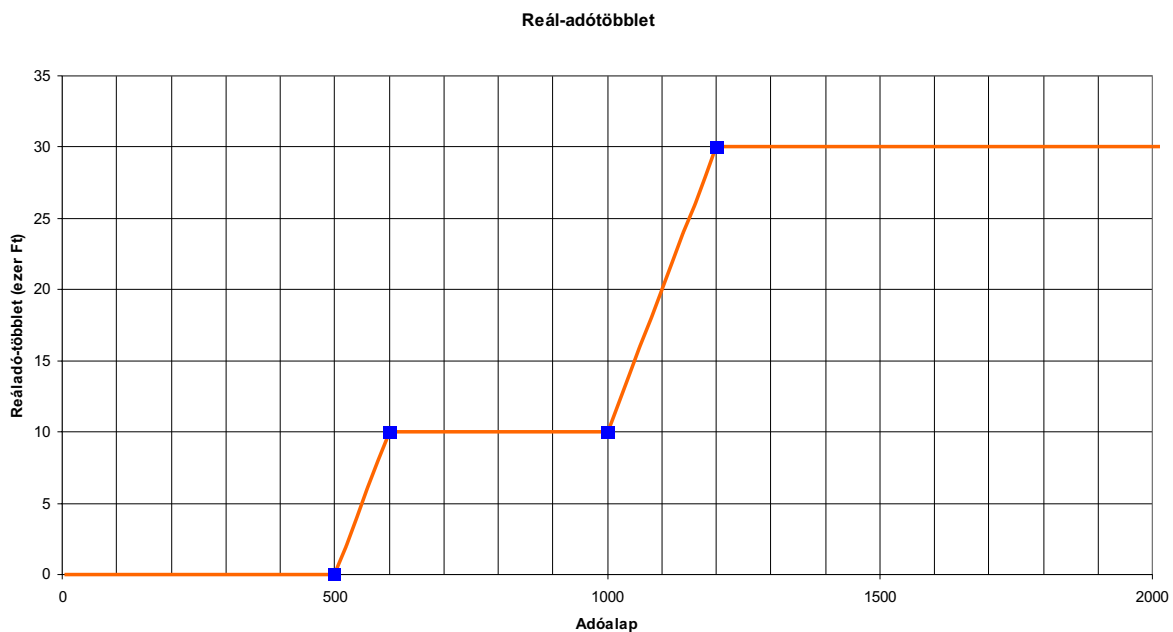
Egy adott sávban az adó-többlet-függvény meredeksége tehát

- az alsó sávhatár fölötti tartományban az $\alpha = \frac{s'}{1+g}$ jövedelemszint alatt $t \left(\frac{1+g}{1+\pi} - 1\right)$,
- a felső sávhatár előtt $\alpha = \frac{s'}{1+g}$ jövedelemszint fölött pedig $t' \frac{1+g}{1+\pi} - t$

Most már meg tudjuk rajzolni az ΔT^* függvény grafikonját, és a bázisidőszaki jövedelem (adóalap) függvényében elemezni tudjuk az adózó és a költségvetés közötti osztozkodást.

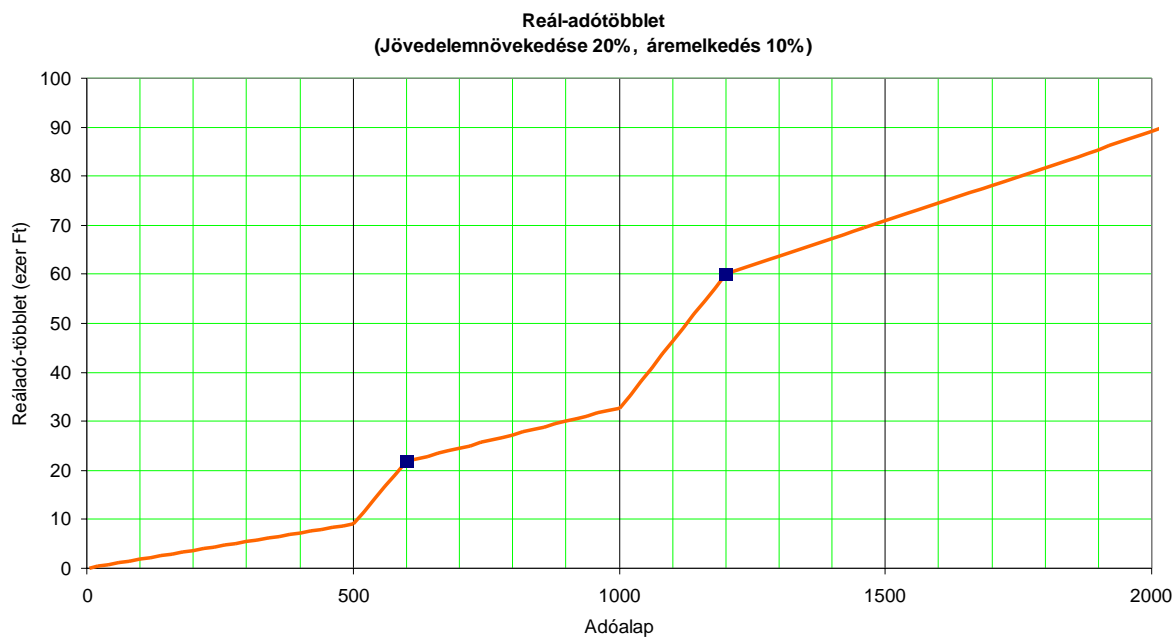
Néhány jellegzetes eset ábrázolása és elemzése

Nézzük először azt az esetet, amikor mind a jövedelem, mind az általános árszínvonal 20%-kal nő, tehát a reáljövedelem változatlan.

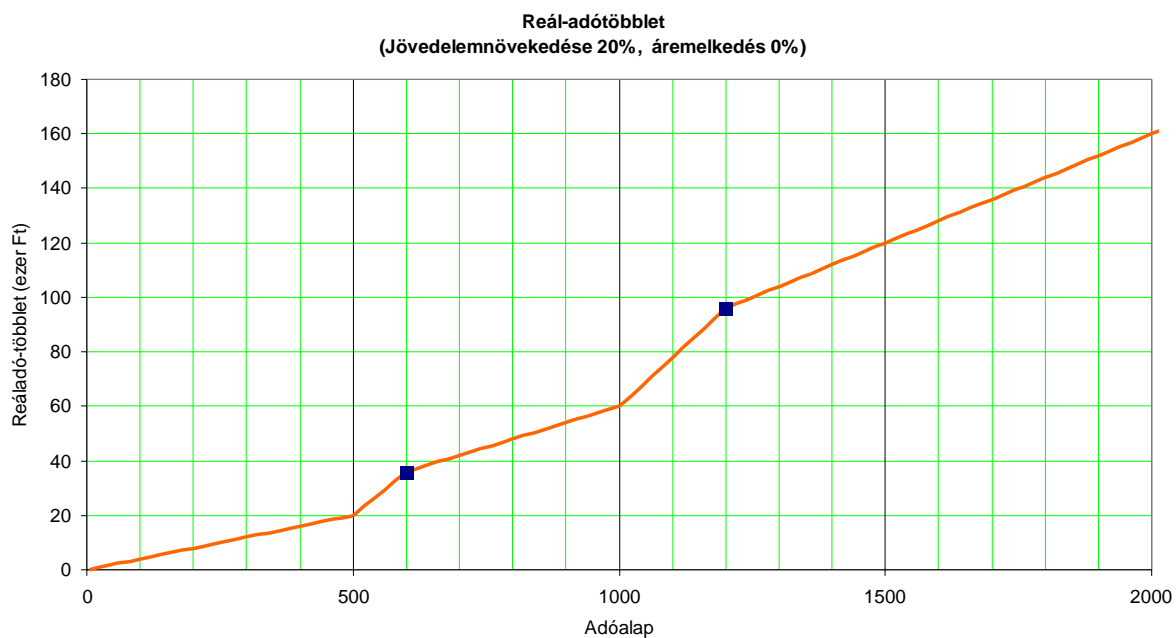

A grafikon minden sávban vízszintes szakasszal kezdődik, aztán a felső sáv előtti szakaszokon 10 %-os meredekségűvé válik, hiszen, mint a képletből kiolvasható, ezen a szakaszon a meredekség éppen a két egymást követő marginális kulcs különbsége lesz, ami a példabeli adótábla szerint mindkét szakaszra valóban 10 %.

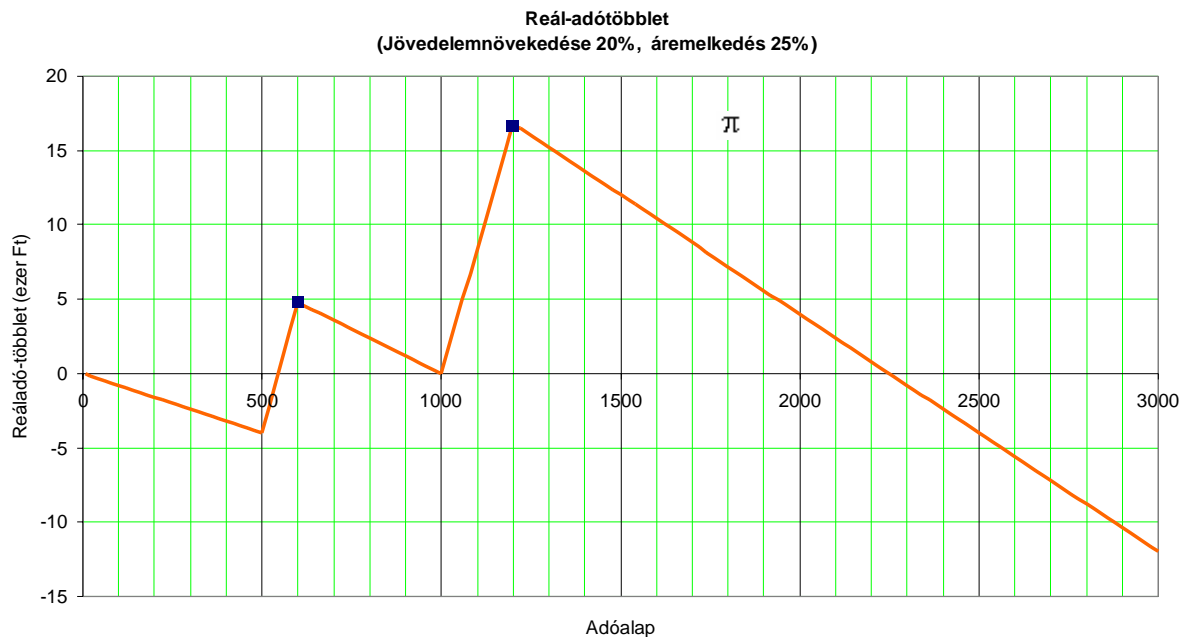
A következő változat legyen az, hogy a jövedelemnövekedés továbbra is 20%-os, de a infláció legyen csak 10%. Az egyes sávok fő szakaszai (az alsó sávhatár utáni szakaszok) így már nem vízszintesek, hanem pozitív meredekségűek a (*) képlet alapján, és sávról sávra egyre meredekebbek. A sávhatár előtti szakaszok pedig a (**) képlet szerint meredekebbek a fő szakaszoknál.

Ha továbbra is 20%-os a nomináljövedelem-növekedés, viszont nincs infláció, akkor az ábra jellege nem változik, de meredekebbek lesznek az egyes szakaszok. Tehát egyre nagyobb ütemben csoportosul át jövedelem a költségvetés javára.

És végül nézzük meg azt az esetet, amikor az *infláció nagyobb a jövedelemnövekedésnél*. Legyen $g = 0,2$ és $\pi = 0,25$. Ez érdekes és nem várt grafikont eredményez: egyes jövedelmektartományokban a reáladó-többlet negatív, más tartományokban pozitív. Ugyanis, mivel $g < \pi$, a fő szakaszok negatív meredekségűek, ahogy ezt a (*) képlet elemzése kapcsán megállapítottuk. A felső sávhatárt megelőző szakaszok viszont a választott ráták mellett – tehát nem általánosan, nem minden g és π érték mellett, – pozitív meredekségűek. Az 1200 eFt-os jövedelemnél pl. (ami sávhatár), kerekén 17 ezer a reáladó-többlet, miközben a *bruttó* reáljövedelem is csökkent 4%-kal! 3000 eFt jövedelem mellett viszont a reáladó 12 eFt-tal csökkent.

A progresszivitásból fakadó hatások változó sávhatárok és adókulcsok esetén

Bonyolultabbá válik a helyzet, ha egyik évről a másikra nemcsak a jövedelmek és az árak, hanem az adótábla is változik, ha tehát változnak a sávok is és a kulcsok is. Az elemzés folytatására két út kínálkozik:

- A fentebbi számításaink továbbvihetők, azaz: meghatározhatjuk valamilyen árszínvonal- és jövedelem-növekedés esetére az adótöbblet reálértékét.

- Ha magát az adótáblát akarjuk értékelni az egyéni adófizetők szempontjából, akkor elegendő az infláció hatásával foglalkozni, hiszen ha nem lenne infláció, akkor a két tábla összehasonlítása nem okozna problémát. Az infláció hatása úgy szűrhető ki, hogy a sávhatárokat megszorozzuk a fogyasztói árindex-szel.

Példaként vegyük a 2004-es magyar személyi jövedelemadó táblát és egy – a jelen sorok írásakor megjelent – 2005-re vonatkozó változtatási javaslatot. (Megjegyzendő, hogy a példa nem alkalmas a konkrét gazdaságpolitikai következtetések levonására, mert az adóalap meghatározása, a különböző csoportok által igénybevehető kedvezmények, ill. azok feltételei lényegesen befolyásolhatják az adóterhek alakulását, megoszlását.)

A 2004-es adótábla

Sáv	Határok Ezer Ft	A sávhatárig fizetendő adó	Marginális kulcs
0	800	0	0,18
800	1500	144	0,26
1500	–	326	0,38

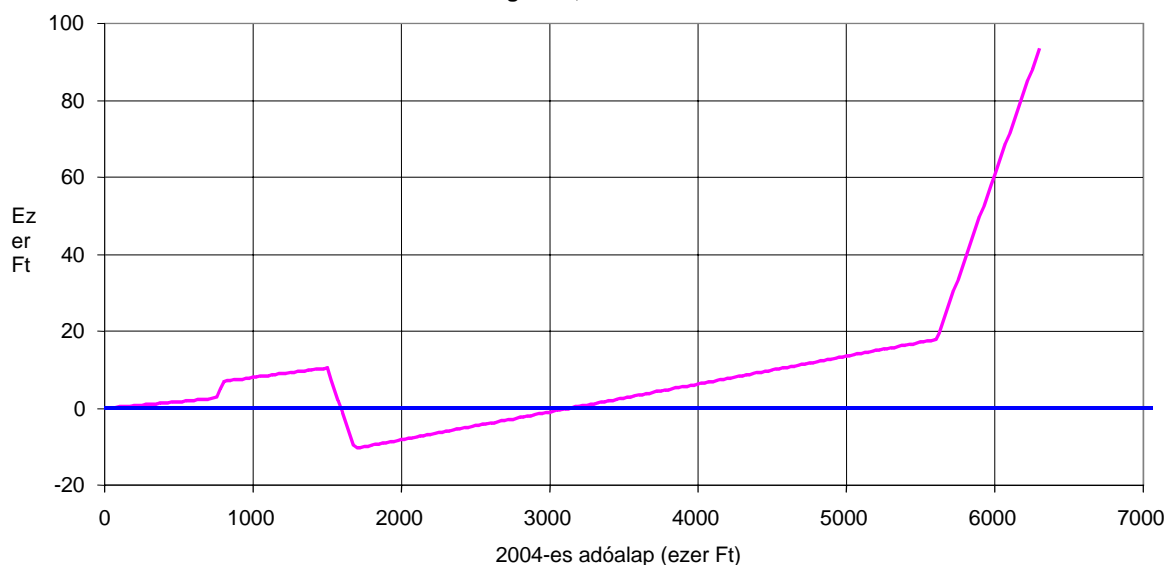
Egy előzetes javaslat a 2005-ös adótáblára*

Sáv	Határok Ezer Ft	A sávhatárig fizetendő adó	Marginális kulcs
0	800	0	0,18
800	1500	144	0,26
1800	6000	404	0,38
6000	–	2000	0,48

A számítások formális levezetését és elemzését már nem részletezzük, csak a számítások eredményét ismertetjük. Az alábbi táblázat egy 7%-os keresetnövekedés és az általános árszínvonal 5%-os növekedésének hatását mutatja az adó növekményére reálértéken, a javasolt adótábla alapján.

Reál-adótöbblet 2005-ben egy előzetes adótábla-javaslat szerint

$g = 7\%$, $\pi = 5\%$

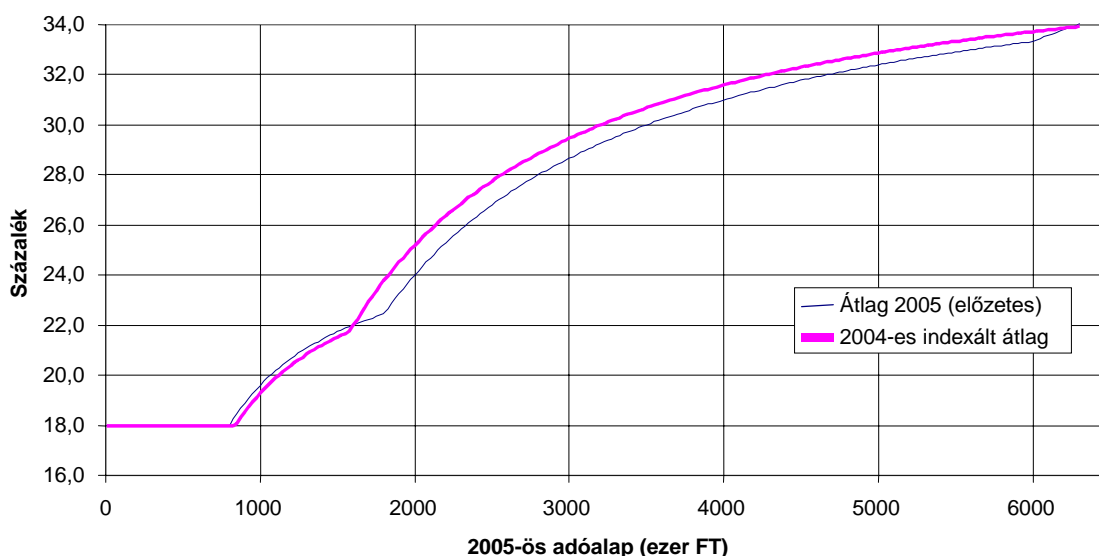

* (Az MSZP parlamenti frakciójának javaslata, 2004. július, lásd pl. Magyar Hírlap. 2004. július 10.)

Látható, hogy kb. 1600 eFt-os jövedelemig az adóteher-növekmény az előző évhez képest – a javaslattevők várakozásaival ellentétben – pozitív, ezt követően kb. 3100 eFt-ig negatív, aztán a magasabb jövedelmeknél végig pozitív, mégpedig a jövedelemmel együtt növekvő mértékben. A 48%-os kulcs hatására a $6000 / 1,07 = 5600$ eFt-os jövedelemszinttől kezdve gyorsabban nő.

Ez a módszer az *előző* évi jövedelem függvényében mutatta meg adott növekedési és inflációs ráta mellett a *következő* évi reáladó-többség nagyságát. A másik alkalmazható módszer arra a kézenfekvő megfontolásra épül, hogy ha a bázisévi sávhatárokat megszorozzuk az árindex-szel, (a kulcsokat változatlanul hagyva) akkor az így kapott táblázat a bruttó reálkereset változatlansága esetén az adó reálértékét is változatlanul hagyja. Más szóval: az ilyen indexált adósávok mellett az inflációt ellentételező nomináljövedelem-növekedés nem vezet adóteher-növekedéshez. Az adóteher tehát csak a reáljövedelem növekedése révén következhet be. Most a *tárgyidőszaki* árakon számolunk, és az összehasonlítási alap az indexált bázisidőszaki táblával kiszámolt adó vagy az így kiszámolt átlagadókulcs.

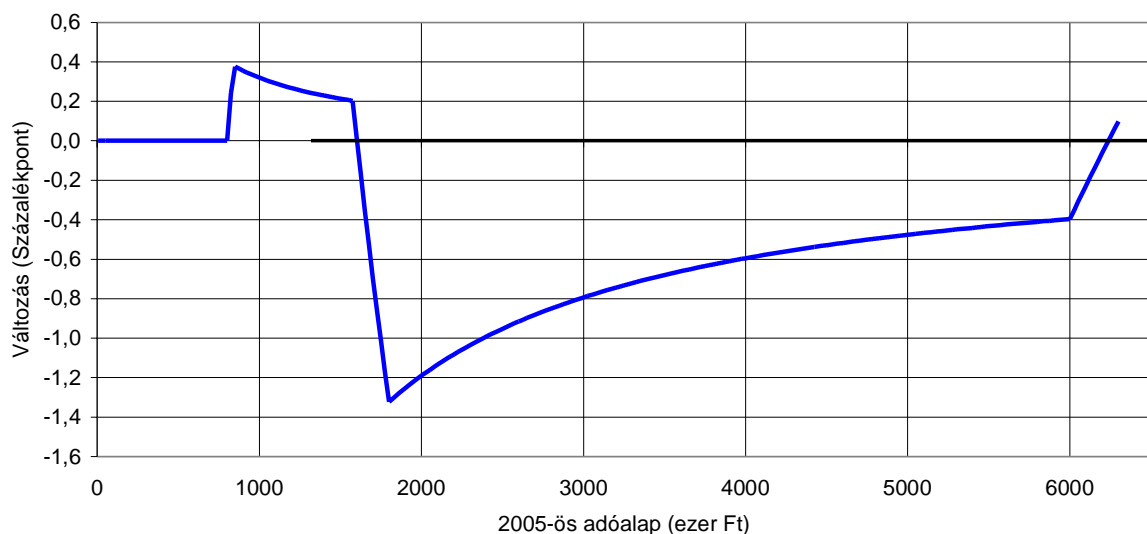
Az átlag-kulcsok összevetése

A vastagabb vonal a 2004-es indexált adótáblával számolt adókulcsokat mutatja, míg a vékonyabb a 2005-re javasolt adótábla szerinti átlagokat. A két görbe közötti különbség tehát azt teszi láthatóvá a 2005-ös jövedelmek függvényében, hogy mennyiben különbözik a 2005-ös tábla a 2004-estől, ha az infláció hatásától eltekintünk.

A két görbe közötti függőleges eltérést egy másik ábrán mutatjuk meg:

Az átlagadó változása az előző évhez képest
(%-pontban)

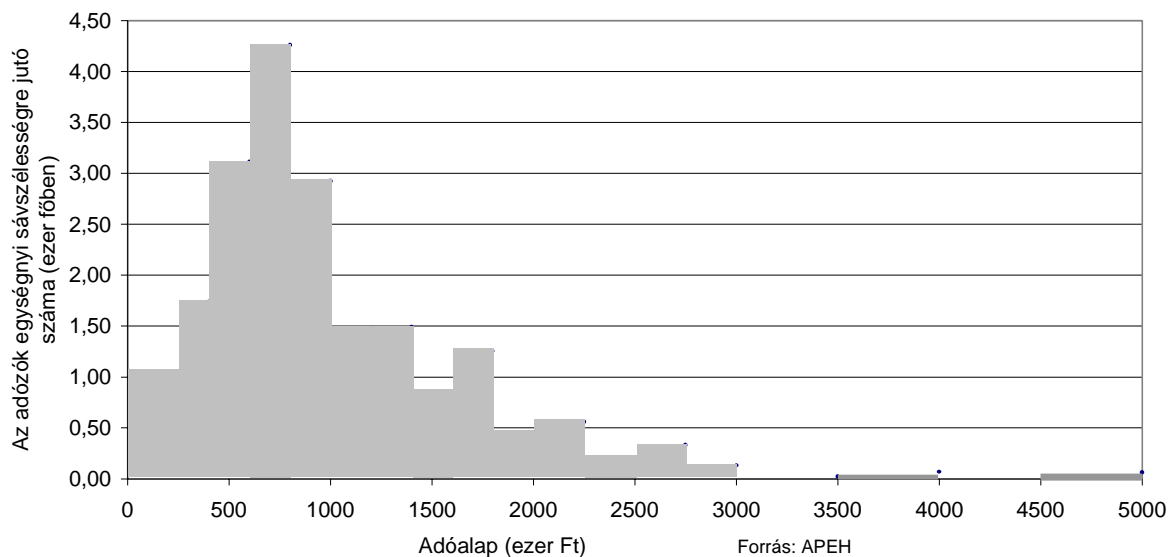

A reáljövedelem növekedésének a hatása közvetlenül nem olvasható le az így készült ábrák alapján, ezek csak azt mutatják, hogy bármely adott 2005-ös jövedelemszint esetén az előző évi adótábla alapján mennyivel lenne nagyobb (vagy kisebb) az adóteher. A következtetés itt is hasonló, mint a korábbi mód-szernél: 1600 eFt-os jövedelemszintig az adóteher nem kisebb az előző évinél, változatlan, vagy kifeje-zetten magasabb. 1600 eFt fölött kb. 6300 eFt-ig az adóteher alacsonyabb, és csak 6300 eFt fölött lesz magasabb.

Tehát éppen egy alacsonyabb jövedelemtartományban (amely több, több mint egy millió embert érint) lenne az átlagos adóteher magasabb. Ennek oka az, hogy a legelső 8000 eFt-os sávhatárt változatlanul hagyja a javaslat, tehát nincs megszorozva a 2005-re várt fogyasztói árindexszel

Az adóbevétel nagyságát, valamint azt, hogy a különböző irányú változások az adózók milyen széles körét érintik, a fent elemzetteken túl a jövedelemeloszlás is befolyásolja. Az alábbi hisztogram alapján például megállapítható, hogy az évi 1600 eFt alatti jövedelemmel rendelkező 2003-ban kerekén 3,6 millió egyén, az adózók kerekén 80%-a. A 6000 eFt fölötti jövedelemmel rendelkezők aránya pedig csak 1-2%, az összjövedelemből és a befizetett összes adóból való részesedésük természetesen ennél jóval nagyobb.

Adóalap-megoszlás Magyarországon 2003-ban

Az infláció kiszűrése mellett a reáljövedelem általános szintemelkedésének a hatása is figyelembe vehető. Hiszen, mint említettük, az, hogy a nagyobb jövedelemnek nagyobb hányada az adó, az önmagában véve összeegyeztethető az egyenlő teherviselés elvével, ha a jövedelem csökkenő határhasznára is tekintettel vagyunk. De ezt az elvet nem érinti az a kérdés, hogy növekvő reáljövedelemből összességében hogyan változzon a költségvetés és az adózók közti osztozás. Itt azonban nincs általános elv, mint ahogy a progresszivitás mértékére sincs. Elviekben elképzelhető, hogy egy általános nomináljövedelem-emelkedés esetén ne az árindex-szel szorozzuk be a sávhatárokat, amikor indexáljuk az adótáblát, *hanem a nomináljövedelem indexével*. Az így indexált adótábla olyan összehasonlítási alapot jelentene, amely összességében nem változtatna az adózók és a költségvetés közti osztozás arányán. Itt azonban olyan további problémák merülnek föl, amelyek már túlmutatnak jelen elemzésünk keretein.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Allen, R. G. D.: *Mathematical Analysis for Economists.*
London, New York, 1956.

Lipécz György (és szerzői kollektíva): *Az 1988-as adóreform közgazdasági értékelése.*
Gazdaságkutató Intézet, Budapest, 1989.

Stiglitz, J. E.: *A kormányzati szektor gazdaságtana.*
KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti kiadó Kft., Budapest, 2000.

Böcskei Elvira*

SZÁMVITELI DILEMMÁK

A VISSZA NEM TÉRÍTENDŐ FEJLESZTÉSI TÁMOGATÁSOK ELSZÁMOLÁSÁNAK BUKTATÓI

A kis- és középvállalatok uniós támogatása

2004. május 1-jétől Magyarország teljes jogú tagja lett az Európai Uniónak. Már a csatlakozást megelőzően az érdeklődés középpontjába kerültek az Uniós támogatásokhoz kapcsolódó pályázatok. Aggodalommal néz(t)ünk elébe, hogy vajon a hazai gazdasági szereplők képesek lesznek-e élni a lehetőséggel. Fokozottan igaz ez a *kis- és középvállalkozások* esetében, ahol nem áll rendelkezésre külön team, akik csak pályázati írásokkal foglalkoznának. A teljes sikerhez azonban nem elégséges a támogatások elnyerése, elszámolásuk tekintetében a törvényi feltételeknek teljes mértékben meg kell, hogy feleljenek.

Az 2004. évi XXXIV.tv. a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról meghatározza a vállalkozások típusait méreteik szerint. Így a magyar támogatáspolitikában is megkülönböztetjük a mikro-, kis- és középvállalkozások kategóriát.

- Mikro-vállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma maximum 10 fő.
- Kisvállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma 11-50 fő,
 - éves nettó árbevétel legfeljebb 700 millió Ft, vagy
 - mérlegfőösszeg legfeljebb 500 millió Ft.
- Középvállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma 51-250 fő,
 - éves nettó árbevétel legfeljebb 4.000 millió Ft, vagy
 - mérlegfőösszeg legfeljebb 2.700 millió Ft.

Az Európai Unióban a kis- és középvállalkozások kategóriába azon vállalkozások tartoznak, amelyekben a foglalkoztatottak száma kevesebb mint 250 fő, éves nettó árbevétele legfeljebb 40 millió Eurónak megfelelő forintösszeg, vagy mérlegfőösszege legfeljebb 27 millió Euró, és nem tartoznak egy vagy több nagyvállalkozáshoz. Ezen feltételek mellett még előírás, hogy abban az állam, az önkormányzat tulajdoni részesedése – jegyzet tőke vagy szavazati jog alapján – külön-külön vagy együttesen sem haladja meg a 25%-ot.

* Főiskolai adjunktus, gazdasági igazgató, Általános Vállalkozási Főiskola

Az Európai Unió kritériumrendszere alapján:

- Mikro-vállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma maximum 10 fő;
- Kisvállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma maximum 50 fő,
 - éves forgalom nem haladja meg a 7 millió Eurót, vagy
 - mérlegfőösszeg kevesebb mint 5 millió Euró;
- Középvállalkozások esetén:
 - alkalmazottak száma 50-250 fő,
 - éves forgalom kevesebb, mint 40 millió Euró, vagy
 - mérlegfőösszeg kevesebb, mint 27 millió Euró.

Mindezen feltételekből jól látható, hogy a már említett vállalkozói kör viszonylag kis létszámmal, alacsony bevételi forrással és vagyonnal rendelkezik. Így egy-egy támogatás elnyerése hosszú távon meghatározhatja a vállalkozás további működésének sikerességét.

A pályázatok során a támogatások különböző típusaival találkozunk, a pénzösszeg folyósítása időben eltérő lehet, így számos problémával kell szembenéznünk. Nincsen egységesen kialakított álláspont a támogatások időbeli folyósítására vonatkozóan, így kétségesse válhat, hogy az amúgy kis vagyonnal rendelkező társaságok képesek-e előre megfinanszírozni egy-egy nagyobb volumenű beruházást.

A másik fő problémát az okozhatja, hogy a számviteli törvény által kötelezően előírt könyvvizsgálatot csak az 50 millió Ft éves nettó árbevétel felett kell alkalmazni. Így a számviteli szabályok betartása hátrányt szenvedhet. A könyvelő személyét sokszor a szükséges rossz, a felesleges pénzkidadás kategóriájába sorolja a vállalkozás vezetője – könyvvizsgálóról nem is beszélve –, nem gondolva arra, hogy a számviteli rend be nem tartása, a hiányos bizonylatolás, a nem ellenőrizhető teljesség, a vállalkozás gazdasági folyamatainak áttekinthetatlensége óriási kockázatot hordoz magában. A vállalkozás folytatásának elve veszélybe kerülhet, az a támogatási forrás, amely új lehetőségeket rejtett, könnyen a teljes csőd felé sodorhatja a vállalkozást.

Az uniós támogatások elsősorban vissza nem térítendő fejlesztési támogatások. Az Európai Unió szabályok lehetővé teszik a támogatás más formáit is, így többek között a kamattámogatás, a visszatérítendő támogatások, a tőkerészesedés, garancia nyújtás is. Ezen támogatási formák várhatóan csak 2007-től jelennek meg Magyarországon. Így ezen tanulmányban a jelenleg aktuális vissza nem térítendő fejlesztési támogatással kívánok foglalkozni, amennyiben azok egy konkrét projekt megvalósítására vonatkoznak. Minden egyes jóváhagyott projekt megvalósítására vonatkozóan a támogatást nyújtó szervezet és a kedvezményezett szerződést köt. Ezen támogatási szerződés képezi a megvalósítás nyomán követésének, finanszírozásának és majdani ellenőrzésének alapját. Mivel nem került bevezetésre egységes támogatási szerződési sablon az európai uniós támogatásokra, ezért ezekre vonatkozóan az államháztartás rendjéről szóló 217/1998. kormányrendelet az irányadó.

A támogatási szerződésről

A támogatási szerződésnek minimálisan az alábbi feltételekről kell rendelkeznie:

- a támogatás formája (vissza nem térítendő, vagy visszatérítendő támogatás),
- a projekt megvalósításának kezdete és befejezése, működtetési kötelezettség esetén annak időtartama,
- a támogatás maximális összege és aránya,
- a költségek elszámolhatóságának szabályai,
- a kifizetések kérelmezésének folyamata, feltételei,
- a vonatkozó, állami támogatásokkal kapcsolatos szabályok,
- a vonatkozó, közbeszerzéssel kapcsolatos szabályok,
- a vonatkozó, tájékoztatással és nyilvánossággal kapcsolatos kötelezettségek,
- dokumentációs kötelezettségek,
- a támogatás kifizetésének felfüggesztésére illetve a támogatás visszafizetésére vonatkozó szabályok,

- biztosítékadási kötelezettség,
- az előrehaladási jelentésekkel kapcsolatos kötelezettségek,
- a szerződés módosításának folyamata, feltételei.
- helyszíni ellenőrzések végzésére vonatkozó szabályok.

A támogatási szerződés mellékletei között szerepelni kell legalább az alábbiaknak:

- költségek, költségkategóriák szerinti bontásuk és ütemezésük,
- források,
- számszerűsíthető célok, ütemezésük,
- biztosítékok (pl. felhatalmazó nyilatkozat, jelzálogszerződés, stb.).

Mindenképpen említést érdemel, hogy a pályázati dokumentáció a támogatási szerződés elválaszthatatlan részét képezi.

A vissza nem térítendő fejlesztési támogatások a kifizetés időbeni eltérése alapján az alábbiak szerint történhet:

1. **Utólagos elszámolással történő támogatás.**
2. **Előlegfizetés formájában nyújtott támogatás.**
3. **A kivitelező, a szállító, a szolgáltató által benyújtott, de a kedvezményezett által még ki nem fizetett számlák alapján nyújtott támogatás.**

1. Utólagos elszámolással történő támogatás

A számviteli elszámolások időrendben az alábbiak szerint alakulnak:

- a szállító vagy a szolgáltató a kedvezményezettnek benyújtja a számlát,
- a kedvezményezett kifizeti a számla ellenértékét,
- a kedvezményezett a támogatást nyújtó szervezetnek benyújtja a kifizetési kérelmet,
- a támogatást nyújtó szervezet átutalja a pénzüsszeget.

A kedvezményezett a támogatást nyújtó szervezetnek benyújtja a kifizetési kérelmet, mely kizárólag csak a megfelelő bizonylatok (hitelesített számlák, banki kivonatok, illetve a számviteli elszámolást bizonyító főkönyvi kartonok) dokumentálásával egyidőben lehetséges. Miután a támogatást nyújtó szervezet a benyújtott dokumentumok alapján az elszámolás helyességéről meggyőződött – a benyújtott számlák költségei megfelelnek a támogatási szerződésben rögzítetteknek, illetve a benyújtott számlák alakilag, formailag a törvényi előírásoknak mindenben maradéktalanul megfelelnek – a kedvezményezett részére átutalja az összeget.

Az utólagos elszámolással történő elszámolás a kedvezményezett részére kevésbé előnyös, mivel megfelelő likviditással kell rendelkeznie, ugyanis a szállítói kifizetéseket a kedvezményezettnek meg kell előlegeznie. Ezen támogatási feltétel mellett kérdésessé válhat, hogy a kis- és középvállalkozói szektor képes-e az előfinanszírozásra. Természetesen a támogatást nyújtó szervezet részéről ez a finanszírozási forma a legbiztonságosabb.

Utólagos elszámolással történő támogatás számviteli elszámolása

- A.) ***A kedvezményezett részéről történő számviteli elszámolás – abban az esetben, ha az eszköz beszerzése, a számla benyújtása és a kifizetés időpontja a tárgyévben megtörténik – a következőképpen alakul:***

A fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatás számviteli elszámolását a számviteli törvény 86. §. 4. bekezdésének b.) pontjában rögzítik.

Berubázás megvalósítása:

T 161 Befejezetlen beruházás
K 455 Beruházási szállítók

Aktiválás (üzembe helyezés):

T 12-14 Tárgyi eszköz
K 161 Befejezetlen beruházás

Berubázási szállítók kiegyenlítése:

T 455 Beruházási szállítók
K 384 Elszámolási betétszámla

Tárgyévi értékcsökkenési leírás (amortizáció) elszámolása:

T 571 Terv szerinti értékcsökkenés
K 129-149 Tárgyi eszköz értékcsökkenése

Fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatás jóváírásának elszámolása:

T 384 Elszámolási betét számla
K 98 Rendkívüli bevétel

A számviteli törvény szerint a fejlesztési célra – visszafizetési kötelezettség nélkül – kapott támogatást a rendkívüli bevételek között kell elszámolni. Az állományba vétellel egy időben *halasztott bevételként* elhatároljuk a rendkívüli bevétellel szemben.

T 98 Rendkívüli bevétel
K 483 Halasztott bevétel

A halasztott bevételt a fejlesztés során megvalósított eszköz bekerülési értékének, illetve a bekerülési értéke arányos részének költségkénti, illetve ráfordításkénti elszámolásakor a rendkívüli bevételekkel szemben kell megszüntetni.

Halasztott bevétel feloldása (értékcsökkenési leírás arányában):

T 483 Halasztott bevétel
K 98 Rendkívüli bevétel

B.) A kedvezményezett részéről történő számviteli elszámolás, abban az esetben, ha az eszköz beszerzése a tárgyévet megelőző évben megtörtént, viszont a számla benyújtása és a kifizetés időpontja – a fordulónapot követően – a tárgyévben történik meg, a következőképpen alakul:

Eszköz beszerzésének elszámolása a tárgyévet megelőzően, és a hozzá kapcsolódó értékcsökkenés elszámolása*Berubázás megvalósítása:*

T 161 Befejezetlen beruházás
K 455 Beruházási szállítók

Aktiválás (üzembe helyezés):

T 12-14 Tárgyi eszköz
K 161 Befejezetlen beruházás

Berubázási szállítók kiegyenlítése:

T 455 Beruházási szállítók
K 384 Elszámolási betétszámla

Értékcsökkenési leírás (amortizáció) elszámolás:

T 571 Terv szerinti értékcsökkenés
K 129-149 Tárgyi eszköz értékcsökkenése

Mivel itt a kifizetés csak a tárgyévben történik meg, a rendkívüli bevétel elszámolására a tárgyévet megelőző évben még abban az esetben sincs lehetőség, ha a kedvezményezett az aláírt támogatási szerződéssel rendelkezik. Amikor a jóváírt összeg a kedvezményezett bankszámláján megjelenik, akkor az előző évi terv szerinti értékcsökkenési leírásként elszámolt összeget (tárgyévet megelőző évi eredményt csökkentő tétel) – a támogatással arányos résznek megfelelő összegben – passzív időbeli elhatárolásként meg kell szüntetni.

Fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatás jóváírásának elszámolása:

T 384 Elszámolási betét számla
K 98 Rendkívüli bevétel

Rendkívüli bevételek elbatárolása halasztott bevételként:

T 98 Rendkívüli bevétel
K 483 Halasztott bevétel

Halasztott bevétel feloldása (előző évi értékcsökkenés arányában):

T 483 Halasztott bevétel
K 98 Rendkívüli bevétel

A halasztott bevételt a fejlesztés során megvalósított eszköz bekerülési értékének, illetve a bekerülési érték arányos részének költségkénti, illetve ráfordításkénti elszámolásakor a rendkívüli bevételekkel szemben kell megszüntetni (tárgyévi eredményt növelő tétel).

Tárgyévi értékcsökkenési leírás (amortizáció) elszámolása:

T 571 Terv szerinti értékcsökkenés
K 129-149 Tárgyi eszköz értékcsökkenése

Halasztott bevétel feloldása (értékcsökkenési leírás arányában):

T 483 Halasztott bevétel
K 98 Rendkívüli bevétel

Az előző évi eredményt önellenőrzéssel nem kell helyesbíteni, mivel a támogatást a jóváhagyás előtt nem lehetett jogszerűen elszámolni.

2. Előlegfizetés formájában nyújtott támogatás

A számviteli elszámolások időrendben az alábbiak szerint alakulnak:

- a támogatást nyújtó szervezet a kedvezményezett részére az előleget átutalja,
- a szállító vagy a szolgáltató a kedvezményezettnek benyújtja a számlát,
- a kedvezményezett kifizeti a számla ellenértékét,
- a kedvezményezett a támogatást nyújtó szervezetnek benyújtja a kifizetési kérelmet,
- a támogatást nyújtó szervezet átutalja az előleggel csökkentett pénzüsszeget.

Ebben az esetben a támogatást nyújtó szervezet a kedvezményezett számára előlegként kifizeti a támogatás meghatározott részét. Mivel a támogatás egy részének kifizetése előbb történik meg, mint a számlák kifizetése, a kedvezményezettnek nem lehetnek likviditási problémái. A kedvezményezett részére igen előnyös ezen támogatási forma, de ugyanakkor a támogatást nyújtó szervezet részére az egyik legkockázatosabb ügyletek közé tartozik. Ahhoz, hogy a támogatást nyújtó szervezet a kockázatát a minimálisra csökkentse, megfelelő biztosítékot kell szereznie a támogatás rendeltetésszerű felhasználására vonatkozóan. Természetesen a támogatás fennmaradó részét csak azt követően fizetik ki, amikor a kedvezményezett a projektet teljes egészében megvalósította. Mindkét fél szempontjából kedvező, hogy ezen eljárás során eltekinthetnek a számla benyújtását követően a rövid határidejű teljesítéstől.

Előlegfizetés formájában nyújtott támogatás számviteli elszámolása

Előlegként kapott összeg elszámolása az egyéb rövid lejáratú kötelezettségekkel szemben:

T 384 Elszámolási betét számla

K 479 Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek

Abban az esetben, ha a támogatás jóváhagyására nem kerül sor a tárgyévben (előleg folyósításának éve), az előleget az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek között kell kimutatni mindaddig, amíg a támogatást jóvá nem hagyták.

Beruházás megvalósítása:

T 161 Befejezetlen beruházás

K 455 Beruházási szállítók

Aktiválás (üzembe helyezés):

T 12-14 Tárgyi eszköz

K 161 Befejezetlen beruházás

Beruházási szállítók kiegyenlítése:

T 455 Beruházási szállítók

K 384 Elszámolási betétszámla

Tárgyévi értékcsökkenési leírás (amortizáció) elszámolása:

T 571 Terv szerinti értékcsökkenés

K 129-149 Tárgyi eszköz értékcsökkenése

Fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatás jóváhagyásának elszámolása

Támogatási előleg elszámolása a rendkívüli bevételekkel szemben:

T 479 Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek

K 98 Rendkívüli bevétel

Az egyéb rövid lejáratú kötelezettségek kivezetésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha a támogatást jóváhagyták. A megítélt támogatás összegét csökkentjük az előleg összegével és a fennmaradó összeg elszámolására a jóváírással egy időben kerül sor.

Fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatás fennmaradó összegének elszámolása (jóváírás elszámolása):

T 384 Elszámolási betét számla

K 98 Rendkívüli bevétel

Rendkívüli bevételek elbatárolása halasztott bevételként:

T 98 Rendkívüli bevétel

K 483 Halasztott bevétel

Halasztott bevétel feloldása (értékcsökkenési leírás(ok) arányában):

T 483 Halasztott bevétel

K 98 Rendkívüli bevétel

3. A kivitelező, a szállító, a szolgáltató által benyújtott, de a kedvezményezett által még ki nem fizetett számlák alapján nyújtott támogatás

A számviteli elszámolások időrendben az alábbiak szerint alakulnak:

- a kivitelező, a szállító, a szolgáltató a kedvezményezettnek benyújtja a számlát,
- a kedvezményezett a támogatást nyújtó szervezetnek benyújtja a kifizetési kérelmet és a számlákat,
- a kedvezményezett átutalja a számla és a támogatás különbözetét (abban az esetben, ha a számla összege nagyobb, mint a támogatás),
- a támogatást nyújtó szervezet ellenőrzi a számla értéke és a támogatás különbözetének a befizetését,
- a támogatást nyújtó szervezet átutalja a kivitelező, a szállító, a szolgáltató részére a pénzösszeget.

Az elszámolás előnye, hogy a támogatás kedvezményezettjének nem lehetnek likviditási problémái. Ezen eljárási forma hátránya, hogy viszonylag gyors teljesítést igényel a kedvezményezett és a támogatást nyújtó szervezet részéről.

A fejlesztési célra kapott vissza nem térítendő támogatásból megvalósított beruházás

Beruházás megvalósítása:

T 161 Befejezetlen beruházás
K 98 Rendkívüli bevétel

Beruházás megvalósítása (a számla és a támogatás különbözetének elszámolása, abban az esetben, ha a számla összege nagyobb, mint a támogatás):

T 161 Befejezetlen beruházás
K 479 Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek

Rendkívüli bevétel elbatárolása halasztott bevételként:

T 98 Rendkívüli bevétel
K 483 Halasztott bevétel

Aktiválás (üzembe helyezés):

T 12-14 Tárgyi eszköz
K 161 Befejezetlen beruházás

Kedvezményezett átutalja a számla és a támogatás különbözetét (abban az esetben, ha a számla összege nagyobb, mint a támogatás):

T 479 Egyéb rövid lejáratú kötelezettségek
K 384 Elszámolási betétszámla

Tárgyévi értékcsökkenési leírás (amortizáció) elszámolása:

T 571 Terv szerinti értékcsökkenés
K 129-149 Tárgyi eszköz értékcsökkenése

Halasztott bevétel feloldása (értékcsökkenési leírás arányában):

T 483 Halasztott bevétel
K 98 Rendkívüli bevétel.

A támogatások nyújtotta lehetőségek

Az Európai Unió tervei között szerepel, hogy 2010-re a világ egyik legversenyképesebb térségévé váljon. Ezen cél elérésében nélkülözhetetlen szerepet játszanak a tagállamokban működő kis- és közép-vállalkozások, mivel pl. a munkahely-teremtés révén hozzájárulhatnak a gazdasági növekedéshez. Magyarország érdeke, hogy a többi tagállammal együtt kihasználja az integráció adta előnyöket, köztük a pénzügyi támogatások nyújtotta lehetőségeket, melyek gazdaságélénkítő hatása vitathatatlan.

A támogatások forrását az EU-központi költségvetéséből – tagállamok befizetéseiből – finanszírozza. A befizetések az adott ország költségvetéséből történnek, míg az uniós pénzek jelentős része a támogatott gazdálkodó szervezetekhez érkezik, vagyis elkerülik a költségvetést. Év közben az állami költségvetésben keletkezhetnek likviditási zavarok – pénzmozgások időben eltérhetnek, mivel az EU-költségvetési összegének átutalása hó elején történik, míg a támogatási tételek lehívása akár a költségvetési évet követő évre is áthúzódhatnak – azonban összességében többletbevételeket realizálhatnak és a vállalkozói szféra forrásai emelkedhetnek, elsősorban térítésmentes támogatás formájában.

Magyarország részére előirányzott 2004. évi támogatások és pályázatok útján elnyerhető többlet – azaz ennyivel több támogatásban részesülhetünk, mint amekkora összeggel az EU-költségvetéséhez hozzájárulunk – elérheti a 271 millió Eurót. Nemcsak a vállalkozások, de Magyarország érdeke is, hogy hatékony, a törvényi feltételeknek minden szempontból megfelelő, áttekinthető elszámolás keretében kerüljenek felhasználásra a kapott támogatások.

FELHASZNÁLT IRODALOM

2004. évi XXXIV. Törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról

217/1998. (XII. 30.) Kormányrendelet az államháztartás működési rendjéről

Dr. Csernenszky László: Ipar- és versenyképesség az Európai Unióban. Európai Füzetek 44. Szakmai összefoglaló a magyar csatlakozási tárgyalások lezárt fejezeteiből. A Miniszterelnöki Hivatal Kormányzati Stratégiai Elemző Központ és a Külügyminisztérium közös kiadványa, Budapest, 2003.

Az EU-befizetések és támogatások a csatlakozás első éveiben. VII. évfolyam 3. szám, 2004. március.
<http://www.Ecostat.hu/kiadvanyok/mikroszkop/72.html>

Epstein, Barry J.: IAS Nemzetközi Számviteli Standardok. Perfekt, Budapest, 2003.

Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok 2003.

Róth József–Adorján Csaba–Lukács János–Veit József: Számviteli esettanulmányok 2002.

Számviteli Törvény 2004.
Verzál Konzult Pressz Kft, Budapest, 2004.

<http://www.nfh.hu/>

Szegő Andrea*

VÁLTOZÁSOK A FOGLALKOZTATÁSPOLITIKA SZERVEZETRENDSZERÉBEN HAZÁNKBAN ÉS UNIÓS SZINTEN

Szervezeti reform, privatizáció, dereguláció és decentralizáció**

A tanulmányban azt mutatjuk be, hogy a foglalkoztatáspolitikai szervezeti és irányítási kereteiben a rendszerváltozás után jelentős változások történtek, de az uniós csatlakozás és a globalizáció együttes hatásai olyan kihívás elé állítják a hazai foglalkoztatáspolitikai szervezetrendszerét, mely várhatóan további mélyreható változásokat igényel. Gyorsan haladtunk, de az idő körülöttünk még gyorsabban haladt.

Ma már egyértelműen megmutatkozik az a probléma, hogy számos esetben befolyásolta hazánkban mind a meghatározó elméleti mind a politikaformáló gyakorlati szakemberek gondolkodását az a rendszerváltozás előtti időszakból hagyományozódott gondolkodás, mely a piac elvont, történelem, és társadalmi formáció feletti felfogására épül, s mely szerint „a piacnak” minden társadalmi formációban, s annak mindegyik szakaszában azonos törvényszerűségei vannak. Ily módon, figyelmen kívül maradt, hogy nem egyszerűen a piacgazdaságnak, hanem a kapitalista piacgazdaságnak válik szerves részévé gazdaságunk, mely kapitalista világ gazdaság viszont új szakaszát éli, a globális kapitalizmus korszakát. E körülmény a nemzetgazdaságok, s benne olyan részpiacok, mint a munkaerőpiac keretfeltételeit és működését lényegesen átalakították.

Az irányítási struktúrát meghatározó foglalkoztatási stratégia

A rendszerváltozás után a magángazdasági és a piaci követelmények a foglalkoztatási és a munkaerőpiaci feladatok intézményi irányítását alapvetően megváltoztatták. A munkaerőpiac alakulása az e területet irányító kormányzati és egyéb intézmények szerepét is módosította, a problémákhoz történő intézményi alkalmazkodást azonban a mindenkori foglalkoztatási stratégia is meghatározta. 1990-es évek végén a munkaerőpiac jellemzői még az elmúlt évek gazdasági recessziójának hatását mutatták. A foglalkoztatottság a gazdaság teljesítőképességéhez mérten is túl alacsony szintre süllyedt. A munkanélküliek száma ugyan 1993 tavasza óta csökkenő tendenciájú volt, de a munkanélküliek közül kikerülők többsége nem vállalt munkát, nem lépett vissza a munkaerőpiacra, hanem gazdaságilag inaktívvá vált.

A foglalkoztatottak és a gazdaságilag aktív népesség száma 1990 óta drámai módon csökkent és e tendencia 1997-ben jutott mélypontra. 1997-ben az aktivitási ráta (15-64 éves népességre számolva) 57,8%, a foglalkoztatási ráta pedig 52,8% volt. Szükségessé vált ezért az 1990-es évek végén új foglalkoztatáspoli-

* *Kandidátus, főiskolai tanár, tanszékvezető, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Jelen cikk a szerző Detrich Zsuzsannával és Soós Edittel közösen írt, 2002-ben megjelent „Az Európai Unió és a szociálpolitika lehetőségei” c. könyv (Municipium Alapítvány kiadása) Szegő Andrea által írt részének fő gondolataira épít.*

litikai stratégia kialakítása, mely a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszerét és eszköztárát elsősorban a foglalkoztatás növelésének rendeli alá oly módon, hogy egyúttal a munkanélküliséget is kezeli, a munkaerőpiacról kiszorultak integrálását is feladatának tartja.

Intézményirányítás – szervezetrendszer – szereplők

Kormányzati szint – feladatok, felelőségek

A rendszerváltás után a foglalkoztatáspolitikai kormányzati irányítása többször átalakul. Elemzésünket az 1998. évi és a 2002. évi kormányváltásokra korlátozzuk

Az 1998-2002. évek közötti kormányzati periódusban az 1998. évi XXXVI. törvény a Munkaügyi Minisztérium foglalkoztatáspolitikai és szakképzési feladatkörét megosztotta a Gazdasági Minisztérium, a Szociális és Családügyi Minisztérium és az Oktatási Minisztérium között. A munkanélküliség kezelésével kapcsolatos feladatok irányítását ekkor a Szociális és Családügyi Minisztériumra bízták, a szakképzés irányítási teendői az Oktatási Minisztériumhoz kerültek. Ekkor a kormány a foglalkoztatáspolitikai fő kérdésévé a munkahelyteremtést tette, mellyel a foglalkoztatási kérdéseket a gazdaságpolitikával, a gazdaságfejlesztéssel kapcsolta össze, ezért sorolta a foglalkoztatáspolitikát a Gazdasági Minisztérium hatáskörébe.

E kormányzati szakaszban a munka világának jogi szabályozása és a munkaerőpiaci politika, azaz a foglalkoztatáspolitikai passzív elemei, valamint a személyekhez kapcsolódó programok és támogatások az 1998-ban létrehozott Szociális és Családügyi Minisztériumhoz kerültek. A munkaerőpiaci politika célja az volt, hogy minél több munkanélkület az aktív eszközökkel képzetesebbé tegyék, alkalmazkodóképességet fokozzák, s ezzel a munkaerő-kínálat színvonalát emeljék.

2000-ben a kormány döntött arról, hogy a foglalkoztatáspolitikát a munkaerőpiaci politika teljes körével együtt a gazdaságpolitika részeként kezeli, s azt egységben a Gazdasági Minisztérium hatáskörébe utalja. Ezzel a foglalkoztatáspolitikát a szorosán értelmezett szociálpolitikától elválasztotta, melyben az is kifejeződött, hogy a szociálpolitikával szemben ezen a területen a közvetlen állami szerepvállalás helyett a piaci hatásokhoz való adaptációs politika váltotta fel. A 2000. évi LXXXIX. törvény a foglalkoztatáspolitikai és a munkaerőpiaci szervezet irányítását a Gazdasági Minisztérium hatáskörébe adta. A Munkaerőpiaci Alappal a gazdasági miniszter rendelkezik, rendelkezési jogát azonban a Munkaerőpiaci Alap Irányító Testületével (MAT) megosztva gyakorolja.

A 1998-2002. évek közötti kormányzati periódusban a *Gazdasági Minisztérium* volt elsődlegesen felelős a foglalkoztatáspolitikáért, az aktív és a passzív munkaerőpiaci intézkedésekért, a társadalmi párbeszéd működéséért, a munkajogi és munkaerőpiaci szabályozásért, hozzá tartozott az Állami Foglalkoztatási Szolgálat irányítása is. Ekkor a *Szociális és Családügyi Minisztérium* elsődlegesen illetékes a nemekkel kapcsolatos kérdések (esélyegyenlőség), a fogyatékkal élők rehabilitációja, a munkabiztonsági kérdések terén volt. Az Oktatási Minisztérium az oktatásért és a szakképzésért volt felelős, illetve felügyelte a területi képzési központokat.

A 2002. évi parlamenti választások után módosult a kormányzati struktúra. A változás legfőbb jellegzetessége témánk vonatkozásában az, hogy a foglalkoztatáspolitikai és a munkaügyi kapcsolatok kormányzati irányítása egy minisztérium, nevezetesen a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium (FMM) feladat- és hatáskörébe koncentrálódik. Az integráció annyiban is kiteljesül, hogy míg az előző kormányzati ciklusban a munkaerőpiaci szakképzési és az oktatásfejlesztési kérdései az Oktatási Minisztérium égisze alá tartoztak, addig a jelen kormányzati ciklusban uralkodóvá vált az a stratégiai elképzelés, hogy a feladatok állami irányítása is a FMM-hez kerüljön.

Az FMM létrehozásáról a 2002. évi XI. törvény rendelkezik, a foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter feladat- és hatáskörét az erről szóló 143/2002. (VI. 28.) kormányrendelet szabályozza.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ)

Az ÁFSZ a Foglalkoztatási Hivatalból, a budapesti és a 19 megyei munkaügyi központból és a 174 helyi kirendeltségből áll. A megyei központok a foglalkoztatási törvény (1991. évi IV. törvény) 2001. júliusi módosítása óta a Gazdasági Minisztérium, jelenleg a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium közvetlen irányítása alá tartoznak. Az irányításban közreműködik a Foglalkoztatási Hivatal, mely elsősorban országos szintű adatfeldolgozást és foglalkoztatási, munkaerőpiaci elemzéseket nyújt és támogatást ad a munkaerőpiaci szolgáltatások terén.

A 2001. évi XXIV. törvénnyel, azaz a foglalkoztatási törvény 2001. júliusi módosításával megváltozott a munkaerő-piaci szervezet összetétele. Az Országos Munkaügyi Kutató és Módszertani Központ átalakulásával létrejött a Foglalkoztatási Hivatal. A Foglalkoztatási Hivatal, mint középirányító szerv átvette a Gazdasági Minisztériumtól az operatív feladatok, másodfokú hatósági jogkörök gyakorlását. A Foglalkoztatási Hivatal az Állami Foglalkoztatási Szolgálat része, s ily módon közreműködik a munkaügyi központok irányításában, módszertani feladatokat lát el a munkaügyi ellátások és a foglalkoztatási támogatások, valamint a munkaerőpiaci szolgáltatások nyújtása kapcsán. Ezeken túlmenően biztosítja az Állami Foglalkoztatási Szolgálat információs-informatikai hátterét.

Mind az uniós tapasztalatokból, mind a hazai társadalmi igényekből következik, hogy a munkaerő-piaci szervezet eddigi jelentős átalakulása mellett is szükséges az ÁFSZ további reformja. Egyrészt azért, hogy hatékonyabban, és az egyenlő hozzáférést jobban biztosítva működjön. E vonatkozásban véleményem szerint újra kell gondolni az ÁFSZ és az önkormányzatok lehetséges jövőbeni új kapcsolódási pontjait, s ebben a holland példa tanulságos lehet Magyarország számára. Másrészt a továbbfejlesztést hazánk uniós csatlakozása is felgyorsítja: meg kell felelnie mindazoknak a feladatoknak, melyek az uniós tagság elnyerésével az Európai Foglalkoztatási Stratégia végrehajtásából, valamint az Európai Szociális Alaphoz való kapcsolódásból következnek.

A csatlakozással hazánk integrálódik az Európai Foglalkoztatási Szolgálat hálózatába, annak információs szolgálatába. Ez is jelentős kihívás. Megvizsgálandó kérdés az is, hogy hatékonyabban tudna-e az ÁFSZ regionális alapokon működni? Az ÁFSZ jelenleg megyei szerveződésű intézményrendszer. A főként regionális szintre (NUTS II.) koncentrálódó Strukturális Alapokkal és a Nemzeti Fejlesztési Tervvel a nagyobb összhang biztosítása érdekében szükség van arra, hogy az azonos régióban működő munkaügyi központok tevékenységüket már ma is összehangolják. A munkaügyi központokban kialakult a megyei és a régiós tevékenység koordinálásáért felelős munkaköri feladat. A Foglalkoztatási Hivatal feladatkörébe tartozik a Foglalkozási Információs Központok (FIF-ek) létrehozása.

Munkaerőpiaci Alap – Munkaerőpiaci Alap Irányító Testülete

A Munkaerőpiaci Alap az Állami Foglalkoztatási Szolgálat, valamint az aktív és a passzív munkaerő-piaci intézkedések finanszírozásának fő pénzügyi eszköze. Az Alap korábban a Gazdasági Minisztérium, jelenleg a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium felügyelete alatt működik. Forrása a munkaadók és a munkavállalók hozzájárulása. A Munkaerőpiaci Alap Irányító Testülete (MAT) tripartit elven működő háromoldalú testület, az oldalakat a kormányzat képviselői, valamint a munkaadók és a munkavállalók országos érdekképviselőinek delegáltjai adják. Összetétele a társadalmi párbeszéd új intézményi formájában is fennmaradt. A MAT keretében konzultációk folynak szakmapolitikai kérdésekről, de lényeges döntési fórum olyan pénzügyi kérdésekben is, mint pl. a források megyék közötti elosztása, a munkaerőpiaci intézkedések közötti pénzügyi forrásmegosztás. A szociális partnerek az országos szint mellett a megyei szinten is részt vesznek a Munkaerőpiaci Alapot érintő döntésekben. Az Alapból a megyei szintre decentralizált források felhasználásáról a megyei munkaügyi tanácsok döntenek, melyek munkájába szintén bekapcsolódnak az érdekképviselők. A megyei munkaügyi tanácsok szorosan együttműködnek a megyei és a regionális fejlesztési tanácsokkal. A regionális fejlesztési tanácsok azonban fontosabb szereplőkké váltak, mivel más minisztériumoktól e szervezetet jut decentralizált forrásokhoz főleg a regionális fejlesztés, az agrárium és a vidékfejlesztés terén.

Országos Szakképzési Tanács

Már a rendszerváltozás előtt is működött, összetétele a társadalmi párbeszéd új fórumrendszere ellenére is változatlan. Konzultatív szereppel rendelkező, tripartit elven működő testület, a három oldalt a kormányzat, a munkaadók és a munkavállalók országos érdekképviselői szervezetei alkotják. Az országos szint mellett megyei szinten is kiépült, a megyei szakképzési tanácsok munkájába a szociális partnerek is bekapcsolódnak.

Szociális párbeszéd – szociális partnerek, fórumok

A Maastrichti, majd az Amszterdami Szerződéssel (Közösségi Charta csatolása, majd beépítése) lehetővé vált, hogy a szociális partnerek az EU legfelsőbb szintjén tárgyaljanak és kössenek megállapodásokat, majd a közösségi törvényhozásba építve biztosítsák ezek végrehajtását. Az Amszterdami Szerződés foglal-

koztatásról szóló fejezete és az Európai Foglalkoztatási Stratégia alapján a szociális partnerek közreműködnek az éves foglalkoztatási irányvonalak és a Nemzeti Foglalkoztatási Akciótervek kimunkálásában. A szociális párbeszéd fórumai fontosak a foglalkoztatáspolitikai és a munkaerő-piaci politika szempontjából. Az 1998-2002. évek közötti kormányzati ciklusban a legfontosabb két fórum a Gazdasági Tanács és az Országos Munkaügyi Tanács volt.

A Gazdasági Tanács a társadalmi és gazdasági konzultáció átfogó fóruma volt, melyen a szociális partnerek a tripartit rendszerben a gazdaság egészét érintő stratégiai kérdésekről fejtették ki véleményüket. A munkaadói oldalon az egyik fő változás, hogy a makroszintű érdekegyeztetés új szereplővel egészült ki, nevezetesen a Stratégiai és Közszolgáltató Társaságok Országos Szövetségével (STRATOSZ). A Gazdasági Tanácsban azonban munkaadói országos érdekképviseltek mellett helyet kaptak egyéb stratégiai jelentőségű szervezetek is, így a gazdasági kamarák, a Bankszövetség, a Tőzsdetanács, a Magyar Nemzeti Bank, valamint a multinacionális vállalatok képviselői.

Az Országos Munkaügyi Tanács a munka világát érintő minden kérdésben, valamint bizonyos munkaügyi területen illetékes konzultációs fórum volt, mely szintén tripartit elven (háromoldalúan) működött. Az országos minimálbérről megállapodást is köthetett, mivel új fejlemény, hogy a minimálbér meghatározásának az OMT nem volt kizárólagos illetékességi fóruma. A háromoldalú megállapodás hiányában a kormány határozhatott a minimálbér nagyságáról. Ezen kívül az OMT-nek konzultációs feladatai voltak, úgymint a munkaügyi törvények alkotásával, a munkanapok megváltoztatásával, a szociális partnerek jogkörét és tevékenységét szabályozó rendeletalkotással kapcsolatosan.

A makroszintű szociális párbeszéd fórumrendszere a 2002. évi parlamenti választások utáni kormányzati ciklusban jelentősen átalakult. A változás legfőbb jellegzetessége, hogy Országos Érdekegyeztető Tanácsként az OMT helyébe ismét az érdekegyeztetés országos szervezete lépett. Ennek feladatköre és jogosítványai is átfogóbbak, mint a korábbi OMT-é.

A szociális partnerek a szociális párbeszéd fórumain való részvétel mellett a foglalkoztatással és a munkanélküliséggel kapcsolatos döntéshozatalba is bekapcsolódnak, miként azt korábban a MAT és a megyei munkaügyi tanácsok kapcsán bemutattuk.

Éves foglalkoztatáspolitikai irányelvek

A Foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról szóló 1991. évi IV. törvény előírja, hogy a kormánynak évente el kell készítenie a foglalkoztatáspolitikai irányelveket. Ezeket hagyományos rendszerességgel 1996 óta bocsátja ki a kormány. Az irányelvek a foglalkoztatás koncepcionális kereteit jelölik ki, s így a munkaerőpiac szereplőit orientálják. A 2000. évi foglalkoztatáspolitikai irányelv először követi az Európai Foglalkoztatási Stratégia négy pilléres irányvonalát (foglalkoztathatóság javítása, vállalkozói készségek javítása, alkalmazkodóképesség fokozása, esélyegyenlőség biztosítása). 2001 januárjában a Gazdasági Minisztérium kezdeményezte, hogy a Strukturális Alapok fogadására készülve az Előzetes Nemzeti Fejlesztési Tervvel párhuzamosan kezdődjön el a Nemzeti Fejlesztési Terv kidolgozása is, s egyben vállalta e munkálatok koordinálását. A Nemzeti Fejlesztési Terv mellett a korábbi kormányzati ciklusban a Nemzeti Foglalkoztatási Akcióterv feladatát is a Gazdasági Minisztérium koordinálta. Hozzálatott továbbá a Nemzeti Foglalkoztatási Stratégia elkészítéséhez, mely szükséges előmunkálat az Európai Szociális Alaphoz való csatlakozáshoz. Ezen összes munkálatok elkészítésének határidejét 2002 végében határozta meg.

A 2002. évi parlamenti választások utáni változások e területet is érintették. A Nemzeti Fejlesztési Terv elkészítésének irányítása és a minisztériumok közötti koordináció a Miniszterelnöki Hivatal azon politikai államtitkárához került, aki egyben az európai integráció, az uniós csatlakozásra való felkészülés feladatait is koordinálja. 2002 végére a Nemzeti Fejlesztési Terv tervezetéről az egyeztetések lezárultak, s így végleges formája az uniós kötelezettségvállalásnak megfelelően 2003 végére elkészült.

A hazai helyzet és az EU trendek

A rendszerváltozás utáni gazdasági átmenet és transzformációs válság azzal járt, hogy a foglalkoztatottak és a gazdaságilag aktív népesség 1990-1997 között drámaian csökkent. 1997-ben a 15-64 éves népességre számított aktivitási ráta 57,8%, a foglalkoztatási ráta pedig 52,8% volt. 2000-re már az aktivitási ráta 60,3%-ra, a foglalkoztatási ráta pedig 56,4%-ra javult. Ennek ellenére Magyarország továbbra is azon európai országok közé tartozik, ahol a legalacsonyabb a kereső/eltartott arány. Az uniós országok átlagos

foglalkoztatási rátája 62%. A foglalkoztatás a 25-49 éves nők esetében haladja meg az uniós átlagot. Magyarország 67,7%-os hányadával szemben az uniós átlag e korosztályra csak 65,9%.

A munkanélküliség a csúcstérteket 1993-ban érte el a drámainak számító évi 12,5%-os rátával. Ezt követően a munkanélküliség évről évre csökkent és 2000-ben 6,4%-ra, 2001-ben 5,7%-ra mérséklődött. A munkanélküliség átlagos időtartama 16,8 hónapról 16,1 hónapra csökkent. A tartós munkanélküliség is az uniós átlagnál kedvezőbb, de a munkanélküliek mintegy fele (2001-ben 46,5%-a) ebbe a kategóriába esik. A tartós munkanélküliek többsége a többszörösen hátrányos helyzetű, tehát az idős korosztályhoz tartozó, megváltozott munkaképességű és az alacsony képzettségű munkavállalókból áll. Magyarországon a nők munkanélküliségi rátája (5%) a férfiakénál (6,3%) továbbra is alacsonyabb. Az összes munkanélkülieken belül a 15-24 éves fiatal munkanélküliek aránya 23,9% volt 2001-ben. E korcsoporton belüli munkanélküliségi ráta 2001-ben 10,8% volt, mely csökkenést mutat az előző évhez képest.

A hazai kormányzat egyik legfontosabb célja a foglalkoztatási ráta általános emelése. Ez összhangban van az EU korábban bemutatott azon célkitűzésével, mely szerint a tagállamokban 2010-ig a foglalkoztatási szintet 70%-ra kell emelni. Magyarország számára ez nagy kihívás, mivel eszerint egy évtized alatt a foglalkoztatottak számát mintegy egymillió fővel, azaz 25%-kal kell emelni. Ehhez rugalmasabbá kell tenni a munkaerőpiacot, a gazdasági környezetet pedig oly módon kell megváltoztatni, hogy az a foglalkoztatás növelését eredményezze. További kihívás, hogy az EU-strukturális alapjainak fogadása megköveteli a foglalkoztatás intézményrendszere és jogi háttere fejlesztését.

A humánerőforrás fejlesztését illetően 2001-ben részben új jogszabályok keletkeztek, részben jogszabály-módosításokra került sor. Az 1999. szeptember 1-jétől hatályos közoktatási törvény szerint azok részére, akik nem tudták befejezni az általános iskola nyolcadik évfolyamát annak a tanévnek a végéig, amelyben tizenhatodik életévüket betöltik, a 9-10 évfolyam keretében felzárkóztató oktatást kell szervezni. A felzárkóztató oktatás kerettantervi programjai is elkészültek a 2001. évben.

2001-ben megjelent az új Országos Képzési Jegyzék, melynek szerkezete figyelembe veszi a nemzetközi tapasztalatokat és a hazai munkaerőpiac és gazdaság igényeit is.

A felsőoktatásban tanulók száma ugrásszerűen emelkedett. Míg 1990-ben 100 ezer hallgató, addig 2001-ben már 300 ezer hallgató vett részt felsőfokú képzésben. Jelenleg a 18-22 éves korosztály 35%-a tanul a felsőfokú oktatási intézményekben. A képző intézmények nyilvántartását és akkreditációját törvény szabályozza, mely a minőségbiztosítás fontos összetevője. Az információs társadalomra való felkészülés terén, különösen az Internet-hozzáférés és használat mutatóit tekintve, Magyarország elmaradása az EU átlagtól jelentős még akkor is, ha az elmúlt években óriási lépést tett az ország az információs infrastruktúra kiépítése terén. Fontos fejlemény, hogy 2001 májusában elkészült a Nemzeti Információs Társadalom Stratégiája.

A munkaerőpiac problémái az EU tagállamaiban

Tartós munkanélküliség

A munkanélkülieken belül a tartósan munkanélküliek részaránya kiemelkedően jelentős számos EU országban. Legmagasabb Belgiumban, Hollandiában és Nagy-Britanniában, ahol mintegy 50%-a az összes munkanélkülinek tartósan az. Dániában és Finnországban a tartós munkanélküliek részaránya mintegy egyharmad. További elemzés azt mutatja, hogy az alacsony képzettség egyre inkább eltűnően van Nyugat-Európában, de a tartós munkanélküliség leginkább e munkavállalókat veszélyezteti. Az állami munkaerő-piaci szervezet legfontosabb feladata, hogy az alacsony képzettségű és tartósan munkanélkülieket reintegrálja a munkaerőpiacba.

Fiatalok munkanélkülisége

A fiatal munkanélküliek leginkább az iskolarendszerből kiesettek közül, az etnikai kisebbségek közül kerülnek ki.

Idős munkanélküliek

Bár a kormányzatok inkább preferálják az idősebb korosztály inaktív válságát, mint a fiatalkorú munkanélküliséget, a demográfiai folyamatok miatt az idősek alacsony aktivitása veszélyeket hordoz, mivel

előrevetítheti a munkaerőhiány kialakulását. Ez már számos országban érzékelhető: Dániában, Hollandiában, Írorszában egyre nő a betöltetlen állások száma és csökken a munkanélküliségi ráta. Bár Németország demográfiai folyamatai hasonlóak, e problémát még nem érzékeli, mivel a betöltetlen állások mellett a munkanélküliség, bár alacsonyabb szinten, de még mindig számottevő. Ezért az EU tagországokban kormányzati feladattá válik, hogy az idősebb korosztályt bátorítsa abban, hogy ne hagyja abba a munkát. Ezért az idősebb korosztályokban a munkanélküliség megakadályozása, valamint ugyanebben a korosztályban a munkanélküliek reintegrálása fontos kérdéssé fog válni. Ebben mind az állami munkaerő-piaci szervezetnek, mind a magánvállalkozások munkaerő-piaci szolgáltatásának szerepe lehet.

Problémák és várható tendenciák – európai trendek

Privatizáció és/vagy dereguláció és/vagy decentralizáció?

A hazai munkaerőpiacot érintő szervezeti változások egyik legnagyobb problémáját abban látjuk, hogy az sem az uniós integrációval, sem a kapitalizmus munkaerőpiacot is érintő világgazdasági folyamataival nem kellőképpen számolt. Egyfajta fáziskésésnek lehetünk tanúi. A kapitalizmusnak az ún. gépi nagyipari bázison fejlődő szakaszának munkaerő-piaci törvényszerűségei húzódtak meg modellként a szemléletben, s nem a szolgáltatási szektort húzóágazatként tartalmazó és az információs technológiák bázisán épülő globális kapitalizmusé. E fáziskésésre példa: a passzív munkaerő-piaci eszközökről akkor tértünk át az aktív munkaerő-piaci eszközök alkalmazására, és hirdettük azt, mint üdvözítő „megoldást” a munkaerőpiaci feszültségekre, amikor az uniós államok már felhívták a figyelmet az aktív eszközök korlátozott hatásaira is. A fáziskésés a szervezeti rendszer kiépítését is érinti.

A legtöbb EU tagállamban az állam monopolhelyzete a munkaerőpiaci szolgáltatások terén az 1990-es évek folyamán megszűnt. E folyamat az állami szolgáltatások privatizációjának és a deregulációnak általános tendenciájával függ össze. Ez következik abból, hogy általánossá vált az a meggyőződés, hogy az állami irányítás és a keresletvezérelt keynesiánus gazdaságpolitika nem hatékony a gazdaság egészében, s így a munkaerőpiacon sem. Ezt támasztotta alá, hogy e kormányzati gazdaságpolitika nem tudta megakadályozni azt, hogy az 1970-es és az 1980-as években a munkanélküliség a II. világháború után precedens nélküli magas értéket érte el. Másrészt a kormányzati kiadások sokkal inkább tűntek a bajok okainak, mint gyógyírjának.

A privatizációs és deregulációs trend nem hagyta érintetlenül az állami munkaerő-piaci szervezetet sem. Az 1990-es évekig a legtöbb EU tagállamban a munkaerőközvetítés állami monopólium volt. Az egyetlen kivételt Nagy-Britannia képezte, ahol a privát munkaerőpiaci szolgáltatás soha sem volt tiltott. E téren az állami monopolhelyzetet a 90-es években olyan országokban szüntették meg, mint Ausztria, Belgium (flamand része), Finnország, Németország, Hollandia és Svédország. Ezzel a folyamattal párhuzamosan egyre inkább privát álláskereső és képző szervezeteket vesznek igénybe a kormányzat munkaerőpiaci intézkedéseinek megvalósításához.

Az állami munkaerőpiaci szervezet teljesítményét pedig azzal akarják fokozni, hogy ösztönzőket építenek finanszírozási rendszerükbe. Ezzel együtt az állami munkaerőpiaci szervezet a munkaerőpiac egyre kevésbé meghatározó szereplője. Új tendencia, hogy az önkormányzatok szerepvállalása az aktív munkaerőpiaci politikában egyre nő. Az önkormányzatok az aktív munkaerő-piaci eszközök alkalmazásakor már nemcsak az állami munkaerőpiaci szervezetet tekintik partnernek; a támogatott munkahelyeken való foglalkoztatáshoz egyre inkább veszik igénybe a magánügynökségeket. E folyamatot a munkaerőpiac decentralizációjának is nevezik. A domináns trend ugyanakkor nem a privatizáció, hanem a dereguláció.

A munkaerő-közvetítés deregulációja sokkal inkább egy általános trend következménye, melyben kétségtelenül szerepet játszott az állami munkaerőpiaci szervezet teljesítményével való elégedetlenség. Az elégedetlenség azonban sokkal inkább abból fakadt, hogy az állami munkaerőpiaci szervezetnek túlzott jelentőséget tulajdonítottak a munkanélküliség csökkentésében, s e túlzott várakozások vezettek el a csalódáshoz. A 70-es és a 80-as években az aktív munkaerőpiaci eszközökre úgy tekintettek, mint csodaszerre a munkanélküliség elleni küzdelemben. Ebből következően az állami munkaerő-piaci szervezet költségvetését jelentősen emelték. A megnövelt kiadások azonban érezhető módon nem változtatták meg a munkanélküliség szintjét. Emiatt az állami munkaerőpiaci szervezetet és az aktív munkaerő-piaci politikát kárhoztatták.

Összehasonlító országpéldák – a munkaerőpiac új típusú fejleményei Európában

Az állami munkaerőpiaci szervezettel szembeni kihívások nemcsak a privatizáció és a dereguláció miatt következtek be, hanem sokkal inkább azon új fejlődésfolyamatokból erednek, melyek a munkaerőpiacon az utóbbi időben végbementek.

Az egyik új fejlemény a munkaerővel szembeni flexibilitási igény. Ma a határozott idejű és rövidebb időre szóló állások terjednek el. Az állami munkaerőpiaci szervezet pedig hagyományosan a teljes munkaidős, állandó szerződéses munkaviszonyra koncentrált. A rugalmassági igény az átmeneti foglalkoztatás magánügynökségeinek kedvezett, melyek e sajátos foglalkoztatási szektorban kialakultak. Ez abból következik, hogy nagyobb rugalmasságot biztosít, ha a munka elvégzésére magánjogi szerződés, nem pedig munkaszerződés alapján kerül sor. A munkaadók pedig e foglalkoztatási módot egyre jobban igénybe veszik, mert így reagálnak az egyre élesebb versenyre. A munkaerő bérbeadása, az átmeneti foglalkoztatás a rugalmas foglalkoztatás egyéb formáinak rovására (pl. az atipikus foglalkoztatás olyan formái, mint a határozott idejű munkaszerződések, a részmunkaidő) is nőni kezdett Európa-szerte.

A foglalkoztatás szektorális struktúráváltozása is aláásta az állami munkaerőpiaci szervezet pozícióit. A hagyományos ipari ágazatokban (építőipar, gépipar) a legerősebb az állami munkaerőpiaci szervezet pozíciója üres állások betöltésekor. Az összfoglalkoztatásban az ipari ágazatok súlya egyre csökken, a szolgáltatási ágazaté egyre nő. A összfoglalkoztatásban az ipar részaránya Európa-szerte csökken. Hollandiában, 1975-ben 34,9% volt, 1995-re 22,4%-ra csökkent, ugyanezen időszak változása Ausztriában 40,9%-ról 33,2%-ra, Finnországban 36,1%-ról 27,7%-ra.

Az alacsony szakképzettséget igénylő állásoktól a magas szakképzettséget igénylő állások felé való eltolódás is aláásta az állami munkaerőpiaci szervezet pozícióit. Az állami munkaerőpiaci szervezet erőssége a munkaerőpiac alacsonyabb szakképzettségű szegmensében található. Németországban 1978 és 1995 között, pl. leggyorsabban a felső-középfokú képzettségű és a felsőfokú képzettségű munkaerő hányada nőtt a leggyorsabban. A képzetlen munkaerő részaránya Nagy-Britanniában, pl. 1984-1990-ig 40%-ról 21%-ra csökkent. Hasonló folyamat játszódott le Hollandiában: a képzetlen munkaerő részaránya 1975-ben 33% volt, 1996-ban pedig mindössze 8%. Minden EU- országban a munkaerő iskolázottsági szintje jelentősen megemelkedett.

E folyamatokat azonban nem lehet automatikusan rávetíteni a hazai viszonyokra. Az atipikus foglalkoztatás egyik típusának, a részmunkaidős foglalkoztatásnak fontos szerepe volt abban, hogy pl. Hollandiában megemelkedett az aktivitási ráta a 90-es években. A részmunkaidős foglalkoztatás azonban hazánkban ilyen jelentős szereppel nem rendelkezik. Ennek oka az, hogy Magyarországon az államszocializmus időszakában kialakult a két-keresős családmódel, így a női társadalomban lényegesen kevesebb a potenciálisan a munkaerőpiacba bevonható szereplők száma, mint pl. Hollandiában.

A munkaerőpiac és a szakképzettség összefüggésében pedig nem lehet eltekinteni az adott ország gazdasági szerkezetéről, mely meghatározza a munkaerőpiac keresleti oldalát. Ha ugyanis mechanikusan rávetítjük a fenti nyugati állapotokat a hazai viszonyokra, akkor könnyen megérkezhetünk a diplomás munkanélküliek problémájába.

Az önkormányzatok részvétele a decentralizált munkaerőpiacban

– A holland munkaerőpiaci szervezet reformja

A munkaerőpiaci szervezetet érintő privatizációs folyamatok mellett decentralizációs tendenciák is megjelennek. Az uniós tagállamok közül a holland munkaerőpiaci reform épít leginkább a munkaerőpiac decentralizációjára. Az alábbiakban a holland reform eredményeként létrehozott szervezeti struktúrát mutatjuk be.

Kormányzati szint

A Szociális és Foglalkoztatási Minisztérium a munkaerőpiaci politika jelenlegi legfontosabb minisztériális szereplője. E területen érintett minisztériumok még: Oktatási, Kulturális és Tudományos ügyek Minisztériuma, Gazdasági Minisztérium, Pénzügyminisztérium. A Szociális és Foglalkoztatási Minisztérium fő feladatai: a fizetett munkában való részvétel elősegítése, a munkanélküliség megelőzése, mindenkinek egy garantált alapjövedelem biztosítása, aki nem önként munkanélküli.

Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ)

Mint állami munkaerőpiaci szervezet az ÁFSZ több változáson ment keresztül. 1991-ig főosztályként a Szociális és Foglalkoztatási Minisztérium belső szervezeti egysége volt. Számos kritika érte a munkaadók és a munkavállalói érdekképviselők részéről, így 1991-ben a kormányzat úgy határozott, hogy független munkaerőpiaci szervezetként újra megalapítja. Irányító testülete tripartit elven működött, benne egyenlő arányban vettek részt a kormányzat, a munkaadói és a munkavállalói érdekképviselők delegáltjai (3-3-3 fő). A kormányzat azt feltételezte, hogy amennyiben a munkaadók és a munkavállalók egyaránt felelősek lesznek a munkaerőpiaci politikáért és a szolgáltatás színvonaláért, úgy e szervezet teljesítménye fokozódik.

E feltételezés a valóságban nem igazolódott. Nem sikerült a tartós munkanélküliség arányát csökkenteni. A szervezet működésének fő problémája rugalmatlansága volt. Szinte lehetetlen volt kereteiben döntést hozni. Bár a vélelem az volt, hogy a többségi szavazással nem lesz probléma, mivel a szakszervezetek és a kormány a fő kérdésben azonos érdekekkel rendelkeznek, s ez a közös cél a tartósan munkanélküliek mielőbbi reintegrálása. Ez azonban nem így működött. E rendszerben a lebénulás következett be, melynek áldozatai a tartósan munkanélküliek lettek. A döntéshozatalban résztvevők a saját szervezeti érdekeiket helyezték előtérbe és nem az érintett társadalmi célcsoportoként. Egy hatalmas nem-kormányzati bürokrácia kiépülésén túl a rendszer szinte semmit sem produkált.

Ekkor ismételt reform mellett döntött a kormányzat, s a munkaerő-piaci intézményt újra állami körbe vonta. Az 1998-ban elhatározott és a működését 2002. január 1-jén indító új rendszer legfőbb jegye azonban három intézményi szféra közötti kooperációban áll. Ezek: a társadalombiztosítás, az önkormányzatok, a munkaerőpiaci szervezet. A stratégia lényegi eleme a három intézményi szféra új kapcsolódása, mely a munka és a jövedelem közötti kooperáció megteremtésére épül, mert a jelenlegi álláspont az, hogy ekkor lehet a leggyorsabban reintegrálni az álláskeresőket. E rendszer a decentralizált munkaerőpiac lehetőségeit használja ki.

A megvalósítandó fő feladatok az új rendszer szerint:

- a társadalombiztosítási járulék begyűjtése,
- a munkanélküli járadékra a jogosultság megállapítása,
- a munkanélküli járadék kifizetése,
- annak megakadályozása, hogy az emberek kiessenek a munkából, és azok reintegrálása, akik már nem vesznek részt a munkában.

Az új rendszerben közhatalmi a felelősség e feladatok ellátásában. A közhatalmi felelősség tehát a négy fázist egységbe kapcsolja. A 4. szakasz legjobb kivitelezése érdekében az összes szakaszban mind a társadalombiztosítási, mind az önkormányzati közreműködésbe ösztönző elemeket építettek. A 4. szakasz kivitelezését (de nem a kivitelezés felelősségét) piaci szereplőkre bízák. A szolgáltatásért versengő piaci szereplőktől (az ún. reintegrációs vállalkozásoktól) a szolgáltatást a társadalombiztosítás és az önkormányzatok közösen vásárolják, majd közösen kötnek szerződést e vállalkozásokkal. E szerződésekben világos és átlátható kapcsolatban kell lennie a célnak, a költségnek és az eredménynek.

Érintett szervek

Munka és Jövedelem Irányító Testülete

Az irányító testület a szakszervezetek, a munkaadói szervezetek és az önkormányzatok képviselőiből tevődik össze. E testület hivatott megvalósítani azt a gondolatot, hogy a munkaerőpiaci politika kialakítása és megvalósítása a kormányzat, a szakszervezetek, a munkaadói szervezetek és a helyi önkormányzatok közös felelőssége. A regionális szintű Munka és Jövedelem központok mellett működnek.

Munka és Jövedelem Központja

E Központ felelős a munka és a jövedelem területén az alapszolgáltatások nyújtásáért. Hozzá tartoznak a Munka és Jövedelem Regionális Központjai, összesen 130 regionális szervezettel. A munkavállalók mind állásért, mind munkanélküli járadékért e regionális központokhoz fordulnak, s a munkaadók is itt adják le a betöltetlen állások listáját. E központokban először azt nézik meg, hogy van-e üres állás a

jelentkező számára, ha nincs, akkor a jelentkező munkanélküli járadékért folyamodhat. E központok végzik az egész adminisztrációt. A járadék jogosultságáról az utolsó szó joga a társadalombiztosításé, vagy az önkormányzatoké.

Társadalombiztosítási Ügynökség

Felelős a társadalombiztosítási járulékok (rokkant és munkanélküli járulékok) beszedéséért, dönt a munkanélküli járadékokra való jogosultságról és kifizetéséről. Ez is közhatalmi szervezet.

Önkormányzatok

Felelősek a szociális segélyezésért és a támogatott foglalkoztatás megvalósításáért. Emellett felelősek azoknak a reintegrálásáért, akik nem kapnak munkanélküli járadékot, de vissza akarnak jutni a munkaerőpiacra. Az önkormányzatok ún. eset-menedzsereket (case-managers) alkalmaznak, akik tényleges tevékenységüket a Munka és Jövedelem regionális központjainak irodáiban végzik. Egyedileg követik a jelentkező munkanélküliek teljes útját a központban, illetve a reintegráló szervezetekben.

Felügyeleti intézmény

Létrehozzák azt a felügyeleti intézményt, mely a fenti tevékenységek gyakorlása kapcsán felügyeletet gyakorol a társadalombiztosítási ügynökség, a Munka és Jövedelem Központja és az önkormányzatok felett.

Reintegráló vállalkozások

Piaci alapon működő vállalkozások, szolgáltatásaikat a társadalombiztosítási ügynökségek és az önkormányzatok együttesen vásárolják. Ezek a vállalkozások a képzés, átképzés feladataitól az alkalmi munka kiközvetítésén keresztül a munkaerő bérbeadásáig a legváltozatosabb szolgáltatásokat nyújthatják.

A munkaerőpiaci szervezet és az önkormányzatok új típusú kapcsolathálója

A holland példa egyik tanulsága a decentralizált munkaerőpiac felhasználása a munkaerőpiaci szervezet kiépítésekor. A másik tanulság az önkormányzatok aktív szerepvállalása e decentralizált munkaerőpiacon. A harmadik az önkormányzatok menedzser-szervezetének kialakítása (eset-menedzsment), és azok bekapcsolódása a regionális szintű Munka és Jövedelemközpontok tevékenységébe. A negyedik tanulság, hogy a szociális partnerek szerepet a munkaerőpiaci decentralizáció eredményeként nem a központi, hanem a regionális szinten kapnak. Az ezen a szinten működő testület tevékenységébe azonban az érdekképviselők mellett az önkormányzatokat is bevonják.

Tanulságos az is, ahogy a munkát és a jövedelmet egységben kezelik. Ennek következtében a Munka és Jövedelemközpontok tevékenységébe az adóhatóságot is bevonják, amely a munkaerőpiaci szervezetbe bejelentkező munkanélkülivel a regisztráció pillanatától kezdve tartja a kapcsolatot.

A Munka és Jövedelemközpontokban a legmodernebb információs technológia alkalmazásával, a multimédia lehetőségeit felhasználva folyamatos interaktív kommunikáció folyik az adóhatóság és a munkanélküli között, melynek célja a szürke és fekete gazdaság kiszűrése, annak folyamatos vizsgálata, hogy a regisztrált munkanélküli valóban nem rendelkezik egyéb jövedelemforrással.

Fontos elem, hogy a munkaerőpiaci szolgáltatás megvalósítását úgy bízzák magánvállalkozásokra, hogy a szolgáltatás egész rendszere működéséért az állam közhatalmi felelősséget vállal.

A munkaerőpiacot érintő holland privatizációs és decentralizációs reform tehát nem mechanikus módon az állam kivonulására épül, hanem a magán- és a közzsféra új típusú kapcsolódására, illetve a közfeladatok, s benne az állam és az önkormányzatok új típusú felfogására. Arra is felhívja a figyelmet, hogy e gondolkodásbeli paradigmaváltás nélkül a reformok nem vezetnek tartós eredményre.

Papp Ferenc*

AZ ELLÁTÁSI LÁNC MENEDZSMENT JELLEGZETESSÉGEI MAGYARORSZÁGON

Az informatika, az infokommunikáció dinamikus fejlődése már a múlt század utolsó évtizedében rendkívül tág teret engedett a globalizálódó gazdaság hálózatosodásának. Megkezdődött az információs társadalom és a tudásalapú gazdaság kiépülése. Egyértelművé vált, hogy csak azok a régiók, országok, helyi közösségek állják meg helyüket, amelyek lépést tartanak környezetük fejlődésével. Az *Új Gazdaság* megjelenése, az internet üzleti alkalmazásának elterjedése nagymértékben felszámolta azokat a korábban létező korlátokat, amelyek a helyi, a nemzeti a regionális és a globális piacok erőteljes elhatárolódásában jelentkeztek.

A gazdaságos sorozatnagyság alapján működő tömegtermeléssel párhuzamosan jelentkezett a fogyasztók részéről megnyilvánuló erőteljes igény egyedi óhajaik, szükségleteik mind teljesebb figyelembevételére. A ma fogyasztója csak a kifejezetten számára gyártott termékkel boldog, olyannal, amelyből nem fér 12 egy tucatba, amely jól láthatóan különbözik más termékektől, amelyeket nem úgy tukmáltak rá, hanem egyedi testre szabásába neki is volt beleszólása. Az egyénekéhez hasonló dilemmát okoz vállalatainknak egyrészt a globalizálódás tendenciájának való megfelelés igénye, másrészt a helyben jelentkező szükségletek, igények mind teljesebb kielégítése és a helyi közösség elvárásainak, értékelésének való megfelelés között fennálló disszonancia is.

* * *

Minden vállalatra jellemző, hogy csak akkor képes hosszú távon életben maradni, ha szűkebb és tágabb környezete számára olyan egyedi, fontos és szükséges értéket állít elő, amelyre ez a környezet igényt tart, és áldozni is hajlandó rá. A vállalat ezáltal tesz szert jövedelemre, amelyből ki tudja elégíteni a *stakeholderei* (érintettjei) igényeit. Az uralkodó folyamatok a XXI. század elejére elvezettek oda, hogy az üzleti élet egyik legmeghatározóbb jellemzőjének tekinthető az ellátási láncok erőteljes térhódítása. Ez legfőbb biztosítéka, egyben feltétele a folyamatos innovációnak, a jelentős szellemi hozzáadott érték megjelenésének. A vállalatok közötti kapcsolatok jelentősen átértékelődtek, a rövid távú, tranzakciós kapcsolatokat felváltották a hosszú távra számító, kölcsönös előnyökre alapozott partneri együttműködési viszonyok.

Mivel az üzleti siker egyik legfontosabb feltétele az, hogy a gyártó a lehető legközelebb kerüljön a végső felhasználóhoz, a fogyasztóhoz, a beszállítók és a beszállítók beszállítói is arra törekednek, hogy egy ellátási lánc állandó résztvevőjeként képesek legyenek megfelelni a kor követelményeinek. Hogy mennyiben tudják ez irányú céljukat elérni, azt a szereplők egyedi hatékonysága alapján a piac dönti el.

* *Főiskolai docens, az Általános Vállalkozási Főiskola főigazgató-helyettese*

Az Ellátási Lánc Menedzsment jelentősége és fontossága

Az ellátási lánc tagjai csak akkor képesek életképességüket megőrizni, versenyképességüket fokozni, ha a vevők számára kívánatos hozzáadott értéket, hatékonysági többletet produkálnak. Ezen hatékonysági többlet kialakításának egyik eszköze az *Ellátási Lánc Menedzsment* (Supply Chain Management), rövidítve az SCM. Az SCM alapvető célja, hogy a termelékenységet és a kiszolgálási színvonalat növelje.

A releváns szakirodalom szerint az Ellátási Lánc Menedzsmentnek három jól elkülöníthető szakasza van:

■ A jelenlegi helyzetből és a folyamatok értékeléséből kiindulva fel kell tárni a termék-előállítási szakaszok időben változó szükségleteit, a létrejövő készleteket és össze kell vetni azokat a fogyasztói elvárásokkal.

■ Az erőforrás-áramlás (anyag, energia, információ stb.) kezelésével optimalizálják az ellátási lánc hatékonyságát. Ennek módszerei lehetnek:

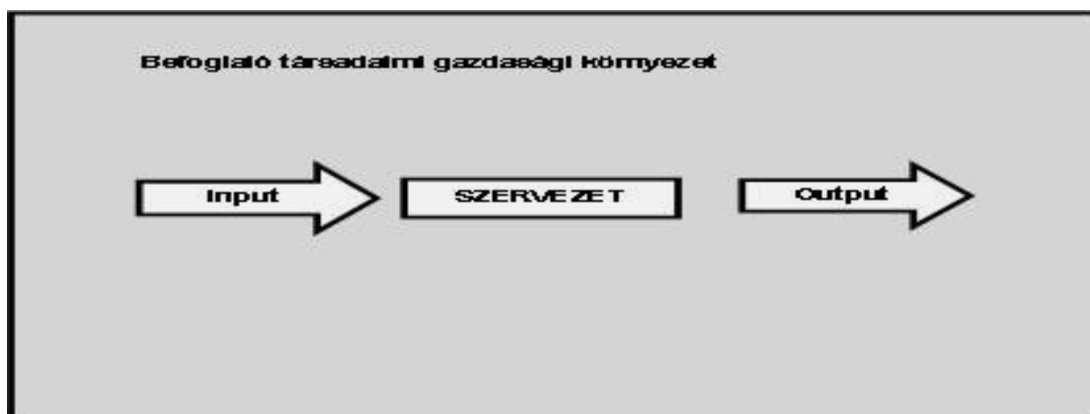
- két különálló folyamat összekapcsolása;
- a folyamatok sorrendjének technológiailag lehetséges megváltoztatása (döntési fa, kritikus út);
- gyorsabb és pontosabb adatfelvétel (vonalkód);
- termékterv korszerűsítése (korszerűbb anyagok alkalmazása);
- anyagkezelési eljárások javítása (egységtrakomány, kiszedés, raktári logisztika);
- adatok gyorsabb és pontosabb továbbítása (EDI, webEDI stb.);
- hatékony termelés-szervezési elvek alkalmazása (JIT, OPT stb.)

■ A teljes lánc egységes kezelésére alkalmas folyamatokat és módszereket alakítanak ki. A lánc szei között megfelelő hatékonyságú információáramlást működtetnek.

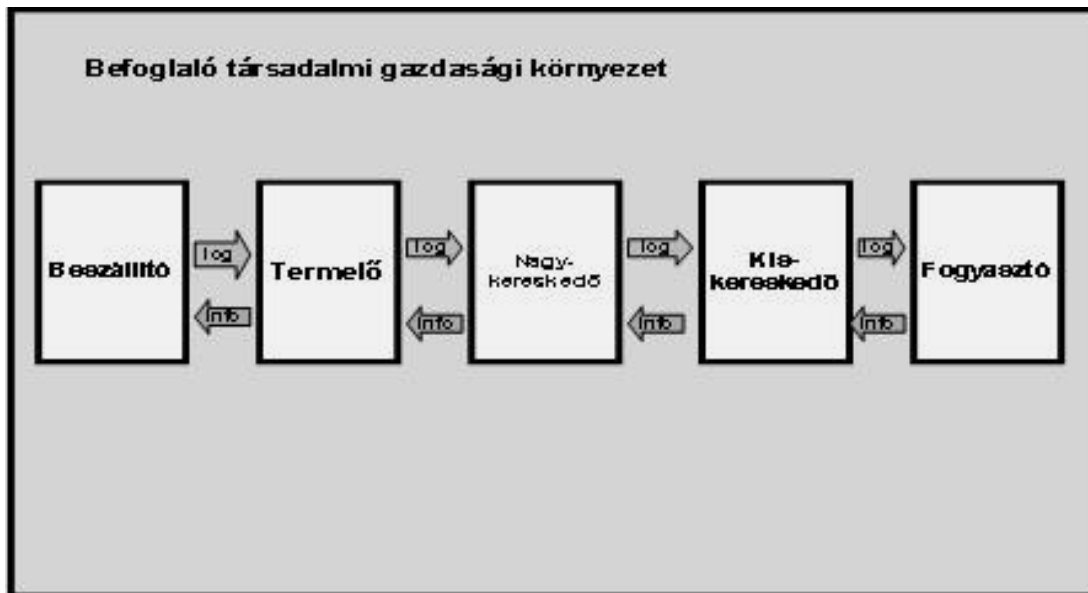
Hogyan épül fel a hagyományos ellátási lánc?

Legegyszerűbben felvázolva az 1. sz. ábra szerinti rendszerről van szó. A szervezet a beérkező forrásokat átalakítja, feldolgozva olyan új értéket állít elő, amelyre a befogadó környezetnek szüksége van.

1. sz. ábra
AZ ELLÁTÁSI LÁNC ELVI FELÉPÍTÉSE

2. sz. ábra
AZ ELLÁTÁSI LÁNC HAGYOMÁNYOS SZEREPLŐI

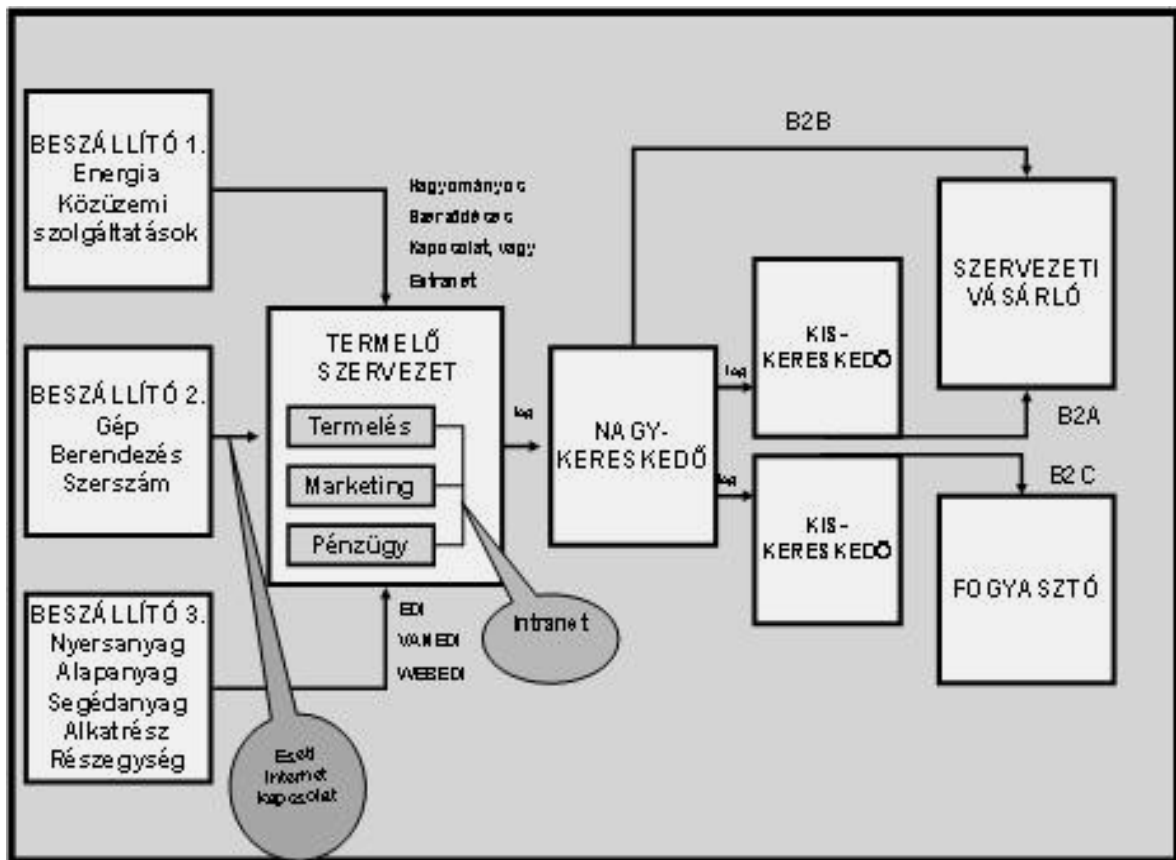

A 2. sz. ábra szemlélteti az ellátási lánc hagyományos szereplőit, helyüket a láncon belül, és a köztük fennálló domináns kapcsolatokat. Látható, hogy a lánc a beszállítótól indul, aki ellátja a termelőt a termeléshez szükséges dolgokkal. A termelő létrehozza a terméket vagy szolgáltatást, nagy tételben értékesíti a nagykereskedőnek, aki ellátja a kiskereskedőket a vonzáskörzetének megfelelő mértékben. A kiskereskedő a terméket értékesíti a végfelhasználónak, a fogyasztónak. A lánc egyes szereplői közötti kapcsolatokra a logisztikai szolgáltatások és az információk kapcsolatok jellemzőek. A résztvevők alkuerejének megfelelően iparáganként más és más lehet a "csatornkapitányi" szerepet betöltő szervezet. Korábban általában a termelő volt, akitől az utóbbi időben a kereskedő vette át ezt a szerepet. Ma az is előfordul, hogy a fogyasztó (egyedi termékek igényével) vagy a beszállító (nanotechnológia alkalmazásával) gyakorolja a legerőteljesebb hatást az ellátási láncre.

Az ellátási lánc jellegzetességei az elektronikus üzlet viszonyrendszerében

Már a hagyományos ellátási lánc vázlatát vizsgálva is rá kell jönnünk arra, hogy egy többszereplős, több ütköző érdeket generáló rendszer menedzseléséről van szó. Ám a valóság ennél is sokkal bonyolultabb. Az SCM szereplőinek a komplex elektronikus vállalatirányítási rendszerek (SAP, BAAN, J. D. EDWARDS) megjelenésével és elterjedésével egyre inkább megnövekedtek a lehetőségei. A zárt hálózatokon kiépülő EDI kapcsolatok elsősorban a visszafelé történő integrálódásra voltak jellemzőek, a termelőszervezet és állandó beszállítói között jöttek létre igen nagy (sokszor soha meg nem térülő) költségekkel. Az ezredforduló után terjedni kezdtek a megfizethetőbb VANEDI és webEDI kapcsolatok, melyek a kevésbé tőkeerős beszállítóknak is lehetővé tették az elektronikus üzletvitelből származó előnyök elérését. Ugyanakkor az internet által biztosított üzleti lehetőségek óriási arányú fejlődése egyre nagyobb veszélyt kezdett jelenteni az ellátási lánc korábban komoly alkupozícióval bíró tagjaira, a nagy és kiskereskedőkre, hiszen a B2C elektronikus kereskedelem előbb csak a kiskereskedelmi, majd egyre gyorsabb fejlődésével a nagykereskedelmi lépcsőt is helyettesíti.

3. sz. ábra
AZ ELLÁTÁSI LÁNC KOMPLEX MEGKÖZELÍTÉSE

Mint a 3. sz. ábrán látható, a termelőszervezet (vállalat) beszállítói funkcióik szerint feloszthatók az energiahordozók és közüzemi szolgáltatások beszállítóira, (Beszállító 1) a gépek, berendezések, szerszámok beszállítóira (Beszállító 2), illetve a nyersanyagok, alapanyagok, segédanyagok részegységek és alkatrészek beszállítóira (Beszállító 3). A termelővállalat és a Beszállító 1 közötti kapcsolat általában hagyományos, szerződéses kapcsolat, ahol a termelővállalat a tényleges fogyasztás után utólag, számla ellenében fizet a beszállítónak. A napi kapcsolatot faxon, telefonon, illetve levelezés útján bonyolítják, vagy fejlettebb esetekben extranet kapcsolat jön léte. A termelőszervezet és a Beszállító 2 között eseti internet-alapú kapcsolat a jellemző, ahol a vállalat ajánlatkérés, tendereztetés útján szerzi be a specifikációinak leginkább megfelelő ajánlatot tevő beszállítótól a termeléshez szükséges eszközöket. A piaci információkat a beszerzési központ elsősorban interneten keresztül gyűjti.

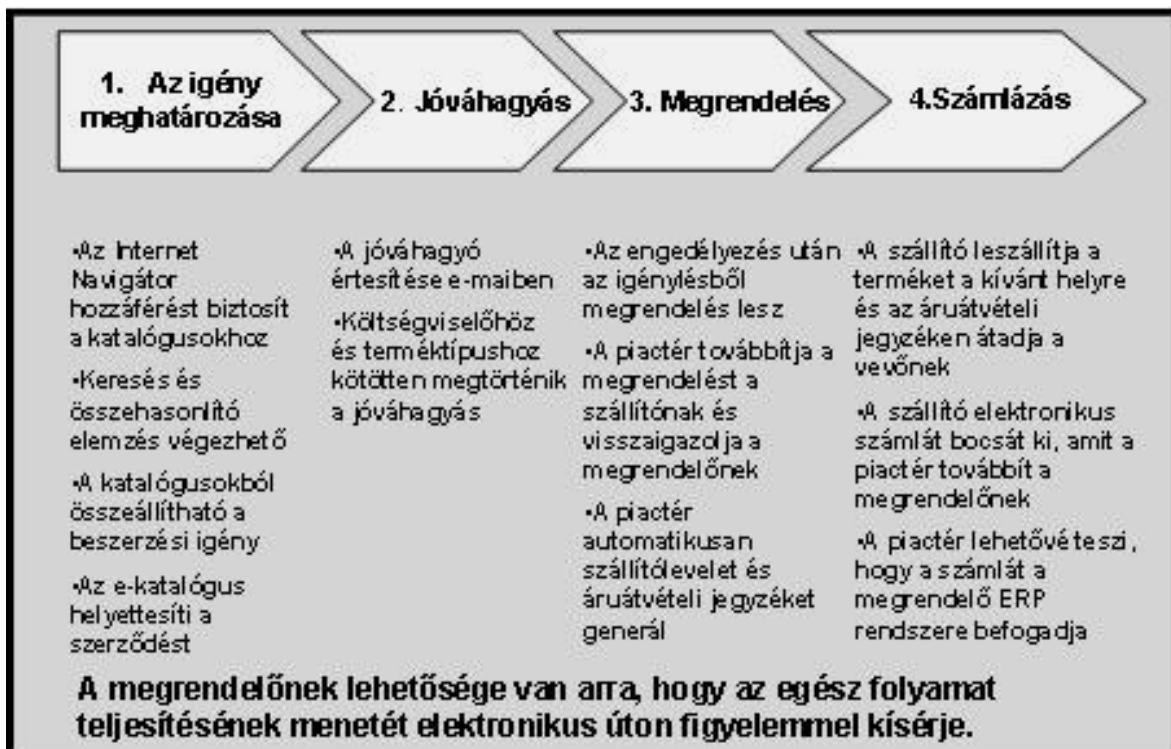
A Beszállító 3 és a termelőszervezet közti kapcsolatok a legösszetettebbek, hiszen a Beszállító 3 biztosítja a termelőszervezet számára a nyersanyagot, az alapanyagot, a segédanyagokat, a részegységeket és az alkatrészeket. Itt tényleges kommunikációt képez az EDI, VANEDI, webEDI és Extranet kapcsolat. A termelőszervezet a vállalati alapfunkciókat ellátó szervezeti egységek között (termelés, marketing, pénzügy) interneten komplex vállalatirányítási rendszerben bonyolítja a kapcsolatokat, szervezi a tranzakciók rögzítését és elszámolását. A vállalat és a kereskedelmi szervezetek (nagykereskedő, kiskereskedő) közötti viszonyokban a legjellemzőbbek a logisztikai szolgáltatások és a hozzájuk kapcsolódó logisztikai információs rendszerek. A nagykereskedők és a szervezeti vásárlók között a B2B, a kiskereskedők és a szervezeti vásárlók között a B2A, a kiskereskedők és a fogyasztók között pedig a B2C kapcsolatok válnak meghatározóvá.

A beszerzési döntés kialakítása elektronikus környezetben

A Beszerzési Központ általában a virtuális piactér biztosította kínálatból, az elektronikus katalógusból választ. Ezt szemlélteti a 4. sz. ábra.

4. sz. ábra

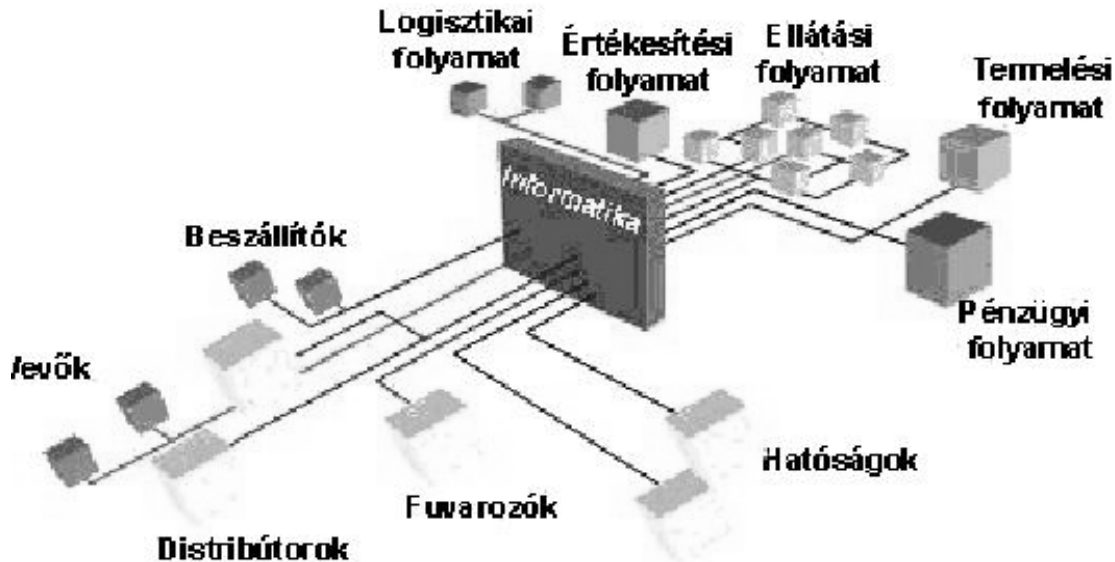
AZ ELEKTRONIKUS BESZERZÉS FOLYAMATA

A 4. sz. ábrán nyomon követhető azon tevékenység folyamata, amely az igény meghatározásával veszi kezdetét. A Beszerzési Központban meghatározzák a beszerzendő dolgok specifikációit. Az elektronikus katalógusokból, melyek nemzetközi szabvány alapján vannak csoportosítva, kiválasztják a megrendelni kívánt termékeket, azokat a virtuális bevásárlókosárba helyezve formailag összeállítják a megrendelést. Következő lépésként az előre definiált, értékhatárokhoz kötött jóváhagyóhoz küldik az összeállított igénylést, aki engedélyezi a beszerzést. A jóváhagyási folyamat befejeztével a rendszer automatikusan generálja a megrendelést, továbbítja a szállítóhoz. Amikor az elektronikus megrendelést a piactér továbbította a szállítónak, automatikusan elkészít egy rendelés-visszaigazolást és egy áruátvételi jegyzéket, amelyet a rendszer továbbít a megrendelőhöz. A szállító által kibocsátott elektronikus számla a piactér számlázó rendszerébe érkezik, s onnan kerül továbbításra a megrendelőnek. (A piactér technikailag megoldja, hogy az elektronikus számlát a megrendelő ERP-rendszere képes legyen fogadni.) A teljes folyamat működésének lényegéhez tartozik, hogy az elektronikus katalógusok helyettesítik a szerződéseket, csökkentve a termékek és beszállítók keresésére, valamint a rendelések feladására fordított időt. Az igénylő egy zárt, komplex rendszer tagjaként közvetlen kapcsolatban áll a beszállítóval.

Ha a megrendelő olyan terméket keres, amely nincs a piactér katalógusainak kínálatában, akkor a piactér veszi át a termék és a szállító keresésének folyamatát, kvázi beszerzési társaságként, biztosítva a méretgazdaságossági előnyökből származó költségmegtakarítási lehetőségeket. A zárt, komplex rendszerek kialakításához és sikeres működtetéséhez szükség van az üzleti és informatikai rendszer integrációjára, hisz csak így képzelhető el az eredményes működés. Ezt szemlélteti az 5. számú ábra.

5. sz. ábra
AZ ÜZLETI ÉS AZ INFORMATIKAI RENDSZER INTEGRÁCIÓJÁNAK
ELVI VÁZLATA

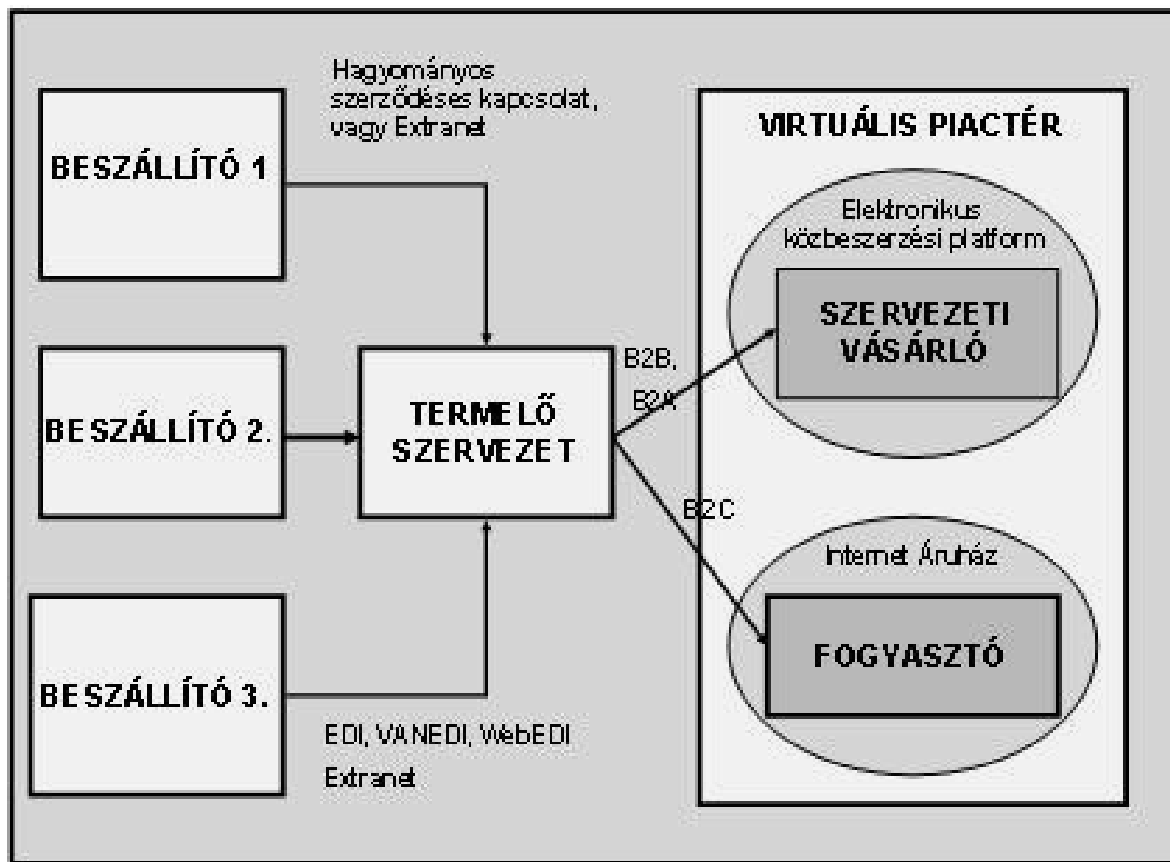

Tipikus jellemzők, gondok és problémák a megvalósításban

Problémát okozhat, hogy a vállalatok jelentős része, amikor megjelenik a web-en, túlságosan kevés figyelmet fordít háttérkiszolgáló rendszereinek aktuális állapotára (elektronikus adatátviteli hálózatai állapota, az elektronikus fizetésre való felkészültsége, a kis volumenű kiszállítások készsége stb.). Ez a még ki nem teljesedett elektronikus gazdaság szakaszában végső soron oda vezethet, hogy az egyébként vitathatatlan előnyöket nem lesz képes érvényesíteni. Amikor egy gyártó belekezd az internetes kereskedelembé, sokkal közelebb kerül a szervezeti vásárlókhoz és fogyasztókhoz, mint a hagyományos kereskedelemben. Egyre több olyan tevékenységet kell felvállalnia, melyet korábban a nagy- és kiskereskedők láttak el. Ezek felvállalásával megnövekszik a felelőssége is (pl. ellátási felelősség, szállítási felelősség stb.) Azok a vállalatok, amelyek pusztán divatból mennek a web-re, vagy többségükben kudarcra vannak ítélve. Nem elég a világháló segítségével jobbnak látszani, annak is kell lenni. Ha egy termék a fizikai világban, a hagyományos kereskedelemben nem adható el, attól még nem válik eladhatóvá, hogy a web-re viszik.

A helyzetet bonyolítja a technológiák viharos fejlődése. Ma már Magyarországon is létrejött annak a lehetősége, hogy a WAP szolgáltatással rendelkező mobil telefonkészülékekkel akár vásárolni is lehessen. A Compaq Magyarország a Carnation tanácsadó céggel közösen alakította ki WAP szolgáltatását: egyelőre a Compaq DEPO árlistája található meg a viszonteladók címjegyzékével. Mihelyt a mobilszolgáltatók lehetővé teszik a továbbszámlázást, megszűnik a rendszer működtetésének minden akadályja.

6. sz. ábra
AZ ELLÁTÁSI LÁNC AZ ÚJ GAZDASÁGBAN

Ahogy a 6. sz. ábrán látható, a kifejlett elektronikus gazdaságban a termelőszervezet virtuális piactéren jelenik meg kínálatával, ahol a szervezeti vásárlókkal a B2A és B2B jellegű kapcsolatokat egy elektronikus közbeszerzési platformon keresztül, míg a fogyasztókkal a B2C jellegű kapcsolatot internetes áruházon keresztül tartja.

Ma még vannak olyan ágazatok, amelyekben a kereskedelem szerepe nemhogy csökkenne, hanem erősödik. Az élelmiszer, a ruházat, a háztartási cikkek területén az a jellemző, hogy a multinacionális nagykereskedelmi láncok játsszák a vezető szerepet. Meghatározó alkupozíciójukat azonban nem méretük, tőkeerejük magyarázza, hanem sokkal inkább az, hogy információs csomópontokként működnek, és mint ilyenek, az ellátási láncon belül rendszerintegrátori szerepet töltenek be. Az információs társadalomban pedig alapvetően jellemző folyamat, hogy a korábban meghatározó erőt jelentő értékek – mint pl. az óriási tőke, a hatalmas méret vagy a jelentős dolgozói létszám – az internet hatására, az elektronikus kereskedelem megjelenése következtében inflálódnak, míg az információ és az azt birtokló szervezetek felértékelődnek. Ezeknek az új típusú gondoknak a megoldására született meg egyfajta megoldásként a kor technológiai fejlettségét kihasználó elektronikus kereskedelem. Ennek bevezetése sajátos konfliktushelyzethez vezethet.

Miben nyilvánulhat meg ez a konfliktushelyzet? A vállalkozásoknál az egyik legfontosabb feladat az értékesítési csatornák kiépítése. A meglévő csatornához, az egyes csatornákra jellemző értékesítési módokhoz, kapcsolattartási és kommunikációs lehetőségekhez a vevők hozzászoknak, saját rendszereikkel alkalmazkodnak hozzájuk. A vevőknek ez pénzbe kerül. Egy meglévő csatorna bezárását vagy egy új csatorna megnyitását éppen ezért alaposan át kell gondolni.

Elképzelhető, hogy egy elektronikus kereskedelmi csatorna bevezetésével a vállalkozás csupa új ügyfélhez fér hozzá. Sokkal valószínűbb azonban az, hogy idővel a régi vevők közül is többen átállnak az új csatornára. Ez alapvetően megváltoztathatja a meglévő értékesítési csatornák hatékonysági mutatóit, aminek súlyos következményei lehetnek. Egy boltot például csak egy bizonyos forgalom fölött érdemes fenntartani, különben a költségek nem térülnek meg. Az új és sikeres elektronikus értékesítési csatorna elszív-

hatja a meglévők elől a forgalmat, veszélyeztetheti azok létét. Ez a helyzet a csatorna-konfliktus, amelyet még a hagyományos csatornák esetén sem mindig tudnak kezelni vállalataink. A probléma fokozottan jelentkezik az elektronikus és hagyományos csatornák párhuzamos működtetése esetében. Ugyanakkor ennek a módszernek nem sok alternatívája van, hiszen – a fejlődési tendenciák ellenére – az elektronikus csatornák ma még jelentős lemaradásban vannak a hagyományos csatornákkal szemben.

A csatornakonfliktus megoldásához többféle módszer is elvezethet.

A vezetés dönthet úgy, hogy:

- Az új mellett fenntartja a régi csatornákat, hogy a vevők a megszokott módon is vásárolhassanak.
- Előfordul, hogy a régi csatornák vevőit át lehet "terelni" az új csatornába (ám ezt nem szabad erőszakosan végrehajtani).
- Fennáll az a lehetőség is, hogy versenyeztetni lehet a régi és az új csatornákat. Ezt a döntést ilyenkor későbbre lehet halasztani.

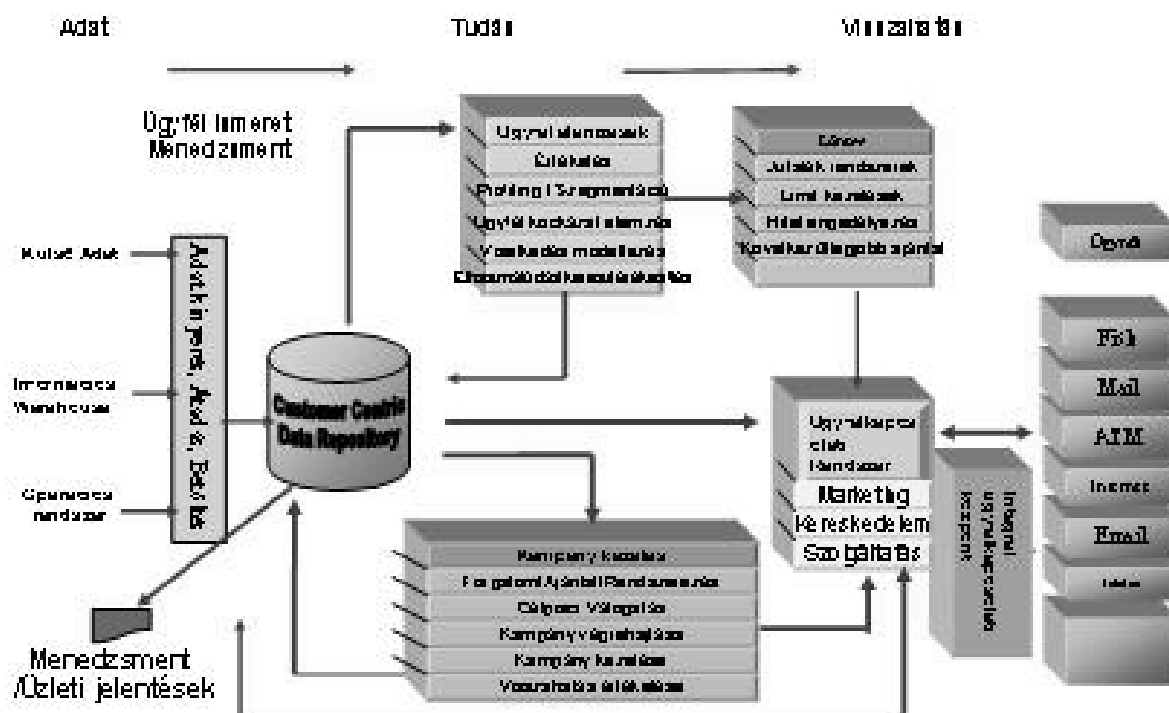
Bármelyik módszert is választjuk, a döntés meghozatala és végrehajtása magas színvonalú, körültekintő elemző munkát kíván. Érdekes többek között figyelembe venni azt, hogy például a *Taylor Nelson Sofres 2002-es Global eCommerce Report-ja* a hazai Internet-penetrációnak nem a növekedését, hanem 2%-os csökkenését jelezte.

Ügyfélkapcsolatok Menedzsmentje

Ha egy vállalkozás elektronikus értékesítési csatornát nyit ügyfelei felé, akkor azt ígéri nekik, hogy gyorsabban, kényelmesebben, teljes biztonságban tudnak majd vásárolni. A rendszer működésének megtervezésénél nemcsak az információtechnológiai oldalt, hanem a fizikai árumozgásokat, a logisztikai hátteret is gondosan meg kell tervezni. Az ügyfélkapcsolatok menedzsmentje (Customer Relationship Management, röviden CRM) az elektronikus üzlet és az elektronikus kereskedelem egyik leggyorsabban fejlődő területe.

7. sz. ábra
A CRM (ÜGYFÉLKAPCSOLATI MENEDZSMENT) ELVI VÁZLATA

A CRM felépítése

A CRM-alkalmazások egyik legfontosabb funkciója az úgynevezett 360 fokos ügyféléllátás. Egy ügyfél többféle helyen, sokféle érintkezési ponton léphet kapcsolatba a vállalattal. A jó ügyfélkapcsolatok tartásához információkra van szükség a fogyasztóról: mit tudunk róla, mit vásárolt eddig, mekkora forgalmat bonyolítottunk le vele, mennyire fontos nekünk. Minél pontosabb az ügyfélről alkotott kép, minél több törvényszerűséget sikerült feltárni a viselkedésében, annál nagyobb az ajánlatok találati valószínűsége. Ha a vállalat kereskedelmi rendszere központosított, akkor egy részlegnél futnak össze az értékesítési információk. A nagyobb vállalatok közül azonban sok önálló stratégiai üzleti egységekbe, üzletágakba, nyereségközpontokba, divíziókba szervezi a tevékenységét. A modern információs rendszerek lehetővé teszik, hogy az egyes üzletágak értékesítői a teljes ügyfél- és a teljes vállalati kínálatot lássák, az ügyfélnek más üzletágak termékeit is ajánlják. Az automatizált elektronikus kereskedelmi rendszerek általában megszakítás nélkül, az év minden napján és órájában üzemelnek. A multinacionális nagyvállalatok körében egyre határozottabban terjed a koordinált beszerzés gyakorlata. Ezek a cégek elvárják, hogy szállítóik egy ponton, általában egy ügyfélgazdán (*key account manager-en*) keresztül tartsák velük a kapcsolatot, a föld minden pontján azonos feltételekkel szerződjenek velük, a termékek és a kiszolgálás minősége egységes legyen, az árak között ne legyen eltérés.

A korai CRM-rendszerek általában a szállító cég értékesítési szakembereit szolgálták ki. Az internet megjelenésével számos ügyfélkapcsolati tevékenység kontrollja az ügyfelek kezébe került. Sok ügyfél számára az önkiszolgálás a legkényelmesebb megoldás. Az önkiszolgálás erősödő igénye arra készíti a szállítókat, hogy megnyissák információs rendszereiket, egyes adatbázisaikat az ügyfelek előtt. A múltbeli adatok segítségével az ügyfelek jövőbeli viselkedése is előre jelezhető, például bizonyos jellemzőkből következtetni lehet arra, hogy kiből lesz hűséges ügyfél. A vevőről összegyűjtött, adatbankban gondosan elhelyezett adatok alapján az ügyfelek pénzügyi értéke is kiszámítható. Az ügyfélértékek kiszámítása alapján a vállalat eldöntheti, hogy kikkel érdemes egyáltalán foglalkoznia, az egyes ügyfelek megtartásáért mennyit érdemes áldoznia, kikhez kell személyes ügyfélgazdákat rendelnie, kiket kell bevenni a hűségprogramba, az egyes ügyfelekkel kapcsolatban mely értékesítési módokat célszerű szorgalmaznia.

* * *

Összegésként megállapítható, hogy a modernizáció nyomán csak az automatizált elektronikus kereskedelmi rendszerek képesek óriási tömegű vevő egyedi kezelésére. Ez pedig alapvető követelményként jelentkezik a globalizált kereskedelem viszonyrendszerében. Ha egy vállalat jól ötvözi meglévő rendszereit a legfejlettebb elektronikus eszközökkel és módszerekkel, akkor lehetősége nyílik a fennmaradásra, a növekedésre, a profit maximalizálásra, ami végső soron a tulajdonosok alapvető vágya és a vállalkozások értelme. Adatbázisára és elemzési technikáira támaszkodva a modern vállalat meghatározhatja, hogy az akcióival a piac mely szegmenseit veszi célba, mivel igyekszik hatni rájuk, milyen kommunikációs és értékesítési csatornákat fog használni.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bógel György: Verseny az elektronikus üzletben.
Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Cerf V. G. et al.: Brief of the Internet.
<http://www.isoc.org/Internet-history>

Chikán Attila–Demeter Krisztina: Az értékteremtő folyamatok menedzsmentje.
Termelés, szolgáltatás logisztika.
Aula, Budapest, 2001.

Korten, David C.: Tőkés társaságok világalma.
KAPU, 1996.

Hetyei József: Vállalatirányítási információs rendszerek Magyarországon.
Computer Books, 1999.

Porter, Michael E.: Internet és stratégia.
Harvard Business Review, 2001. március

Szegedi Zoltán–Prezenszki József: Logisztika – Menedzsment.
Kossuth, Budapest, 2003.

Török Ádám: Az elektronikus gazdaság kibontakozása az Európai Unió közép-európai tagjelölt országában.
Külgazdaság XLIV. évfolyam, 2002. március

Vern Terpstra–Ravi Sarathy: International Marketing.
The Dryden Press, 1996.

Vörös József: Termelési-szolgáltatási rendszerek vezetése.
JPTE, Pécs, 1999.

Electronic Commerce <http://www.cordis.lu/esprit/src/ecomint.htm>

Kovács Edith*

SZTOCHASZTIKUS KAPCSOLATOK ELEMZÉSE SORÁN FELMERÜLT PROBLÉMÁK ÉS EZEK KEZELÉSÉRE ALKALMAS ALTERNATÍV MÓDSZEREK**

Összefoglaló

Számos tudományos területen merül föl a sztochasztikus kapcsolatok jellemzésének problémája. Például az életbiztosítások esetében hasznos lehet arra választ kapni, hogy mennyire erős az összefüggés a szülő(k) által elért életkor (X) a gyermek által elért életkor között (Y) vagy bizonyos betegség esetében a halandósági valószínűség mennyire függ a földrajzi területtől. A sztochasztikus kapcsolatok elemzésének módszerei nagy hasznossággal bírnak a kockázatok modellezésében is.

A dolgozat három részből tevődik össze:

Az első részben a determinisztikus kapcsolatoknál felmerülő kérdésekről van szó. Különbséget teszünk az egyoldalú, illetve kétoldalú determinisztikus kapcsolatok között.

A második rész két minőségi ismérv kapcsolatánál felmerülő problémákat tárgyalja.

A harmadik rész a mennyiségi ismérvek kapcsolatának jellemzésével foglalkozik. Ebben a részben alternatív módszereket ajánlunk, amelyek bizonyos előnyökkel bírnak a klasszikus módszerekkel szemben.

I. Megjegyzések a determinisztikus (függvényszerű) kapcsolatról

A legtöbb statisztika-tankönyvben a determinisztikus kapcsolatot az alábbi meghatározáshoz hasonlóan definiálják: „Két ismérv között akkor nevezzük determinisztikusnak a kapcsolatot, ha az egyik ismérvszerinti hovatartozás egyértelműen meghatározza a másik ismérv szerinti hovatartozást”.(1) Eszerint az egyik ismérv által felvett ismérvváltozat egyértelműen meghatározza a másik ismérv szerint felvett ismérvváltozatot.

* *Főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Köszönettel tartozom Dr. Lipécz Györgynek a témák megvitatásáért.*

1. **Példa:** A lakosok születési éve (X) és az életkor (Y) között determinisztikus a kapcsolat.

A példán jól látható, hogy X befolyásolja Y alakulását, hiszen a születési dátumból egyértelműen következik az életkor, és ez fordítva is igaz, Y meghatározza X-et, mivel az életkorból is egyértelműen lehet következtetni a születési dátumra.

2. **Példa:** Legyen az X ismerv egy mennyiségi ismerv, amely a következő értékeket veszi föl:

$$x_1 = \frac{\pi}{6}; x_2 = \frac{2\pi}{6}; \dots x_k = \frac{k\pi}{6}; \dots$$

Az Y ismerv a sinus függvény által rendeli hozzá az x_i értékekhez az y_i értékeket:

$$y_1 = \sin\left(\frac{\pi}{6}\right); y_2 = \sin\left(\frac{2\pi}{6}\right); \dots y_k = \sin\left(\frac{k\pi}{6}\right); \dots$$

Ebben a példában láthatjuk, hogy X értékének ismerete egyértelműen meghatározza Y értékét. Fordítva viszont ez nem igaz, mivel például abból, hogy Y felveszi az 1 értéket, nem tudunk következtetni egyértelműen az X értékre, hiszen

$$\sin\left(\frac{\pi}{6}\right) = \sin\left(\frac{13\pi}{6}\right) = \frac{1}{2}$$

Ebből a két példából látszik az, hogy szükségszerű bevezetni két különböző fogalmat a determinisztikus kapcsolatra. (Ezek a példák mennyiségi ismérvekről szólnak, de minőségi ismérvekre is vonatkozhatnak.)

Legyen X és Y két ismerv (bármelyik lehet minőségi vagy mennyiségi).

Def: 1: X és Y *kétoldalú determinisztikus* kapcsolatban állnak, ha X ismerv egyértelműen meghatározza Y-t és Y egyértelműen meghatározza az X ismérvet.

Def: 2: X és Y között *egyoldalú determinisztikus* kapcsolat van, ha az X (illetve Y) egyértelműen meghatározza az Y (illetve X-et).

Ezeket a definíciókat általánosítani lehet olyan esetre, amikor X és Y értelmezési tartományait diszjunkt intervallumokra bontjuk fel.

Def: 1': X és Y kétoldalú *általánosan determinisztikus* kapcsolatban állnak, ha X ismerv intervallumbeli hová tartozása meghatározza Y intervallumbeli hová tartozását és fordítva.

Def: 2': X és Y között *egyoldalú általános determinisztikus* kapcsolat van, ha az X (illetve Y) intervallumbeli hová tartozása egyértelműen meghatározza az Y (illetve X) intervallumbeli hová tartozását.

Megjegyzések: Matematikailag az első definíció azt feltételezi, hogy X és Y között függvényszerű a kapcsolat, és ez a függvény egy bijekció (injekció+surjekció), a második pedig azt, hogy a függvény szürjektív.

Az egyoldalú determinisztikus kapcsolatra tipikus példa az, amikor az X ismerv hamarabb következik be (időben), mint az Y ismerv.

Továbbgondolva az ismérvek közötti kapcsolatokat sztochasztikus szempontból (a statisztikai elemzésekben főleg ez fordul elő), a következő problémák merültek föl:

II. Két minőségi ismerv esete

Legyen X és Y két minőségi ismerv, s illetve t ismerv-vátozattal. A kapcsolatukat a, χ^2 a Csuprov (T) és a Cramer (C) mutatóval jellemezzük. A T és C mutató a χ^2 mutatóból számolható, amely szimmetrikus

mutató X és Y ismervre nézve: $T^2 = \frac{\chi^2}{n\sqrt{(s-1)(t-1)}}$ ebből származik a $C = \sqrt{\frac{\max[(s-1)(t-1)]}{\min[(s-1)(t-1)]}} \cdot T$.

Tehát a C és T mutatók értékéből matematikailag csak a kapcsolat erőségére következtethetünk (mindkettő 0 és 1 között vesz fel értékeket), arra sajnos nem, hogy melyik ismerv az ok és melyik ismerv az okozat.

Példa lehet: a szülők végzettsége X és a gyermekeik végzettsége Y. Tegyük föl, hogy a Cramer mutatóra $C=0,65$ értéket kaptuk. (A $C \in [0;1]$ között vehet föl értékeket (2)).

- Matematikailag csak azt a következtetés vonhatjuk le, hogy a kapcsolat szorossága 65%-os. (Ezt szimmetrikusan értjük.)
- A mindennapi gondolkodás alapján értékelhetjük úgy, hogy mivel a szülők előbb éltek, itt arról van szó, hogy a szülők végzettsége 65%-ban befolyásolja a gyerekek végzettségét.
- A problémát úgy is kezelhetjük, hogy *vagy* a szülő végzettsége alapján tudunk pontosabban következtetni a gyermek végzettségére *vagy* a gyermek végzettsége alapján, tudunk biztosabban következtetni a szülő végzettségére.

III. A két mennyiségi ismerv esete

Mennyiségi ismérvek kapcsolatának elemzése.

Ennek a kapcsolatnak a jellemzésére a leggyakrabban használt mutató a korrelációs együttható:

$$R_{XY} = \frac{xy - x \cdot y}{\sigma_x \cdot \sigma_y} ; -1 \leq R_{XY} \leq 1 . \text{ A definíció alapján azt mutatja, hogy a két ismerv között mennyire}$$

erős vagy gyenge a *lineáris* kapcsolat.

A korrelációs együtthatónak a következő hátrányai vannak:

1. Ha az értéke a nullához közelít és nincs információnk arról, hogy a két valószínűségi változónak normális eloszlása lenne, nem tudjuk levonni azt a következtetést, hogy a kapcsolat nagyon gyenge lenne.

2. Mivel ez a mutató is szimmetrikus X és Y-ra nézve, nem derül ki az ok és az okozat, és az sem, hogy melyik ismerv értékeinek ismeretében nyerünk több információt a másik ismerv értékeiről.

3.) Létrejöhet olyan eset is, amikor a korrelációs együttható R_{XZ} közel van 1-hez vagy (-1)-hez, tehát a lineáris kapcsolat erős, a pontok jól illeszkednek az egyeneshez, de az egyenes meredeksége kicsi. X változására Z kismértékű (természetesen ez függ a két tengelyen felvett egységektől is.), de majdnem függvényyszerű változással válaszol. Ha ezt a kapcsolatot információszerzés szempontjából tárgyaljuk, úgy előnyös helyzettel állunk szemben, hisz x értékéhez nagy biztonsággal meg tudjuk majd mondani, milyen y érték tartozik (mivel csekély a pontoknak az egyenes körüli szóródása). A meredekség nagyságáról akkor érdemes nyilatkozni, ha például a Z ismervre egy Y, ugyanolyan típusú és ugyanazon a skálán mérhető ismerv is hat, mint X, és a két hatást akarjuk összehasonlítani. Tegyük fel, hogy R_{YZ} is közel áll

1-hez, de a regressziós egyenes meredeksége jóval nagyobb, mint az előző. Ebben az esetben egyértelműen állíthatjuk, hogy Y erősebben hat Z-re, mint X. De mi van, ha kisebb, mint R_{XZ} , viszont a regressziós egyenes meredeksége nagyobb, ebben az esetben hogyan vonunk le következtetéseket?

Információ szerzés szempontjából többet nyújt az X és Z közötti kapcsolat, ha pedig a hatás nagysága az érdekes, akkor az Y és Z közötti kapcsolat az érdekes.

A. Mennyiségi ismérvek szimmetrikus sztochasztikus kapcsolatának jellemzése asszociációs mutatókkal

Az 1. probléma kezelése: a mennyiségi ismérvek kapcsolatát Cramer mutató segítségével is jellemezhetjük, amely mutató nemcsak a lineáris kapcsolat szorosságát mutatja, hanem bármely kapcsolat szorosságát vagy gyengeségét. Tehát ha a Cramer mutató közel van nullához, akkor nagyon gyenge a kapcsolat a két ismerv között, tehát nem érdemes semmilyen függvényt illeszteni rá.

Ennél a módszernél a következő lényeges kívánalmak merülnek föl:

- A két mennyiségi ismerv értéktartományának a diszjunkt egyenlő intervallumokra bontása, szem előtt tartva azt, hogy ne maradjon üres sor vagy oszlop.
- Ügyes algoritmusprogram kifejlesztése, amely az input adatvektorok alapján egységes módszerrel felosztja az értéktartományt a fenti szempont szerint.

A két ismerv értéktartománya általában különbözik (különbözhet a mértékegység is). Ezért a két ismervet átvetítjük egy egyenes segítségével egy adott $[a; b]$ intervallumba. Hála a lineáris transzformációnak, a pontok koordinátái közötti arányok megmaradnak, az X és Y tengelyekre nézve. Ezt a módszert nevezzük „*Vetítő módszernek*” és az alábbi algoritmusnak része, tehát ott kerül bemutatásra.

A téglalapokra való felbontás algoritmus

1. lépés: a „Box and Whiskers” módszerrel kihagyni a legalább egyik ismerv szerint kilógó pontokat.

2. lépés: a pontok négyzetbe való vetítése.

$$\text{Adva vannak } X = \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix}; \text{ és } Y = \begin{bmatrix} x_1 \\ x_2 \\ \vdots \\ x_n \end{bmatrix} \text{ } (x_i, y_i) \text{ szerint összetartozó vektorok.}$$

$$x_i \in [x_0^*; x_n^*], y_i \in [y_0^*; y_n^*] \quad x_0^* = \min\{x_i\}, x_n^* = \max\{x_i\}, y_0^* = \min\{y_i\}, y_n^* = \max\{y_i\}$$

Mivel ezek az intervallumok nem egyenlők, az algoritmus könnyítése céljából érdemes az x_i , és az y_i értékeket belevetíteni egy azonos hosszúságú intervallumba $[a; b]$ (pld. $[0; 10]$ -be) (ezt az előbbiekben bemutattuk), úgy, hogy az arányok megmaradjanak és úgy, hogy a $[x_0^*; x_n^*]$ és az $[a; b]$ -ben szereplő pontok halmazai között bijekció jöjjön létre. (úgyszintén a $[y_0^*; y_n^*]$ és az $[a; b]$ halmazok között is).

Erre alkalmas egy lineáris függvény: $f(x) = mx + n$; illetve $g(x) = px + q$ (külön X-re és Y-ra) azzal a két kikötéssel, hogy:

$$\begin{aligned} (1) \quad f(x_0^*) &= a, & (1) \quad g(y_0^*) &= a \\ (2) \quad f(x_n^*) &= b, & (2) \quad g(y_n^*) &= b \end{aligned} \quad \text{illetve}$$

A lineáris transzformáció paraméterei X esetében:

$$m = \frac{b-a}{x_0^* - x_n^*}; \quad n = a - \frac{(b-a)}{x_0^* - x_n^*} \cdot x_0^* . \text{ Hasonlóan kapjuk meg } g(x) \text{ paramétereit.}$$

Def: Azokat az X' ismérveket, amelyek egy X ismérv lineáris transzformációjaként kapunk meg, **X -ismérvel ekvivalensnek** nevezzük.

Megjegyzések:

A „*Vetítő módszer*” néhány tulajdonsága:

Legyen $X' = mX + n$ és $Y' = pY + q$

- 1.) $\overline{X'} = m\overline{X} + n$ (könnyen bebizonyítható),
- 2.) $\sigma_{X'}^2 = m^2 \sigma_X^2$ (az 1)-et felhasználva könnyen bizonyítható),
- 3.) $R_{X'Y'} = R_{XY}$.

Bizonyítás: Tegyük föl, hogy $Y' = pY + q$.

$$R_{X'Y'} = \frac{\overline{x'y'} - \overline{x'} \cdot \overline{y'}}{\sigma_{x'} \cdot \sigma_{y'}}$$

Az 1) és 2) alapján:

- $\overline{x'y'} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k (mx_i + n) \cdot (py_i + q) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^k (mpx_i y_i + mqx_i + npy_i + nq) =$
 $= mp\overline{xy} + mq\overline{x} + np\overline{y} + nq.$
- $\overline{x'} \cdot \overline{y'} = (m\overline{x} + n) \cdot (p\overline{y} + q) = mn\overline{x} \cdot \overline{y} + mq\overline{x} + np\overline{y} + nq.$
- $\sigma_{x'} \cdot \sigma_{y'} = m \cdot \sigma_x \cdot p \cdot \sigma_y = mp \cdot \sigma_x \sigma_y.$

Ezeket az eredményeket behelyettesítjük a korrelációs együttható képletébe, és a következő kifejezéshez jutunk:

$$R_{x'y'} = \frac{mp \cdot \overline{xy} - mp\overline{x} \cdot \overline{y}}{mp \cdot \sigma_x \cdot \sigma_y} = R_{XY}.$$

4. Ha a illetve a' -val jelöljük az Y/X -re illetve X/Y -ra vonatkoztatott regressziós egyenes meredekségét, a meredekségek aránya fordított arányban vannak az argumentumok X illetve Y szórásnégyzeteivel:

$$\frac{a'}{a} = \frac{\sigma_x^2}{\sigma_y^2}$$

Bizonyítás:

$$R_{XY} = a \frac{\sigma_y}{\sigma_x} \quad Y/X\text{-re vonatkoztatott regressziós egyenes esetében,}$$

$$R_{XY} = a' \frac{\sigma_x}{\sigma_y} \quad X/Y\text{-ra vonatkoztatott regressziós egyenes esetében.}$$

A két kifejezésből a következőhöz jutunk: $a \frac{\sigma_y}{\sigma_x} = a' \frac{\sigma_x}{\sigma_y}$. Ezt az egyenletet átrendezve a következőhöz jutunk: $\frac{a'}{a} = \frac{\sigma_x^2}{\sigma_y^2}$

Megjegyzések:

- Ha ezt a tulajdonságot 4) az átvettített ekvivalens ismérvekre X' és Y' -ra alkalmazzuk, és a szórások arányát k -val jelöljük: akkor az ekvivalens ismérvek meredekségének aránya is k lesz.

- A k -t az eredeti szórásokból a következőképp kaphatjuk meg:

- $k = \frac{\sigma_{x'}^2}{\sigma_{y'}^2} = \frac{m\sigma_x^2}{p\sigma_y^2}$ ahol m és p a lineáris transzformációknak a meredeksége.

3. lépés: Előállítjuk az „ekvivalens” lineárisan transzformált vektorokat: $X' = f(X)$ és $Y' = g(Y)$.

4. lépés: Bemutatjuk az X ismerv szerinti partíció megválasztását, vagyis az X tengelyen lévő $[a; b]$ intervallumnak a felosztását. (Az Y ismerv esetén ez ugyanígy zajlik.)

- Növekvő sorba rendezzük az x_i adatokat.

- Kiszámoljuk a sorrendbe rendezett, egymást követő adatok távolságát.

- Legyen a maximális távolság d_x .

- Legyen $r = \frac{b-a}{d_x}$, és legyen $[r] = r$ egészrésze;

- $d_x^* = \frac{b-a}{[r]}$ lesz az intervallumok hossza, kivéve az utolsó intervallumé, amely mindenképpen b -

vel végződik. Evvel bebiztosítjuk annak a feltételnek a teljesülését, hogy minden intervallumba essen legalább egy érték (amire majd a későbbiekben visszatérünk.)

A felosztás tehát a következő:

$$[a; a + d_x^*] \quad]a + d_x^*; a + 2d_x^*] \dots]a + kd_x^*; a + (k+1)d_x^*] \dots]a + ([r]-1)d_x^*; b]$$

Megjegyzés: ugyanezt a módszert alkalmazzuk az $[a; b]$ intervallum felosztásánál, amikor az Y $[a; b]$ intervallumba transzponált értékeit vesszük figyelembe.

5. lépés: A kontingencia táblázat elkészítése.

Ezeket az adatokat egy táblázatba helyezzük:

XY	$[y_0^*, y_1^*]$	$[y_1^*, y_2^*]$	$[y_{j-1}^*, y_j^*]$	$[y_{m-1}^*, y_m^*]$	
$[x_0^*, x_1^*]$	$f_{1,1}$	$f_{1,2}$	$f_{1,j}$	$f_{1,m}$	$f_{1..}$
$(x_1^*, x_2^*]$	$f_{2,1}$	$f_{2,2}$	$f_{2,j}$	$f_{2,m}$	$f_{2..}$
\vdots					
$(x_{i-1}^*, x_i^*]$	$f_{i,1}$	$f_{i,2}$	$f_{i,j}$	$f_{i,m}$	$f_{i..}$
\vdots					
$(x_{n-1}^*, x_n^*]$	$f_{n,1}$	$f_{n,2}$	$f_{n,j}$	$x_{n,m}$	$f_{n..}$
	$f_{.,1}$	$f_{.,2}$	$f_{.,j}$	$f_{.,m}$	N

Ennek a táblázatnak az alapján kiszámolható a χ^2 , majd a Cramer mutató is.

Megjegyzések:

- Sajnos itt is azzal a problémával szembesülünk, hogy az említett mutatók szimmetrikusak X és Y-ra nézve, így igazából csak a kapcsolat szorosságának a megítélésére hasznosak. Az nem következik belőle, hogy melyik hat melyikre.
- Ez a módszer arra a problémára nyújt jó megoldást, hogy sokféle összefüggést kimutat, nemcsak az ismert eseteket (lineáris, exponenciális, logaritmusos...), sőt azt is jelzi, ha függetlenek.
- Az egységes felosztási algoritmusnak hála, két tényezőnek, X és Y-nak, egy harmadik ismévrv gyakorlott hatását is össze lehet hasonlítani a C_{XZ} és C_{YZ} értékek segítségével. Ezt az alábbi példával illusztráljuk:

Példa: A következő adatok állnak rendelkezésünkre:

X	Y	$Z=x+Y^2$	Z lin
0,10	0,20	0,14	0,00
3,30	4,00	19,30	2,13
3,20	7,00	52,20	5,79
3,40	3,00	12,40	1,36
6,00	6,00	42,00	4,66
6,30	9,00	87,30	9,70
6,70	0,20	6,74	0,73
6,70	6,00	42,70	4,74
9,00	9,00	90,00	10,00

Ahol Z lin a Z értékeinek az átvetítése a (0,10) intervallumba.

a) XZ kapcsolata:

Az XZ kontingencia táblázat a következő:

	3,3	6,6	10	
3,3	2	1	0	3
6,6	1	1	1	3
10	1	1	0	2
	4	3	1	8

Az XZ függetlenségi tábla:

1,5	1,125	0,375
1,5	1,125	0,375
0,25	0,75	0,25

$$\chi^2 = 4,361111 \text{ ebből } C_{XZ} = 0,522082.$$

b) YZ kapcsolata:

Az YZ kontingencia tábla:

	3,3	6,6	10,1	
3,3	3	0	0	3
6,6	1	2	0	3
10,1	0	1	2	3
	4	3	2	9

Az YZ függetlenségi tábla:

1,333333	1	0,666667
1,333333	1	0,666667
0,666667	1	0,666667

$$\chi^2 = 8,833333 \text{ ebből } C_{YZ} = 0,700529.$$

A példa tárgyalása: Az intervallumokra felbontást a fent bevezetett algoritmus szerint tettük mindkét esetben. Ebben a példában a Z-t mi állítottuk elő tudatosan az X és Y-ból: $Z = X + Y^2$, még arra is ügyelve, hogy az X és az Y függetlenek legyenek.

A két Cramer mutató összehasonlításából látjuk, hogy Y jobban hat a Z-re, mint X, vagyis Y és Z kapcsolata szorosabb, mint X és Z kapcsolata.

B. Mennyiségi ismérvek egyirányú sztochasztikus kapcsolatának a jellemzése szórásnégyzet hányados segítségével

Ezt a módszert a leggyakrabban a „minőségi–mennyiségi” ismérv kapcsolatának jellemzésére használtuk. Ebben az esetben az X a minőségi, csoportosító ismérv, az Y pedig a mennyiségi ismérv.

Fontos szempont, hogy az X ismérvváltozatai diszjunkt halmazt képezzenek a sokaságban, és az uniójuk fedje az egész sokaságot (a sokaság mindegyik egyede beletartozzon valamelyik X által meghatározott csoportba). A módszer arra a kérdésre nyújt választ, hogy milyen mértékben befolyásolják az X ismérvváltozatai az Y ismérv ingadozását (különbözőségét).

Például: Egy adott termék több üzemben előállítható, mindegyik üzemben több technológiával.

Legyen y_i^j a j-edik üzemben az i-edik technológiával előállított termék **költsége**.

X(techn.)/Y(költ)		Átlagok	Szórások
1. technológia	$y_1^1, y_1^2, \dots, y_1^n,$	\bar{y}_1	σ_1
2. technológia	$y_2^1, y_2^2, \dots, y_2^n,$	\bar{y}_2	σ_2
3. technológia	$y_3^1, y_3^2, \dots, y_3^n,$	\bar{y}_3	σ_3

Tegyük fel, hogy az \bar{y}_i átlagok nem különböznek nagyon egymástól, így a H^2 mutató, amely a külső szórásnégyzetet (a részátlagok szórása a főátlag körül) a teljes szórásnégyzethez viszonyítja: 0,18. Ebből a számból az derül ki, hogy a technológia megválasztása 18%-ban befolyásolja a költségek ingadozását a főátlag körül. Azt viszont nem állíthatjuk, hogy a technológiák és a költségek között 18%-os összefüggés lenne, hiszen a technológiák függvényszerűen határozzák meg a költséget egy-egy üzemben belül.

Ha viszont a csoportosító X ismérv is mennyiségi ismérv, akkor fogalmazhatunk úgy, hogy a H^2 „szórásnégyzet hányados” mutató megmutatja, hogy X változása mennyire hat Y változására. A módszer előnye, hogy nemcsak adott, ismert függvényekhez közelítő kapcsolatot mutat ki. Ebben az esetben a módszer alkalmas az egyirányú hatás nagyságának a jellemzésére.

Legyen X és Y két mennyiségi ismérv. Tételezzük fel azt, hogy ismeretes számunkra, hogy X van hatással Y-ra, de nem tudjuk ez a hatás mennyire erős. Például kíváncsiak vagyunk, mennyire befolyásolja a kor az alvási időt.

Az első lépés felosztani az X mennyiségi ismérv értéktartományát intervallumokra.

Jelöljük ezt a partíciót $\{x_i^*\}$. Az alábbi táblázatban, az $(x_{i-1}^*; x_i^*]$ sorban azok az y_i^j értékek találhatók, amelyhez tartozó $x_i \in (x_{i-1}^*; x_i^*]$.

X/Y		Adatok száma	Átlagok	Szórások
$[x_0^*; x_1^*]$	$y_1^1, y_1^2, \dots, y_1^{n_1}$,	n_1	\bar{y}_1	σ_1
$[x_1^*; x_2^*]$	$y_2^1, y_2^2, \dots, y_2^{n_2}$,	n_2	\bar{y}_2	σ_2
$[x_{i-1}^*; x_i^*]$	$y_i^1, y_i^2, \dots, y_i^{n_k}$,	n_k	\bar{y}_i	σ_i
$[x_{s-1}^*; x_s^*]$	$y_s^1, y_s^2, \dots, y_s^{n_s}$,	n_s	\bar{y}_s	σ_s
		N		

Def: Azt mondjuk, hogy X nem befolyásolja Y-t, ha: $\bar{y}_1 = \bar{y}_2 = \dots = \bar{y}_s$.

Minél jobban különböznek a részátlagok, annál nagyobb az X hatása az Y változására. Tehát minél nagyobb a részátlagoknak a főátlag körüli szóródása, $\frac{1}{n} \sum n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2 = \sigma_k^2$, annál erősebben hat X az Y változására.

Ismeretes továbbá, hogy a teljes szórásnégyzet $\sigma^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^s \sum_{j=1}^{n_i} (y_i^j - \bar{y})^2$ két szórásnégyzetből tevődik össze: a főátlag körüli szórásnégyzetből (a külső szórásnégyzet) és a belső szórásnégyzetből

$$\sigma_b^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^s n_i \sum_{j=1}^{n_i} (y_i^j - \bar{y}_i)^2 = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^s n_i \sigma_i^2;$$

$$\sigma^2 = \sigma_b^2 + \sigma_k^2.$$

Az X hatásának az erősségét a külső szórásnégyzet nagysága szabja meg, és $0 \leq \sigma_k^2 \leq \sigma^2$. Ebből állítható elő a $H^2 = \frac{\sigma_k^2}{\sigma^2}$, amely természetesen 0 és 1 között vesz fel értékeket.

- Ha X nincs befolyással Y -ra, a részátlagok egyenlők, így a külső szórásnégyzet nulla, tehát $H^2 = 0$.
- Ha a részátlagok különböznek, de az egy-egy sorban lévő adatok nem különböznek egymástól, akkor a belső szórásnégyzet nulla, tehát a teljes szórásnégyzet egyenlő a külső szórásnégyzettel, ekkor $H^2 = 1$. Ilyenkor a kapcsolatot egyoldalú-determinisztikusnak nevezzük, mivel ha tudjuk, hogy egy x érték X melyik intervallumába (sorába) tartozik, akkor tudjuk, milyen y érték tartozik majd hozzá.
- A H^2 mutató nem szimmetrikus.

C. Sztochasztikus kapcsolatok jellemzése entrópiával(2)

Mint azt a fentiekben már megjegyeztük, a sztochasztikus kapcsolatokat több szempontból is érdekes megközelíteni. Van, amikor a hatás nagysága az érdekes, és van, amikor az információ-nyereség a hasznosabb. Egy érdekes módját a sztochasztikus kapcsolatok elemzésének az információelmélet nyújtja.

Egy információ a bizonytalanságának a mértékét adja meg az entrópia. Diszkrét esetben az entrópiát a következő képen definiáljuk:

Def: Legyen X egy diszkrét mennyiségi ismérv, amelynek az értékei x_i (lehet végtelen sok is), amelyhez hozzárendelhető egy diszkrét valószínűségi változó:

$$X \begin{pmatrix} x_1 & x_2 & \dots & x_i & \dots \\ p_1 & p_2 & \dots & p_i & \dots \end{pmatrix}. \text{ Az } X \text{ valószínűségi változó eloszlásából származó}$$

bizonytalanságot $H(X) = -\sum_i p_i \log_2 p_i$ nevezzük, Shannon szerint, *entrópiának*.

Megjegyzések:

- Ha X egy diszkrét s értéket felvevő valószínűségi változó, és $p_i = \frac{1}{s}$, $\forall i = 1 \dots s$ akkor az entrópia $H(X) = -\sum_{i=1}^s \frac{1}{s} \log_2 \frac{1}{s} = -\sum_{i=1}^s \log_2 \sqrt[s]{\frac{1}{s}} = -\log_2 \prod_{i=1}^s \sqrt[s]{\frac{1}{s}} = -\log_2 \frac{1}{s} = \log_2 s$.
- Ha pedig létezik $i=1..s$, amelyre $p_i = 1 \Rightarrow p_k = 0 \quad \forall k \neq i = 1$.
Ebben az esetben $H(X) = -1 \cdot \log_2 1 = 0$.
- Az első két megjegyzés megmutatja a két végletet, amelyek között mozoghat az entrópia: $0 \leq H(X) \leq \log_2 s$. Minél közelebb áll a nullához, annál kisebb az információ bizonytalansága, tehát az információ annál biztosabb. Minél közelebb áll az entrópia a felsőhatárhoz, annál nagyobb az információ bizonytalansága.

Két mennyiségi ismérv kapcsolatának jellemzése az entrópia segítségével

Legyen X és Y két diszkrét vagy folytonos mennyiségi ismérv. Az X és Y értéktartományait felosztjuk intervallumokra. Jelölje p_{ij} annak a valószínűségét, hogy a sokaság egy egyedének az x koordinátája beleesik az $[x_{i-1}^*; x_i^*]$ tartományban, és az y pedig $[y_{j-1}^*; y_j^*]$ intervallumba. Az alábbi táblázatban megadjuk az együttes megoszlást. Abban az esetben, ha a sokaság diszkrét, vagy egy minta adataiból készült, a táblázatban szereplő valószínűségek nem mások, mint a megfelelő relatív gyakoriságok.

XY	...	$K_j^Y = (y_{j-1}^*; y_j^*]$...	
\vdots		\vdots		\vdots
$K_i^X = (x_{i-1}^*; x_i^*]$...	p_{ij}	...	$p_{i.}$
\vdots		\vdots		\vdots
	...	$p_{.j}$...	1

$$i=1, 2, \dots, s; j=1, 2, \dots, o$$

A táblázat alapján könnyen ellenőrizhető a függetlenség. Ha ez nem áll fenn, akkor érdemes azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy mennyi várható információt nyújt az X bekövetkezése az $Y \in K_j^Y$ bekövetkezését feltételezve.

$$X / (Y \in K_j^Y) = \left(\begin{array}{cccc} K_1^X & K_2^X & \dots & K_i^X & \dots & K_s^X \\ p(K_1^X / K_j^Y) & p(K_2^X / K_j^Y) & \dots & p(K_i^X / K_j^Y) & \dots & p(K_s^X / K_j^Y) \end{array} \right).$$

Ennek a valószínűségi változónak a felírásában használt feltételes valószínűségek a következő jelölés alapján történtek:

$$p(K_i^X / K_j^Y) = P(x \in (x_{i-1}^*; x_i^*] / y \in (y_{j-1}^*; y_j^*]), \text{ezeknek összege: } \sum_{i=1}^s p(K_i^X / K_j^Y) = 1.$$

$$\text{Felírjuk az } X / (Y \in K_j^Y) \text{ entrópiáját: } H(X / Y \in K_j^Y) = - \sum_{i=1}^s p(K_i^X / K_j^Y) \log_2 p(K_i^X / K_j^Y).$$

A $H(X / Y \in K_j^Y)$ entrópia is egy valószínűségi változó, amely különböző értékeket vesz fel attól függően, hogy Y melyik intervallumba esik, és ezt ennek megfelelő valószínűséggel teszi:

$$\hat{h}(X / Y) = \left(\begin{array}{cccc} H(X / Y \in K_1^*) & \dots & H(X / Y \in K_j^*) & \dots & H(X / Y \in K_o^*) \\ p_{.1} & \dots & p_{.j} & \dots & p_{.o} \end{array} \right).$$

Def: A $\hat{h}(X / Y)$ valószínűségi változó várható értékét nevezik **(X/Y) feltételes entrópiának**, és a következőképpen jelölik:

$$\begin{aligned} H(X / Y) &= M(\hat{h}(X / Y)) = \sum_{j=1}^o H(X / Y \in K_j^*) \cdot p_{.j} = \\ &= \sum_{j=1}^o p_{.j} \cdot \left(- \sum_{i=1}^s p(K_i^X / K_j^Y) \log_2 p(K_i^X / K_j^Y) \right). \end{aligned}$$

Hasonló módon definiálható az **(Y/X) feltételes entrópia**: $H(Y / X)$.

Az (X, Y) valószínűségi vektor eloszlására vonatkozó bizonytalanságot fejezi ki az **együttes entrópia**:

$$H(X, Y) = -\sum_{i=1}^s \sum_{j=1}^o P(x \in K_i^X \text{ és } y \in K_j^Y) \log_2 P(x \in K_i^X \text{ és } y \in K_j^Y) = \sum_{i=1}^s \sum_{j=1}^o p_{ij} \log_2 p_{ij}$$

Tulajdonságok:

1.) Az együttes entrópia és a feltételes entrópia közötti összefüggés:

$$H(X, Y) = H(X / Y) + H(Y) = H(Y / X) + H(X)$$

Bizonyítás:

$$\begin{aligned} H(X, Y) &= -\sum_{j=1}^o \sum_{i=1}^s p_{ij} \log_2 p_{ij} = -\sum_{j=1}^o \sum_{i=1}^s p(K_i^X / K_j^Y) \cdot P(Y \in K_j^Y) \log_2 p(K_i^X / K_j^Y) \cdot P(Y \in K_j^Y) \\ &= -\sum_{j=1}^o P(Y \in K_j^Y) \sum_{i=1}^s P(K_i^X / K_j^Y) (\log_2 P(K_i^X / K_j^Y) + \log_2 P(Y \in K_j^Y)) = \\ &= -\sum_{j=1}^o P(Y \in K_j^Y) \sum_{i=1}^s P(K_i^X / K_j^Y) \log_2 P(K_i^X / K_j^Y) + \sum_{j=1}^o P(Y \in K_j^Y) \sum_{i=1}^s P(K_i^X / K_j^Y) \cdot \\ &\quad \cdot \log_2 P(Y \in K_j^Y) = H(X / Y) + \sum_i \sum_j P(Y \in K_j^Y) P(K_i^X / K_j^Y) \cdot \log_2 p_{.j} = \\ &= H(X / Y) + \sum_j \sum_i p_{ij} \cdot \log_2 p_{.j} = H(X / Y) + \sum_{j=1}^o p_{.j} \log_2 p_{.j} = H(X / Y) + H(Y) \end{aligned}$$

2.) X és Y függetlensége esetén: $H(X, Y) = H(X) + H(Y)$. A függetlenség esetben fölírt együttes entrópiát

$H^*(X, Y)$ -nal jelöljük.

3.) $H^*(X, Y) \geq H(X, Y)$

Ebből adódóan érdemes bevezetni a következő fogalmat:

Def: $I(X, Y) = H^*(X, Y) - H(X, Y)$. Ezt a mennyiséget **információnyereségnek** szokták nevezni.

4.) $I(X, Y) = H(X) - H(X / Y) = H(Y) - H(Y / X)$ (bizonyítás az 1. tulajdonság alapján).

Az információnyereség tulajdonságából (4.) látszik, hogy $I(X, Y) \leq H(X)$, ezt figyelembe véve érdemes bevezetni a következő fogalmat:

Def: $r(X / Y) = \frac{I(X, Y)}{H(X)} = \frac{H(X) - H(X / Y)}{H(X)} = 1 - \frac{H(X / Y)}{H(X)}$ értéket **feltételes relatív információnyereségnek** nevezünk. Ez az érték megmutatja, hogy az egyik változó ismeretében mennyit csökkent a másik változóra vonatkozó bizonytalanságunk az eredeti bizonytalansághoz képest.

A feltételes relatív információnyereség tulajdonságai:

- 1.) $0 \leq r(X/Y) \leq 1$
- 2.) $r(X/Y)$ akkor és csak akkor nulla, ha X és Y független.

Bizonyítás: $H(X/Y) = H(X)$ -szel akkor és csak akkor, ha X és Y független egymástól.

3. $r(X/Y)$ akkor és csak akkor 1, ha $Y=F(X)$, vagyis a kapcsolat determinisztikus.

Bizonyítás: $H(X/Y) = 0$ akkor is csak akkor, ha létezik i és j úgy, hogy $p(K_i^X / K_j^Y) = 1$ (ez a $H(X/Y)$ definíciójából látható), vagyis Y értéke egyértelműen meghatározza X értékét.

Abban az esetben, ha nem tudjuk melyik ismérv befolyásolja a másikat, vagy melyik következett be hamarabb, egy szimmetrikus mutatót célszerű használni.

Kiindulva az információnyereség definíciójából, 2-vel szorzás után a következőt kapjuk:

$$2I(X, Y) = 2H^*(X, Y) - 2H(X, Y) = 2(H(X) + H(Y)) - 2H(X, Y) = 2H(X) + 2H(Y) - (H(X/Y) + H(Y)) - (H(Y/X) + H(X)) = H(X) + H(Y) - (H(X/Y) + H(Y/X))$$

Tehát:

$$2I(X, Y) = H(X) + H(Y) - [H(X/Y) + H(Y/X)].$$

Ebből pedig fölírhatunk egy szimmetrikus relatív mutatószámot:

Def: A **szimmetrikus relatív információnyereség** a két változó sztochasztikus kapcsolatából fakadó bizonytalanságot jellemzi:

$$R(X, Y) = \frac{2I(X, Y)}{H(X) + H(Y)} = 1 - \frac{H(X/Y) + H(Y/X)}{H(X) + H(Y)}.$$

A szimmetrikus relatív információnyereség tulajdonságai:

- 1.) $R(X, Y) \leq 1$,
- 2.) Ha X és Y függetlenek, akkor és csak akkor $R(X, Y) = 0$.
- 3.) Ha a két változó közötti kapcsolat nagyon erős, akkor a $H(X/Y)$ illetve a $H(Y/X)$ bizonytalanságok kicsik, tehát $R(X, Y)$ közelít az 1-hez.

Az entrópia használatával és a fent bemutatott $r(X/Y)$ és $R(X, Y)$ mutatók segítségével jól jellemezhetők a két mennyiségi ismérv közötti egyoldalú, illetve szimmetrikus sztochasztikus kapcsolatok. Nagy előnye a lineáris korrelációs együtthatóval szemben a második tulajdonságban rejlik.

Az entrópia mutatókat a minőségi ismérvek esetén is alkalmazhatjuk, ügyelve arra, hogy az ismérvváltozatok fedjék a sokaságot, és diszjunkt halmazokat alkossanak. A valószínűségeket pedig a relatív gyakoriságok adják meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

(1) **Hunyadi–Mundruczo:** Statisztika.

Vita Kiadó, Budapesti Közgazdasági Egyetem, 1997.

(2) **Reimann József:** Valószínűségelmélet és matematikai statisztika mérnököknek.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1992.

Kröpfl, B. – Peschek, W.: Alkalmazott Statisztika.

Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Cseke Vilmos: A valószínűség-számítás és gyakorlati alkalmazásai.

Dacia Könyvkiadó, Budapest, 1982.

Ezekiel, H. – Fox, K. A.: Korreláció és Regresszió analízis.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

Florea, I.: Statistica Inferenciala.

Presa Universitara, Clujeana, 2000.

Kerékgyártó Györgyné–Mundruczó György: Statisztikai módszerek a gazdasági elemzésben.

Aula Kiadó, Budapest, 1999.

Korpás Attiláné dr. (szerk.): Általános Statisztika I., II.

Nemzeti Könyvkiadó, Budapest, 1997.

Spiegel, Murray R.: Statisztika. Elmélet és gyakorlat.

Mc Graw-Hill, 1995.

Rényi Alfréd: Valószínűség-számítás.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.

Dudás János*

STATISZTIKAI MÓDSZER MENNYISÉGI ISMÉRVEK FÜGGETLENSÉGÉNEK VIZSGÁLATÁRA

Az „Ismérvék közötti kapcsolatok” című témában a statisztika tantárgy keretén belül, három típusú kapcsolatot elemzek:

- a minőségi ismérvek kapcsolatát (A),
- egy mennyiségi és egy minőségi ismerv kapcsolatát (B),
- két mennyiségi ismerv kapcsolatát (C).

Miközben az A) esetben, a függvény segítségével kiszámolhattuk a Cramer mutatót, amely értéke intervallumba esett, és attól függően, hogy milyen értéket vesz fel, meg tudtuk állapítani milyen szoros a két ismerv közötti kapcsolat; a B) esetben pedig a mutató segítségével, mely szintén az intervallumba tartozik, meg tudtuk mondani mennyire erősen befolyásolja a csoportképző minőségi ismerv a mennyiségi ismerv alakulását; addig a C) eset tárgyalásához a korrelációs együtthatót alkalmaztuk, amely abszolút értéke szintén az intervallumban található, de már csupán a lineáris kapcsolat szorosságára utal.

A korrelációs együttható értékéből csak a következő következtetéseket tudjuk levonni:

- abból, hogy az abszolút értéke közel van 1-hez a lineáris kapcsolat szorosságára tudunk következtetni (szerencsésebb eset az információ gyűjtés szempontjából).
- az, hogy az abszolút értéke a nullához közelít, csak a lineáris kapcsolat gyengeségére utal. (vannak ugyan speciális esetek, amikor ennél többet is mondhatunk).

Tehát a tulajdonképpen általános értelemben vett összefüggésről, illetve függetlenségről a korrelációs együtthatóból kevés információt kapunk. Ekkor jutottam arra a megállapításra, hogy ha a grafikus ábra nem sugalmazza, milyen típusú összefüggés lehet a két X és Y mennyiségi ismerv között (lineáris, exponenciális, logaritmikus, stb.), akkor a legtöbb információt a függetlenség megállapítása adná. Sőt ezt az a tény is erősíti, hogy sokszor adódnak olyan esetek, amikor két mennyiségi ismerv látszólag összefügg, de igazából független. Ezt egy kedves példával illusztrálom. Egy faluban észrevették, hogy egy ideje az oda fészkelő gólyák száma csökkent, ugyanakkor az újszülöttek száma is csökkent. Látszólag a kettő között összefüggés van, pedig a gólyák többsége azért nem fészkel a faluban, mert egy gyár épült a közelében.

Tehát biztosabb információt kapunk a függetlenség megállapításából. Így merült fel az az ötlet, hogy olyan módszert keressek, amely a mennyiségi ismérvek függetlenségének megállapítására szolgál. Utána néztem az itthon, illetve a könyvtárban fellelhető irodalomban, és meglepődve tapasztaltam, hogy erre nincs kidolgozva külön módszer. A könyvekben főleg a különféle függvények illesztésével foglalkoznak és a legjobbak kiválasztásával.

* A 2004. évi TDK különdíjasa, vállalkozásszervező szakos, újabb diplomás, II. évfolyamos hallgató, Általános Vállalkozási Főiskola

A dolgozat első fejezetében a mennyiségi ismérvek lehetséges kapcsolatairól lesz szó, majd a mennyiségi ismérvekhez hozzárendelve valószínűségi változókat és felhasználva a valószínűség-számítás által felkínált módszereket, jellemezzük a kapcsolatokat.

A második fejezetben bemutatok egy új függetlenségi tesztet, arra az esetre, amikor a két mennyiségi ismérv adatai az egész sokaságra vonatkoznak.

A harmadik fejezetben pedig két mennyiségi ismérv függetlenségét tesztelem, hipotézis-vizsgálattal, egy adott szignifikancia-szinten, egy adott kétváltozós minta alapján.

1. Két mennyiségi ismérv kapcsolata

Mennyiségi ismérvek közötti összefüggésre számos példát hozhatunk a gazdasági élet különböző területeiről. Ilyen összefüggés van például a vállalatok termelési eredménye és ráfordításai között, a háztartások egy főre jutó jövedelme és egy főre jutó fogyasztása között, a munkában eltöltött idő és a kereset között. Az ilyen természetű kapcsolatok matematikai-statisztikai módszerekkel végzett elemzésével nagymértékben gazdagíthatjuk a jelenségekről és összefüggéseikről alkotott ismereteinket. Pusztán statisztikai eszközökkel azonban igen nehéz a kapcsolat természetét feltárni. A tényezők közötti ok-okozati (kauzális) összefüggések feltárásában nélkülözhetetlen a vizsgált jelenség természetének megfelelő szakismeret.

Először is arról kell beszélnünk, milyen lehet két ismérv között a kapcsolat.

Az ismérvek lehetnek összefüggőek, azon belül:

- determinisztikus kapcsolat van közöttük, ami azt jelenti, hogy függvényszerű összefüggésben vannak, azaz bármelyik ismérv változása esetén egyértelműen megadható, hogyan változik meg (milyen értékeket vesz fel) a másik ismérv.
- sztochasztikus kapcsolat van közöttük (amit statisztikus kapcsolatnak is szoktak nevezni), ami azt jelenti, hogy az ismérvek nem függetlenek ugyan, de nincs közöttük függvényszerű kapcsolat. Az egyik ismérv hatással van ugyan a másikra, de nem határozza meg annak értékeit (változásait) egyértelműen.
- Az ismérvek függetlenek egymástól, azaz az egyik ismérv ismerete nem ad semmiféle többlet-információt a másik ismérv értékeiről.

A kapcsolat elemzésének speciális eszközei a regresszió-számítás és a korreláció számítás. A regresszió-számítás az összefüggésekben lévő sztochasztikus tendenciát vizsgálja, és a kapcsolat természetét valamilyen függvénnyel írja le. A korreláció-számítás a vizsgált tényezők közötti sztochasztikus kapcsolat erősségét, intenzitását jellemzi. Egyelőre két ismérvre fogjuk megnézni, hogy az új módszer helyes-e. Az ismérvek száma bővíthető, az elmondottak általánosíthatóak több ismérv esetén is.

Az eddigi vizsgálatoknál arra kerestünk választ két mennyiségi ismérv esetén, hogy mekkora közöttük a kovariancia értéke, illetve mekkora a korrelációs együttható. Mit is jelent valójában a kovariancia, illetve a korrelációs együttható?

Legyen X és Y két valószínűségi változó, amelyet a két ismérvhez rendelünk. A valószínűség-számításból bevezetjük a következő definíciót:

Definíció 1.1.: X és Y kovarianciáján a $\text{cov}(X, Y) = M[(X - M(X))(Y - M(Y))]$ számot értjük, ha a definícióban szereplő $M(X)$ és $M(Y)$, az X és Y várható értékek léteznek.

Nézzük meg, hogy lehet-e egyszerűbb formulát kapnunk, ehhez végezzük el a zárójel felbontását:

$$\begin{aligned} M[XY - XM(Y) - YM(X) + M(X)M(Y)] &= M(XY) - M(X)M(Y) - M(X)M(Y) + M(X)M(Y) = \\ &= M(XY) - M(X)M(Y) \end{aligned}$$

Tehát: $\text{cov}(X, Y) = M(XY) - M(X)M(Y)$

Amennyiben X és Y függetlenek akkor $\text{cov}(X, Y) = 0$, hiszen független változók szorzatának várható értéke megegyezik a várható értékek szorzatával, Fordítva azonban általában nem igaz az állítás, azaz abból, ha $\text{cov}(X, Y) = 0$ nem következik automatikusan a változók függetlensége. (A második állításra kitérünk majd, egy ellenpéldával igazolva a helyességét.).

Legyen adott egy sokaság, amelynek két összetartozó mennyiségi ismérvét, X-et és Y-t vizsgáljuk. Diszkrét esetet feltételezve az (X,Y) valószínűségi vektor a következő értékeket veheti fel:

$$(x_1, y_1), (x_2, y_2) \dots (x_n, y_n)$$

A következő jelöléseket vezetjük be:

Definíció 1.2.: $p_{ij} = P(X = x_i, Y = y_j)$ ($i, j = 1 \dots n$) annak a valószínűsége, hogy az X valószínűségi változó felveszi x_i értéket és az Y valószínűségi változó felveszi az y_j értéket, ezt *együttes valószínűségnek* nevezzük.

Definíció 1.3.: Az alább bevezetett $p_{i.}$ illetve $p_{.j}$ valószínűségeket *peremvalószínűségnek* nevezzük:

- $p_{i.} = P(X = x_i)$, annak a valószínűsége, hogy az X valószínűségi változó felveszi x_i értéket, miközben az Y felvehet bármilyen értéket.
- $p_{.j} = P(Y = y_j)$, annak a valószínűsége, hogy az Y valószínűségi változó felveszi y_j értéket, miközben az X felvehet bármilyen értéket.

Definíció 1.4.: X és Y ismérvek *függetlenek*, ha $p_{ij} = p_{i.} \cdot p_{.j} \quad \forall i, j = \overline{1, n}$

A bevezetett jelölésekkel a kovariancia a következő lesz:

$$\text{cov}(X, Y) = \sum_{i,j=1}^n p_{ij} x_i y_j - M(X)M(Y), \text{ ahol}$$

$$M(X) = \sum_{i=1}^n p_{i.} x_i \text{ és } M(Y) = \sum_{j=1}^n p_{.j} y_j \text{ az X, illetve az Y várható értéke.}$$

Ha a sokaság N tagú jelölje

- f_{ij} az együttes gyakoriságok = azon egyedek számával, amelyek az x_i, y_j ismérvértékkel rendelkeznek,
- $f_{i.}$ azon egyedek száma, amelyeknek az X ismérv felveszi az x_i értéket,
- $f_{.j}$ azon egyedek száma, amelyeknek az Y ismérv felveszi az y_j értéket. Az utóbbi kettőt peremgyakoriságnak nevezzük.

Ha a sokaság diszkrét, akkor a fent bevezetett valószínűségeket a következőképpen fejezhetők ki az abszolút gyakoriságok segítségével:

$$p_{ij} = \frac{f_{ij}}{N}, p_{i.} = \frac{f_{i.}}{N}, p_{.j} = \frac{f_{.j}}{N}$$

Így a kovariancia (amelyet most és a továbbiakban is C_{xy} -nal jelölünk):

$$C_{xy} = \frac{1}{n} \sum_{i,j=1}^n f_{ij} x_i y_j - \frac{1}{n^2} \left(\sum_{i=1}^n f_{i.} x_i \right) \left(\sum_{j=1}^n f_{.j} y_j \right) = \overline{X \cdot Y} - \overline{X} \cdot \overline{Y} \text{ ahol } \overline{X}, \text{ illetve } \overline{Y} \text{ az X,}$$

illetve az Y valószínűségi változó átlaga.

A kovariancia gyakran használt képlete még az átlagtól való eltérések szorzatának átlagaként felírt formula:

$$C_{xy} = \frac{1}{n} \sum_{i,j=1}^n f_{ij} (x_i - \overline{X})(y_j - \overline{Y})$$

- megjegyzés.** Diszkrét esetben: a kovariancia tehát az átlagtól való eltérések szorzatának számtani átlaga, amely az együttes szóródás nagyságrendjét jellemzi.
- megjegyzés.** Abban a speciális esetben, amikor $X=Y$ a kovariancia a szórásnégyzettel azonos, így valóban a két ismerv együttes szórásának tekinthető, $C_{xx} = \sigma_x^2$, $C_{yy} = \sigma_y^2$
- megjegyzés.** $|C_{XY}| \leq D(X) \cdot D(Y)$

Bizonyítás: $|C_{XY}| = |M\{[X - M(X)] \cdot [Y - M(Y)]\}| \quad (1)$

Schwartz egyenlőtlenségéből: $|M(\xi \cdot \eta)| \leq \sqrt{M(\xi^2)M(\eta^2)}$

Felhasználva az (1)-ben Schwartz egyenlőtlenségét, ahol

a mi esetünkben $\xi = X - M(X)$, $\eta = Y - M(Y)$ a következőt

kapjuk: $|C_{XY}| \leq \sqrt{M(X - M(X))^2 \cdot M(Y - M(Y))^2} = D(X) \cdot D(Y)$

Definíció 1.5.: Korrelációs együtthatónak nevezzük (és r_{xy} -nal jelöljük) a következő törtet:

$$r_{xy} = \frac{C_{xy}}{D(X)D(Y)}$$

- megjegyzés.** A fenti 3. Megjegyzésből következik hogy $|r_{XY}| = \frac{|C_{XY}|}{D(X)D(Y)} \leq 1$

2. megjegyzés. A két mennyiségi ismerv kapcsolatának jellemzésére az r_{xy} használata előnyösebb mert értéke nem függ a mennyiségek dimenziójától, míg a kovariancia értéke függ a mennyiségek dimenziójától is, azonkívül a kovariancia nagysága bármekkora lehet. Így egy olyan mutatót definiáltunk, amelyek értéke $[-1, 1]$ intervallumba esik és ebből számunkra is könnyebb és biztosabb az információnyerés.

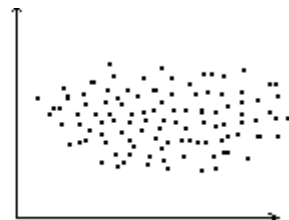
Lássunk pár példát arra, hogy mit sugall a kovariancia előjele a sokaság vagy a mintában szereplő két diszkrét mennyiségi ismerv kapcsolatáról.

1. ábra

2. Ábra

3. ábra

Az X tengelyen X értékeit mértük, az Y tengelyen pedig Y értékeit mértük.

Ha a kovariancia értéke, illetve a korrelációs együttható értéke pozitív, akkor az azt jelenti, hogy az X ismerv növekedésére az Y ismerv is növekedéssel reagál (1. ábra), ha negatív, akkor az X növekedésére az Y csökken (2. ábra). Eddig rendben is van, de mit mondhatunk akkor, ha a kovariancia értéke nulla (3. ábra). Ebben az esetben természetesen a korrelációs együttható értéke is nulla, és azt jelenti, hogy abszolút nincs a két ismerv között lineáris növekvő vagy csökkenő kapcsolat.

Azt tudjuk, hogy ha X és Y ismérvek függetlenek, akkor a kovariancia értéke nulla, de igaz-e ez fordítva is? Nem! Legalábbis általában nem.

Az alábbi következtetéseket vonjuk le:

Ha a kovariancia, illetve a korrelációs együttható 0 általában, ha X és Y együttes eloszlásáról nem tudunk semmit, csak arra a következtetésre juthatunk, hogy a két ismerv között nincs lineáris (növekvő vagy csökkenő) kapcsolat.

Egy példán keresztül bebizonyítjuk: *abból, hogy a kovariancia nulla, nem következik az, hogy a két valószínűségi változó független:*

Példa 1.1:

Legyen X, és Y két valószínűségi változó a következő tulajdonságokkal:
 $P(X = 1, Y = 1) = P(X = -1, Y = 1) = P(X = 1, Y = -1) = P(X = -1, Y = -1) = \frac{p}{4}$, és

ahol $0 < p < 1$. Akkor $M(X) = M(Y) = M(XY) = 0$ azaz az X és Y ismérvek kovarianciája nulla, azaz korrelálatlanok.

Mivel azonban

$$P(X = 0, Y = 0) = 0 \neq P(X = 0) \cdot P(Y = 0) = \frac{(1-p)^2}{4} \text{ tehát nyilván nem függetlenek,}$$

Sajnos az az információ, hogy X és Y között nincs erős lineáris kapcsolat (r_{xy} közel áll a nullához) nem mond sokat, mert a lineáris kapcsolaton kívül még végtelenül sok egyéb (akár függvényyszerű) kapcsolat is lehetséges. Vannak további összefüggésekre is (exponenciális, parabolikus, polinomiális) tesztek, de *ezeket akkor érdemes kipróbálni, ha tudjuk, hogy az ismérvek nem függetlenek*. Hiszen csak így várhatunk eredményt. Ezek alapján fontos tudnunk, hogy az ismérvek függetlenek-e mert ha igen, akkor nem érdemes keresniük közöttük semmiféle kapcsolatot. Ezért tekinthetjük ezt afféle *előzetes kontrollnak* is.

Ha a kovariancia, illetve a korrelációs együttható is nulla (egymásból következnek) és tudjuk azt is, hogy X és Y együttes eloszlása normális akkor ebből már az X és Y függetlensége is következik.

2.§ A függetlenség tesztelése, két mennyiségi ismerv esetén (amikor az egész sokaság adatai ismeretesek)

Abból a módszerből fogunk kiindulni, amelyet két minőségi ismerv kapcsolatának tesztelésénél tanultunk. Megnézzük ezt, hogyan lehet "átvinni" két mennyiségi ismerv esetére.

Példa 2.1: Legyen X és Y két mennyiségi ismerv, és legyen egy tíztagú sokaságunk, amelyre az ismérvek a következő értékeket veszik föl:

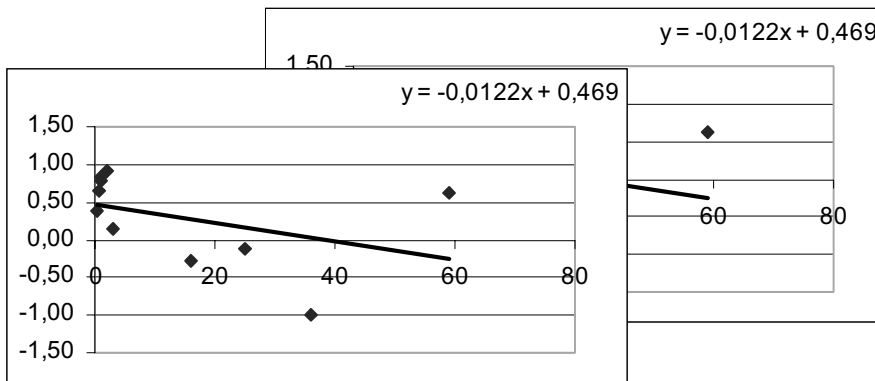
X:	25	36	59	0,4	0,7	0,9	1	2	3	16
Y:	-0,13	-0,99	0,64	0,39	0,64	0,78	0,84	0,91	0,14	-0,29

A kovariancia, illetve a lineáris korrelációs együttható a következő lesz:

$$C_{xy} = -2,493$$

$$r_{xy} = -0,245$$

Ábrázoljuk a sokaság adatait:

A korrelációs együttható alapján (-0,245) arra következtethetünk, hogy az X, és Y mennyiségek között a lineáris összefüggés nagyon gyenge. Ezek alapján felmerül a kérdés, hogy a mennyiségek között van-e valamilyen összefüggés, vagy esetleg függetlenek. Az ábrára pillantva szabad szemmel még azt sem tudjuk megállapítani, hogy milyen függvényt próbáljunk ezen kívül illeszteni a pontokra.

Ez az a pont, amikor felmerül, egy függetlenségi teszt iránti igény.

2.1 Függetlenségi teszt bevezetése

A függetlenségi teszt ötletét a két minőségi ismérv (asszociáció) vizsgálatánál használt módszer adta.

Legyenek a következő összetartozó értékpárok:

$$\begin{array}{l} X: x_1 \quad x_2 \quad x_3 \quad \dots \quad x_k \\ Y: y_1 \quad y_2 \quad y_3 \quad \dots \quad y_k \end{array}$$

Ezeket egy koordináta-rendszerbe helyezzük, és az "outlier" módszer alkalmazásával kihagyjuk a mérési hibából származó (az adatok közül kilógó) adatokat¹.

2.1.1 A "Box and Whiskers" módszer

Az X ismérv adatai alapján kiszámoljuk a kvartiliseket: Q_1 , $Q_2 = Me$, Q_3 -at.

Ezeknek a számoknak a segítségével kiszámolhatók a következő mutatók:

$$d = 1,5 \cdot (Q_3 - Q_1)$$

$$F_a = Q_1 - d$$

$$F_f = Q_3 + d$$

F_a , illetve F_f -fel jelöltük a belső filter (szűrő) alsó határát illetve felső határát.

¹ A "Box and Whiskers" módszerrel

$$d = 3,5 \cdot (Q_3 - Q_1)$$

$$F_a' = Q_1 - d$$

$$F_f' = Q_3 + d$$

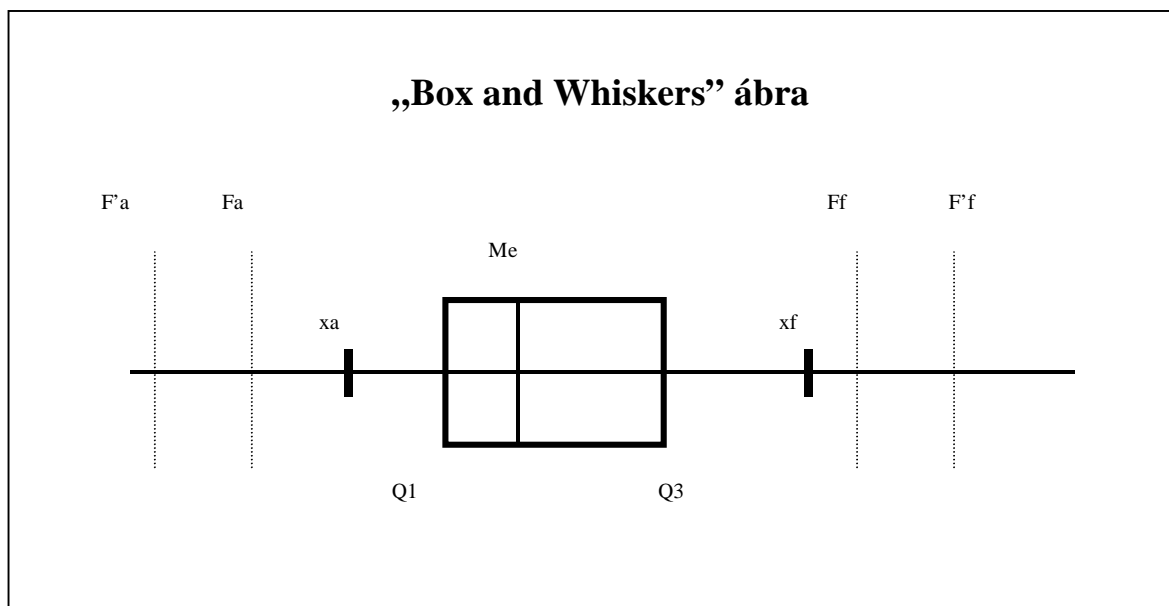
F_a' , illetve F_f' -fel jelöltük a külső filter (szűrő) alsó határát illetve felső határát.

$$x_a = \{\min\{x_i\} : x_i \succ F_a\}$$

$$x_f = \{\max\{x_i\} : x_i \prec F_f\}$$

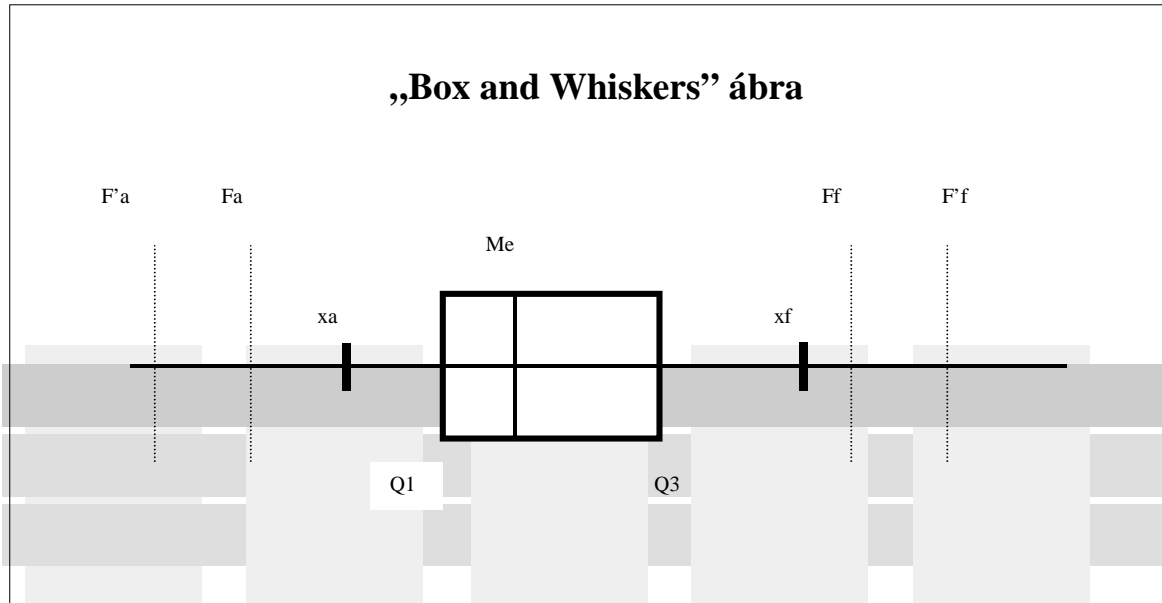
x_a és x_f adják meg az úgynevezett "bajszok" hosszát.

2.1. Def: Azokat az értékeket, amelyek $[F_a'; F_a]$ illetve $[F_f'; F_f]$ intervallumokban vannak *mérsékelten idegen* adatoknak nevezzük.

2.2. Def: Azokat az értékeket, amelyek kisebbek F_a' vagy, amelyek nagyobbak F_f' -nél *extrém idegen (teljesen idegen)* adatoknak nevezzük.

„Box and Whiskers” ábra

Az ábra alapján a következő jellemzőkről vonhatók le információk:

- a szóródásról,
- az aszimmetriáról, csúcsosodásról,
- kilógó értékekről (outliers) amelyek pld. mérési hibából származhatnak.

Egy szóval le tudjuk olvasni a sűrűség-függvény jellemzőit. A hisztogrammal szemben az a nagy előnye, hogy nem függ az intervallumok (osztályközök) megválasztásától.

A fent bevezetett ”Box and Whiskers” módszert mindkét ismerv X és Y adataira alkalmazzuk. A továbbiakban azokat az adatokat fogjuk elhagyni, amelyek legalább az egyik ismerv szerint ”méréselt idegenek”.

$$x_{\min} = \min\{x_i, i = \overline{1, k}\} = x_0^*, \quad x_{\max} = \max\{x_i, i = \overline{1, k}\} = x_n^*,$$

Legyen:

$$y_{\min} = \min\{y_i, i = \overline{1, k}\} = y_0^*, \quad y_{\max} = \max\{y_i, i = \overline{1, k}\} = y_m^*$$

Az $[x_{\min}, x_{\max}]$ intervallumot felosztjuk n részre és az $[y_{\min}, y_{\max}]$ intervallumot, pedig m részre. Így tulajdonképpen egy téglalapot osztunk fel további kisebb egyenlő téglalapokra az $\{x_i^*\}$ illetve $\{y_i^*\}$ egyenlő távolságra lévő pontrendszerek (partíciók) segítségével. Azt fogjuk megfigyelni, hogy adataink közül mennyi és melyik ”kis-téglalapba” esik.

Az adataink által meghatározott téglalap felbontásának szempontjai

A felosztás elkészítésénél felmerül egy fontos kérdés: Hogyan válasszuk meg a téglalapjaink méreteit? ”Kisebkek” legyenek, esetleg ”nagyobbak”, milyen arány legyen az oldalaik között? A példák megoldása során intuitív (empirikus) választ próbálunk nyerni ezekre a kérdésekre! (Hátra lesz még a sejtésünk bizonyítása).

A táblázat elkészítése (*)

A "Boxsz and Whiskers" szűrő módszer alkalmazása után a megmaradt adatokat a következő táblázatba helyezzük:

X/Y	$[y_0^*, y_1^*]$	$[y_1^*, y_2^*]$	$[y_{j-1}^*, y_j^*]$	$[y_{m-1}^*, y_m^*]$	
$[x_0^*, x_1^*]$	$f_{1,1}$	$f_{1,2}$	$f_{1,j}$	$f_{1,m}$	$f_{1, \cdot}$
$(x_1^*, x_2^*]$	$f_{2,1}$	$f_{2,2}$	$f_{2,j}$	$f_{2,m}$	$f_{2, \cdot}$
\vdots					
$(x_{i-1}^*, x_i^*]$	$f_{i,1}$	$f_{i,2}$	$f_{i,j}$	$f_{i,m}$	$f_{i, \cdot}$
\vdots					
$(x_{n-1}^*, x_n^*]$	$f_{n,1}$	$f_{n,2}$	$f_{n,j}$	$x_{n,m}$	$f_{n, \cdot}$
	$f_{\cdot,1}$	$f_{\cdot,2}$	$f_{\cdot,j}$	$f_{\cdot,m}$	N

Ha a sokaság N tagú jelölje

f_{ij} az együttes gyakoriságok = azon egyedek számával, amelyek az $(x_{i-1}^*, x_i^*] \times (y_{j-1}^*, y_j^*]$ oldalú téglalapban találhatóak.

$f_{i \cdot}$ azon egyedek száma amelyekre az X ismérv az $(x_{i-1}^*, x_i^*]$ intervallumban vesz fel értékeket, vagyis az $(x_{i-1}^*, x_i^*]$ sorban lévő pontok száma.

$f_{\cdot j}$ azon egyedek száma, amelyekre az Y ismérv az $(y_{j-1}^*, y_j^*]$ intervallumban vesz fel értékeket, vagyis az $(y_{j-1}^*, y_j^*]$ oszlopban lévő pontok száma.

Ha a sokaság diszkrét, akkor a fent bevezetett valószínűségek a következőképpen fejezhetők ki az abszolút gyakoriságok segítségével:

$$p_{ij} = \frac{f_{ij}}{N}, p_{i \cdot} = \frac{f_{i \cdot}}{N}, p_{\cdot j} = \frac{f_{\cdot j}}{N}$$

A χ^2 , illetve a Cramer-mutató bevezetése

A definíció alapján X, Y függetlenek, akkor és csak akkor, ha:

$$P(X \in (x_{i-1}^*, x_i^*] \text{ és } Y \in (y_{j-1}^*, y_j^*]) = P(X \in (x_{i-1}^*, x_i^*]) \cdot P(Y \in (y_{j-1}^*, y_j^*]) \text{ minden } i=1 \dots n \text{ és } j=1 \dots m,$$

azaz:

² A bizonyítás MSc. Kovács Edit-től származik.

$$p_{ij} = p_{i.} \cdot p_{.j} \Leftrightarrow \frac{f_{ij}}{N} = \frac{f_{i.}}{N} \cdot \frac{f_{.j}}{N} \Leftrightarrow \frac{f_{ij}}{N} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N^2} = 0 \Leftrightarrow$$

$$f_{ij} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} = 0 \quad \text{bármilyen } i, j \text{ esetén.}$$

Tehát X és Y *független* akkor és csak akkor, ha:

$$\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(f_{ij} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right)^2 = 0$$

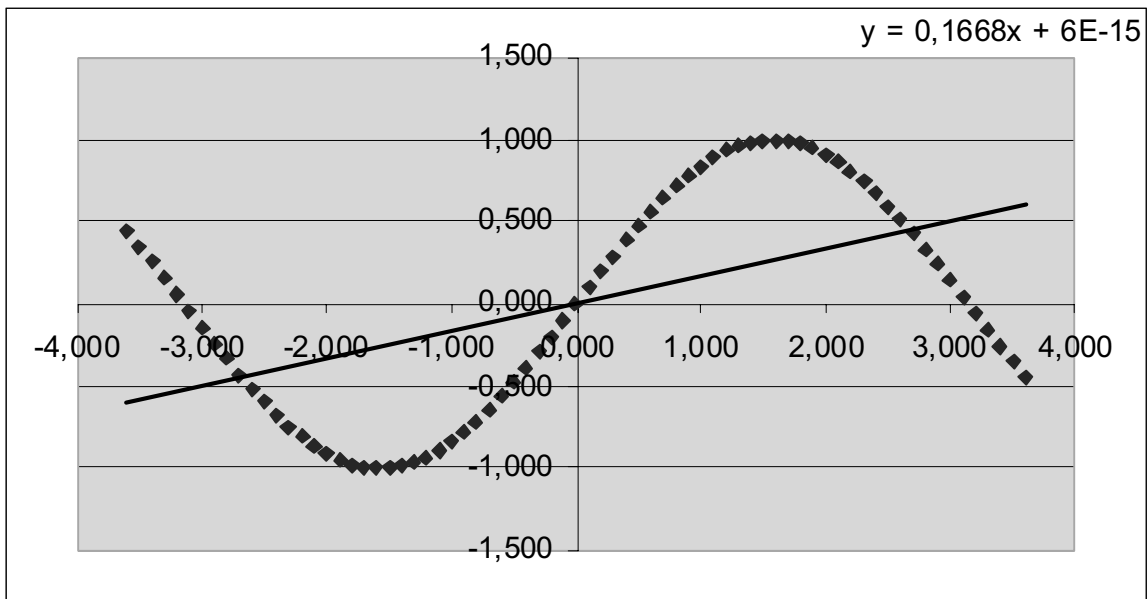
Vezessük be a következő statisztikai mutatót:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{i,j} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right)^2}{\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}}$$

Később, a harmadik fejezetben látni fogjuk, hogy miért pont ezt a függvényt választottuk.

Tétel 2.1.: Legyen a sorok és oszlopok minimuma, pl. m (persze n is lehet az általánosság megsértése nélkül) ekkor:

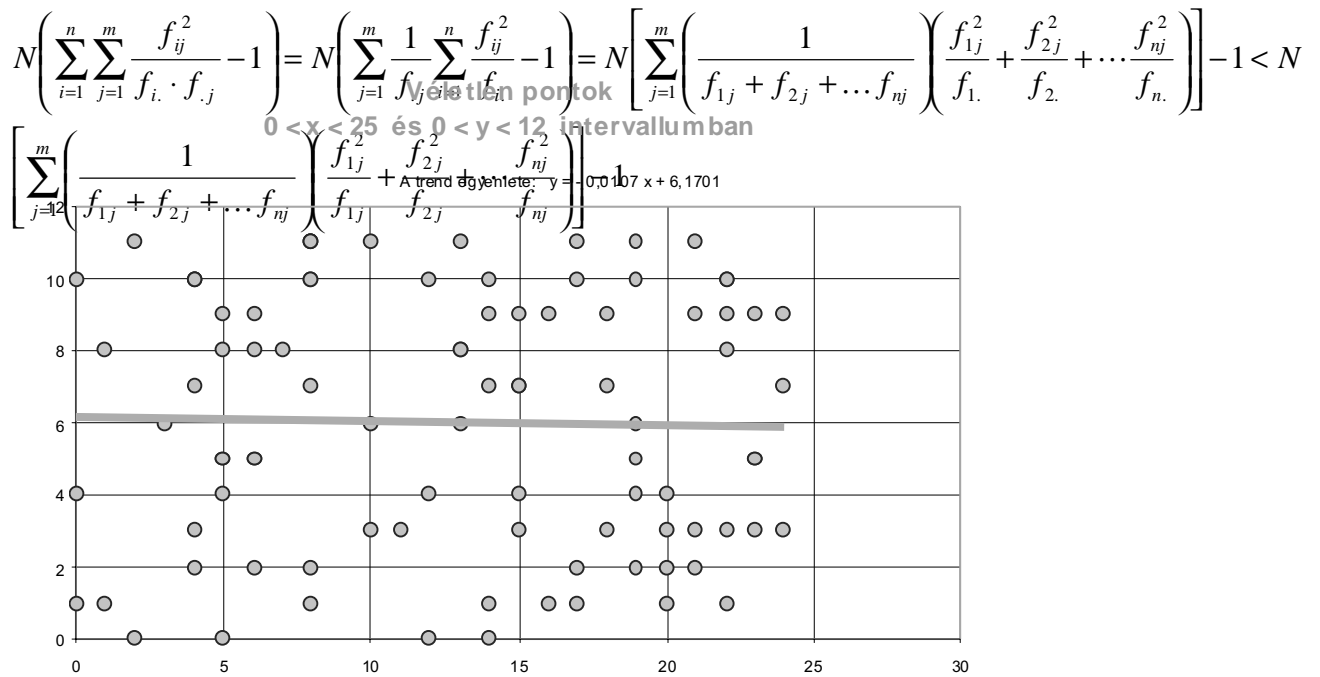
$$0 \leq \chi^2 \leq N \cdot (m-1)$$

Bizonyítás²:

$$\begin{aligned} \chi^2 &= \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{ij} - \frac{f_i \cdot f_j}{N} \right)^2}{\frac{f_i \cdot f_j}{N}} = N \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{ij} - \frac{f_i \cdot f_j}{N} \right)^2}{f_i \cdot f_j} = N \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{f_{ij}^2}{f_i \cdot f_j} - \frac{2}{N} f_{ij} + \frac{f_i \cdot f_j}{N^2} \right) = \\ &= N \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{f_{ij}^2}{f_i \cdot f_j} - \frac{2}{N} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m f_{ij} + \frac{1}{N^2} \sum_{i=1}^n f_i \cdot \sum_{j=1}^m f_j \right) = N \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{f_{ij}^2}{f_i \cdot f_j} - 2 + 1 \right) = N \left(\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{f_{ij}^2}{f_i \cdot f_j} - 1 \right) \end{aligned}$$

Legyen $m < n$.

A majorálásnál minden $i=1,2,\dots,m$ -re az $f_i \geq f_{ij}$ egyenlőséget használtuk, ezzel növeltük a második zárójelben szereplő törtek értékét.

Tehát:

$$\chi^2 < N \left[\sum_{j=1}^m \frac{1}{f_{1j} + f_{2j} + \dots + f_{nj}} (f_{1j} + f_{2j} + \dots + f_{nj}) - 1 \right] = N \left(\sum_{j=1}^m 1 - 1 \right) = N \cdot (m - 1) \quad \bullet$$

Korábban már láttuk a korrelációs együtthatónál, hogy több információt nyerhetünk, ha értékét egy zárt intervallumba $[0,1]$ szorítjuk, ezért ezt az egyenlőtlenséget elosztjuk $N(n-1)$ -el:

$$0 \leq \frac{\chi^2}{N \cdot (n-1)} \leq 1.$$

Ha ebből még gyököt is vonunk, akkor a következő mutatót kapjuk:

$$0 \leq \sqrt{\frac{\chi^2}{N \cdot (n-1)}} \leq 1$$

Definíció 2.1.: A $\sqrt{\frac{\chi^2}{N \cdot (n-1)}}$ kifejezést C-vel jelöljük és Cramer-mutatónak hívjuk. (Ezt a mutatót már korábban az asszociációnál is használtuk.)

Megjegyzés: Minél közelebb van C az 1-hez annál szorosabb a kapcsolat a mennyiségi ismérvek között, és minél közelebb van a 0-hoz annál gyengébb a kapcsolat szorossága, így a függetlenségükre gyanakodhatunk.

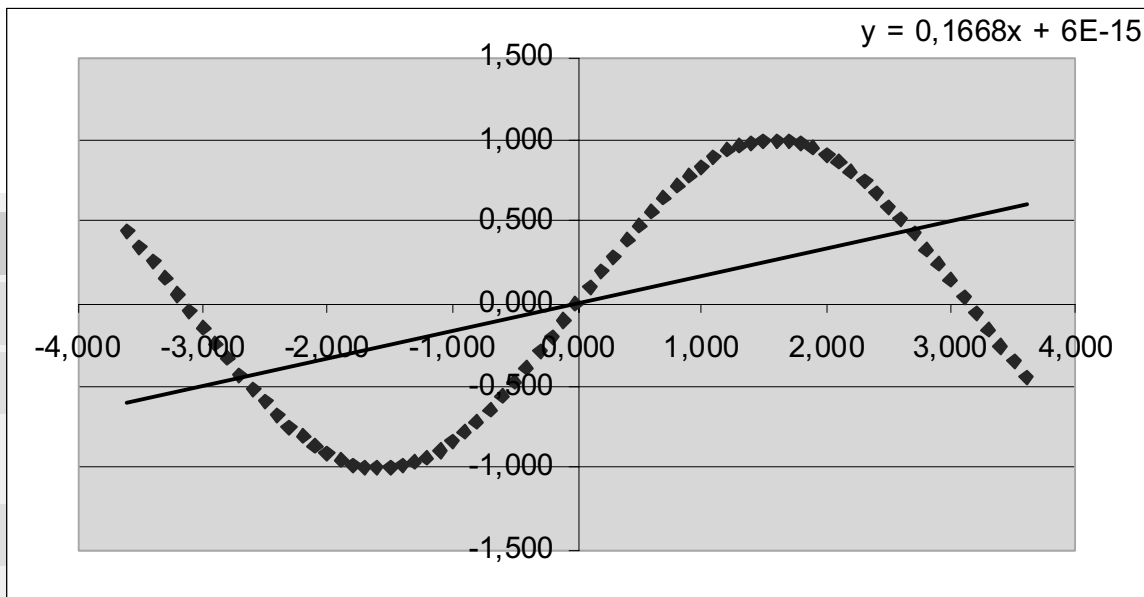
Térjünk vissza most a példánkra, ahol a korrelációs együttható értéke nagyon kicsi volt (majdnem 0).

Alkalmazzuk ezek után a bevezetett tesztet az 2. 1 példánkon: A Cramer-mutató:

$$C=0,77$$

Azt kaptuk, hogy $C=0,77$ ami azt mutatja számunkra, hogy van kapcsolat (közepesen erős) az X és Y között. Tehát semmiféleképp nem szabad függetleneknek tekintenünk a mennyiségeket! Ezek szerint van remény, hogy valamilyen alkalmasan választott függvényt illeszthessünk az adatokra.

Alkalmazzuk ezt a tesztet egy másik példára, amelynél szabad szemmel is látható lesz a determinisztikus összefüggés az ismérvek között.

A kovariancia és a korrelációs együttható:

$$C_{x,y} = 0,741$$

$$r_{x,y} = 0,529$$

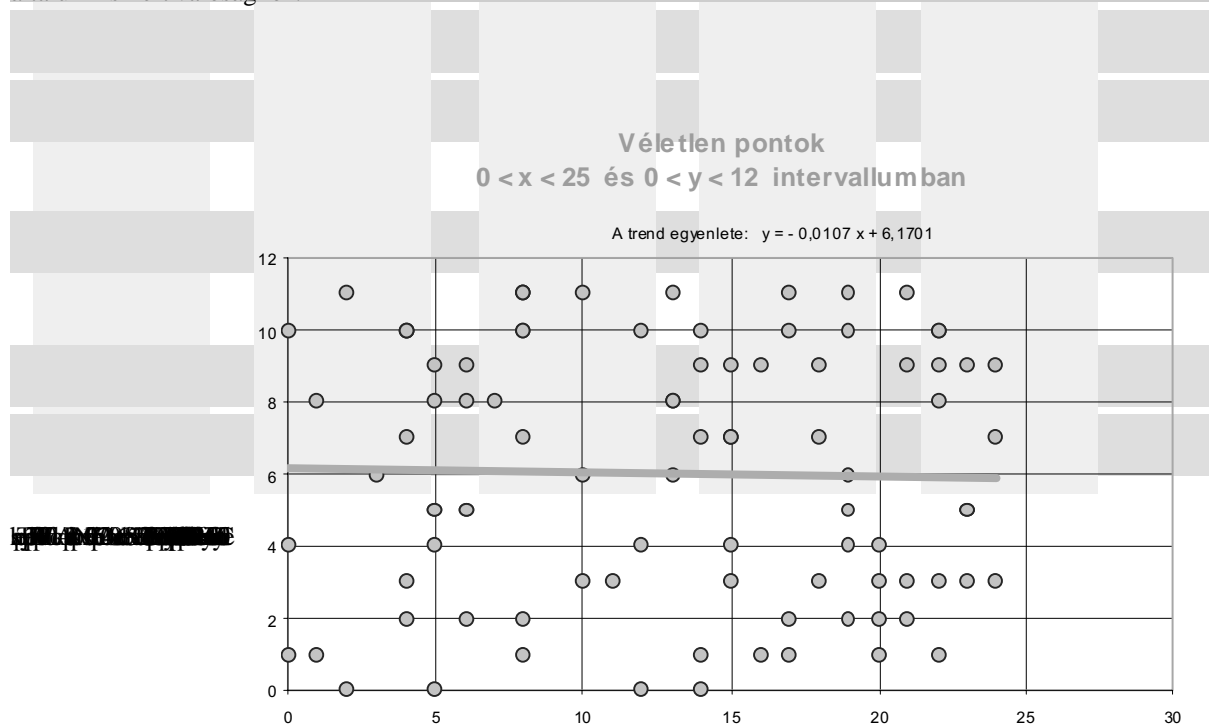
Az adataink alapján azt kaptuk, hogy a kovariancia pozitív. A korrelációs együttható értékéből arra kell következtetnünk, hogy a lineáris növekvő (ill. csökkenő) összefüggés nem lényeges a mennyiségi ismérveink között. Jól látszik az ábrán, hogy nem lineáris kapcsolat van az adatok között.

Ha elvégezzük függetlenségi tesztet a Cramer-mutató: $C = 0,837$

Ebből arra következtetünk, hogy erős a kapcsolat szorossága az ismérvek között. Most is kizárhatjuk a függetlenséget közöttük, hiszen mint azt korábban már megmutattuk akkor 0-t (vagy ahhoz közeli értéket) kellene kapnunk.

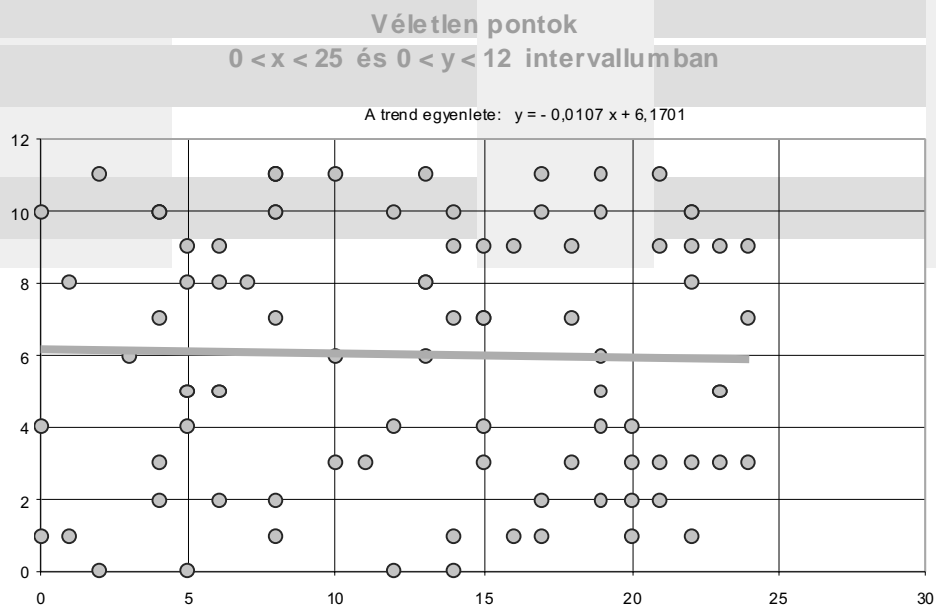
Próbáljuk meg, hogy finomítjuk a “téglalapok” méreteit és végezzük el úgy is a tesztet. Természetesen attól, hogy finomabb felosztást választottunk, a kovariancia és a korrelációs együttható értéke nem változik meg. Csak a Cramer-mutató fog megváltozni. $C = 0,9126$

A kapott eredményt értékelve megállapíthatjuk, hogy az ismérvek közötti kapcsolat nagyon szoros érték megközelelti az 1-et. Láthattuk, hogy a felosztás finomítása valóban “javította” az eredményünket, közelebb vitt minket az általunk ismert valósághoz.

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{i,j} - \frac{f_{i,\cdot} \cdot f_{\cdot,j}}{N} \right)^2}{\frac{f_{i,\cdot} \cdot f_{\cdot,j}}{N}}$$

³ A bizonyítás MSc. Kovács Edit-től származik.

Nézzünk még meg egy olyan példát, ahol véletlenszerűen választottuk a sokaság adatait.

Kiszámítottuk: $C=0,19978$, A Cramer-mutató értékei is X és Y függetlenségét támasztják alá.

3.§ Hipotézis vizsgálat: két mennyiségi ismerv függetlenségének vizsgálata χ^2 próbával

Legyen egy sokaság és X vagy Y két folytonos vagy diszkrét mennyiségi jellemzője. A sokaságból veszünk egy N nagyságú független mintát, amelyből a következő érték párokat kaptuk:

$$(x_1, y_1); (x_2, y_2) \dots (x_N, y_N)$$

Először kihagyjuk a “Boxsz and Whiskers” módszer segítségével a kilógó adatokat (azokat, amelyek legalább egy koordináta szerint kilógnak). Az így megmaradt minta alapján ellenőrizni szeretnénk, hogy a sokaságban független-e a két mennyiségi ismerv.

A H_0 hipotézisben feltételezzük a függetlenséget. A H_1 ellenhipotézisben az szerepel, hogy X és Y nem független. A minta alapján el kell majd dönteni, hogy egy adott szignifikancia-szinten elfogadjuk-e a H_0 hipotézist, vagy H_0 -t elutasítjuk miközben H_1 -t fogadjuk el. Ha a második eset következik be, akkor érdemes majd olyan függvényt keresni, amit majd az adatokra illeszthetünk.

Legyen

$$\begin{aligned} x_0^* &\leq \min\{x_i, i = \overline{1, k}\} & x_n^* &\leq \max\{x_i, i = \overline{1, k}\} \\ y_0^* &\leq \min\{y_i, i = \overline{1, k}\} & y_m^* &\leq \max\{y_i, i = \overline{1, k}\} \end{aligned}$$

Felosztjuk az $[x_0^*, x_n^*]$ intervallumot n egyenlő részre és az $[y_0^*, y_m^*]$ intervallumot pedig m egyenlő részre.

A sokaságra nézve a következő táblázatot kapjuk:

$$\begin{array}{c} X/Y \\ \left[\begin{array}{c} [x_0^*, x_1^*] \\ (x_1^*, x_2^*) \\ \vdots \\ (x_{i-1}^*, x_i^*) \\ \vdots \\ (x_{n-1}^*, x_n^*) \end{array} \right] \end{array} \begin{array}{c} \sum_{i=1}^n \sum_{j \in \overline{1,1}} \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \xi_{ij} \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \\ \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \\ \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \left(\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \right) \end{array} \begin{array}{c} \left[y_{j-1}^*, y_j^* \right] \\ \left[y_{m-1}^*, y_m^* \right] \\ \left[y_{j-1}^*, y_j^* \right] \\ \left[y_{m-1}^*, y_m^* \right] \\ \left[y_{j-1}^*, y_j^* \right] \\ \left[y_{m-1}^*, y_m^* \right] \end{array} \begin{array}{c} p_{1,2} \\ p_{2,m} \\ p_{1,} \\ p_{2,} \\ p_{i,} \\ p_{n,} \\ p_{.,j} \\ p_{.,m} \\ p_{.,j} \\ p_{.,m} \\ 1 \end{array}$$

- A H_0 hipotézisben azt állítjuk, hogy X,Y független, vagyis hogy:

$$p_{i,j} = p_{i.} \cdot p_{.,j} \text{ teljesül } \forall i = \overline{1, n} \text{ és } j = \overline{1, m} \text{ esetén.}$$

- A H_1 hipotézisben pedig a H_0 hipotézis ellentettjét állítjuk, vagyis, hogy:

$$\exists i = \overline{1, n} \text{ és } \exists j = \overline{1, m} \text{ hogy } p_{i,j} \neq p_{i.} \cdot p_{.,j}$$

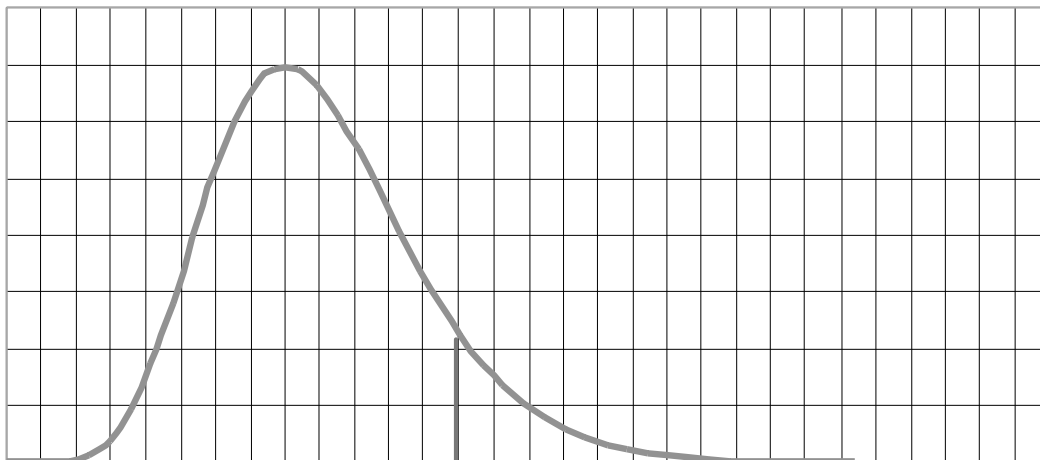
A minta alapján ellenőrizzük a H_0 hipotézist egy adott α szignifikancia-szinten. A minta adataiból a következő táblázathoz jutunk:

X/Y	$[y_0^*, y_1^*]$	$[y_1^*, y_2^*]$	$[y_{j-1}^*, y_j^*]$	$[y_{m-1}^*, y_m^*]$	
$[x_0^*, x_1^*]$	$f_{1,1}$	$f_{1,2}$	$f_{1,2}$	$f_{1,m}$	$f_{1..}$
$(x_1^*, x_2^*]$	$f_{2,1}$	$f_{2,2}$	$f_{2,j}$	$f_{2,m}$	$f_{2..}$
\vdots					
$(x_{i-1}^*, x_i^*]$	$f_{i,1}$	$f_{i,2}$	$f_{i,j}$	$f_{i,m}$	$f_{i..}$
\vdots					
$(x_{n-1}^*, x_n^*]$	$f_{n,1}$	$f_{n,2}$	$f_{n,j}$	$x_{n,m}$	$f_{n..}$
	$f_{..1}$	$f_{..2}$	$f_{..j}$	$f_{..m}$	N

A χ^2 próbafüggvény

Tétel 3.1.: Ha a minta független és N nagyon nagy, akkor a “próbafüggvény” valószínűségi változó:

Khi-négyzet sűrűségi függvény grafikonja
(Szabadságfok: 18...)

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{i,j} - \frac{f_{i..} \cdot f_{..j}}{N} \right)^2}{\frac{f_{i..} \cdot f_{..j}}{N}}$$

a χ^2 eloszlást közelíti meg.

Bizonyítás³:

A mintából a következő táblázatot írhatjuk föl (csak azokat a részeket hagytuk benne, amely a bizonyításban felhasználunk):

Ezek szerint, $p = p_{ij} = \frac{f_{i.}}{N} \cdot \frac{f_{.j}}{N}$, ha a H_0 hipotézist igaznak tekintjük.

ξ_{ij} valószínűségi változó várható értéke, annak alapján, hogy binomiális eloszlást követ:

$$M(\xi_{ij}) = n^* \cdot p = N \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N} = \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \quad (n^* = \text{az } (i,j) \text{ cellában lévő mintaadatok lehetséges maximális száma } N).$$

ξ_{ij} valószínűségi változó szórása, annak alapján, hogy binomiális eloszlást követ a következő lesz:

$$D(\xi_{ij}) = \sqrt{n^* p(1-p)} = \sqrt{N \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N} \left(1 - \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N}\right)} = \sqrt{\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \left(1 - \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N}\right)}$$

A nagy számok törvénye alapján tudjuk, hogy nagyon nagy minta esetén a binomiális eloszlás a normál eloszláshoz közelít. Tehát feltételezhetjük azt, hogy ξ_{ij} normális eloszlást követ nagyon nagy N esetén. Ekkor

$$\frac{\xi_{ij} - M(\xi_{ij})}{D(\xi_{ij})} \text{ standard normál eloszlást követ (elég nagy N esetén).}$$

Ebből az következik, hogy a következő valószínűségi változó, amely standard normál eloszlású valószínűségi változók négyzetének összegeként állítottuk elő, χ^2 eloszlást követ:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \left(\frac{\xi_{ij} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}}{\sqrt{\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N} \left(1 - \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N}\right)}} \right)^2 \quad (1)$$

Hunyadi-Mundruczo: Statisztika.

Vita Kiadó, Budapesti Közgazdasági Egyetem, 1997.

A fent fölírt összeg nevezőjében az $1 - \frac{f_{i.}}{N} \frac{f_{.j}}{N}$ különbség helyébe írjunk 1-et, amivel a különbség biztosan kisebb.

Kröpf, B. – Peschek, W.: Alkalmazott Statisztika.

Ezt Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 2000.

ha N tart végtelenhez, akkor $\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}$ háromszor tart nullához (sokkal kisebb) mint $\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}$.

Rényi Alfréd: Valószínűség-számítás.

Ezzel pedig az eredeti négyzetösszeget minoráltuk. Az így kapott összeg nem más, mint a hipotézisvizsgálatban

használt χ^2 függvény:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m \frac{\left(f_{ij} - \frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}\right)^2}{\frac{f_{i.} \cdot f_{.j}}{N}} \quad (2)$$

Megjegyzés 3.1: χ^2 -nek $(n-1)(m-1)$ szabadságfoka van.

Kelen András*

SZOCIOGRÁFIKUS BESTIÁRIUM A PROSTITÚCIÓ EMANCIPÁLTABB HATÁRTERÜLETEIRŐL

A bestiárium állatok, madarak, különféle fantasztikus teremtmények és néhány esetben kövek és növények leírását és értelmezését tartalmazta. A bestiáriumok különösen népszerűek voltak a XII-XIII. században, amikor egyszerre szolgáltak didaktikus olvasmányként, képeskönyvként, tankönyvként illetve forrásmunkaként.

A prostitúciót körbejáró szociológiai magyarázatok valahogy mind keveset fognak. Valahol mindig kilóg egy fontos konstitutív mozzanat, magyarázatlanul marad egy elhagyhatatlan jelleg, vagy éppen erőltetetté válik az elgondolás, mert a való világ bugyrai váratlanul bonyolultak. A változatos városi szcéna, de még a vidéki kínálat sokrétősége láttán tehát jórészt dadogni kezd a szociológiai vagy kriminalisztikai elmélet. Pedig könyvet sokat írtak már erről a mesterségről, majdnem annyit, mint ahány férfi vagy nő van, akinek célja lehet azzal, ha közönsülésre szánja el magát. De hát az a jó, ha sok könyv van egy témáról, az érdeklődő ilyenkor erdőben érezheti magát, fák helyett könyvek sűrűjében kalandozhat. Ráadásul a monográfiák és szociográfiák mellett ott vannak az előterjesztések is, hiszen a közigazgatás is alaposan tematizálja ezt a jelenséget világszerte.

Ezekben a pozíciós papírokból hemzsegnek a jogászok szörnyűséges lateiner-megnevezései: ott van például az *abolicionista* elmélet, amelyet 1875-ben egy angol lelkész felesége indított el útjára. A joghatósági sürgést-forgást egészében megszüntetné a kéjnlók körül, mert áldozatnak tekinti őket, nem elkövetőnek és inkább az őket kényszerítőket, lefőlözőket, kizsákmányolókat, függésben-tartókat ellen igyekszik felvenni a harcot. Azt, hogy a prostituált általában nem egyedül tevékenykedik, már a szóhasználat is mutatja: *prostitutor*, aki kizsákmányol és kényszerít, és *prostituált* az áldozat. Az EU legtöbb tagállama ezt a filozófiát követi. Ott van aztán a *prohibicionista* elmélet, amelyet a puritán pártállami időkben nálunk is elfogadtak, és nemrégiben a protestáns szigorúra időnként visszataláló Svédország elevenített fel. Ezt ugyan még egyetlen szakértő sem vette észre, de a svéd prostitúciós gyakorlatban (a klient bűntetik, a lányt elvonókúrára/átnevelésre utalják) az a legérdekesebb, hogy egy egészen ritka szociológiai konstellációt valósít meg: egészen kevés példa akad arra a világon, hogy valami és az ellenkezője is igaz. Ez a svéd betiltási gyakorlat úgy viszonyul a nemi örömszerzés e rövid útjához (*gyorsforralt* kéj: Benamy Sándor) mint a keresztény fundamentalizmus egyik régi római pápája a frivolnak érzett ókori olimpiai játékokhoz – betiltaná és elnyomná az egészet. Akkor már talán a Németországban és Hollandiában kiteljesedett *reglementációs* modell áll a legközelebb a mindennapok gyakorlatához. Szeretjük/nem szeretjük, a dolog itt van, és nem tűnik el, amíg jobbat nem találnak ki, tehát közrendészetileg és közegészségügyileg érzelemmentesen szabályoznunk kell. Ez a modell foglalkozásként, sőt jogként fogja fel a prostitúciót.

Nos, ezek a kezdetlegesen csikorgó megközelítések nem is elméletek, legfeljebb felbuzdult politikusok kvázi-cselekvésének vezérfonalai – gondolta Valgatha. Közgazdászként ő megszokta, hogy nagyobb

* Főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

pontoságra törekedjék. A holland-német gyakorlatot ő például inkább *kameralistának* nevezte, mert az adóbevételek révén az államkincstár haszna – ha egyszer felszabadították ezt az ősi foglalkozást – minden további erkölcsiséget lesöpörő és felülmúló mozgatóerőnek számít. A közgazdász olyan összehangolt elméletre vágyott (leginkább az abolícionizmus alapján), amely képes nagyobbat markolni ebben a sokszínű jelenségvilágban és minden idevágó nélkülözhetetlen mozzanatot leírni. Bár – távol még bármiféle elmélettől – egyelőre még munkaképes definíciót sem talált a bérnők teljes spektrumára, tehát a mai kor *rabszolgáinak* zárványszerű életvilágától a házrajáró diáklányokokon és a bérelt lakásban dolgozó masszözőkön át a *kereset-kiegészítő* anyák és háziasszonyok második gazdaságig húzódó teljes skálára. Végleges definíció híján is biztos volt azonban benne, hogy a kielégítő elméletet egyfelől a *belyszín* nyomában, másfelől pedig az *információs aszimmetria* jegyében fogja megtalálni. Jól tudta azonban, hogy addig még nagyon sok empiriára lesz szüksége ahhoz, hogy művével előállhasson. Munkadefinícióként a következő tréfás megkülönböztetéshez tartotta magát: aki abban érdekelt, hogy minél nagyobb legyen a férfi szerszáma, az polgárasszony; aki pedig minél kisebbben reménykedik, az prosti. Gondolkodásának kiindulópontjával azt fogadta el, hogy amiként a Kárpát-medencében a „föld akarata az erdő” (ha valahol nagyobb területen magára hagyják a földet, ott magától erdő fog susogni alig néhány emberöltő alatt), azonképpen az 50000-nél nagyobb magyarországi települések szórakoztatóiparának akarata (még ha az önkormányzatok ezt egyelőre nem veszik is tudomásul) a *bérműszés szabadsága* (Arany után szabadon).

„Az idők szavára hallgatva, miért ne állíthatnék fel elméleti keretet úgy, hogy definícióval egyáltalán nem is szolgálak?” – gondolta. Úgyis mindenki tudja, miről van szó. Megerősítést keresvén, megpróbálta felidézni Johanna, a vérmes természetű, kutatóból lett miniszteriumi tisztviselő meghatározását: „A prostitúció nemi aktus, amelyet valaki szolgáltatásszerűen nyújt, anyagi ellenszolgáltatás fejében, változó ügyfelek számára.”. Hát ez a szűkkeblű szöveg bizony definíciónak is fonnyadt, hiszen oktalanul felölelné az Ady Endre édes kis színésznőit is, akik pályájuk érdekében sohasem mondhattak nemet a vidéki kiskakas színidirektor úrnak. Nem szólva egyes házasságok belső dinamikájáról! Hagyjuk hát minél hamarabb magunk mögött a munkadefiníciókat! Akkor értünk meg egy szubkultúrát, ha modellezni tudjuk, ha tehát láttatni tudjuk, hogy egyes jellegzetes szituációkban hogyan működik, hogyan reagál, és milyen összetevők motiválják, és éreztetni tudjuk a határait, vagy legalábbis kontúrjait. Afrikában példának okáért mindmáig, ha egy leány együtt hál a kedvesével, akkor a fiú alkalmanként pénzt ajándékoz a lánynak – anélkül, hogy rossz asszociációkat idézne ezzel fel. Meg kell találni ezt a modellt, amely egyszerre lesz prediktív és deskriptív erejű. A prediktív képességet (*tervezés*) majd használják a miniszteriumok, a deskriptív pedig beszámolóik élményanyaga lesz. Ez a keresett életmodell – amely tehát egyfelől magán viseli a kurva-lét minden jegyét, ám egyben előremutató sajátosságokat is tartalmaz - minden jel szerint a masszörlányok életvilágában rejlik, mert ők a mai tömeges, emancipálódott és globalizálódott szexmunkások, akik jócskán maguk mögött hagyták már a kizsákmányoltság, sőt az alkalmankénti „fehér” rabszolgaság meghatározó vonásait.

Valgatha Pál élete delén járó középkorú, középtermetű férfi volt, minden, az amúgy közeli alkonyt sejtető vonás nélkül. Különös disszonanciákat hordozott. Szellemileg mohó volt és türelmetlen, ám fizikailag és főleg testmozgásában, legjobb esetben is csak tempós. Erre rakódott rá egy további kettőség: a fűrge elmeél a pontos artikuláció miatti lassabb dikcióban nyilvánult meg. Szellemi tájékozódásában étvágyát a válogatosság jellemezte, csak amit integrálni tudott, az érdekelte (A Rawls-féle *reflektív egyensúlyt* sokra tartotta). Fizikai étvágya és asztali szokásai pedig egy óriáskígyóéhoz voltak hasonlósákosak. Ezek összhatásukban annyit tettek, hogy a korabeli csitrik már évtizedekkel ezelőtt is olykor azt mondták rá, hogy „félőreg”. Ma már az egykori *Naturbursch* habitusában és dömhecz megjelenésében egyaránt összebbcsiszolódott, szellemileg és fizikailag összhangba került. Az ilyen emberekre mondják, hogy tíz évet nyugodtan letagadhatnak. Amennyit egyébként letagadhatott, annyival meg is előzte korát. Elei a poszt-huszita idők zsoldostársulásainak egyikével ütöttek be Magyarországra és harcoltak a Felvidéken még a Hunyadiak ellen. Ez a (mondjuk így *belycsináló*) harc időben elhúzódozó volt, amolyan húzd-meg-ereszd-meg módra. Ivadékaik azután megölték a gömörsegi Derencsény faluját, majd 1920-ban a csehek *újrabevonulását* követően a nagyapa a pozsonyi egyetem tanári karával együtt az állampolgári hűségeskü helyett a kirúgatást majd a menekülést választotta. (Talán kicsit elhamarkodott, talán kicsit hisztérikus volt ez a kari döntés akkor erről a *megfutásról* – magyar szempontból, hogy kiegyeznők ma az akkori közállapotokkal, pozsonyi, selmeci és kolozsvári egyetemekkel! Pár évre rá a Maniu-kormány legalább a közalkalmazotti nyugdíjukat megadta a vándorbotot fogottaknak, pesti pályaudvarokon vagonokban meghúzódoztaknak, a felvidékiek még ezt az elégtételt sem kapták meg.)

A martalóc ősök sűrű vére mára vérbeli kutató közgazdásszá nemesedett (*banyatlott*) benne, politikai nézetei is jól belesimultak a mai hungarusok köztársaságának főáramába, bár pártválasztásához a két nagy kínálata nem volt elég – mi több, a rendszerváltozás számára gyakorlatilag nem hozott többpártrendszer, hiszen a magáén kívül más párt egyszerűen szóba sem jöhetett neki. Szakmájában nem vitte igazán sokra,

pedig letette az asztalra azokat a műveket, amelyek egyébként hírnévre segítenek. Nem „igyekezett” sohasem. Nem lustaságból, hanem megfontolásból: amire törekedett, az kevésbé a *amédia által felépített* hírnév volt, hanem valami egészen más, amit talán a „jó élet egyensúlyainak” lehet nevezni. (Ebből néha sajnos csak az időt ügyesen múlatni képes dzsentri-életvezetés sikeredett – az önérvényesítésnek mindenestre az ilyesmi nem kedvez, még a tudományban sem). Önkorlátozó megfontolásait már témaválasztásaiban is meg lehetett ítélni. Témaválasztásaiban egyetlen vezérelve volt: mindig igyekezett az *antropológiai konstansokról*, azaz kortól és kultúrától független általános emberi dolgokról írni. Ezek ugyan mindig jó alkalmat kínáltak neki, hogy koráról és az őt körülvevő társadalomról értekezzen, ám a szakmai közbeszédet sohasem ezek a felvetések tematizálják. Ha hírnévre tehát nem vergődött is, szűkebb szakmai körökben azért jól ösmerték, és azok is inkább elismerő felhangokkal társították nevét, akik csak olvasták sejtelmes hangzású nevét írásai elején, de személyesen sohasem találkoztak a meglehetősen visszavonultan élő tudóssal. Egy őszi konferencia-előadás anyagaként Valgatha most éppen a prostitúció katonai vonatkozásait igyekezett felderíteni. A markotányosnók mellett egyre több kultúrtörténeti érdekesség került eléje az ebben a sajátos, de érvényes értelemben *munkaszolgálatra* kényszerített leányokról és asszonyokról. Tanulmányai, gondolat kísérletei és könyvei már a nyolcvanas évek vége óta nem cédulákból álltak össze, ún. „early adopter”-ként mindig az elsők között sajátította el az informatikának és telekommunikációnak azokat az újításait, amelyek kéziratái hizlalásában segítségére lehettek. Ezzel lehetővé vált számára, hogy akárhol támad egy jó gondolata, ne engedje el, hanem ragadja meg nyomban és integratív módon, hozzátoldja azokhoz a kéziratjaihoz, amelyekben éppen dolgozott – kettőn, hármon is szimultán. Most az alábbi – reggeli újságolvasás és egy egyetemista korából ismert sinológussal folytatott beszélgetés nyomán – rögzített szöveggel bíbelődött.

Katonai prostitúció

1937 júliusában a császári hadsereg, támadást indított Kína ellen. A harcok kiteljesedésével koreaiak százezreit kényszerítették munkaszolgálatra, nagy részüket a japán szigetekre hurcolták. A második világháború idején 2 millió 300 ezer koreai volt munkaszolgálatos. A császári hadsereg állomáshelyein pedig több ezer koreai nőt kényszerítettek prostitúcióra.

E történelmi tények helyes értelmezése céljából a sinológus kolléga felhívta a közgazdász figyelmét arra a tanulságos párhuzamra, ahogy a britek „dolgoztak” a nyelv, a közigazgatás és a vallás tekintetében Írországban – sok száz évük volt rá – illetve, ahogy a japánok jártak el Koreában. Valgatha fejében azonban érthető módon a történelmi Magyarország Felvidékén a magyar megyei közigazgatás kebelében az évezredes együttélés során „felnevelt” (*politikailag talán bölcsebb itt emancipációhoz segítsérről beszélni*) szlovák nemzet párhuzama járt, amikor fontolóra vette az alábbi rövid tényleírást. 1910 augusztusában a Japán Birodalom elérkezettnek látta az időt Korea látszatfüggetlenségének felszámolására. A japán katonatisztek – mint néhány évvel később mások Károlyi Mihályt – kivont karddal kényszerítették Szundzsong koreai császárt a lemondó nyilatkozat aláírására. Az ország élére japán fő kormányzó került. Az egyetlen hivatalos nyelv a japán lett, a koreai nyelv használatát szigorúan megtiltották (*a kis naivak*). A teljes asszimiláció érdekében mindenkinek japán nevet kellett felvennie. A szociológiai absztrakciókra mindig kész sinológus végül arra is felhívta a figyelmet, hogy az is munkaszolgálatként értelmezhető, amikor az immár kommunista Észak-Korea titkosszolgálatának munkaerőigénye céljából egyszerűen elraboltak tizenegy japánt. A koreaiak szó szerint „nyelvekre” vadásztak. Azért volt szükségük néhány szigetországba, hogy azok a japáni nyelvet tanítsák a pártszolgálatban titkos feladatra kiképzendő ügynökök felkészítése során.

Ezeket a súlyos történelmi tényeket mérlegelte Valgatha, hogy logikai összefüggésekbe tudja rendezni a női munkaszolgálat baljós intézményét. Magyarország persze sajnos túlon túl is megfelelő hely arra, hogy komoran valóságos értékén tudjuk kezelni ezeket a rég megesett dolgokat, hiszen máig élő emlék ez a – ma már szerencsére inkább csak az otthoni elbeszélésekből ismert baljós – történelmi alakzat. Magyarországon azonban minden kultúrtörténeti univerzáléhoz, világszerte ismert történelmi tényhez hozzáteszünk valami pluszt (*és ez így van jól*). Mi, szerencsés maiak annak is tanúi lehetünk, ahogy a politikában olykor az acsargásig szembenálló csoportok közül a keresztény középosztály a maga szenvedéstörténetét például ezzel az (*rettegetten brutális, de a besorozottak életét mégsem célba vevő, és ennyiben buszadik századi mértékkel mérve közeputasnak tekinthető*) intézménnyel is előszeretettel össze-

függésbe hozza és az ötvenes években dívó vidéki kitelepítést (a palócföldi Mikszáth-leszármazottakat történetesen a fővárosba telepítették), mint sui generis sztálinista invenciót az *előttük jártak* megpróbáltatásainak relativizálása céljából makacsul így – *munkaszolgálatnak* – nevezi. Arról is sokat tudnának mesélni a fővárosi öregasszonyok, vajon a katonai prostitúció a zordabb jelenség, vagy a harcoló katonáknak a civil lakosságon (en passant, *mintegy útközben*) elkövetett alkalmi erőszakoskodásai.

A közigazdásznak minderről a szociológia heidelbergi klasszikusa jutott eszébe, akinek történeti tények sokaságát sikerült impozáns elméletbe rendeznie a *passzív liturgikus célszervezetek* fogalmával. Weber persze városi céhmestereket látott csak maga előtt, akiket valamely földesúr mesterségük szabad gyakorlásának jogának fittyet hányva, akár örökletes módon is a maga (munka)szolgálatára kényszerített, meg székely határőröket, akik elsőszülötteinek hetediziglen az volt a kötelességük, hogy főfoglalkozásban örökjenek, de sejtelve sem volt a lányokról és asszonyokról, akik foglalkozás híján csupán testükkel megjelölt módon kerültek „foglalkoztatásra” e szörnyű intézmény keretei között.

Ha Weber nem is, Valgatha családjában ez a mozzanat bizony része volt annak a nagy narratívának, amely a világháborús évek traumájának házilagos feldolgozását, voltaképpen az évtizedeken áthúzódó permanens gyászmunkát jelentette. Ez a család tehát közelebbről is találkozhatott a katonai prostitúció intézményével, ami nem más, mint a harcoló katonák számára – a lelkiekkel összhangba hozott és ennyiben bestiálissá vált testi – szükségletek ellátása kényszer alkalmazásával „besorozott”, vagy (*ez már az orosz változat*) szabadon feltalált-felkutatott nőekkel. Ez a fajta magyar fájdalom, mint ismeretes, Apor püspök személyében vált emblematikussá. Valgatha maga ugyan már a háború után született, de az akkor 8 éves két ikernővérét az ember nélkül maradt édesanyja az ostrom idejének minden éjszakáján maga mellé fektette az ágyba és ettől azt várta, hogy a rátörő katonák helyette inkább majd a többi lakót, lehetőleg pedig az éppen színeváltozását megelő házmesternét részesítik előnyben. E jámbor várakozás kimeneteléről ma már semmit nem lehet tudni, az érintettek java már nincs életben, a két nővér pedig, aki pedig ismeri a választ, a traumát hallgatással kezeli. Nehézné, a légóparancsnokból és nyilas összekötőből lett pártállami házbizalmi házmesternő élete egyébként mélyen belenyúlt az ötvenes-hatvanas évekbe is, amikor egyszer így mesélt:

– Tudod Palikám, itt a térvárosi Ó utcában emberemlékezet óta bordélyházak is működtek. A mi házunkban persze nem, itt csak tisztos polgárlakások vannak az utcai fronton, mint például a tiétek, és a kispolgáriak körbe a gangon egészen a cselédlépcső melletti, WC nélküli lakásokig. De már a mellettünk lévő ház is, és tovább az egész utcában szinte minden második ház csupa olyan lakásokkal épült, amelyek egy szobából és vizesblokkból állanak. Hát ezek bizony nyilvánosházak voltak, mi tagadás. Te már nagyfiú vagy, látom, hogy kihívásként éled meg (*nem így mondta persze, de Valgatha ma már ilyen „kategorikusan” gondolkodott, emlékezett*) a létrán ablakot mosó háztartási alkalmazottak által alulról nyújtott látványt – hát akkor tudnod kell ezt is. No ezek a háború alatt eleinte dolgoztak (*business as usual*), majd amikor az ostromgyűrű szorossá vált, akkor víz és villany híján már nem tudtak működni, a felszabadulás után (*így mondta ő is!*) pedig egy ideig az utcán mozgó emberek közül senki sem fizetett a nőkért. Áprilusra azonban már enyhült a helyzet, a romokat eltakarítottuk és a közüzemi szolgáltatások is újraindultak. A lányok pedig plakátot nyomattak és a következő szöveggel hirdetni kezdtek: „A fény nem fényűzés, a lyuk sem luxus”.

A konferencia-előadáson kívül a közigazdász alapvetően egy nagy elmélet felállításán dolgozott. Ez, meglehet, kissé idejétmúlt gondolatkísérlet. A nagy ideológiák és mindent felölelő világmagyarázatok és alapfogalmak iránti érdeklődés lehanyaglásával a hagyományos társadalomtudományi struktúrák is megfakultak (ma egy vállalatnak van *üzleti filozófiája*), ő mégis nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy összefüggéseket és leíró magyarázatokat láttasson ezen a speciális területen. Mármint a bérnők életvilágának területén. Alapvető társadalomismereti észrevétele az volt, hogy ma már ennek a területnek csak egy szelete maradt meg a prostitúció hagyományos kényszerkeretei között (*fizess, és azt csinálhatsz velem, amit akarsz*). Ilyen máig továbbélő zárvány az autókban parkoló stricik futtatta országút- és utcalányok és a „fehér rabszolgaságnak” nevezett nőkereskedelem, valamint a vad *hyperspace* bulik hűs-kereskedőinek élőárúja. A szexmunka zöme azonban ma nem okoz *tágra zárt szemeket* senkinek sem. Ilyenek mindenekelőtt a masszózók, továbbá az éjszakai vendéglátósok, csövön pörgő go-go és sztriptíz táncosok, hostessek, és call-görlök. Tehát mindenki, aki München báróként saját varkocsánál fogva kiemelte magát a prostitúció hagyományos társadalmi háromszögéből (aki *emancipálódott* – gondolta a marxizmuson és feminizmuson felnőtt Valgatha). A hagyományos háromszög legalján lévő egykori futtatók itt már a szolgáltató üzleti tervének sikerében érdekelt férfiakká vagy nőkké, menedzserekké és madámokká szelídültek. A szolgáltató szexmunkások maguk, amennyiben szolgáltatásukat a kezükre fókuszálják, ma már a vendéglátóipar, a *test körüli szolgáltatások* valamint a természetgyógyászat határterü-

letén mozgó humán szolgáltató iparág szereplőivé váltak, és e középosztálybeli létre vergődött egyéni vállalkozók – alkalmanként akár hitelképes bankügyfelekként – nélkülözik az észrevehető kapcsolatot az alvilággal. Ami nem jelenti a kapcsolat teljes hiányát – stúdióikat a lányok például nem a szabadpiacról bérlik, hanem egy kötött „rulírozó” lakásalapról kapják. Ugyan kiktől?

Vermeer van Delft: *A kerítőnő*

Kábítószerfüggő szolgáltatóval sem lakásokon lehet találkozni. Annak, akit nem a megélhetés gondja, hanem a napi belövés árának megkeresése hajt ebbe az üzletágba, terepének megmaradt az utca. Hajszálerék létezésére ugyanakkor még jól utalnak olyan apró szeplők, mint például az, hogy a Széchenyi-tervben a cégbíróságon fellelhetetlen társaságok kaphattak pénzt „élményfürdők” létesítésére. Ezen az úgyszólván idillikus képen tovább árnyal valamit az a nyilvánvaló másik tény, hogy mindez a jámbor *domesztikálódottság* csak az országhatáron belül igaz. A szexmunka ugyanakkor országhatárokat, nyelvi és foglalkoztatáspolitikai korlátokat nem ismerő globális iparág, ám éppen a globalizálódott részéről senki nem merné azt állítani, hogy ott háziasszonyok ártatlan kereset-kiegészítéséről, eredeti felhalmozási életszakaszukat élő, menedzserszemlélettel megáldott virágzó lányokról lenne szó.

A masszórlányok életvilágának felderítése céljából Valgatha terepmunkára vállalkozott, és ezzel kupijáró emberré vált. Mint már érintettük, körülbelül annyi bérnő érhető el minden városban, ahány fa van a városi erdőben vagy ahány könyvet írtak erről e témáról. A kutató tehát arra nem vállalkozhatott, hogy személyesen felkutatja valamennyijüket, de a masszórok leválogatása után maradó címlistát egy népszámlálási kérdező biztos lelkiismeretességével lelátogatta. Ez a mélyinterjú empirikus kutatás bizony éles fordulatot jelentett nála. A *szoknyavadászatot* ugyan eddig sem vetette meg, de vérbeli nyomkeresőként majdhogynem jobb szerette a vadászatot a szoknyánál. A vadászat férfias mozzanata – az új körülmények között – ennyiben tökéletesen elesett, és átadta a helyét annak a kellemes izgalomnak, hogy kifélélt-mifélélt rejt a megszerzett cím, és a telefonban megismert hang. Anyagilag amúgy nem érzékelt különbséget; amit most – résztvevő megfigyelőként – költött a döngönyöző lányokra óradíjként, azt eddig is fel-felköhögte eszpresszó- és éttermi számlák, illetve mozi- és színházjegyek formájában különféle rendű- és rangú hölgyismerősei számára.

Ő lett az az ismert vendégtípus, aki „csak” beszélgetni akart a vendéglátóssal. No nem mintha összetévesztette volna ezeket a hazai kokottokat a gazdag hagyományú gésasággal, amely a férfi vendég kiszolgálását a kedves műveltség, a megtartó erejű formagazdagság és egyfajta önként vállalt bezártság hármasságában teszi. Ő nem csevegett, még kevésbé lelkizett a lányokkal, hanem az *etnometodológiának* nevezett szociológiai módszer ajánlásait követve bizalmukba férközött és így explorálta őket. Mindig felfeküdt az inkább műtőszágnak tetsző masszázsasztalra (Freud díványára is vendég feküdt, de abban a szituációban mégis csak a mester kérdezett) masszázst azonban nem mindig kért csak figyelmet. Tanárosan-terápiásan lassú dikcióval és táblabíró módjára készen elősorjázó, megformált mondatokban adta elő mondanivalóit – ez valóságilag transzba taszította e fizikai munkához szokott szolgáltatókat. Az elkábított lányok szóra-

kozottan simogatták, járatták kezüket domború mellkasán (a semmittevés idegesíti őket), a közgazdász pedig óvatosan érdeklődött munkájuk és még tapintatosabban körülményeik iránt, a mesterek pedig meghálálva a barátságos szót és empátiás érdeklődést, leggyakrabban kimerítőleg válaszoltak. Ez a nyitott hozzáállás csak megerősítette a közgazdász munkahipotézisét, hogy ebben a *félvilági* körben semmiféle *alvilági* kapcsolatra nem kell számítani. A lányok bizalmának megszerzéséhez a legfontosabb eszköz az volt, hogy emberszámba vette a masszózt, szolgáltatónak tekintette, akinek szaktudása van.

Szolgáltatástipológia

A masszórlányok munkájához kell egy fajta érzéketlenségnek látszó lelki keménység. Különböznem volna meg az *elszántságuk*, hogy válogatás nélkül megmunkálásra elfogadjanak eléjük fekvő lecsupasztott férfitesteket az ormótlantól az öregszaig. (Persze hason fekve majd minden krapek egyforma, hátára gurulván pedig *legott* kiváltképpen az). A keménységük nem más, mint védekező mechanizmus, amely biztonságot kölcsönöz nekik azzal, hogy az alkalmanként kusza vágyaktól átfűtött vendéggel elfogadtatni képesek a játékszabályokat. Játékszabályok és korlátozások pedig vannak ebben az iparágban. Nincsen olyan masszó, aki mindenre hajlandó. Az egyik jellegzetes határszabás, ha eleve csak kézimunkát vállalnak. Ezt jelenti a Bill Clinton révén világszerte szállóigévé vált, egyáltalán nem tartalom nélküli kifejezés: erotika kizárva (*az elnök sem közösült*). Tehát akármilyen, a vendég kielégülését eredményező, aktus következik is, az soha sem lesz kölcsönös, hanem a lány fog dolgozni ellenőrzött körülmények között, a vendégen, akinek legjobb esetben azt engedik meg, hogy nem kell közben a *tappancsát* magánál tartania.

Az extrák pedig, ha vannak egyáltalán, sok esetben, vendégre szabottak. Valgatha megfigyelte, hogy a lányok – a természetgyógyászzal határtevékenységet folytató masszóztól (*akinek utána fizetünk*) az országúti luvnyáig (*akinek előre fizetünk*) – védekező mechanizmusai jól tipizálhatók. Azzal az egyszerű megoldással férkőzött a mit sem sejtő szexmunkások bizalmába (*ha nem fogadják bizalmukba, akkor nem szeretik a vendégségnél többet akarókat, például az internetes szoknyavadász oldalak Wittmanfiúit, akik minőségellenőrzést folytatnak és később írásban beszámolnak a szolgáltatásról*), hogy minden lehetséges metakommunikatív módon értésre adta (*és sok ilyen mód van, miközben egy terepasztalon fekszik a szabályosan előkészített férfitest*), hogy ő most egy szakemberhez fordul speciális, másutt meg nem kapható testi szükségletei (*teszem azt egy megerőltetéstől letapadt izom oldása*) vagy *kósza vágyai rőzselángjának* kielégítése céljából. Ez az egyik nagyon fontos lelki építőkövek minden szexmunkásnőnél. Ezt a megfigyelt konstitutív mozzanatot később Valgatha modellé fejlesztette és – az egészségügyi szolgáltatásoknál tapasztalható – *információs aszimmetriának* nevezte el: aki ilyen piaci körülmények között nyújt szolgáltatást, az megfelelő pszichológiai helyzetben van ahhoz, hogy elkerítse a lelkét. (*Impregnálja, nehogy teherbe essen*).

A félvilági nők egyik feltűnő képessége, az önmérséklet és határszabás képessége, megmozgatta a közgazdász prózai fantáziáját: ez egy tartalmas és felmutatásra érdemes jelenség – gondolta. Olyan ez, mintha a polgári világban csak részállást vállal valaki, aki megtehetné a napi nyolc órát is, de családi elfoglaltsága vagy anti-produktivista meggyőződése alapján nem engedi át magát teljesen a fogyasztói társadalom mókuskerekének, hanem önkéntes határt szab önmaga keresőképességének. Ezt a hipotézist azonban, hogy megállja helyét, meg kell még tesztelni. Biztos igaz-e, hogy a szexmunkásokat nem valami zsigeri dolog, például holmi fellépő undor lehetősége tartja vissza attól, hogy mindent és mindenkit és mindennel kiszolgáljanak? Az egyik első lekérdezett Vén Eszter lett, a magát negyvenesnek áruuló székely matróna. Ő olyan ügyesen építette be félvilági praxisát polgári életébe, hogy párja, barátnői és politikai barátai mit sem tudnak róla. Eszter párja egy márkakereskedésben tölt be olyan szintű menedzser pozíciót, hogy minden évben eljutnak a világmárka marketingeseinek vándorgyűlésére. A megkérdezett hölgyek kedvesei között a legszerényebb beosztásban egy pizzafutár fiú volt, igaz ennél is alább adta az a válaszadó, aki beismerte, hogy párja egész nap az interneten lóg, hasznos tevékenységként legfeljebb az ő hirdetéseit tartja rendben.

Eszter télen a fővárosban dolgozik, nyáron pedig a Balatonon üti fel tanyáját. Ezzel ritkaságszámba megy a szexmunkás szolgáltatók között, mert a Balatonon lehet persze ismerkedni pillangókkal, az éjszakai élet is nyitva áll az előtt, aki arra vágyik, de kifejezetten masszázsról nem lehet szó. Az üdülőhelyi piac törvényei ugyanis nem teszik lehetővé azt, hogy valaki folyamatosan helyiséget béreljen, a Barcas-jellegű mobilmegoldást pedig egyelőre még nem találta fel senki. Eszter fizimiskájáról annyit előre kell bocsátanunk, hogy akárha Bethlen Gábor fejedelem udvartartásából köszönné ránk, az a határozott érzésünk, hogy láttuk már ezt az arcot, valamelyik történelmi tablóról ismerős, talán az egri várvédő nők közül, vagy éppen egy történelmi vár nagyasszonyaként láttuk már. Ez a szolgáltató pedikűrösként tévedt

át erre a tiltott mezsgyére: kézbe vesz mindent, jókedvében alkalmanként még hatalmas kebleit is felkínálja (aranyárban), de a választás mindig az övé marad, sohasem a vendégé. Önértelmezése szerint ő olyan humán szolgáltató, aki tudja, ha sokáig matat egy férfi testén, akár a lába körül, akár a hátánnyakán, feszültség halmozódik fel, amely levezetést kíván. Eszter szakmáját komolyan vevő természetgyógyásként megtette azt a félviláginak is minősíthető lépést, hogy ne hagyjon kívánnivalót maga után. Még akkor is, ha titkon sejti, a kanosabb férfi vendégei kurvázás helyett járnak hozzá.

A közgazdász által feltárt másik alapvető őrző-önvédő mechanizmus pedig az, hogy sok szexmunkás fenntart valamely tevékenységformát, amit ő nem végez mással, csak a szerelmével. Mint ismeretes, van lány, aki veri; van, aki szívja, de ezek között is van, aki borzsúri módjára nem nyeli, hanem köpi; és végül – ez tűnik a legtöbb lelkerőt igénylő, *invazív* lépésnek, mert akkor már nem marad semmi elkeríthető, a magánéletnek fenntartott territórium – van, aki a lábát is szétteszi, ha valaki éppen ott kívánja az együttléte befűjezni. A termékakála durván szűlvá arra redukálható, hogy *nőbe* illetve *nőre* ürítenek – ezért a radikális feministák, akik a prostitúció kapcsán a lealacsonyítást érzékeltetve kifejezetten keresik a mellbevágó megfogalmazásokat, arról beszélnek, hogy a kliens ejakulációjakor végül is WC-nek tekinti a prostituáltat. Ezzel szemben a szakma önértelmezése szerint ez a foglalkozás egy a számos humán szolgáltatás között. Ezen belül is leginkább a segítő szakmákhoz szeretik hasonlítani magukat. Valgatha a maga részéről a masszözökben három szerepkört látott elkülöníthetőnek: mindenik, még a legkutyautóbb is, hordozott magában valamit az anya, a barátó és a terapeuta kevercséből.

Itt van aztán az egyik legfontosabb határszabás esete: egyáltalán ad-e intimmasszázst a szolgáltató vagy sem. Sok szolgáltató számára ez amolyan etikai mezsgye, szinte valláserkölcsi jelentőséget tulajdonítanak számára. (Zárójelben ismétlem meg az ártatlan olvasó kedvéért, hogy az „erotikamentes” kifejezés ezen a *zárvány-dugvány* piacon nem ezt a megkötést érinti). Sokan próbálkoznak meg ennek a határnak az érvényesítésével, de általános a tapasztalat, hogy a „piac” ezt nem fogadja el. Igaz, ami igaz, ha női kezek munkálnak egy pasin, aki nincsen fából, akkor az, ha csak a nyilvános testtájakra korlátozódik, bizony hagy *kívánnivalót* maga után. Sok vendégszereplő háziasszony mindenesetre, aki nem akar félvilági nővé válni, intimmasszázst még kérélelésre sem nyújt - a tus alá küldi a felajzott kanokat.

Anekdotának ott van például a Szakasits Musetta tragikusan komikus esete. Ez a köpcös asszony nyúltenyészű apjával él együtt, de délutánonként kislával együtt áteszi székhelyét egy bérelt újbudai panellakásba. A gyerek a leckéjét írja vagy tévézik, és egyelőre sejtelve sincs, hogy édesanyja nem pedikűrs. Valgatha ennek a témának külön figyelmet szentelt, és megállapította, hogy a prostituáltak nagyobbacska gyermekei kivétel nélkül mind tisztában vannak azzal, hogy „a mama pénzért szeret”. Ami a fiatalok (*nem minden erkölcsötől vagy istentől elrugaszkodott akasztófavirágok*) fejlődő pszichéjét illeti (amennyire ezt a témát explorálnia sikerült és amennyi beszélgetést ilyen gyermekekkel lefolytatnia sikerült), mentális egészségük és szocializációs esélyük nem rosszabb, mint a gyermeküket egyedül nevelő családfenntartó anyák esetében ez megszokott. A közgazdász várakozásai szerint családvédelmi, nővédelmi és szexuálszichológiai kollégái hamarosan tematizálni fogják ezt.

Ott van például Krisztina, aki nemcsak nevében, hanem észrevehető mellén is feszületet hord. Ő feminista női civilszervezetek hangadójaként emblematikus figurájává vált mindannak a valláserkölcsi megközelítésnek, ami Valgathát sajnálkozással töltötte el társadalmi kérdésekben. A feminizmus valláserkölcsi megközelítése ragaszkodik ahhoz, hogy a szexus szabadsága azt jelenti, hogy a szexhelyzeteket csak interperszonálisan megteremteni szabad, azonban fogyasztóként kihasználni tilos. Valgatha, aki ismerte a férfilelek egyes rejtelmait, tamás volt ebben a szigorú megközelítésben. Tamáskodásában odáig jutott, hogy még azt is mérlegelte, ellenérzéseit kinyilvánításaképpen ne hordjon-e karót ő is a nyakában. Végül is az ő *ősei* ezt a kínzóeszközt használták éppoly előszeretettel, mint a rómaiak a keresztfát.

Musetta specialitása az, hogy úgy tud hátulról lassan a férfiak lába közé nyúlui, és olyan finoman forgatja ott csápjait, hogy a réműlettel határos bizsergetés egész testükben visszhangzik. (Suetonius jegyezte fel az egyik római császárról, hogy lankadó férfiasságát azzal élesztgette, hogy kisgyermeket tanított be arra, hogy úszás közben a lába között forgolódjanak). Más jel is bizonyítja Musetta klasszikus műveltségét: a negyedik ízben lassan lecsengő lúdbőrű borzongatás után azt találta megjegyezni, hogy íme, előállította a kitorális többszörös női orgazmus hím megfelelőjét. Hozzátette, ha Teiresziasz (a vak görög jós, aki abban az egyedülálló szerencsében részesült az istenektől, hogy kitalaszta mindkét nem fizikális érzésvilágát) ezt is ismerhette volna, bizonyára nem tesz olyan egyértelmű nyilatkozatot a női érzemények javára.

Telefonált egyszer egy vendég és röviden tájékozódott a kínált szolgáltatásról. Musetta csak masszázst nyújt kérésre „intim befűjezéssel”. (A fürdőszobájában azonban a szemleúton lévő Valgatha észrevette a Corsodyl radikális szűjfertőtlenítő öblögető szert is, s ebből logikusan arra következtetett, hogy ez az asszony más férfinak alkalomadtán többet is felkínál). Nos, a telefonban a szexmunkások elég nyíltan és a magyar nyelvben még nem tökéletesen meggyökerezett, egyenes szóhasználat, olykor gépiesen, olykor kreatívan elsorolják, mi mindent lehet kapni náluk. (*Az AIDS valahogy nem téma ebben a szcéná-*

ban, közmegegyezés van, hogy az csak drogosok és melegek között fordul elő – azok a lányok is, akik csak óvszerrel adják elő, inkább az elidegenítő effektus kedvéért ragaszkodnak ehhez, semmint a fertőzés megelőzése céljából. Pedig a „Mibályi Rozália csókja” azért nem teljesen a múlté (még). Szóval informálódott a férfi, talált a szolgáltatáspalettán magának megfelelő kínálatot, az árban is egymás tenyerébe csaptak (virtuálisan), majd megbeszéltek egy időpontot. Az időpont elérkezvén a férfi újra hívott, itt áll a bankautomata előtt és nem tudja kinyerni a pénzét. Nem jön. Musetta hoppon maradt, de ez még belefér, kivált hogy a vendég maga mondta le a randevút. Igen ám, de a férfi hazaérvén újra hívta, és átfűtött hangon suttogta, hogy nagyon kanos kedvében van, nem szabadul Musetta bűgő hangjának búvköréből, és kéri, hogy telefonon vezényelje neki azt a folyamatot, amellyel *relaxálni* tud.

Vannak azután konstitutívnak már nem nevezhető, de további fontos apró különbségtételek, megnevezések és elhatárolódások, amelyek mind arra hivatottak, hogy oldják azt a szexmunkából szükségképpen adódó bajt, hogy csekély e munka – mondjuk így – társadalmi presztízse és ennél fogva a munkások önbecsülése is (*kognitív disszonancia*). Musetta iparkezdése úgy történt, hogy 18 éves korában „fiúzni” kezdett és így abba kellett hagynia az iskolában megszokott sportos, edzésekkel tarkított életmódját. A szóhasználat fontos itt, jól rávilágít a némileg jelentkező *kognitív* disszonanciára. Sok fiatal lány például diáknak mondja magát, értésre adva, hogy ő csak részmunkaidőben van most itt. (*Part-time lover* – dúdolta a közgazdász a Freddie Mercury által sugallt tréfás értelemben). Mintha bizony a részmunkaidős bérnő(stény) finomabb falat volna a főmunkaidőben kéjelegtetőnél – morgolódott tovább; ez az erőteljesebb szóhasználat egyáltalán nem jelentette azt, hogy ez az értelmiségi férfi megvetette volna a szexmunkásnőket, ez inkább csak mozgékony elméjének változatosságra, szóhasználatbeli változatosságra törekvését mutatta. Nem, őt egyáltalán nem hatotta meg, ha valaki másodállásúként csak mellékkeresetért űzi ezt a mesterséget, ő a műgondot és a professzionalizmust kereste és azt értékelte, cserében viszont szubjektíve sietett elismerni e szakemberek aspirációját (*jogát?*) arra, hogy a többi szolgáltatóval egyenrangú kézművesnek tekintsék őket. (*Ne má’, jó, hogy nem kékgallérosok, vagy éppen non-profit kamarába tömörült humán szolgáltatók* – objektíve tehát már nem szavazna a jogi emancipáció mellett).

Foglalkoztatás

Ott van aztán az a szóhasználat, amit a szexmunkás-lányok természet adta következetességgel alkalmaznak: ők most *dolgoznak*. Van, aki ezt azzal is aláhúzza, hogy két mobiltelefont tart fenn, az egyiket a vendégek csörögnek, a másik a magánélet kommunikátora. A foglalkoztatás mozzanata abszolút fontossággal bír itt. Ugyanis a munka minősége, a munkakörülmények és az önállóság foka dönti el, vajon a kényszerrelemek, az esetleges erőszak és pszichológiai terrorizáltság, illetve a hűskersekedelemmel való kapcsolat dominálnak-e vagy pedig inkább a hagyományos szabad vállalkozás mintájával írható le ez a réteg. Ez egy konstitutív mozzanat, amit nem lehet egyetlen ítéletbe sűríteni, mert – mint alább kiderül – még a legemancipáltabb réteg sem mindig mentes a fenti riasztó vonatkozások egyikétől-másikától. Ezért a Valgatha interjú tapasztalata szerint mindenképpen téves a prostituáltak érdekvédelmi szervezetének az az álláspontja, hogy ma már minden lány kvázi egyéni vállalkozóként éli életét és csak a hatóságon múlik, hogy – a *reglementációs* modelltől áttéréssel –, mikor emeli őket a tisztos és adózó középosztályba. Ez ugyanis legfeljebb az emancipáltabb rétegre lehet érvényes. Mint ismeretes, a fő különbség a közönséges prostituált és e félvilági ranglétra legmagasabb fokain álló masszóz, szállodában dolgozó hostess illetve escort-lány (régies megnevezéssel élve: *betérák*) között az, hogy míg a kilóra vásárolható előbbieknél fogyóeszközként épp oly kevés egyediségük van, mint egy call-girlnek, addig az utóbbiak már marketinget is űznek (*márkájukat építgetik*) és ennyiben igyekeznek egyediségükben elfogadtatni magukat és így kiszorgálni a férfiábrándokat.

Szerte a harmadik világban, de még Romániában is, fut egy – a prostitúcióval kapcsolatos – sikeres megelőzési program. Jól illusztrálja a különbséget a tárgyamul választott emancipáltabb réteg és az erőszaknak és foglalkoztatási köntösbe öltöztetett nyers manipulációnak leginkább kitett, letelesebb szexmunkás-réteg között. Míg nálunk a szexmunka választásában leginkább a középosztályban megkapaszkodás a motiváció, addig például Thaiföldön megelőzésen azt értik, hogy betanítással és bentlakással munkalehetőséget biztosítanak *magas kockázatú gyermeklány-koborszok* számára. Elmennek tehát civilek egy faluba és az ottan ténfergő tinédzserek közül (kicsit ahhoz hasonló verbunkos eszközökkel, mint régen nálunk a katonának állni hajlandókat) kiválogatják a szállodaipar számára konyhára, takarításra szóba jöhetőket. Ezeknek a tanfolyam idejére lakást és alapképzést biztosítanak, majd végzettként továbbadják őket a vendéglátóiparnak. Mindezt a non-profit szervezet számára a vendéglátóipar finanszírozza. Valgatha számára világos volt, hogy ez a tiszteletreméltó filantróp ügy éppúgy nőkereskedelmi tevékenységként működik, mint a megelőzni kívánt tevékenység, éppen csak az eszközök és a szponzo-

rok mások, valamint persze a cél polgárinak tekinthető. Itt tart mindenesetre ma a prostitúció megelőzésével foglalkozó társadalomtudomány.

A szexmunkások gyakran megkülönböztetik magukat a képzés és képzettség, sőt akár a végzettség papírjainak halmozásával. Erre adott esetben még költenek is és elvégeznek sok tanfolyamot. E tanfolyamok külön tanulmány tárgyat képezhetnek, a kutató közgazdász játszott ugyan a gondolattal, hogy maga is befizet egy betanító kurzusra, végül azonban elállt a gondolattól, mert úgy tűnt neki, a dolog az „alumnusok” elbeszélésén keresztül is megérthető. Masszázstanfolyam ugyanis éppolyan sok van, mint masszázs és masszóz. A masszázások differenciálódását pedig a marketing vastörvényei diktálják. Mindegyik iparos arra kényszerül, hogy megkülönböztesse magát, innen a sok ledér elnevezés: svéd, thai, tao, komplett, mix, kundalini, stb. Vannak aztán az iparági promóciónak kódszavai is, csakúgy mint a szintén félviláginak számító (ha nem is a föld alá kényszerített) antiszemizmushoz: a *levezetés* azt jelenti, hogy a masszóz kész arra, hogy a végén megfejelje valamivel még a gyúrást; a *relaxálás* a duzzadó szexuális vágytól való aktív megszabadítást jelent; a *potencianövelés* a begyepesedettségből újra gyakorlatba hozott *ipsze* mozgékonyabbságát jelenti. (*Curzio Malaparte, az aktív fasizmustól a passzív maóizmusig eljutott olasz író ezt másként érezte: ő a férfiaság jelének láttatta azt, ha minél tovább megtartóztatja magát a férfi – a Vatikán ennek ellenére indexre tette*); a *szexmentesség* pedig általában a vagina kívülállását jelenti. Csak helyeselni lehet, ezt a diszkréciót. Valgatha meggyőződött arról, hogy távolról sem csak a hatóságok elől (*az erkölcsrendészet köszöni szépen él, és jól van*) rejtegetik magukat és munkájuk tényleges természetét ezzel, sokkal inkább arról van szó, hogy a hírverők is meg a munkásnők is ösztönösen követik azt a régi illemszabályt, hogy tabuk márpedig (*akárcsak strigák*) nincsenek eladdig, amíg rejtve tarthatóak. A diszkréció pedig már gyakorlatias feladat, elsősorban a ház többi lakója előtt kell az ügyfélforgalmat eltitkolni, valamint a vendégek összetalálkozásának elejét venni, de ez ugyanúgy vonatkozhat egy ügyvédi irodára is.

Az önmaguk pozitív megkülönböztetésének másik terepe az, hogy a masszázs a természetgyógyászat határos mesterség. Kvázi egy az úgynevezett segítő szakmák közül. És a lányok bizony sok vendégnek segíteni tudnak kisebb-nagyobb, ügyes-bajos testi dolgaikban. Valgatha összefutott már virgonckedvű, járókeretes öregurakkal, alkalomadtán egy neves, idős íróval; vagy elhanyagolt cukorbetegségében megrokkant, az altesti véredényei állapota miatt normális párkapcsolatra képtelen ismerőssel is – ezek a maguk módján elesett emberek mind olyasmit találnak e lányoknál, amit sehol másutt nem kaphatnak meg. A lányok ezzel körülbelül ugyanannyit keresnek és kevés vesződéssel, ugyanannyit segítenek, mint az idősothonokban dolgozó nővérek, akik borraivalójukért – minden körülményeskedés nélkül egy paraván mögé állva – kérésre kiverik az egykor nagytermészetű, elesettségükben is vállalkozóbb kedvű kisöregnek töppedt füttyjét.

Ha a középosztályi lét küszöbéként elfogadjuk: amikor valakinek már nem okoz idegfeszültséget megbirkózni a közüzemi szolgáltatók fizetési igényeivel, akkor az érintettek nem tartoznak a középosztályba. Havonta visszatérő módon köti le figyelmüket és háztartási energiájukat az, hogy a szükséges pénz a postai sorban álláshoz rendelkezésre álljon. Átutalási betétszámláról persze szó sincs, ezeknek a lányoknak túl gyakran összemosódik az APEH és a bankszámla viszonya. Musetta például előadta, hogy ő annyit áll sorba egy hónapban a postán, hogy reflexiói is támadtak e nagyüzem működését illetően. Azt vette észre, hogy sehol nem nagyobb a kontraszt a kiszolgálás zordonsága és az ügyfeleknek levelük nagy nehezen történő átvétele felett érzett megkönnyebbült öröme közt, mint a Postán. A postaszervezet tehát, ahonnan a távozó ügyfelek sodró erejű örömet éreznek, üzleti szempontból egyértelmű módon megállapíthatóan kihagy valamit, amivel sok-sok pénzt kereshetne.

Motivációk

Sok olyan lány tehát, aki még nincs túl mindenben (*a legkérgesebb lelkiüknek már csak az marad, hogy most csak az eredeti felhalmozás verejtékes szakaszában vannak, eljön az idő, amikor kiszállnak majd*), határokat szab saját önbecsülése megőrzése végett. Valgatha személyes véleménye a fentebb idézett erotikus termékskála gondos áttekintése után az volt, hogy a kenőanyagokkal ráségített manuális megmunkálás a legnagyobb kényeztetés, a többi „extra” inkább csak holmi kaland a manuális virtuozitás lehetőségeihez képest! A szolgáltató szempontjából azonban távolról sem ilyen egyszerű a helyzet, hanem bonyolult lelki konstellációk mutatkoznak. A kiszállás mozzanata, divatos szóval az exitstratégia igen jellemző itt. Aki prostitúcióba süllyed, annak – mint a kockázati tőkéseknek és az amerikai hadseregnek – mind exitstratégiája van, amelynek megvalósításán dolgozik.

Ha példának okáért azt kívánjuk megítélni, hogy egy szexmunkás mennyire tekinthető emancipáltnak, akkor a foglalkoztatottság hátterének vizsgálata mellett a másik konstitutív mozzanat: a prostituált-

munkával járó pszichológiai traumák feltárása. Valgatha közgazdászként a maga eszközeivel csak jelezni tudta, hogy itt egy beláthatatlanul nagy terület van, amit explorálni csak egy olyan pszichoanalitikus tudna, aki ilyen pácienseket kezel éveken át. (A dolog ironiája, hogy ha egy lány ilyen kezelésre vállalkozik, az a középosztályi lét biztos jele). Amúgy a lényegi kérdések itt nehezen explorálhatók, a szexmunkába süllyedés intim és alaposan elfojtott jelenség együttese pedig kiváltképpen nehezen. Amit itt feltételezni lehet, az inkább azzal a kérdéssel volna megragadható, *hogyan csúsztal bele?* Érdekes mellékkörülmény, amely adott esetben irányadó lehet, ha azt tapogatjuk, mit szól ehhez a munkájához a lány referenciacsoportja. Mert mindig vannak, akik tudják, mivel is foglalatostkodik barátnőjük. A lantját nemrégiben letett és megérdemelt nyugállományából (mondjuk inkább reálisabban: rendelkezési állományából) éppen ezen interjú erejéig visszaszólított Szántó Judit például azt említi, hogy az ő lipótvárosi háziasszonyokból álló baráti köre, az ÖTYE, mit sem tud évtizedes tevékenységéről. Meg vannak győződve, hogy ő gebines (akármit jelentsen is ez a szó) bármixer az éjszakában. Más eset, amikor a lány magához vesz egy munkát éveken át kereső fiút, aki szabadidejében általában számítógépezik, vagy éppen lóg valahol. Ezek a srácok mindig tudják, mi az ábra. Testvérek és szülők *soba* nem tudnak semmit.

Olyan esettel is találkozott Valgatha, hogy a lány csak a hétvégét tölti együtt kedvesével, itt a foglalkozás olyan jól fedhető, hogy alibi mesterség látszatának fenntartásával teljes az ignorancia. Az erről beszámoló húszas éveinek végét taposó lány, egy fiúgyermek anyja, azt a meglepő jelenséget sem mulasztotta el megjegyezni, hogy szexuális gerjedelmét illetően az ő étvágya sajnos összehasonlíthatatlanul nagyobb a nála legfeljebb néhány esztendővel idősebb barátjáénál – ez olykor konfliktushoz is vezetett már közöttük. Ezt a jelenséget Valgatha prostituáltakat is kezelő analitikus barátja ugyancsak megerősítette, ő ennek a jelenségnek a másik oldalával találkozik, azzal, hogy egyáltalán nem minden szextett múlik el érzések nélkül a lányok felett. Ezt a pozitívumot Judit sajnos mellőzni kényszerül, mert az ő specialitása az öregemberek jóltartása. Az ő üzleti modelljének az az észrevétel szolgált alapjául, hogy a hetvenes férfiak ma már egész virgoncak tudnak még lenni, de nyolcvanon túl valahogy összeesnek, lesóványodnak, megtöpörödnek. A maga eszközeivel – már ha a páciensek egyáltalán fel tudnak még mászni az inkább műtőságyra emlékeztető masszázstasztalra – ezt a folyamatot képes késleltetni, elmondása szerint, Judit. Beszámol arról, hogy a jellegzetes öregszagot nem tudja ugyan eltüntetni róluk, még a maximális testi higiéne mellett élő, ruházatukat nem elhanyagoló időskorúaknak is megvan ez a jellegzetességük, talán a bőr elvékonyodása és a faggyúmirigyek felszínre kerülése miatt, de az izomtónust karban tudja tartani és – ha kell még – a nemi aktivitás szintjét is finomra képes hangolni.

Egy magvas, de kezelhető probléma a magánélet pragmatikus elhatárolása. A lelki elhatárolás praktikáiról már szóltunk az imént, a gyakorlatias elszigetelés – ha egyáltalán – bizony legtöbbször csak hazugságokon keresztül lehetséges. Van, akinek az élettársa tudja, van, akinek nem is sejti, mi a barátnője munkájának tárgya. Érdekes módon, a legtöbb élettárs korban előrehaladottabb, gyakran egyenesen idősebb ember, ezek kevésbé finnyások és szükségképpen megértőbbek abban az irányban, hogy a nehéz időkben mindenki úgy keresi a kenyerét, ahogy tudja. Ezek a meglett férfiak nem hisznek a kézműves lányok “felhalmozó” majd váltást előirányozó beállítódásának, és a helyzetükben inkább tartós berendezkedést látnak. Ugyanúgy féltik kedvesüket, mint más veszélyes munkakörben dolgozó asszonyt félt a férje. Valgatha kevésbé tudott azonosulni ezzel a féltéssel? Az általa gyűjtött empiria nem nagyon ismeri sem a perverzió, sem pedig az erőszak eseteit. Elgondolkozva a perverzió fogalmán Valgatha a következő dekonstrukciót érezte helyénvalónak. A perverziók kicsit leképezik a prostitúciót. Ahogyan a prostik között vannak autonómak és futtatottak, azonképpen a perverziók is megoszlanak ártatlan kedvtelésekre, amelyeknek legfeljebb ritkasági értékük kölcsönözhet figyelmet, és tagadhatatlanul vannak erőszakos változataik is, amelyek ugyan ritkák, de azzal fenyegetnek, hogy a kanalizálható formák között túlsorannak. Ezek az esetek azonban, a perverz vagy erőszakos kliens felbukkanása kifejezetten ritka – egybehangzó nyilatkozatok alapján. A gond leggyakoribb forrása az, hogy az ügyfél utálja magát, azért mert csajozás helyett kurvázni kényszerül és ezért nem kedves a lányokkal, hanem mogorva, kurtán-furcsán keserű. A prostigyilkosságok mögött azonban inkább tartós kapcsolati problémák esetleg rablás gyanítható.

Elhagyva a pszichológia vizeit, a közgazdász számára megragadható konstitutív mozzanatok itt (1) az exitstratégiák feltérképezésében állnak, illetve (2) annak leszögezésében, hogy az e tanulmány módszertani bázisául szolgáló beszélgetésekkel (tehát nem terápiás célzatú explorációs önvallomásokkal) megragadható tények tanúsága szerint a szexmunkába taszítás (ami öncsalásként akár a szexmunka választásának is tűnhet) mindig egy magánéleti vagy a munka világához köthető töréshez, esetleg érzelmi traumához köthető. Sajnos, amikor a pályakezdést meghatározó traumákat, mint anamnézist tekintjük, akkor rendre érzelmi, fizikai és szexuális zaklatást találunk, sőt egyáltalán nem kerülhető el olyan ósdinak ható terminusok használata sem, mint a *megrontás*. Természetesen ez az egyik legnehezebben explorálható pont. Annyi mégis kiviláglott minden beszélgetésből, hogy ez a *baseline-pont* amelyen rögzült mintaként (*imprintként*) viselkedik. A fejét prostitúcióra adó fiatal *ott és akkor működő kényszerei* pályája során

mechanizmusá rögzülnek. Tehát – ami közgazdász szemmel interdiszciplinárisan rögzíthető, az annyi, hogy a szexmunkába süllyedés soha sem egy olyan típusú racionális döntéshez köthető, hogy most pályát változtatok, mert ott jobb megélhetést, távlatosabb piaci lehetőségeket látok – nem, itt sajnos mindig a megélhetésről magáról van szó!

Huszár Edina, egy konditeremben kisportolt, keblét és combját tekintve leányos arányait még a húszas éveit végére is megőrző kétkezi munkás, olyan hátgerinccel, hogy annak izmosan ívelt mélyedésében rendezett cseppekben fut le róla a kétkezi munkatevékenysége során keletkezett csapadék, aki kicsit vad arcvonásait tudomásul véve egy kemény nő habitusát és acélos tekintetét vette fel, ütemes gyúrás közben – a Roxyból hangzó „Lolita” kapcsán – az alábbi dialógusra volt fogható:

- Ismered Eddie ezt a Lolita-témát?
- Hogy-hogy?
- Hát hogy kiről énekelnek most, minek vált Lolita a szimbólumává?
- ...? A gyúrt személy most felfüggeszti kandúros dorombolással fogadott élvezkedését, és röviden vázolja Nabokov regényét. Majd – tovább áldozva a drága pénzen vásárolt kéjes percekből – így folytatja:
 - Amúgy van türelmed olvasgatni, Edina?
 - Á, a tanulás tökéletesen elfoglal. *(Így konfabulál Eddike – gondolta Valgatha)*
 - Mit tanulsz te most?
 - Pultos, felszolgálói szaktanfolyamot végzek.
 - No, ezen csodálkozom, elmennél a vendéglátóiparba? Pedig aki egyszer belekóstolt az önállóságba és megél, az nemigen illik már vissza az alkalmazotti létbe. Vagy talán te magad grüндolsz valamit?
 - Persze, nem is olyan sokára végre, és ahhoz kell majd akkor a papír a szakirányú végzettségről. Egyszer, még a pályám elején, kaptam ugyan egy ajánlatot az egyik vendégemtől, hogy ő foglalkoztatna engem, nekem csak a munkával kell törődnöm, a feltételeket mind ő teremti majd meg. A krapekról szerencsére idejekorán kiderült, hogy ismert nemesfém- és nőkereskedő. Házasságról sem lehet szó emellett a munkám mellett, nem maradt tehát számomra más út, mint hogy magam kaparjam össze azt, ami egy panzió létrehozásához és működtetéséhez kell.

Eddike ennyiben megtettesíti a szexmunkás ideáltípusát: nem sűrög körülötte üzletszerző, őrző-védő prostitutor, neki nem lesz nehéz szabadulni megvetett foglalkozása és életformája béklyóitól, ha egyszer megszédvén magát elhatározza majd a váltást *(önrehabilitációt)*. „Legfeljebb” azt a traumát hordozza majd magában sokáig, amely a prostituálttá válást idézte elő nála. Nála vette észre Valgatha azt a vastörvényt, amely kivétel nélkül valamennyi interjúalanyára vonatkozik, hogy akármennyire is szárnyára vehet a siker egy kéjhölgyet, életét szükségképpen kudarcként fogja fel mindaddig, amíg ebben a szakmában dolgozik, amíg munkája abból áll, hogy szexuális tárgyként kell viselkednie. És ez nem holmi középosztályi projekció, ezek az alsóbb néposztályokból jöttek, de a középosztályba tartó nők valóban – a mindennapi kommunikációjukban tetten érhető módon – elidegenednek, nyomasztó képet fogadnak el belső énjükről, melyet tompa szégyennel, és ha nem is mardosó, de folyamatos önváddal illetnek *(ami ugyanakkor biztos jele annak, hogy igenis megérkeztek a középosztályba)*.

Egy másik szintén keményen hajtó kézműves, a pöttöm-göndör Fehérvári Brigie, aki egy nálunk maradt kubai vendégmunkás szövőnőtől származik, a következőképpen vázolja az előtte álló egzisztenciális választási lehetőségeket. Ha már végképp túl szerteágazó masszázskínálat önti el a várost és egész napos itthoni silbakolás *(otthonórzés)* alatt egyetlen vendég érkezik majd csupán, akkor jön el az az idő, hogy váltani kell. Pedig milyen jó így önállóan a piacról élni, mindenféle felettes “hatóság” híján, aki elvenné a pénzem egy részét, sápot szedne valamilyen jogcímen. De ha eljön ez a zord idő, amelynek előszelét minden masszörlány érzi, akkor Brigie kész arra, hogy alkalmazottnak álljon. Ő még nem tapasztalta meg ezt a létformát, de azt már tudja, hogy vagy hajóra szegődhet el, vagy egy alkalmas üresedés pillanatában, az éjszakában tudna elhelyezkedni. Az “éjszaka” az természetesen egy meglehetősen külön világ – a felszolgálók, konzumnők, táncosnők és hostessek világa. Mivel a politikai felvilág mellett a szórakoztató- és vendéglátóiparnak az éjszakai fele az, amely a legszorosabban érintkezik a szervezett bűnözéssel, ezért itt szigorú szabályok érvényesülnek. Ugyanakkor, ha nincs normasértés, akkor ez egy megtartó közeg, üresedés csak olyan ritkán van, mint a hatvanas-hetvenes évek fordulóján a Chopok körüli sízszállásokon, ahova szintén csak ismert vendégek juthattak be, és – az ausztriai alternatíva híján – le is foglaltak a sízók minden helyet decembertől ápriliséig.

Ami a hajót illeti, akár nagy tengerjáró, akár pedig egy nagyobb magánjacht, mindkét esetben tökéletesen kiszolgáltató helyzetbe jutna. Egyéves szerződést szoktak aláíratni ezekkel a férfiakkal és nőkkel – nyelvtudás, jó megjelenés és tüzetes orvosi papírok birtokában ez a foglalkoztatási lehetőség eleve a krémnek van fenntartva – tehát mindenképpen egy szorosan záródó létformában kellene megtalálniuk a helyüket. Aki nem bírja a napi 16 órás zömében vendéglátó-ipari jellegű munkát, vagy akit valamilyen okból kiutálnak-kiszekálnak *(mobbingnak mondja és tanítja ezt a korszerű emberi erőforrás menedzsment)* a többiek és még a szerződés lejártá előtt meglép, az mindent elveszít és egy vas nélkül, tántoroghat haza.

Ahogy a sportban és a média fokozta szórakoztatóiparban, ahol napjaink sztárkultusza a tetőfokára hág, a győztes (szinte) mindent visz, ebben a foglalkozásban a vesztes mindent veszít. Brigie tudja ezt, de szinte hipnotizált módon azt is látja, hogy akik – beilleszkedvén a legénység közösségébe – végig csinálnak egy ilyen utat, a rendes fizetés és az utasok teste körül végezhető plusz-szolgáltatások tucatai révén, mesébe illő jövedelemmel térhetnek haza. A kézműveslányok között tehát az álmok típusa a keményen dolgozó, hajtós, drogmentes akár önkiszákmányolásig is eljutó vállalkozó. Ha nem teljesen önállóak, az inkább a féllegális helyzetükkel, és hitelképtelenségükkel függ össze. Valgatha ismerte azt a régi közgazdasági igazságot, hogy az ilyen típus számára legjobban a franchise javasolható. Ám ide még a reglementációs modell sem jut el.

Megyey Iza főfoglalkozása szerint képesített masszóz, mellékfoglalkozásban pedig atléta. Erős testalkatú, kötött izomzatú ember, olyan a szuflája, hogy bár testből masszíroz, pulzusszáma jottányit sem emelkedik a munka során. A futóknál *irammenőnek* mondják az ilyen vitálkapacitással bíró versenyzőfajtát (szemben a sprinterrel, aki, ha nem rázzák le, az utolsó másfél körben elébe vág a többieknek). Néhány évvel ezelőtt elvesztette állását. Állítása szerint nem vették vissza, amikor visszatért volna a gyestről, Valgatha azonban utánajárt a dolognak és azt találta, hogy Iza raktárosi munkaköre valójában megszűnt, mert olyan műszaki fejlesztést hajtottak végre a vállalatnál, amely komplett logisztikai háttértámogatást nyújtott a termelésnek és feleslegessé tette a korrupciógyanúnak amúgy mindig is kitett raktárosi munkakört. Izácska anyagi körülményeit jól jellemzi, hogy az állam előlegezi meg neki a tartásdíjat, mert az apaállat nemigen fizet. Munkanélküliségként ez a családfenntartó anya egy a munkaerő-piaci alapból finanszírozott gyógymasször kurzuson szerzett új képesítést. Olyan túljelentkezés volt ezen a férfiak és nők körében egyaránt közkedvelt tanfolyamon, hogy csak méltányossági kérelme elbírálása után, másodszorra tudott bekerülni. A tanfolyamon sok anatómiai ismeretet és kevés filozófiát kapott, a magántanfolyamokon ez az arány pontosan a fordított: ezoterikus, transzcendens, és egyéb gondolatfoszlány-dömping mellett legfeljebb manuális fogásokat tanítanak a borsos részvételi díjat lerovó hallgatóknak. Ez a masszóz, azóta egy szerény, de belvárosi lakást tart fenn és két-három hetet a nyár végén maga is szabadságon tud tölteni. Saját belvárosi praxisa mellett nyaranta – amikor ügyis mindenki elhagyja ezt a vidéki várost – kempingekbe jár a pohos külföldi vendégeket gyúrni, és alkalmanként leápolni is. 70 kilóforint mégy havonta a stúdiólakás bérlésére. Másik hetvenet anyjának ad, akinél a kisfiúval együtt laknak. További néhány tízezret jelent annak az adósságnak a törlesztése, amely akkor szakadt rá, amikor egy családtag egyszer elemelte a házipénztárból az egész havi bevételt. A legrosszabb az, hogy ezt, azóta is tagadja, én meg nem tudom, mit gondoljak, csak törlesztek (mármint a felvett forgóeszközhitel).

Mindemellett, amatőrként eljár minden nagyobb futóversenyre, ahol alkalmanként nyerni is tud. Még, mint a Bólyi MEDOSZ sportolója egyszer kedvtelésből lefutotta a maratoni távot: beszámolója szerint az első tíz kilométer meg se kottyant, a bajok ezután kezdődtek egyre sűrűbben fellépő holtpontok (*agyi vérszegénység*) képében. A holtpont-leküzdés praktikai persze szerepelnek minden hosszútáv-futó repertoárjában, így Izabella sem ijedt meg, és megszokott tempóját tartva küzdelmesen eljutott a táv feléig. Onnan azonban már csak úgy tudott tovább futni, hogy teljesen magába fordult (ez a hosszútáv-futók nevezetes *magányossága*), se látott se hallott, csak gépiesen dolgozott a lábával és csápolt a karjával, amíg nem szóltak neki, hogy megvan. Izzy még a legutóbbi választáson is a Fidesznek adta voksát. Ez máig állandó csetepatékhoz vezet élettársával, a madonnaképű Laurával, aki egy gyermekeit szintén egyedül nevelő kétgyermekes anya és tántoríthatatlanul józan szavazó. A terepmunkába interjúalanyként bevont 189 szexmunkás közül meglepően sokan elmentek és elmennek választani, ennyiben tehát nemcsak középosztálybelinek, hanem – hazai közállapotaink ismeretében – egyenesen *citoyennek* is tekinthetők. A politikai pengevéltások ellenére Laurát a kézműves-kínálat színesítése céljából a vállalkozó kedvű Izabella bevonta a dörzspraxisba, a két fiatalasszony négykezes, műsoros szolgáltatást nyújt. A szociográfia műfaja nem teszi lehetővé, hogy a műsor természetéről ennél több elárulható legyen.

A verbálisan erős Valgathának feltűnt, hogy az általa vizsgált körökben nyelvileg ugyan kevésbé szégyenlősek az emberek, mégis takarékosan, szinte már szemérmesen használják a testrészek és a kapcsolódó tevékenységek, mozgáskombinációk megnevezéseit. Megmunkálás alatt is például mindig jól fogadják, ha a vendég akár gyermekes módon becézve nevezi meg a szükséges dolgokat, teszem azt ügyes mancsocskáról, fürge ujjacskáról beszél. Tudják ugyanis azt, amit legfeljebb nyelvfilozófusok tudatosítanak, hogy a mindennapi nyelvhasználat funkciói szerteágazóbbak a pusztá ráutalásra, megnevezésre való képességnél. Márpedig a szexmunkások – még a cserfesebbje sem – kevésbé érdekeltek abban, hogy pénzkereső tevékenységük köré egy sűrű verbális felhő szálljon le, amelyben a pusztá referencián túl önálló életre kelhetnek az igék és főnevek. Nem tetszelegnek a nyelvi megjelenítésben, *fájront* után nemigen térnek vissza az eseményekre, hogy vacsora alatt baráti vagy családi körben reflektáljanak a történetekre. Nyelvükre, mondhatni, óvszergumit húznak – ahogy alkalomadtán fizikailag is. Inkább abban partnerek, hogy az ügyféllel együtt a legszükségesebbek rögzítése, esetleg megtárgyalása után mihamarabb tegyék *interaktív zárójelbe* a dolgot, és valami egészen másról folyják a diskurzus.

A szolgáltatás minősége

A szexmunkás arra kötelezi magát, hogy egy percre kiszámolt és kialakított ideig tartó meghatározott mozgáskombinációban kifejezett kielégülést nyújt. Pontosabban, olyan tevékenységet folytat, amely jó esetben akár gyönyörhöz is vezethet, ám az ilyesmi nehezen garantálható. Az ügyfél kielégülése – a kamaszkor elmúltával – végül is saját ellazuló képességén függ, az élvezésen túlmenő emlékezetes gyönyör bekövetkezése azonban már inkább a kézműves-terapeuta pillanatnyi odaadásán. A minőség ingadozása egyáltalán nem ritka dolog a közgazdaságnak az *anyatermészettel* érintkező fertályain, gondoljunk például egy fajtával, évjáráttal és földrajzi eredet-meghatározással azonosított bor vagy egy márkánévvel illetett szivar minőségének nehezen fenntartható stabilitására. Mindenesetre a szexmunkás tevékenysége során használati érték keletkezik, amelyre mindig van vevő, ám távolról sem minden vevő kapja ugyanazt a szolgáltatást a pénzéért. Az eladói kínálat szempontjából ugyan a vevő arctalan egved; bárki mással felcserélhető, a kézműveslányok mégis emlékeznek ügyfeleikre. Olyan elszigetelten ésingerszegényen élnek, hogy úgyszólván minden vendégre emlékeznek – kivált a visszatérőkre (amolyan naplót is vezet legtöbbjük). Sok vendég is úgy gondolja, mint a barátságot, ezt a viszonyt is ápolni kell, különben elfelejtik a lányok az igényeinket. Az arcunkat soha, de a körülményeinket és szükségleteinket már könnyebben elfelejtik és az nem jó, amikor újra bemutatkozunk valakinek. A lányok természetesen ösztönzik is a törzsvendéggé válást minden lehetséges módon, bérlettől kedvezményekig. A fizetőképesség tehát a szükséges és elégséges feltétele annak, hogy a vevőt kiszolgálják, de a minőségi kiszolgálásért már a vendégnek is tennie kell. Ugyanakkor az is világos, hogy igazi törzsvendégségről, kvázi praxisról ebben az üzletágban nemigen lehet szó. Praxis végül is az volna, ha már nem kell hirdetni. Ám ezen a szakterületen nem nagyon küldik barátaitat a kliensek, következésképpen a pilótajáték elemeitől nemigen lehet szabadulni a praxisépítésben: mindig új belépőkre van szükség, mert a visszatérők önmagukban nem tudják eltartani az üzletet. Valgatha egyik régi céduláján ez az André Gorz idézet szerepelt (ezt a munkaszociológust a közgazdász még a nyolcvanas években tanulta meg értékelni).

„A piaci üzlet, persze, szabott áron megy végbe, de ezt az árat a kliens személyére szabottan állapítják meg csakúgy, egyébként, mint a szolgáltatás természetét is. A kereskedelmi tranzakció teljességgel a privátszféra keretein belül bonyolódik, s egy privát módon megfogalmazott igényhez idomuló szolgáltatásra vonatkozik. Ebben az esetben, vegytiszta formában leljük fel a kiszolgálás viszonylatrendszerét. Az egyik „munkája” a másik élvezetét szolgálja. Nincs más tárgya, mint maga ez az élvezet. A kliens élvezete nem egyéb, mint a személyén „elvézett” munka elfogyasztása. Ez a fogyasztás közvetlen és egyértelmű, nincs szüksége terméken keresztül való közvetítésre. Épp e közvetlen mivoltában különbözik az ilyen szolgáltatás révén nyert élvezet attól az élvezettől, melyet a mester-szakács („remeklése”) nyújt a fogyasztónak.”

Orkutai Natália egy fél évtizedet töltött a sarkkör táján egy finnországi szaunás panzióban. Aztán gondolt egyet és hazajött és itthon folytatja. Egy élelmiszerboltban kiszolgáló, hívják, ha szükség van rá. Tudják, hogy mellékmunkaidőben masszíroz is. Néhány apróságot persze nem tudnak. Natalie 15 éves korában nevelőszülőkhöz került – akkor még megválogatták kiből lehetett szülő. Válogatás ide, válogatás oda néhány év együttélés után csak elcsattant egy pofon a nevelőszülő részéről és ez elég volt ahhoz, hogy Nattie pesti munka és albérlet után nézzen. Először egy idősebb férfi karjaiba esett, aki úgy oldotta meg lankadó férfiasságának terhét, hogy elkerülte a korabeli férfiak és a hozzáillő nők között fellépő szex-szituációkat. Nem bízott abban, hogy normális nemi kapcsolatot is tud még teremteni, pontosabban, hogy párkapcsolata elég meleg és bensőséges tud maradni addig, amíg nemileg is összeszoknak. Mert hogy elsőre nemigen jött már össze a szeretkezés neki. A vén kujon erre a csököttségére úgy reagált, hogy nyaranta intézeti lányokat vett magához és azokat eltartás fejében szexuálisan kizsákmányolta. Évek teltek el és Natalie itt tart ma is: szereti a videóját, de 6000 forint letéti díjat fizetni a kölcsönzőben, ez már elrettenti őt a kölcsönzéstől. Nem megy el a választásokra soha sem, pedig pártválasztása és politikai érdeklődése egyértelmű. Egyszerűen nem találkozhatni konzervatív pártválasztású vagy nacionalista prostituálttal! Ha a politika őt csak passzívan érdekli is, azért a női lapokat megveszi és az azon keresztül szűrt közéletet valamennyire figyelemmel kíséri. Nattie azt a talán leggyakoribb típust testesíti meg, aki kora, kedvessége-kedélye és testi adottságai révén a fővárosi szcéna legszínvonalasabb szolgáltatói közé tartozik, egészségére és az őt körülvevő ügyfelek közegészségére sokat ad, a drogot és az italt mellőzi, csak a dohány csábításának enged, három év alatt egy dekát sem hízott, stúdiót és ügyfélkort

sem váltott, mégis egzisztenciáját azzal lehet röviden jellemezni, hogy a napról-napra való pusztát túlélést képes mindössze megvalósítani.

Valgatha kevésbé lepődött meg attól, hogy nőkereskedelemre utaló jeleket talált a prostitúcióval kapcsolatos kutatásai során. Az már inkább elgondolkasztotta, hogy az intézeti gyermekek sorsában van néhány sorsdöntő elágazás, amelyek kritikusak lehetnek a megelőzéssel foglalkozó szociális munkában. Ebben a kérdésben tanulságos figyelembe venni a svájci példát, ahol sokáig a XX. század első feléig bezárólag szokásban volt az érettebb árvagyerekek vagy az intézetből kinövő félben lévők kihelyezése, gyakorlatilag inkább adásvétele. Ezek a *Verdingkind-ek* leggyakrabban mezőgazdaságba kerültek munkakerőnek, de sajnos más kimenet sem volt kizárható a korabeli Svájc német kantonjaiban. Akárcsak a manapság nyugati bordélyokba csábított kelet-európai lányok, ez a svájci mezőgazdaságban, ezres nagyságrendben foglalkoztatott gyermekmunka sem volt mentes, a teljes kiszolgáltatottságból eredő testi-lelki abúzustól – a még életben lévő érintettek ma egyik tanúságtételt teszik közzé a másik után.

Információs aszimmetria

A másik (nemű) ember érintése önmagában is komoly dolog. Vannak, akik eköré tanítványokat nemző filozófiát vagy jövedelmező praxist építenek; energiáról, annak átadásáról beszélnek, és kézzel a gyógyítanak. Mások háziállat beszerzését ajánlják az egyedülálló embereknek, az állat kedvtelésből adódó simogatása ugyanis, úgymond, kölcsönhatást hoz létre. Szóval a masszáz, ha semmi nem színesíti is, és egy locsogó vénség nyújtja is, alapértelmezésként erőteljes fiziológiai hatást képes kifejezni. Ha valakinek ez nem evidencia, ha valaki kételkedik ebben, az tegyen egy egyszerű kísérletet: saját maga próbálja meg jólesően cirógatni a bőrét, és észre fogja venni, hogy mennyivel magasabb rendű hatást képes elérni a másik ember érintése. Kiváltképpen azokra az emberekre, akik nyitottak az érintésekre. Ez a nyitottság, egyfajta izomtónusbeli és persze életvezetésbeli ellazultság, a *csiklandóosság* ellentétéként tanulható, szoktatható. Minden masszóz a hozzáálláskor, a test előkészítésekor, az irha kenegetésekor és legkésőbb az első gyúrfogáskor felméri az előtte elfekvő *corpus* ilyen tulajdonságait és tud alkalmazkodni hozzá. Nos e minimál szinten túl, azután jönnek a kitanult vagy természet adta szakember képességei – már ha vannak neki ilyenek. Amúgy a hagyományos tárgykultúra szeretete és a természetes anyagok (*kenőanyagok*) iránti érdeklődés – ez kell a kézművességhez és ez áll a szexmunkára is.

A kutya simogatása – meglehet – kedvezően hat vissza a simogatást adóra, a masszírozás azonban nehéz testi munka, amelyből eredő kedvező energia-hatás meglehetősen egyirányú. És van itt egy másik kiegyensúlyozatlanság is: a masször jó esetben sokat tud a testről és ez a gyakorlati tudása a kezében végződik. Ezt az egyenlőtlen helyzetet nevezte Valgatha *információs aszimmetriának*. Információs, mert a szolgáltató nyújt valamit, amit ő és csak ő tud, a vendég pedig passzívan befogadja, esetleg eltanulja, vagy csak, mint egy műsoros programot, átéli. Ezt az információs többletet formális iskolákban vagy az élet iskoláiban szerzik meg azok, akik – mint a fodrászok a fejet – testek százait munkálják meg standard módon kikészített irhák formájában. Ez az információs plusz lehetősége emeli ki a jobb masszözöket a rutinmunkát nyújtó szexmunkások tömegéből. Ami pedig az aszimmetriát illeti, ennek nagyon sok vonatkozása van. Itt és most csak az emelhető ki, hogy képzeljük el, furcsálkodnánk, ha az, – amúgy messzemenően elkényeztetett – autószerelők kizárólag előzetes motormosás után fogadnák a kocsi. Márpedig a kézműveslányok ilyen „hatalmi” helyzetben vannak. Ezt a hatalmi helyzetet csak aláhúzza a telefonkényszer: nem fogadnak látogatót az utcáról, becsengetéssel, csak telefonálás után. Ez a telefonkényszer egyébként annak is a jele, hogy tudatában vannak annak, néhányukat alkalmanként megtámadják és ezért jó, ha minden látogatásnak nyoma marad.

A szexmunkás esetében az ügyfél valójában nem vendég. Minden külön indoklás nélkül szexet vásárol és mozgáskombinációra lecsupaszított éppen elégséges szolgáltatást kap. A masszöz jó esetben ehhez hozzáad valami pluszt, ami a klienset akár vendéggé is emelheti. A képzett és esetenként virtuóz masszöz stúdiójában egy bizalmába fogadott kliens esetén a megrendelt fizikai állapothoz ugyanis távolról sem unilineáris út vezet (mint mondjuk egy gyógytornásznőnél). A megrendelői igény értésre adása után a terapeuta a maga tapasztalatával a háta mögött alkalmazza fogásait és technikáját, veti be személyre szabott rafinériáit – kedve és diszpozíciója szerint. Amint a már idézett Gorz írja másutt:

„A kezelés szolgáltatója ... uralja a helyzetet: ő szabja meg a végrebaj-tandó műveletek természetét, s a maga személyét csak egy olyan, előze-tesen kodifikált eljárásorozat keretein belül állítja ezek szolgálatába, amely felett mindvégig teljességgel képes ellenőrzést gyakorolni. Az eljárás technikai jellege áttörhetetlen sorompó: megakadályozza a terapeu-ta személyileg elkötelezett, s esetenként cinkosságig, illetve teljes intimi-tásig fajuló bevonódását.”

Aszimmetriáról pedig azért beszélhetünk, mert a vendég kényelmes passzivitásának van még egy hatványa, amely abban áll, hogy a szolgáltató fejében egy előre eltervezett műsor lebeg, amelyet megva-lósít, és amelyről a vendégnek csak nagy vonalakban lehet tudomása, a részleteket előre kiszámíthatatlan módon számára a mindenkor következő perc hozza csak meg. A vendég ennyiben tehát egy műsor részese, olyan *megszervezett időt* kap, mondjuk egy röpké órácska erejéig, amit a legtöbb ember, aki nem járt még ilyen helyeken, csak a zenehallgatásban talál meg, de ott is csak akkor, ha új zeneszerzőtől vagy új interpretátortól hallgat valamit. Ez a hatványozott *kiszolgáltatottság* némileg hasonlatossá teszi ezt a *szolgáltatást* ahhoz, amit az orvosok művelnek, végül is nem látható elvi különbség aközött, hogy valaki férfiasságunk alkatrészeit morzsolgatja vagy más intim helyen kotorászik vagy, teszem azt, röntgen-szemével (képalkotó eljárások valamelyikével) hatol legbensőnkbe, hogy szöveteink egészségét tegye mérlegre. Mindkét esetben alázatossá válik az ember! Ráadásul az információs aszimmetria az orvosi praxis számon tartott helyzete, amire – mint a *betegvezetés* szükségességére – felkészítik az orvosokat.

Mint Szindbád Majmunkához, Valgatha a halk szavú, fátyolozott hangú Punnyadtkához járt, ha kikapcsolódni akart, vagy ha nemi természetű gyónni-vallani valója volt múltjáról-jelenéről. Punnyadtka nem volt éppen egy pszichoterapeuta, de sokat tudott a férfinemről. (Érdekes módon ettől nem vált hallga-tagga, márpedig az ismert bölcsesség szerint nincs olyan férfi, aki mindent tudhatna a nőkről, de ha mégis volna ilyen, hát az meg hallgat.) Tapasztalatait annak az érdekesen bizalmas helyzetnek köszönhe-ti, amely a masszóz és vendége között jön létre. Végül is sok vendég megnyílik e bizalmas körülmények, bizalmas érintések és bizalmas kívánság-interpretációk között, és beszélni kezd. Igaz, hogy beszéd köz-ben a legtöbb férfi nem tudja teljesen átadni magát az élvezeteknek, ezért a masszóz tapasztalásának korlátai vannak. Mégis, a legkülönbözőbb férfiak nyilatkoznak meg neki őszinte átéléssel, úgy fogalmaz-va meg gondolataikat, ahogyan azt a perc hozza, minden cenzúra nélkül. Ismeretes szakmai univerzálé az, hogy a vendég is szabadon választott művésznéven, inkább csak az azonosításra szolgáló keresztnéven fut, akárcsak a lányok. A fekvő férfi, aki a szakma másik univerzális szabálya szerint passzivitásra van ítélve, közlékenyebbé válik, mint bárhol másutt, kiváltképpen pedig annál, amit otthon nyújt verbálisan. Ezért Punnyadtkának az ő vendégszékálája által nyújtott rálátás a mai magyar életre valóságos egyetemet jelent, amely szeletekben nyílik meg előtte.

E Corvin áruháza nyíló mellékutcában kivétel nélkül leromlott állagú, lebontásra ítélt gangos házak sorjájának. Az egyik földszintjén rendezte be udvari stúdióját. Ő is intézeti lánynak mondja magát, mint annyian ebben a szakmában. Neki az amerikai álom megvalósulása az, hogy rendőrzaklatás nélkül, béké-ben dolgozhat, hisz Istenben és a masszázstechnikák sokféleségében, amelyet – hite szerint – neki anató-miástul együtt mind el kell sajátítania. Ez a leányanya minden állami rásegítés nélkül saját motivációja alapján megvalósítja az élethossziglan való tanulást. Praxisának zömét sportedzőkre alapozza, akik klub-költségen (ez Magyarországon sajnos az adófizetők pénzét jelenti) járatták hozzá a tini korból épp kinőtt reménységeiket, az elért sporteredmények jutalmaként.

Punnyadtka valóban jutalomnak tekinthető mindenki számára, aki a keze közé kerül, mert pszicho-szomatikus módon minden jelenséget, amit munka közben érez – izomletapadásokat, zsír-göböket, meszes csomókat, beszűkült izületeket – elváltozásként értelmezi, neki esik és a maga manuális eszköz-tárával oldani, enyhíteni igyekszik. Egyik terápiás észrevétele például abban áll, hogy a combtövi verő-erek elszorításával jól megítélhető a férfiassághoz szükséges vérellátás kapacitása. Egy másik boszorkány-tanácsa abban áll, hogy korosabb férfi vendégei naponta vagy nyolcvanszor szorítsák meg a gátizmaikat és záróizmaikat ott lent, leglent. Ugyanis a gátizmok edzésével javítható az erekció képesség, pontosabban az erekció megtartásának képessége. Punnyadtkának az intimtornára vonatkozó javaslatára Valgathának Sartre panasza jutott eszébe, aki ugyan folyamatos, sőt szertágazónak mondható nemi életet élt idősebb korában is, szeretteinek mégis azon lamentált, hogy orgazmus helyett inkább csak valami *szivárgásfélét* tud érezni. (El tudjuk képzelni a kényszeredett mellénézést a korabeli íróársak és elvtársak részéről, ilyesmi hallatán). Punnyadtka ezt azzal magyarázta, hogy cca. minden harmadik férfinak, korábbi gyulla-dás kapcsán, meszes a prosztátája és ez kisebb-nagyobb mértékben oda vezet, hogy alkalmanként fáj nekik. Megelőzésként pedig a prosztatamasszázst javasolta, ám annak nem az orvosi válfaját.

A közgazdással személyre szabott szolgáltatást alakítottak ki és erre vendégének bérletet bocsátott ki, tehát már nem órabért kért – ezért ápolta (de nem verte csapra) a közgazdászt. Mialatt Valgatha Punnyadtkához járt, olyan laza maradt az izomzata, hogy letapadások csak akkor és ott léptek föl nála, ha tartósan nem tisztán kidolgozott ütéseket szórt ellenfeleire a sportpályán. A masszóz elégedett volt ezzel, kis *benchmarkingjában* a vádlit említette, mint ahol a városlakók zömének csomói, fájdalmas izomletapadásai tapinthatók ki. Ne feledjük: neki a csomók száma jelenti a piac méretét, mint a körzeti fogorvosnak, ha van még ilyen, a hozzá bejelentkezettek harminckétszerese. A benchmarking itt nem pusztá hasonlat: a gondolkodóbb lányok egyébként olyanok, mint egy jól menő konzultáncség – *privilegizált* áttekintésük van. Ők aztán tudják, mi az átlag (méretben) és mi a norma (reakcióképességben). Velük társalkodva Valgatha saját szexusára tudott reflektálni, erre egy szeretővel nemigen nyílik alkalom, végül is ott nem beszélgetünk másokról, és végképp nem összehasonlításokban.

Színe és visszája

Lajos férfimasszörnek kicsit nehezebb a dolga, pedig ő olyan férfi, akitől a legtöbb hölgy szívesen hagyja elkényeztetni magát. A testmasszázs a *társadalmi nem* tekintetében tökéletesen azonos feltételek között folyik, a *biológiai nemet* tekintve azonban a különbségek nagyobbak. Elméletileg tehát azt lehet mondani, hogy a nővendég számára a férfimasször a szakma főáramának tekinthető masszözök által nyújtott szolgáltatással összemérhető színvonalat képes elérni. Az információs aszimmetria itt is jelen lehet, bár a feminizmus egyik alaptétele, hogy nő csak nőtől várhatja el, hogy istenigazából kezelni tudjon egy másik női testet. A nők azonban éppoly áhítatosan gondolkodnak testük érintéséről, partnereik mellett is éppoly elhanyagoltak tudnak lenni, ennél fogva éppoly fogadó készek a manuális kényeztetés minden – akár durvább férfikéz nyújtotta – formája iránt. Végül pedig – ez logikus betetőzése a manuális bizsergetéseknek – kézzel és *lokálisan* éppúgy kielégíthetők, mint egy krapek. Talán, ha pók-hálós egy hölgy, akkor kevésbé éri majd be a masszázsszal korlátozott szolgáltatásával és – szintén logikusan – akár szeriális kielégülése után is többre vágyik.

Lajos beszámolója szerint azonban ez a strukturálisnak mondható különbség kezelhető olyan elidegenítő mozzanatok beiktatásával, mint hogy ő mindig ruhában dolgozik és hölgyvendégei esetében sem ragaszkodik mindig a levetkezéshez. Ő diplomás pályaelhagyó vállalkozó a szexiparban, azt mondják tűz parázslík az ujjbegyén. Sok kicsi szikrát csíhol partnerében, lábuk ujjától a fejük búbjáiig csupa vágyakozás lesz a testük. Egyik marketingfogása éppen abban áll, hogy a következő szöveggel hirdeti magát: „Egy fárasztó munkahelyi nap után otthonában, talpmasszázzsal induló *barisnyán keresztüli* cirógatással, szakszerű érintéseimmel az egekbe juttatom”. Tapasztalatai szerint ez az óvatos megközelítés sok hölgyvendégnek segít átlendülni a pszichológiai küszöbön, amely elválasztja őket a megvásárolt gyönyör gondolatának megvalósításától. Ez a gátlás persze csak az egyik *buktató*, amellyel a masszörnek meg kell birkóznia. A nőkben ott munkál az a nem kívánt fenyegető lehetőség is, hogy ha ismeretlen helyen vagy ismeretlen körülmények között elernyednek, vagy akár csak ha egy percre szemüket lehunyva átadják magukat a sodró erejű történésnek, akkor ez ellenőrizhetetlen következményekre vezethet. Ha túlságosan kiszolgáltatják magukat, az kifosztásukban, akár még megerősökölésükben is végződhet. Lajos csak vidulni tud azokon az álpszichologizáló, vulgáris feltételezéseken, hogy vendégei titkon nagyon is benne volnának egytől egyig egy ilyen belelendülő akcióban.

Lajos tevékenységét nagyban hátráltatja a nők féltősége. Itt végül is egy útról van szó, amelyre a férfiak könnyebben rátalálnak, a nők többsége számára azonban ezt az utat gátlások zárják el. E gátlások valószínűleg azonosak azzal, amire Beauvoir céloz egy híressé vált lábjegyzetében, ahol a prostitúcióról írván, annak megszüntetését két (*minor*) előfeltétel teljesüléséhez köti: munkaalkalom minden nőnek illetve a szabad szerelem előtt tornyosuló erkölcsi akadályok leomlása. A nők által fogadott masszázs még abban a stádiumban van, ahol piacot kell teremteni neki. Ehhez releváns lehet az a felismerés, amelyet egy nemrégiben népszerűvé vált önéletrajzi népszerűsítő. „Testemnek fokozatosan kellett megszereznie a gyönyörhöz való képességét” – írja Európa-szerte futótűzként elterjedt önfeltárási könyvében a promiszkuus művészettörténész. A közgazdász vizsgálódásai ennek az észrevételnek nem mondtak ellent, de az átlagos nővendégek legvalószínűbb fejlődésvonalára gondolva (amit rosszkedvében olykor leginkább Sztravinszkij *The Rake's Progress* című operájával érzett rokonnak) a masszörök által nyújtott élmény befogadhatóságát, mindennapokba integrálásának esélyeit latolgatva inkább egy még lassabb tanulási folyamatot tétélezett, amely sokkal nehezkesebb, mint kognitív tanulmányaink. Időbeli lefutását tekintve leginkább talán a nyelvtanuláshoz lehet hasonlítani. Egy szinte obszcén példa erejéig az információs társadalom úgynevezett „tanuló vállalataihoz” is hasonlítható ez a folyamat. A test örömszerző képességének finomságait akkor tanuljuk, amikor egy emlékezetes testi kapcsolat egyik stációján megyünk kereszt-

tül. Azt is tanulnunk kell, miben áll végül is az örömünk. Ez emlékekből táplálkozik, jól sikerült együttlétek, fogások emlékeiből. Ezek a foszlányok szerencsés esetben mintává rögzülnek és elvárássá fokozódnak. Adott esetben, sok visszaigazolás után, igény is válhat belőle.

A patinás gyulai Várfürdőben tett látogatása során Valgatha egy futó pillanat erejéig kísértést érzett, hogy városi vizsgáldásai mellé felvegye a fürdők köré koncentrálódó vidéki masszázsszcéna megismérését is. A kupolás fedett medence mellett a vendégek rendelkezésére áll még egy árnyékos szabadtéri gyógymedence, dögönyözős gyógymedence, és nagy vízfelületű gyermek-víziparadicsom is. Végül is beérte egy ideillő Cs. Szabó László idézettel. A dübörgő huszas évekről írott deskriptív meglátás jól alkalmazható a hazai rendszerváltozás utáni lázas évtizedre is, amikor a hazai szexiparban az európai normákat követve ledőltek a tiltás és üldözés utolsó falai is – éppen csak nem vált kötelezővé a dolog.

„Ezeknek az éveknek volt egy sötét, véres, kegyetlen, pokoli oldala is, tele különféle rejtett és nyílt szadizmusokkal... szexuális túlfűtöttséggel és perverzítással. A háború valójában még nem ért véget, folytatódott szörnyű világa az ösztönökben, a tízes és húszas évek egyetlen, összefüggő korszakot alkotnak, bódító látszat volt csak a béke s csupán a felszínt takarta a bangoskodó frivolitás.”

Félvilági marketing

Aki marketinget csinál, például nevet kíván bevezetni, az közvélemény nélkül nem tud dolgozni. Nos, a félvilági hölgyek – görög hetérák, reneszánsz kurtizánok, japán gésák – tündökléséhez és bukásához sajátos félvilági közvéleményre van szükség, ahol az efféle hírnév megteremni, terjedni, és végül elenyészni képes. Ez a fajta „második nyilvánosság” először a királyi udvarok kegyencnői körül alakult ki, majd polgári formáját a XIX. század Párizsában érte el, ahol a kokott és pártfogója (*szponzora*) regényes kapcsolata mindenkor a polgári közvélemény nyilvánossága előtt futotta be pályáivét. Ma a félvilág nyilvánossága újra jelen van, de szerkezhaváltozáson ment keresztül. Ez a struktúraváltozás úgy jellemezhető, hogy a nyilvánosság immár nem az Operaház távcsöves-frakkos miliójében érhető tetten, sem pedig közismert kitarott nők budoár-forgalmában, hanem – mily prózai váltás ez! – az interneten, illetve leginkább fiatal férfiak sportöltözői társalgásában. Kokottok pedig azért nincsenek, mert a férfiak és nők bevezették a „járás” fogalmát. Nőtlen férfiak és lányok korábban nem járhattak egymással, csak ha a hölgy elébb „bukott nőnek” minősült.

A masszözök (*eze a kis naivak*) még hisznek a „nadrágos ember” mítoszában és az internetes marketinget azért becsülik nagyra, mert feltételezik, ez kiszűri számukra a brutális vendégeket. Úgy spekulálnak, hogy párezer forintja akárkinek meglehet arra, hogy lányok után nézzen, de *báló-polgársága* és számítógépes infrastruktúrája már csak válogatott legényeknek van. Ebből jól kitetszik, hogy ezek a lányok a bunkóktól (és a nagyon kövér emberektől) tartanak csupán, azokat pedig a kizárólag a kibertéren való megjelenés valóban távolabb tartja tőlük. Lajos masször is meg van győződve arról, hogy kifizetődik neki az interneten hirdetni; esetében ez a bevált mechanizmus persze fordított. Ő is „rajta van az interneten”, így egynéhány munkahelyéről internetező, túldolgoztatott titkárnő és menedzser-módra önkizsákmányoló yuppie-nő számára ő már átesett bizonyos előválogatáson (mint a háború előtt a *jó társaság* tagjai) és megbízhatóbbá vált. Egy másik mítosznak engednek azok a lányok, akik etnikai marketinget űznek: Valgatha beleszaladt egyszer egy magát távol-keletinek kommunikáló, ám valójában nem mandulaszemű teremtésbe, találkozhatott zsidónővel és kreollal is, romákkal azonban nem.

Valgatha megvizsgálta a *hírnév* működésmódját ebben a szakmában és általánosítható eredményekre jutott. Először is azt kell tisztán látni, hogy az örömlányoknak komoly nyilvánossága van, amely az elmúlt évek toleráns légkörében felfejlődött és mára a marketing-mix számos elemével élni tud (lám csak, ez nem más, mint a *polgári nyilvánosság* [*bázak*] szerkezhaváltozása). Hirdetési újságok, reklámbevételekből táplálkozó ingyenes újságok, online fórumok és internetes lapok egyaránt bő terjedelemben adnak helyet a kézműves szakma és a tágabb értelemben vett *test körüli szolgáltatások* ipara fejleményeinek. Ez azt eredményezi, hogy egy-egy verbálisan jól sikerült (sejtelmes szavakkal ráutaló, a hagyományos kódszavakat új, kreatív konnotációkkal keverő) hirdetés, vagy képi megjelenítés komoly forgalomemelkedést hozhat egy szolgáltatónak.

A szexmunkások üzleti kommunikációja, akárcsak a szélsőséges poltikai pártoké, nem nélkülözi a hívószavakat, kódolt üzeneteket. Az üzenetek rejtőzködése persze többszörösen motivált itt, nem pusztán az erkölcsrendészet és a lányok körül buzgólkodó közgazgatási normaszaporítók miatt. Ha megpró-

bálkozunk azzal, hogy típusokba rendezve elhelyezzük ezt a fajta rejtőzködő beszédet a többi között, akkor érdekes megkülönböztetésekre bukkanunk. Napjaink marketingkommunikációjának korlátozásait vizsgálva feltűnik, hogy például a dohányipar azzal az ironikus helyzettel birkózik, hogy dohányozni ugyan még szabad, de „beszélni róla” immár alig lehetséges. A szexmunka esetében a helyzet még súlyosabb: a tevékenység (még/már) nem nyert teljes polgárjogot (nem is fog soha – a polgári értelemben vett *kibágás* kellemesen sokatmondó izgalma elengedhetetlen), a róla való társadalmi diskurzus üzleti formációi már/még jól kitaposott ösvényen csordogálnak. A kódolás főcsapása abban áll, hogy a jelenlegi közvéleménynek, hatósági közgondolkodásnak és médiamorálnak akkor tehet eleget egy szexmunkás, ha bájkínálatát (*a filantrópiában és a civilszektorban megszokott módon*) ellenszolgáltatás nélküli adománynak tünteti fel. Egy vidáman csörgedező mellékág az életkorra adott utalások kódja: „húszévesnek” mondja magát a szolgáltató, ha összhatásában leány benyomását kelti. Ennél fiatalabbnak viszont soha sem, mert az már a (geil pedofília értelmében vett) alsó határ átlépésének veszélyét idézné fel, márpedig a szolgáltatók – mint minden üzletember – nyugalmat szeretnének és kiszámítható üzleti környezetet. Huszonévesnek mondja magát az a szolgáltató, akinek már gyermeke van és ez nemcsak hüvelyén látszik meg. Harmincas lesz ebben a virtuális kommunikációs térben az a nő, aki idomait és kötőszöveti állományát tekintve már leszálló ágban van ugyan, de ezt a (machó szemmel való) felpuhultságot tapasztalattal, lelki tűrőképességgel és technikával ellensúlyozni kívánja. Végül vannak „érett” szolgáltatók, akik rezzenéstelenül negyvenesnek füllenek magukat; róluk tudni lehet, hogy immár kortalanok.

A férfi sporttársak egymásközi kommunikációja hobbijukról (*locker-talk*) például jellegzetesen az a médium, ahol ez a fajta hírnév, akárcsak egy sportsztáré, megalapozódik. Ott még nem tartunk, hogy egy masszóz olyan társasági celebritássá nőhetné ki magát, mint az európai királyi udvarok történelmileg sem elfelejtett „nagy horizontálisai”, a velencei kurtizánok a maguk idejében, vagy éppen Zola polgári Nanájának mintául szolgáló Blanche d'Antigny színésznő (1840-1874). De az igenis megfigyelhető (és számos interjúval korroborálható), hogy a makktárs-divat által felkapott húsook hamar túllátogatottá-túlhasználtakká válnak, míg mások – semmivel sem hervadtabb hölgyek – ez alatt petrezselymet árulnak. (Gondoljunk bele, milyen élet, micsoda pazarlás az, amikor egy önmagát értelmesen elfoglalni képtelen fiatal lány vendégre várva naphosszat *silbakol* a TV előtt – mert napi egy-két vendég az még bőven az a szint, amely mellett a szolgáltató piacon marad). No ez a *túlhasznátság* olyan teherbíró fogalomná vált a Valgatha gondolkodásában, hogy a (jobbára csak lelkiileg értelmezhető) megunásra is vonatkozó friss magyarázó erejével érdekes párhuzamok megvonására adott alkalmat. Életének egy korábbi ciklusában egy északolasz egyetemen volt meghívott vendégelőadó. Ottani kollégáit akkor is, és azóta is egyetlen kutatási téma, rendszeresen megfizetett állami megrendelés formájában jelentkező *fixa idea* foglalkoztatta: hogyan lehetne rafinált eszközökkel távol tartani a turistákat a túllátogatott középkori városoktól, mindenekelőtt a környezetileg is és humánökológiailag is kényes helyzetbe jutott, túlhasznált-túlkoptatott lagúna-várostól, Velencétől.

A masszózok üzleti kommunikációjának tanulmányozása vezette el a közgazdászt annak felismerésére, hogy a prostitúció definícióját valahogy a helyszínhez lehet kötni, a helyszínhez kötöttségnek itt meghatározó jelentősége van. Igen jellegzetesek ezek a helyszínek: az „egészséggel” kapcsolatos hirdetési rovatok az újságban, éjszakai műsorsávok a televíziózásban, „kocsisorok” városokban, vigalmi negyedek más városokban, piros lámpás házak, szalonok és persze utcasarkok, kamionfülkék és anyósülések minden mennyiségben. Nem a tevékenység valamifajta deskriptív leírásával érdemes tehát próbálkozni, amikor a prostitúció definícióját akarjuk véglegesíteni. Mégkevésbé a csereviszony természetét érdemes kutatni. A megoldás a helyszínek jellegzetességében és kreatív sokszínűségében rejlik. Ennyiben tehát prostitúció az, amely az abban a korban és abban a társadalomban jellemző, sajátos helyszínhez köthető.

A masszózoknak egyébként sajátos konjunktúraciklusaik vannak. Egyeseket felkapnak és sok vendégük lesz; ilyenkor alig lehet időpontot egyeztetni velük. Érdekes módon az a mechanizmus nem működik az esetükben, ami a magánpraxist folytató orvosokra oly jellemző: ők, ha csillagzatuk feljövöben van, jobb környékre költöznek és ezzel (a *multiplikátor*-hatással) tovább fokozzák ázsíójukat. A kissé talán földhözragadt gondolkodású kézműveslányok rendre féltik meglévő klientúrájukat, amely erősen helyhez kötött. Sajnos mit sem tudnak arról, hogy a humán szolgáltatásokban, ahol a termelékenység sehogy sem növelhető, nagyon fontos a vállalkozás *méretezése*. Ez a figyelmes és mindenekelőtt kritikus szem számára jól látható a turizmustól az oktatáson át egészen a színjátszásig. A konjunktúráról megszedült szolgáltatót ugyanakkor egyik hónapról a másikra elejt hódoló közönsége, a nyilvánosság más színek, más húsook, más extrák felé fordul a tömeggízlés szeszélyeit követve. A konjunktúra napjaiban magukat önkizsákmányolva dolgozó, túlórázó, egy influenza esetén patikustól kéz alatt kihozott antibiotikummal öngyógyyszerezve továbbszolgáltató munkások egykönnyen hoppon maradnak.

Fejtegetésében idáig érve a közgazdász most elővette egy másik feljegyzését, egy utcalányokkal készített riportot, amit még az egyik nyáron, a vonaton olvasott és kutatói igényeire formált, szövegszerkesztésre képes, virtuális billentyűzettel ellátott maroktelefonjával nyomban kijegyzetelt, fájlba írt és este

otthoni számítógépében archivált. Már teljesen felhagyott a cédulázással és gondolatai papírra jegyzésével is. Sok kollégája zsebmagnót használt, ám ő egy erre kitalált számítógépes programot szerzett és így rögzített minden jó gondolatot. Amióta pedig megjelent az első szövegszerkesztésre is alkalmas mobiltelefon, azóta végképpen nem hagyott elszállni egyetlen jó gondolatot sem, hanem telefonja érintőképernyőjén jegyzetelt. Arról persze, hogy mi látszik jó gondolatnak, illetve mi az valójában, Babits Mihály tréfásan sajnálatos esete citálható: a költő feljegyzéseiben olvasható, hogy egyik éjszaka felriadt álmából, pontosabban feleszmélt félálombeli merengéseiből, mert végre élete legjobb, legkifejezőbb négy sorosának befejezése jutott eszébe, először csak az ütemében, majd a hozzáillő szavak is íziben megformálódtak.

A „dal szülte énekes” úgy érezte, végre szavakba önthette, mit gondol nemzedékek sora által neki továbbadott magyarságáról és megcibált hazája iránt érzett forró szeretetről – gyorsan mindig vele lévő jegyzetfüzete felé nyúlt és amúgy sötétben-félhomályban lejegyzetelte a drága két sort, átfutotta, még egyszer elmormolta magában, majd megnyugodva álomra hajtotta fejét. Reggel első gondolata volt a jegyzet, megijedt, hátha csak álmodta az egészet. De nem, a két sor ott állt, éppen csak velősnek nem tűnt már: „Magyar Péter, Magyar Pál, hegedűvel muzsikál...”

Végül, ami a marketing legvaskosabb elemét, az árképzést illeti, az utcalányok kontrasztosan összehasonlíthatók a masszözökkal. Előbbiek tevékenysége a férfiak autójában zajlik. Egy forduló három-ötezerbe kerül, megrendelőtől függően. Képzeldük ugyanakkor el, ha a zöldségárus is a betérő vendég fizimiskájára szabná árait! (*Ez amúgy a főváros külföldiek által lakott negyedeiben bizony előfordul*). Ha a kuncsaft – aki, mint ismeretes, adott esetben akár egy Elisabeth Hurleyt *relativizáló* Hugh Grant is lehet – kicsinyég tovább tart igényt a szolgáltatásra, akkor félóránként háromezerrel ugrik a taxiórájuk teljesítménye. Ezek a szinte mindig kissé elhízott, szerény adottságú nők saját biztonságuk érdekében nem szívesen vállalnak extrákat. A lakáson dolgozó szexmunkásoknál az extrának más a jelentése, a lányok formája sokkal kidolgozottabb, fizimiskájuk barátságosabb. Ugyanakkor a tarifa alig-alig drágább, legfeljebb a rezsiköltségek függvényében.

A könnyű vér fokozatai

Azt, hogy a szexmunkás szakmában a szokásosnál nagyobb lelkiezőre van szükség, az a kezdők elkezdhetetlen „betörésében” mutatkozik meg. Ezt a bizalmas területet explorálni Valgathának minden tapasztára és a szolgáltatók esetében beleérző képességére szüksége volt. Bizalmas ez a terület, mert itt rejlik a piaci versenylőny egyik fő forrása. Választékos beszéde szerencsére nem annyira valami lelki finomkodás tükré volt, hanem inkább egy erős felettes én szüntelen működésének eredménye. Nem úgy rágta meg mondanivalóját, mint egy állandóan kritikus helyzetben vergődő ember tenné, nem is rágta meg végül is. A szavak úgy születtek ajkán, mint ahogy a késztermékek kerülnek elénk, ha egy gondosan berendezett bolti enteriőr előtt sétálunk el. Empátiájának lényege szerint csak akkor beszélt, ha mondanivalója volt. Mondanivaló pedig csak indokolt esetben és átgondolt-átlátott gondolati szituációkban lépett föl nála. Ha ezek a keretfeltételek nem forogtak fenn, Valgatha inkább hallgatott. Beszédesen tudott hallgatni, úgy, hogy ha valaki kapcsolódott e sokat sejtető várakozásához, akkor nyomban ki is került erős öncenzúrája hatalma alól és felvillanyozó szempontok hozzáadásával továbbszötte a beszélgetés fonálát. Ahhoz lehetne hasonlítani ezt a lelkiállapotot, mint amikor a látszólagos depresszióban fetregő ember hirtelen telefonon egy vonzó programajánlatot kap és nyomott lelkiállapotáról egycsapásra kiderül, pusztán unalomról volt szó, és az is a múlté lett.

Dirck Baburen: A kerítőnő

Itt van, Tököli Márta esete, aki felmenő ágba jutott, jól menő és ennél fogva túlterhelt szalontulajdonosként ad fel hirdetéseket, hogy erotikus munkára társat felvesz. Ez az asszony Zugló egyik legszebb, szecessziós bérházának tetején ütötte fel tanyáját. Az ő iparkezdése a messzi múlt kódéba vész, annyit mindenesetre elárult, hogy ő igazán mindent kipróbált a polgári megélhetés érdekében, mielőtt az éjszakát választotta volna. Még gyógynövény-gyűjtőgető közmunkaprogramban is részt vett, mert azt hitte, ez a részjövedelem a felszínen tartja majd. A közgazdásznak feltűnt, hogy az egyik piroslámpás ház is külterületen épült, vette magának a fáradságot és kikerestette az építési engedélyt az önkormányzatnál: nos abban gyógynövény-szárító szerepelt, mint az építési engedélyt indokolni képes gazdasági funkció. Visszatérve Mártára, ma már önállóan megél, sőt alkalmazottat is tart. Hirdetéseire ma Magyarországon – mint minden más álláshirdetésre – *munkaerő-toborzásnál* elvárható mennyiségű jelentkezés érkezik be. A felvételre jelentkezők túlnyomó többsége, még az akkurátusan megfogalmazott hirdetés esetén is, nem eléggé motivált és elszánt ahhoz, hogy megragadja ezt a felkínált és az érintett lányok fejében nyilván már *motoszkaló* munkalehetőséget. Egy ilyen jelentkezés kritikus pont egy fiatalember életében és bár vannak szociális munkások, sőt pszichoanalitikusok is, akik gyűjtik a tudományos anyagot a hozzájuk forduló szexmunkások eseteiről, erről a lelki fordulóponttól keveset lehet egyelőre tudni. Az biztos, hogy ezek a fiatal lányok nem a gyermekkorukban családon belüli erőszak áldozatául esettek közül kerülnek ki, esetükben sokkal inkább az az ellentmondás tekinthető meghatározónak, amely a (munkaerőpiaci kínálati értelemben vett) nulla humántőkéjük és középosztályi életmódjuk, például az egészséges táplálkozásra törekvésük között feszül. Ha egy ilyen élethelyzetben nincs megbízható szülői háttér, akkor sok esetben a könnyű vér valamely mentálisan megélhető fokozata lesz a megoldás.

A jelentkezők volumene a munkanélküliek „szürke” tartalékserege nagyságára hívja fel a figyelmet: szürkének hívja őket a munkaügyi szakma, mert nem *láttatják magukat* munkanélküliként való regisztrációval, segílyt sem igényelnek, de ellentétben sok munkanélküliként bejegyzett emberrel, ők aktívan keresnek munkát. Feltűnt a megfigyelő közgazdásznak, hogy a kézműves-lányok érezhetően olcsóbban élnek, mint mások. Sok beszállítójukat (az asztalostól az autószerelőig) – ha egy mód nyílik rá – csak részben fizetik készpénzzel, inkább saját munkájukkal járulnak hozzá az alkalmi költségekhez, és lehetőség szerint beszámíttatják azt. Magyarán, kielégítik ezeket a férfiakat. Az üzlet természetesen nem úgy köttetik, hogy előbb van a beszállító és aztán az üzleti ajánlat. A beszélgető vendég ajánlja általában fel a barter lehetőségét.

A Mártánál jelentkező két konstrukció között választhat. Az egyik, mint a fodrász, placcot kap, és ezért bért fizet. A saját bevétele egészében az övé marad, rezsi a bérbeadót terheli. Saját bevételnek számít az ő telefonján befutó vendég. A másik megoldás, amelyet már inkább üzleti modellnek nevezhetnők, abban áll, hogy a *senior partner* részesedést kap minden ügyfél-keltette forgalomból, cserében pedig nemcsak álláshelyet, hanem mosást, technikát és kommunikációs infrastruktúrát biztosít, valamint átvállalja a marketing költségeit. Ebben az esetben a megszervezett logisztika szinergikus előnyöket biztosít: a megrendelők hívásai egy „központi” számra futnak be és igény, időpont-egyeztetés és elfoglaltság szerint kerülnek leosztásra.

A jelentkező lányok ugyan mind erre a második modellre hajtanak, de túlbecsülvén elszántságukat, rendszerint nem bírják az iramot. Nem bírják erkölccsel (vagy inkább *zsígerrel*), nem bírják kézi erővel (ironikus módon a lányok egykönnyen csonthártya-gyulladás, népszerű nevén *teniszkönyököt* kaphatnak), nem tudják rászáni az időt, nem bírják idegekkel az állásidőt, nem tudnak nem különbséget tenni a vendégek között, és végül nem kívánnak már szolgáltatót sem – lefalcolnak. A szálas Márta, az egykori labdajátékos versenyző, ma már megkérgesedett lelkű szexmunkás, ajka körül egy enyhén rajzolódó *szopós* ránccal és az ezzel a tevékenységgel szükségképpen együtt járó, rossz progressziójú fogágy betegséggel. Bizony, aki a szájával dolgozik (talán még az ismert *szájukkal és lábukkal festő fogatékos képzőművészek* is, de, teszem azt, az ebben a tanulmányban felemlített Sartre is), az óhatatlanul dohányzik is – ez a sokszoros terhelés pedig gyors állapotromláshoz vezet. Emlékezetes eset volt évtizeddel ezelőtt, amikor egy darabolós gyilkos dolgozott Budapesten és a nyomozást vezető szakember a példásan karbantartott fogazatból „külföldi” áldozatra gyanakodott. Ez a brutálisan leegyszerűsítő megközelítés sajnos a szexmunká-sokra a legtalálhatóbb

Ő már „túl van jón és rosszon”, nem érzi különbséget a vendégek kívánságai körül, ennek megfelelően nem is határolja le kínálati palettáját, így hát nem is állhatja a kezdők „tétovázását”. Már nem egészen fiatal, hajtós munkaadóként türelmetlen velük: nem tudja kivárni, amíg választottjában megéri az elszáns. Így szélnek ereszti egyik jelöltjét a másik után. Márta nem ismeri a *káderfejlesztési* terv logikáját, nem tudja azt, hogy a megfelelő munkaerő kiválasztása után neki már anyagi veszteséggel jár az esetleges kudarc. A kirúgott lányok pedig szitkozódhatnak, sajnos nem tudják megfogalmazni magukban azt az árnyalatnyi különbséget, hogy ők lelki konstitúciójuk szerint ugyan érettek kézműves szakmára, de nem elég elesettek ahhoz, hogy lemondjanak a különbségtétel jogáról, és egyáltalán ne disztigváljanak. Ha ezt a karakán elhatárolódást meg tudnák tenni (ők inkább szeszélyként élik meg ugyanezt), adott esetben egy szimpatikusabb testű vendégnek hitelbe is dolgoznának, másokkal viszont éreztetik viszolygásukat. Sőt arra is van példa a mai Budapesten, hogy szolgáltató nem vállal 40 év feletti (lassabban elélvező) testet – akkor legközelebb már tárgyalóképesebbek lennének, és nem kerülnének *kölcsönös megtévesztésbe* az új munkaadóval.

Valgatha az alábbi közigazgatásilag hasznosítható breviáriumban összegezte vizsgálódásainak a szociológiai tapasztalatok mellett levonható üzlettudományi vonatkozásait: szociológiailag a masszörök a prostitúción belül egy dinamikus és messzemenően szekuláris szubkultúrát képeznek, amely elsősorban a mélyről jövő és eredeti felhalmozásukat megvalósító felvilágosult nők számára nyújt feltörekvés lehetőséget. Ennyiben ez a szcena a yuppie-lányok kelet-európai előképének felel meg.

■ Feltűnő a piacsabályozás teljes hiánya, pedig amiképpen a taxisok droszt-engedélyhez juthatnak létszámuk limitálása céljából, azonképpen céhesednének a kézműveslányok is, ha sikerülne dekriminalizálniuk magukat. Erre akkor nyílna esélyük, ha sikerül differenciálniuk, megkülönböztetniük magukat. Addig is, amíg ez a dekriminalizáció a politika napirendjére kerülhet, szakítani kellene azzal a silány helyzettel, hogy az ÁNTSZ helyett egyelőre az árak végzik el a hatóságilag megszabott közegészségügyi minimumfeltételek dolgát: a lepedő cseréje például a legalsó árkategóriában még el-elmarad.

■ „Sportértéke” van minden masszázsnak (a *wellness* turisztikai fogalomkörén belül)! Valamint létezik alkalmanként egy bizonyos, széles értelemben vett „szabadidős” vonatkozása is, amely egészen a túrizmus-promócióig nyúlhat. A természetgyógyászati-orvosi masszázs mellett bűvópatakként egzisztáló erotikus masszázs pedig a maga piaci szegmensében iparpolitikailag is fontos kiegészítő elem. Egyetlen orvosi természetű kontraindikációja van: bizonyos függőség illetve egy sajátos szexuális passzivitás kialakulhat.

■ A migrációs-foglalkoztatási hatás vonatkozásában látni kell, hogy a szexipar európai szinten egy kisebbfajta női népvándorlást indukál. Magyarország azonban ebből javarészt kimarad, mi inkább csak adunk „munkaerőt” Európának, azt is korlátozott módon, befogadásról nagyon-nagyon megszárt módon lehet csak szó. Európán kívülről pedig végképp alig.

■ Az államigazgatásban nem lehet tárgyalópartnernek tekinteni a Prostitúáltak Érdekvédelmi Szövetségét mindaddig, amíg az, minden empirikus ismeretanyagának ellentmondva kitarthat álláspontja mellett, és a szexipart az érintettek szabad választásának tekint. Valójában itt mindegyik szegmensben, még a legemancipáltabbban is, tetten érhetők olyan obskurus vonatkozások, amelyek tartósan megkülönböztetik ezt az iparágat a többitől. Ha tehát reglementációról nem is lehet szó, ez nem jelenti azt, hogy ne vigyük véghez a dekriminalizációt.

Valgatha ezekkel az észrevételeivel betetőzte bestiáriumnak becézett esetfeldolgozásait. Szakértői jelentésében arra tett javaslatot, hogy szociálpolitikai teszt legyen kifejlesztve arra, hogy valaki áldozat-e, mert meglátása szerint az esetek erősen szóródnak, tehát a lányok – mint Magyarország Kelet és Nyugat

között – „kompozni” a (jogi értelemben vett) elkövetői és (a szociálpolitikai értelemben vett) áldozati státusz között. Ez az alapkérdés legalább úgy operacionalizálható, ahogy a szociálpolitikában alkalmazott *jövedelemvizsgálat* pragmatikus választ tud adni ma sok ország közigazgatásában arra a fogas kérdésre, hogy ki tekinthető *rászoruló szegénynek*. Az *információs aszimmetria* kategóriájának alkalmazásával megértette a nagyvárosi masszázsszcéna egyik fontos mozgatórugóját, és ezzel a dolog a továbbiakban már megszűnt érdekesnek lenni számára.

GLOSSZÁRIUM

ANTROPOLÓGIAI KONSTANS – A valamennyi kultúrában megtalálható viselkedésformákat antropológiai konstansoknak vagy *kulturális univerzáléknak* nevezzük. Ezekben belül az értékek és viselkedésminták tekintetében már nagy különbségek mutatkoznak.

APOR VILMOS győri püspök apácákra törő katonák előtt vesztette életét 1945-ben.

BENAMY, SÁNDOR „Rémtettek a szex és a téboly világából”, Budapest 1986.

A **FEMINIZMUS** felfogása a prostitúcióról: A mai feminizmus az üzletszerű kéjelgés keresleti és kínálati oldalát azonos morális megítélés alá igyekszik vonni. Tehát a munkaadó prostitutor, a megélhetési prostituált és a bóklászó kliens egyaránt részesei egy üzleti tranzakciónak és együtt kell viselniük annak stigmáját is. Ám e jogos stigmatizálástól göröngyös út vezet a betiltásig. Ezért aztán a militáns feminizmus eddig egyetlen országban vitte keresztül ezt a maga képére formált szextörvényt. Svédországban ma csak a fizető felet büntetik hat hónapig terjedhető elzárással, az áldozatnak tekintett szolgáltatót „felemelik” – azaz kényszerkezelik, szociális munkások kezelésének tárgyává teszik. A mai feminizmus felfogásának és különösen azebből következő gyakorlatnak az a gyenge pontja, hogy a jobboldali konzervativizmussal taktikailag karöltve a viktoriánus korba taszítaná vissza a férfi szexualitást. A *szabad* és a *tilos* tereinek neofita buzgalommal átélte újralfelfedezésével és a nyomában újra fellépő kirekesztő mechanizmusokkal láncra vernék a családi hálószobán és a nemzés funkcionalitásán túlmenő nemiséget. A betiltás az elnyomást-elfojtást eleveníti fel, és a Freud előtti időkbe veti vissza az időközben toleránssá vált társadalmi gyakorlatot. Nem gondolom, hogy minden férfi szexualitásának része a rövid utas vadászat, de határozottan képviselem azt a nézetet, hogy nagyon kevés morális következtetés vonható le a prostitúcióból. Betiltani pedig csak a férfinem szexualitásának semmibe vételével lehetne azt.

A FEMINIZMUS OSZTÁLYOZÁSI RENDSZERE

<p>I. AZ IDEOLÓGIÁK</p>	<p>PROHIBICIONIZMUS</p> <p>A prostitúció elvének hallgatólagos elfogadása</p> <p>A prostitúció zavart, veszélyt jelent a közerkölcsre és a közrendre</p>	<p>REGLEMENTARIZMUS</p> <p>Társadalmi jelenség, mint „szükséges rossz” elfogadása</p> <p>A prostitúció veszélyt jelent a közerkölcsre és a közrendre</p>	<p>ABOLICIONIZMUS</p> <p>A prostitúció, mint egyéni magatartás elfogadása</p> <p>A prostitúció veszélyt jelent a közerkölcsre és a közrendre</p>
<p>II. A KÖVETETT CÉLOK</p>	<p>PROHIBICIONIZMUS</p> <p>A prostitúció és szervezetének tilalma</p> <p>A prostitúció zavart, veszélyt jelent a közerkölcsre és a közrendre</p>	<p>REGLEMENTARIZMUS</p> <p>A „házakba” és „zárt negyedekbe” szerveződött prostitúció engedélyezése</p> <p>Az illegális prostitúció korlátozása</p> <p>A nemzetközi kereskedelem megakadályozása</p> <p>A közrend, a közerkölcs és a közegészség védelme</p>	<p>ABOLICIONIZMUS</p> <p>Egyéni alapon és bizonyos feltételek mellett a prostitúció elfogadása és engedélyezése</p> <p>A prostitúciós szerveződés tilalma</p> <p>A nemzetközi kereskedelem megakadályozása</p> <p>A közrend és az erkölcs védelme</p>
<p>III. AZ ALKALMAZOTT ESZKÖZÖK</p> <p>1. A prostitúció helyei</p> <p>2. Rendőrségi nyilvántartások</p> <p>3. Orvosi felügyelet</p>	<p>PROHIBICIONIZMUS</p> <p>Tilalom</p> <p>Nincsenek</p> <p>Nincs</p>	<p>REGLEMENTARIZMUS</p> <p>A „házak” és a „zárt negyedek” elfogadása</p> <p>Vannak</p> <p>Csak a prostituált személyek számára van. Felügyelet az erkölcsrendészethez tartozó nőgyógyászok felelősségére.</p>	<p>ABOLICIONIZMUS</p> <p>A prostitúció, mint egyéni magatartás elfogadása</p> <p>Elvileg nincsenek!</p> <p>Elvileg nincs!</p>

(Fehér Lenke és Forrai Judit: Prostitúcióra kényszerítés, emberkereskedelem. SZCSM, Nőképviselési Titkárság 1999.)

BASELINE – időben elhúzódó vizsgálatok esetén, pl longitudinális felvételeknél a kiinduló helyzet, amivel a fejleményeket összehasonlítjuk.

BEAUVOIR, SIMONE DE: – A második nem c. úttörő munkájában (Gondolat 1969) fejezetet szentel a prostitúciónak, annak minden formájával egyetemben.

ÉLETVILÁG – szociológiai műszó, mindarra vonatkozik, amely nem fedhető le a társadalmi „rendszer” fogalmával. Ahol tehát a szerepek helyett személyközi interakció van, normakövetés helyett inkább érzelmi akarattnyilvánítás, stb.

DEKONSTRUKCIÓ – a kifejezést J. Derrida vezeti be a filozófiába a heideggeri destrukció – *Destruktion, Abbau* – fordításaként (*Grammatológia*, 1967). Nietzsche, Freud és Heidegger a proto-dekonstruktorok. Derrida dekonstrukciója a metafizika nyelvhasználatának és intézményrendszerének „lebontására, elemekre szedésére, rétegekre fejtésére” irányul. Derrida kiemeli, hogy a dekonstrukció nem módszer, nem kritika, nem analízis, nem aktus és nem is művelet, hanem „bekövetkezik”, esemény, amely nem vár a szubjektum elhatározására, tudatára vagy megszerveződésére.

EMANCIPÁCIÓ: A mi témánkban az a türelmi zónák létrehozását, a vállalkozói igazolvány kiváltásának engedélyezését és közegészségügyileg minőségbiztosított működési engedélyt jelentene. Ezzel oda lenne a prostituált és futtatójának kényszer-társasvállalkozása. A striciből így menedzser lesz, ha egyáltalán. A menedzser pedig leggyakrabban marketinggel foglalkozna, talán nemi kapcsolatot sem tartanak fenn. És mindenekelőtt – nincs pszichikai függőség! Magyarországon ettől messze vagyunk. 1993-ban az üzletszerű kéjelgés büntetőjogi kezelése átadta helyét a bírságotól, míg a prostitúcióra épülő cselekmények büntetendősége megmaradt, sőt súlyosabban fenyegetetté vált. A **tiltott kéjelgés szabálysértési alakzata** egyáltalán nem szűnt meg, ami továbbra is kifejezi a társadalom erkölcsi rosszallását. Ennek következtében viszont a prostituált **áldozati státusa** nem jelenik meg olyan egyértelműen, mint ahogy az szükséges lenne. Márpedig enélkül nem bontható meg a korábbi kölcsönös büntetendőség által is megerősített sorsközösséget a prostituált és az őt ilyen tevékenységre rábíró, kényszerítő, e kényszerpályán tartó s abból profitáló személyek között.

HUSZITA BETÖRÉSEK – Fényes Elek írja Magyarország geográfiai szótárában, 1850-ben:

Derencsény kisközség Gömör vármegye rimaszécsi járásban 348 szlovákjuk lakossal. Régente Drench v. Derencs volt a neve; legrégebb tulajdonosa a Balogh-nemzetség volt. 1297-ben Balogh Domokos és Miklós kapták meg; utóbb fia, László, a Derencsényi nevet vette fel. A XV. században a csehek a falun alól a réten erődöt építettek, melyben Valgatha rablóvezér parancsolt. 1451-ben Hunyady János D. várát körülvette, a Balog folyó elzárása által a völgyet víz alá helyezte és Valgathát a vár feladására szorította; elvonultával azonban a csehek ismét visszajöttek, míg 1459. Hunyady Mátyás Gömör, Rimaszécs, Serke, Balog és több más várral együtt egészen hatalmába nem ejtette D.-t. Azt a sáncot, mely a Balog vizét felfogta, a nép mai napig Hunyady-sáncnak nevezi. A hős kormányzó eltávóztatása után az erősséget Valgatha ismét visszavette. 1459. Mátyás király maga ment vitéz seregével a cseh martalócok kiűzésére, hős vezére Rozgonyi Sebestyén egyfelől, a király maga másfelől egymásután foglalták el felvidéki nagyszámú váraikat. Derencsény is elesett. Az itt vívott csatában hullt el Krno híres huszita vezér, s azt a dombot, hol tetemei eltakarítottak, a nép máig Krnókának nevezi. A csehek elleni hadjáratok küzdelmes zajába a néprege egy szerelmi kalandot sző – Mátyás királyról, aki Zelmirába, a Valgatha cseh vezér tündérszép leányába volt szerelmes.

INFORMÁCIÓS ASZIMMETRIA – A non-profit szolgáltatók egyik számon tartott versenylőnye az üzleti vállalkozásokkal szemben. Sok olyan humán szolgáltatás van, ahol a kiszolgáltatottság okán vagy a bizonytalanság más okából fontos, hogy az ügyfélnek bizalma legyen a szolgáltatóban. A bizalom egyik lehetséges forrása az, ha tudjuk, nem értünk a kapott dolog természetéhez. André Gorz, aki az alábbi szavakkal elemzi a prostitúciót, mint humán szolgáltatást, nem teszi meg azt a megkülönböztetést a prostituáltak között, amely alapján a kézműveslányokat mesterségbeli tudásuk alapján emancipáltaqbbnak lehetne tekinteni. Az egyik „munkája” a másik élvezetét szolgálja. Nincs más tárgya, mint maga ez az élvezet. A kliens élvezete nem egyéb, mint a személyén „elvégeztett” munka elfogyasztása. Ez a fogyasztás közvetlen és egyértelmű, nincs szüksége terméken keresztül való közvetítésre. Épp e közvetlen mivoltában különbözik az ilyen szolgáltatás révén nyert

élvezet attól az élvezettől, melyet a mesterszakács „remeklése” nyújt a fogyasztónak. Ezt az élvezetet a kliens minden külön indoklás nélkül követelheti. Ez rögtön megkülönbözteti a prostituált „munkáját”, mondjuk, a *gyógytornásznotól*. Az utóbbi is az ügyfelek fizikai jóléte érdekében fejti ki munkáját, amazoknak azonban „motiválniok” kell megrendelői igényüket; annak indokoltságát valamilyen diagnózis van hivatva megállapítani, s ezt követően a terapeuta a maga független szakértői döntése alapján fog kezelésmódot alkalmazni. A „kezelés” szolgáltatója tehát, jóllehet az ügyfél jól-létére törekszik, nem válik *eszközzé az ügyfél élvezetének*. Épp ellenkezőleg, ő uralja a helyzetet: ő szabja meg a végrehajtandó műveletek természetét, s a maga személyét, csak egy olyan, előzetesen kodifikált eljárásorozat keretein belül állítja ezek szolgálatába, amely felett mindvégig teljességgel képes ellenőrzést gyakorolni. Az eljárás technikai jellege áttörhetetlen sorompó: megakadályozza a terapeuta személyileg elkötelezett, s esetenként cinkosság, illetve teljes intimitásig fajuló bevonódását. A prostituált „munkájában” a helyzet ennek pontosan ellenkezője. Technikai szaktudását az ügyfél által magyarázatot, indoklást nem igénylő módon megszábotott módon kell működtetnie.... A technikai szakértelem felbukkan tehát a pénzen vett kapcsolatban, de megváltozott alakban és sajátos funkcióban. Arra van szükség, hogy a prostituált birtokában legyen a színlelés művészetének. Az a funkciójuk, hogy egy olyan szándéknak vagy elkötelezettségnek az illúzióját nyújtsák, mely igazából nem létezik. A személyes felkínálkozást és odaadást színlelik. A színlelés technikai eljárásai lehetővé teszik a prostituált számára, hogy kívül helyezze magát azon a kapcsolaton, mely a maradéktalan elköteleződésről szól”. (...) Ellentétben, a szolgáltatóiparban dolgozó mindazon szereplőkkel, akik nagy szakértelemmel képesek a vevő iránt érzett cselekvő kész odaadás, a jó kedély, az őszinteség, a rokonszenv s effélék látszatát kelteni, a prostituált nem szűkítheti le a maga szolgáltatását a bolti előzékenység, szívélyesség és szolgáltniakarás lényegét alkotó gesztusok és formulák rituális komédiájára. Azt adja, s ezt nem lehet színlelve tenni, ami a legszemélyesebben ő saját maga: a testét, vagyis azt, amiben saját maga számára létezik, s ami „hordozója” mindazon élményeknek, amelyek megélt életét teszik. Az ember nem szolgáltathatja ki a testét anélkül, hogy saját magát is ki ne szolgáltatná vele, nem bocsáthatja használatra anélkül, hogy ez meg ne alázná. A „szexuális szolgáltatás” csak akkor lenne besorolható a többi piaci szolgáltatások közé, ha lebontható lenne olyan technicizált és standardizált tevékenységek sorozatává, amelyeket előre meghatározott cselekvéssor szerint bárki bárkin elvégezhet anélkül, hogy magát ki kellene szolgáltatnia. Csak ebben az esetben válhatna a „szex” azzá a racionalizált „munkává”, melynek eredményeképpen, kodifikált és az orvosi beavatkozással rokonítható technológiát követve valaki úgy juttathat orgazmushoz egy másikat, hogy nem kényszerül saját maga (tényleges vagy színlelt) felajánlkozására és átadására, intim kapcsolat színlelésére.

KATONAI PROSTITÚCIÓ – a hadműveleteket mindig kísérik a legkülönbözőbb rendű és rangú magánvállalkozók: markotányosnők, rendfenntartók, villanyszerelők, stb. és persze prostituáltak is. Megkülönböztető mozzanat ugyanakkor, ha a hadsereg, mint szervezet van jelen ezekben a tranzakciókban vagy (ami az orosz változat) szabad rablást-dúlást engedélyeznek a katonáknak. *Lie, John (1997) 'The State as Pimp: Prostitution and the Patriarchal State in Japan in the 1940s', Sociological Quarterly* vol. 38, no. 2, pp. 251-263.

KOGNITÍV DISSZONANCIA – Leon Festinger szociálpszichológus ezzel a kategóriával jelöli azt a mindennapi életből untig ismert jelenséget, amikor (utólagosan és magánhasználatra) *ésszerűsítjük* cselekedeteinket. A sokszor érthetetlen, értelmetlen vagy abszurd cselekedeteinket is.

MALAPARTE, CURZIO: Kaputt, Európa kiadó 1966

MUNKASZOLGÁLAT – a weberi szociológiában az önkéntes és a kényszermunka a *liturgia* fogalmában lett általánosítva, mint ingyenes természetbeni hozzájárulás elsősorban közösségi szükségletekhez. Ennyiben tehát az *önkéntesség* mozzanata másodlagos az *ingyenességhez* képest. Az effajta általánosítás jogosságára megvilágító példa lehet a hadköteles sorozás, illetve zsoldos-professionális hadsereg – mindkettő önkéntesnek tekinti magát. A weberi liturgia-fogalom rekonstrukciójához illetve a non-profit szervezetek számára végzett társadalmi munka fogalmának korrekt szociológiai megalapozásához lásd: Kelen, András “The Gratis Economy”, CEU Press, 2001.

PROSTITÚCIÓ DEFINÍCIÓJA

Betlen Anna : Törvény és prostitúció – vitairat. Munkaügyi Minisztérium Egyenlő Esélyek Titkársága, 2002.

André Gorz: munkaszociológiájában kiérleltebb definícióval szolgál : „A prostituált (akár férfiról, akár nőről legyen szó) arra kötelezi magát, hogy meghatározott ideig tartó meghatározott fajtájú élvezettel szolgál. Az ügyfél az áruviszony tárgyát képező szolgáltatást, díjazásban nem részesülő partnertől azonos minőségben és mennyiségben ilyen rövid időráfordítással nem szerezhetné be. Vagyis használati érték keletkezik. Mindazonáltal nyilvánvaló ellentmondás van a szolgáltatás természeté és árusításának módja között. A piaci cserében a vevő és az eladó meghatározott időre szerződéses viszonyba kerülnek egymással; a kifizetés megtörténte után e viszony felbomlik, mert nem tartoznak immár egymásnak semmivel, semmi közük többé egymáshoz. Az eladói kínálat szempontjából a vevő arctalan egyed; bárki mással felcserélhető. A fizetőképesség a szükséges és elégséges feltétele annak, hogy a vevőt kiszolgálják. Nos, ebben a sajátos esetben, az ügyfél kinek fizetőképessége elegendő jogcím arra, hogy vásárlóként lépjen fel a prostituálttól azt várja el (s kapja meg), hogy olyan szolgáltatást nyújtson neki, a vásárlónak, amit az ő kénye szab meg, semmi más, mint személyes vágykielégítése okán. A piaci üzlet, persze, szabott áron megy végbe, de ezt az árat a kliens személyére szabottan állapítják meg csakúgy, egyébként, mint a szolgáltatás természetét is. A kereskedelmi tranzakció teljességgel a privátszféra keretein belül bonyolódik, s egy privát módon megfogalmazott igényhez idomuló szolgáltatásra vonatkozik”. (...) Fizess, és azt csinálhatsz velem, amit csak akarsz. Ebben az egyetlen mondatban minden benne van. A prostituált szuverén szubjektumként követeli ki fizetését, ám amint ennek az igényének elég tétetett, felszámolja saját szuverenitását, hogy rögtön átalakuljon a fizető kliens eszközévé. Olyan szabad egyénként lép tehát fel, aki azt játssza, hogy rabszolga. Az általa nyújtott szolgáltatás színlelés. Nem is titkolja ezt. Ezzel, egyébiránt, az ügyfél is pontosan tisztában van. Tudja, hogy nem vásárolhat meg igazi érzelmeket, igazi cinkosságot. Ezeknek színlelése az, amit megvesz. Amit kér, az végezetül csak annyi, hogy e színlelés igazabbnak lássák az igazi érzelmeknél, s képzeletben úgy élhesse meg a fizetett kapcsolatot, mintha az igazi lenne. André Gorz: *Métamorphoses du travail*. Paris, Éditions Galilée, 1988, 182 185. old. (Fordította: Léderer Pál)

– Statisztikailag az egyetlen adatforrás a bűnügyi statisztika. Ezen kívül, távolról még releváns lehet: <http://www.tarki.hu/adatbank-h/nok/>

PROSTITUTOR – Magyarul strici. A korlátok nélküli beáramlástól védi ezt a féllegitim piacot, épp úgy, mint a gazdaság más szeleteiben a céhek és licencadó kamarák. Funkcionális szerepe tehát nem kevesebb, mint e féllegitim szféra *önszabályozása*. Ezt a szerepet ugyanakkor erőszakos eszközökkel valósítja meg – ezért a prostitutor-szerep akkor is illegális marad, ha maga a szféra esetleg tovább emancipálódhat. Fehér Lenke mondja a maga hűvös megközelítésével: „A türelmi zónák megállapítására nem azért fog sor kerülni, mert a társadalom egyetért a prostitúció létezésével, hanem azért, hogy lehetővé tegye az erőszak és kizsákmányolás légkörében élő prostituáltak az önállósodását, *leválását* az őt védelmező prostitutor cseppet sem önzetlen gondoskodásáról.”

RAWLS, JOHN – a reflektív equilibrium fogalma Rawlsnál a szakmai közösségekben lezajló szakmai viták tapasztalataira utal, arra tehát, hogy ilyenkor – etikailag szinte egyedülálló módon a társadalomban – a jobb érv erejével diadalmaskodhat egy álláspont. Az ilyen dialógusban kikovácsolódó nézetekről mondhatjuk, hogy reflektív egyensúlyban vannak. Ez a gondolat utat talált Jürgen Habermas szociológiájába is. A torzításmentes kommunikatív viszony úgy fordítható le a mi témánkra, hogy a szexben is csak csak kommunikatív viszonyokra kell törekedni, mentes legyen tehát a hatalomtól és az árujellegtől. Lásd még : Stephen Cohen and Damian Grace, 1998. *Business Ethics*. London: Oxford University Press, p. 9.

REGLEMENTÁCIÓ – A definíció mellett jól rávilágít e megközelítés logikájára, ha idézünk egy régi szerzőt. Weisz Dániel 1878-ben az alábbi számítással igyekezett megbecsülni, milyen bevételre számíthatna a székesfőváros, ha a legalizálásért cserébe adózásra bírná Venus szabadalmazott papnőit: „Hogy mekkora jövedelemre lehet egy szabályozott prostitúció útján kilátás, azt a következő példa fogja feltüntetni, bár előre is megjegyezzük, hogy a példa csak egy oldalát érinti a prostitúció ügyének. Az itt közlendő számokból is ki fog tűnni a nagy eltérés a valóság, s a rendőrség által bevallani jónak látott állapot között, ki fog tűnni továbbá a hanyagság, melyet a közigazgatás ez ágával foglalkozó tisztviselők tanúsítanak. A rendőrség könyveiben 1877. évről 800 bejegyzett kéjleány van kimutatva, kik szabályszerű orvosi megvizsgálás alá esnek. Már pedig, ha az előljáróságok 147 engedélyezett intézet bezárását indítványozzák, melyek mindegyikében az örömléány-

ok állandóan laknak, akkor kétségkívül háromszor annyi bordély van Budapest területén; ha most minden bordélyra csak négy örömlényt számítunk, úgy Budapesten a rimák összes száma közel 1600-ra rúg. E szám pedig inkább alacsony, mint magas, mert nem vettem számításba mind azon rimákat és szabad személyeket, kik türelmi bárcával felfegyverezték. Márpedig ebből a számból az következik, hogy vagy nem áll 800 kéjleány semmi rendőri felügyelet alatt, vagy pedig ez a 800 kéjleány csak bizonyos emberek számára létezik. A mondott számokkal furcsa ellentétben áll a városi főorvos folyó évből közzétett kimutatásának számeredménye, mely szerint 1878. évi március hóban orvosilag 57 bordélyban 256 kéjleány vizsgáltatott meg. Ha ez adatot hitelesnek vennők, úgy azt kéne hinnünk, hogy 1877. év vége óta f. évi márciusig a rimák száma Budapesten 500-al csökkent...” Replika, 1996/21-22 összevont száma.

SUETONIUS: A césárok élete, Európa kiadó, 1986

VERDINGKIND – A huszadik század első felében svájci farmokra a „fehér rabszolgaságot” megközelítő viszonyok közé kihelyezett, árvaházakban felnőtt fiatalok esetéről egyelőre hiányzik az átfogó történeti feldolgozás. Esettanulmányok és visszaemlékezések ugyanakkor már rendelkezésre állanak. Ilyen Turi Honegger 12 kiadást megért életírása „Die Fertigmacher“. 2004, Verlag Huber. Megjegyzem, a sztálinizmus idején a kelet-európai szocialista országokban is rendszerré emelték azt, hogy a párt belharcainak áldozatul esett kommunisták gyermekeit nevelőszülőkhöz adták, esetenként teljesen megfosztva őket identitásuktól.

VIDÉKI PROSTITÚCIÓ – J. Rossiaud így ír a középkorban dívó nem-városi prostitúcióról: „Tartózkodjunk attól, hogy a várost véljük a pénzen vett szerelem számára kedvező egyetlen környezetnek. A városi irattárak anyagában futólag elejtett néhány utalás fényt vet a vidéki-falusi prostitúció virágzására. Nemcsak a nagy szegénységi hullámok következtében nőtt többszörösére az út mentén felajánlkozó nők száma, a faluról falura – kitartójukkal vagy nélkülük – vándorló csavargóleányok is felduzzasztották itt-ott a ‚sokakkal ismerős’ lányok kis csoportjait. Útvonalukat az ünnepek és a vásárok, a zarándokmenetek és a nagy mezőgazdasági munkák naptárához igazították. A félreeső gazdasági épületekben együtt lakó napszámosok és idénymunkások néha több napra vagy több hétre tartottak maguknak egy-egy ilyen kurvát, akit közösen használtak. Nem cselekedtek másként a lyoni vásárra szekérkaravánban érkező német kereskedők sem, és a több hétig tartó folyami utazást folytató csoportok is felszedtek a vízparton nőket, akikkel aztán a pihenőállomásokon töltötték kedvüket.” (... „Ami a tarifákat illeti, természetesen bajos lenne egységesen érvényes összeget mondanunk. Az egy garas mégis elterjedt árnak látszik végig a XV. századon keresztül a legkurtább rutinszolgáltatásért. 1462 júniusában egy szőlőmunkás nő napibére 2 garas volt, de a 15-17 éves „titkos lányok” 2–6 garast kaptak. A St.-Philibert-fürdőházban a vendégek – ők persze fogyasztottak is – 3–4 garast hagytak Jehanne Saignant-nál egy kellemes estéért cserébe” in: Prostitution, jeunesse et société dans les villes du Sud-Est au XVe siècle”. Annales ESC, 1976. március-április, 289–325. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borai Ákos, 1997: Törvényjavaslat a prostitúció szabályozásáról.

In: A prostitúció és emberkereskedelem nélküli Európáért.

„Válogatás egy nemzetközi konferencia anyagából.”

1997. november 19., Kiadja a FEDIP-KIÚT VELED EGYESÜLET.

Fehér Lenke, 1996: Frauenhandel. Sozialwissenschaftliche Arbeitsgemeinschaft, Wien 1996. 1-48. old.

Forrai Judit: Férfi, és női utcai prostituáltak összehasonlító vizsgálata. Szenvedélybetegségek. Addictologies Hungarica VI. évf. 1998. 6. sz. 434-442. old.

Forrai Judit: Szegénység és bűnözés különös formája a budapesti utcákon: a férf, és a női prostitúció Belügyi Szemle 2. sz. 1999. 91-102. old.

Verbászi Beáta*

A RENDSZER TRAGÉDIÁJA

Az 1968-as gazdasági reform előzményei, beindítása és kudarca**

*„A reform előfeltétele –
mindenekelőtt szakítani a múlttal!”
(Nyers Rezső)*

A mechanizmus reform előzményeiről

A magyar államszocialista gazdaság történetének egyik legjelentősebb gazdaságpolitikai döntése az 1968-as gazdasági reform beindítása volt. Az 1956. október 23-át követő forradalmi napokban az igazgatási és elnyomó apparátus szétesett, az addigi kormányzati rendszer összeomlott. Ezek a változások merőben új helyzetet teremtettek. Már 1956 november-decemberében a forradalmi változások hatására jelentős tervezetek készültek, melynek alapgondolata a gazdaságpolitikai feltételek és a gazdaság megreformálásának szükségessége volt. Ez a pozitív folyamat azonban a dogmatikus erők hatására már 1957 derekán elakadt. A reform helyett alkalmazott egy évtizedes korrekciós politika a különben is komoly társadalmi-gazdasági gondokat csak még nehezebben megoldhatóvá tette.

A reformigény gondolatának újbóli felvetése csak a 60-as évek elején jelentkezett, elsősorban az igen negatív gazdasági mutatószámok következtében. Az első ténylegesen operatív reformjellelű határozat a 1964. december 10-ei MSZMP KB ülésen született. E tevékenységek alapvető hordozója a KB Operatív Titkársága volt, melynek élén Nyers Rezső állt. E radikális reformdöntés a gazdaságirányítási rendszer és a gazdaságpolitika stratégiájának változását, és új alapokra való helyezésének lehetséges megvalósítását ígére.

A GAZDASÁGIRÁNYÍTÁS RENDSZERÉNEK REFORMJA

A gyökeres változások szükségességének felismerése

A 60-as évek első felében igen éles gazdasági feszültségek jelentkeztek: az érvényes tervezési-irányítási berendezésben súlyos zavarok mutatkoztak, a lefektetett gazdaságpolitika több eleme is kérdésessé vált.

Egyértelművé vált, hogy az eddigi modell nem követhető tovább, és új utat kell keresni, amely megfelel a magyar adottságoknak és sajátosságoknak. A gazdaság működési zavarainak meghatározó elemei a következők voltak:

* A szerző IV. évfolyamos, vállalkozásszervező szakos hallgató.

** Tóth Antal Emlékdíjjal kitüntetett dolgozat rövidített változata.

■ *Állandó egyensúlyzavar*, amely határozott korlátokat szabott a gazdasági fejlődés számára. Pl.: halmozódó adósságállományt, elsősorban a fejlett tőkés országok felé – a tőkehiányt a meglévő hitelek megújításával és újabb hitelek (melyeknek 80%-a rövid lejáratú és kedvezőtlen feltételű) felvételével igyekeztek áthidalni;

■ *A külkereskedelmi és fizetési mérleg súlyosbodó deficitje és a visszafizetés sűrűsödő gondjai* nem pénzügyi vagy kereskedelmi eredetűek voltak. Alapja a rendkívül kedvezőtlen cserearány, a KGST – magyar gazdaság – fejlett tőkés országok gazdasága közötti oda-vissza áru és szolgáltatás relációja, és nagymértékben az importpótló (importigényes), kapkodó fejlesztési politika, valamint a világpiacon irányuló export termékek alacsony színvonala.

■ *Változatlanul pazarló beruházások és az infrastruktúra krónikus gyengesége* közepette ugrásszerűen növekedett a gazdaság eszközigenyessége.

■ *A gazdaság minőségi tényezői jócskán a háttérbe szorultak:*

- a beruházásokban, a termelékenység növelésében, az ipari termelés szerkezetében, a népgazdasági érdekek megvalósításában a tervteljesítés és túlteljesítés öncélúvá vált;
- a termelés és a termékek nem feleltek meg a belföldi és a külföldi piaci igényeknek, aminek következménye a rengeteg felgyülemlett, felesleges, és felhasználhatatlan készletek magas gyártási önköltsége lett;
- az ipar műszaki elmaradottsága;
- a gyártmányok technikai korszerűtlensége (különösen export szempontból), rossz minősége, alacsony műszaki színvonala;
- a nyereségrészesedési rendszer alkalmatlansága a megfelelő vállalati érdekeltség és ösztönzés biztosítására.

■ *Az ipart továbbra is utasításözönnel dirigálták.*

Társadalmi-politikai feltételek a reformfolyamat beindítására

1957-től egészen 1964-ig a gazdaságpolitika és a gazdaságirányítás megváltoztatását kezdeményező minden kritikai elképzelés és javaslat rendre „revizionista” címkét kapott és elmarasztalásban részesült.

Közel tíz évnek kellett eltelnie az 1956-57-ben megfogalmazott reformtörekvések gondolatától, míg a magyar politika napirendre tűzte az átfogó reform szükségességét. Az átfogó gazdasági reform azonban még szóba sem jöhetett volna a politika érdemi átalakulása nélkül, amely a 60-as évek elejétől bontakozott ki.

Jelentősek a 60-as évek elején a politikai változások, melyeknek kiinduló alapjául Kádár János 1962-es programerejű beszédének: „Aki nincs ellenünk, az velük van!” jelmondata szolgált, s amely tulajdonképpen a *belső nyitások elindítását jelentette*. Megnyílt az országhatár; megszűnt az emberek származás szerinti megkülönböztetése; türelmet tanúsítottak a hívőkkel szemben; háttérbe szorították a politikai zaklatásokat; elindították a falu iránti, és az értelmiséggel való kibékülési folyamatot, az alkotói és tudományos kutatások nagyobb mérvű szabadságát. *Mindez jól szolgálta a politikai vezetés megbékélést szolgáló céljait*. Bár a tervek túlnyomórészt intézményes átalakulás nélkül, mintegy kormányzati engedményként valósultak meg, a 60-as évek első felében, a politikai szférában formálódtak a gazdasági reform legfőbb előfeltételei. *A politikai vezetés és a kormányzat, tanulva az 56-os drámai eseményekből is, kész volt szembenézni a valósággal.*

A politika tartalmi változásához jelentősen hozzájárultak a kedvezőbb nemzetközi feltételek is. Az átfogó reform igényének politikai megfogalmazásához és kimondásához szükséges előfeltételek létrejöttét mégis az *1960-as évek első felében kezdődő kedvező nemzetközi viszonyok alakulásában, a Szovjetunióban végbemenő változásokban*, (az 1961-es újabb szovjet desztálinizációnak – az SZKP 1961. október 17-31-e között tartott XXII. Kongresszusának határozatai következményeképpen – komoly hatása volt Magyarországon is), *valamint a szomszédos szocialista országokban* (Jugoszlávia, Csehszlovákia) is kedvező környezetben *lejátszódó belpolitikai folyamatokban találhatjuk meg*.

Elősegítette a szemléleti változást, hogy *1964 október közepén a Szovjetunió vezetésében lezajlott személyi változások* (Nyikita Szergejevics Hruscsov helyére a párt élére Leonid Iljics Brezsnyev, a kormány élére pedig Alexej Nyikitin Koszigin került) nyomán módosultak a szovjet gazdaságirányítási és

gazdaságpolitikai elképzelések is. Mind Szovjetunióban mind a többi KGST tagországban fokozottabb figyelem irányult a tervezésre, a gazdaságirányítás rendszerének módosítására.

A szovjet nyitás és a belső változások hatása, felerősítette az országban meglévő irányzatot, amely szélesebben gondolta a szükséges megújulást a párton belül és a magyar politikában. Kedvező irányú rejtett fordulat volt ez, amely megszüntette a párton addig létező kétértelmű ideológiai-politikai kompromisszumot a párt posztstálinista hagyományörzői és az 56-os tanulságokat fontosabbnak tartó reformpártiak között. *1961-ig a tudatosan és egyértelműen antisztálinista gondolkodásmód még mindig a kisebbségi irányzat volt, s nem játszott meghatározó szerepet.* Habár a sztálinisták és a dogmatikusok is kisebbséget képeztek, az ő hangjuk és befolyásuk viszonylag nagy és támadó jellegű volt. *A kettő között helyezkedett el a többség, egy olyan jelentékeny réteg, amely lényegében a helyes orientációt kereste, így véleményének későbbi pozitív eltolódása döntő fontosságú volt.* A 60-as évek elejéig ez a köztes réteg tulajdonképpen nem választott igazában a konzervatív és a megújulási politika között, de *1962 után elkötelezte magát, egy antisztálinista és reformjellegű irányzat mellett.* Nagyon jelentős, hogy *1961-65 között az ország operatív vezetését megszabadították a dogmatikus, reformellenes veterán politikusoktól és helyettük fiatalabb, reformhajlamú szakpolitikusok kerültek előtérbe (Fehér Lajos, Fock Jenő, Nyers Rezső és mások).*

Az akkori belpolitikai hangulat is a reformerek javára dolgozott. Az emberek elégedetlenek voltak, és egyre inkább tudatosodott az óriási bürokrácia – különösen a tervutasítás területén, a korlátozott vállalati önállóság és elavult a rendszer sok fontos tartozéka. *A lakosság politikai beleszólása jelentéktelen volt. Ugyanúgy a szakszervezeteknek sem volt intézményes ráhatása a reform beindítására. A reformot a párt és a kormány párbeszéde alakította.*

Habár a reformtörekvések nem tartalmazták a politikai reformot – amely végül is kudarcba vitte az átfogó reformelképzelést – a végbement, legtöbbször intézményes kereteket nem érintő átalakulási folyamatok a 60-as évek elején a politikai szférában teremtődtek meg. *Ezek a gazdasági reform legfőbb előfeltételei, amelyek fontos változásokat eredményeztek.* Ugyanis a politikai vezetés ekkorra már érzekelte és belátta, hogy a gazdaság működési zavaraira a hagyományos adminisztratív beavatkozások, a szervezés, az átszervezés és a kis hatású részleges kiigazítások politikai útja nem megoldás. Szembe kellett nézni a valósággal, ez pedig a *gazdasági reform beindítását eredményezte.*

Döntés a reformfolyamat beindításáról

Az MSZMP Államgazdasági Bizottsága (Fehér Lajos, Fock Jenő, a PB és a kormány tagjai, Németh Károly, Nyers Rezső a KB titkárai, Párdi Imre, Szurdi István, a KB osztályvezetői és Ajtai Miklós az OT elnöke) 1964. július 21-én úgy döntött, hogy az addig alkalmazott gazdaságirányítás módszerét átfogóan, felül kell vizsgálni. A vizsgálatnak ki kellett terjednie a termelési, árképzési, ösztönzési, pénzügyi-finanszírozási, gazdálkodási rendszerre, a gazdaság szervezetére. A bizottság úgy döntött, hogy az elemző munka alapján *„el kell készíteni a jelenlegi gazdasági mechanizmus és szervezet kritikai értékelését, ennek alapján azt az átfogó koncepciót, amelynek megvalósítása a gazdasági mechanizmus és szervezet korszerűsítését eredményezi”.*

Reform előkészítési tevékenységek

A feladat elvégzésére bizottságot, ill. azon belül 135 fővel (amely a munka során kb. 200 főre bővült), 12 munkacsoportot alakítottak, amelybe az 1957-ben revizionistának nyilvánított közgazdászok egy részét (pl. Péter Györgyöt, Vajda Imrét) is bevonták. A bizottságon belül élénk vita bontakozott ki.

Egyesek megelégedtek volna az 1957-es elvekhez és programhoz való visszatéréssel, míg mások (pl. Péter György, Zala Júlia) a reform radikális továbbfejlesztését szorgalmazták. Sem itt, sem az elkövetkező évek megnyilatkozásaiban nem esett szó arról – írja Pető Iván –, hogy a formálódó reformok lényegében megegyeznek az 1957-ben – szintén központi kezdeményezésre – kidolgozott elképzelésekkel.

Az addigi irányítási rendszer kritikáját tartalmazó elemzés 1965 márciusára készült el. Áprilisban megtárgyalták a reform kiindulási koncepcióját, júniusban a működés tökéletesítésére vonatkozó javaslatokat. *1965 októberére készen állt a reform alapelveinek előzetes koncepciója.* Novemberben az MSZMP KB megvitatta és elfogadta a reform irányelveit és 1966-ban döntés született az átfogó reform bevezetéséről.

A gazdaságirányítás reformjának elfogadása

A KB 1965. november 18-20-ai ülése, jóváhagyta a „kiinduló irányelvek”-et. Ezek az irányelvek már tartalmazták a később bevezetett reform valamennyi lényegi vonását. A reformmunkálatok mindvégig megmaradtak az irányítási rendszer keretei között. A politikai intézményrendszer megkérdőjelezhetetlen volt, fel sem lehetett vetni az ezen a téren már ekkor is sürgető igénnyel jelentkező reformokat. De nemcsak a politika, a munkás-önigazgatás, a vállalati-intézményi szervezet számított tabunak, megkérdőjelezhetetlennek bizonyult a „kipróbált” gazdaságpolitika is. Csak néhányan vetették fel ebben az időben a gazdaságpolitika változtatásának igényét, ezt azonban a vezetés elutasította.

A reform bevezetéséről a KB 1966. május 25-27-ei ülésén született döntés. Petó Iván szerint „ez a reformkonceptió a térség országaiban született hasonló jellegű állásfoglalások közül-nem számítva Jugoszláviát-a legmesszebb távolodott el a tervutasításos modell eredeti elképzelésétől, és – ellentmondásai ellenére is – a legkövetkezetesebben taglalta egy másfajta gazdasági mechanizmus elképzelését”.

A kiinduló irányelvek megvitatásánál a KB-tagok nagyfokú megértéssel reagáltak az elgondolásokra, s fogadták el azokat: egyrészt, mert a kiinduló elvek meglepetésszerűen érték a potenciális ellenállókat, ez idő tájt a második öt éves tervidőszak vége volt. A tervteljesítéstől jócskán lemaradva, a fennálló mechanizmus ezért is volt nehezen védhető. Maga a szöveg nem támadó és elriasztó volt, hanem érvelő, meggyőzésre törekvő, lehetőséget adott egy szolidabb értelmezésre, a viszonylag sima beilleszkedésre a vezetői állomány számára. Így a döntések politikai és kormányzati szinten kanyarodtak vissza az átfogó gazdasági reform 1957-ben kidolgozott koncepciójához. E radikális reform a gazdaságirányítási rendszer oldaláról a gazdaságpolitika stratégia változását szolgálta. A reform azt célozta, hogy előtérbe kerüljön a műszaki fejlődés és az ország mindinkább, bekapcsolódjon a nemzetközi munkamegosztásba, és érvényesüljön az elv, miszerint megszüntethető a hiánygazdaság, és megvalósulhat az intenzív jellegű fejlődésre való áttérés által megkövetelt kiegyensúlyozott gazdasági növekedés.

Indokolt lett volna a reform minél gyorsabb gyakorlati megvalósításának beindítása, ez azonban időben mégis eltolódott. Kifejezésre jutott, mind a párt-, mind az állami vezetés vonalán, hogy a további előkészítés demokratikusabb megközelítést kíván.

A vezetés meghatározta a radikális termelői árreform bevezetésének 1968. januári határidejét, amely maga a reform gyakorlati beindításának kezdetét is jelentette.

Az 1966 májusi KB ülésen három politikai kompromisszum is született

1. A káderek zöme maradjon a helyén, bízva abban, hogy átállnak, és jól csinálják majd az új szerkezetű gazdaságpolitikát.

2. Az adminisztrációs, kormányzati szervezetek nem nyúlnak, a vállalati szférát sem bolygatják nagyon akkor, amikor a mechanizmus, a gazdálkodás általános feltételei alapján változnak, s ezért a szervezeti reformot zömmel elhalasztják a megszilárdulás idejére.

3. Ideológikus-propagandisztikus engedmény – a politikai folytonosság, úgyszintén a gazdaságpolitika folytonosságának jegyében.

A reformbizottságok egy hosszú távú célmodellt körvonalaztak. Az 1966-os KB-határozat a nemzetközi prezentálás és a politikai folyamatosság szempontját is érvényesíti, az operatív bevezetés lépései pedig rövid távú egyensúlyi célokat is követnek. Az eltérés lényegében a Politikai Bizottság óvatosabb kockázatmérésével magyarázható.

A gazdasági mechanizmus reformjának főbb jellemzői

Az 1968. január 1-jén bevezetett gazdasági mechanizmus legfontosabb jellemzői:

- Újdonsága abban rejlett, hogy az éves és középtávú népgazdasági terveket, nem bontották le többé vállalatokra, a tervek csak a kormányra és a minisztériumokra nézve tartalmaztak kötelező előírásokat. Az elképzelés az volt, hogy a kormány a központi akarat érvényesítését általában nem közvetlen utasításokkal, hanem ún. közvetett közgazdasági szabályozóeszközökkel fogja biztosítani. A gazdaság feltételrendszerét az árak, jövedelmek, elvonások, adók, hitelek, kamatok, dotációk, támogatások, devizaszorzők

stb. arzenáljával igyekeztek úgy alakítani, hogy a vállalatok kötelező direktívák hiányában is a népgazdasági akaratot megtestesítő tervet teljesítsék.

- A központi irányítás nem szűnt meg, csak az irányítási eszközök változtak, a vállalatok a valóságban nem lettek teljesen önállóak. (Fennmaradtak kötelező utasítások is, pl. az export-import engedélyezések, amelyek a külkereskedelem relációját határozták meg.) Az állami beavatkozás fő eszköze a beruházás volt, ti. a fejlesztés csak szűk körben került vállalati döntési körbe. A mechanizmus vitája során szinte teljes egyetértés alakult ki abban, hogy a nagyobb beruházásokat nem lehet decentralizálni, azokat központi hatáskörben kell tartani. A reform első évében az sem valósult meg, hogy a beruházások 50%-áról az állam, 50%-áról a vállalatok döntsenek. A központi beruházások aránya a reform első évében meghaladta a 6%-ot. A tőkepiac megteremtése, külső források igénybevétele pedig még ötlet szintjén sem vetődött fel ekkor. A bankok a hitelkeretekkel nem nyereségérdekelt kereskedelmi bankként gazdálkodtak, hanem elosztották azokat. Itt visszatér a központi tervutasítás lényege, ti. a fejlesztési és hitelforrásokat a népgazdasági terv előirányzatai szerint osztják el, mégpedig úgy, hogy a hitelek megítélése vagy elutasítása úgyszólván független a vállalat nyereségességétől és hitelképességétől. Ezen kívül számos hatékonyan működő informális csatornával rendelkezett az állam, amelyekkel kézben tudta tartani a vállalatokat. A minisztériumok hatáskörében maradt, pl. a vállalati vezetők kinevezése, leváltása, jutalmazása, működtek a központi elvárások, informális csatornákon kifejezett „kívánások”, időnként kampányokra került sor, gyakran hivatkoztak a vállalatok ellátási felelősségére, nyomasztó hiányok enyhítésének kötelességére, a közbenjáró hivatal elvárta az általa preferált vevők soron kívüli kiszolgálását stb.

- A bevezetésnél abból indultak ki, hogy „a lehető legnagyobb biztonságra kell törekedni, tehát a kiszámítható politikai, társadalmi feszültségeket meg kell előzni”. Mindenképpen meg akarták akadályozni az árak elszabadulását, az infláció meglódulását, a vállalatok és egyének közötti túlzottan nagy jövedelmkülönbségek kialakulását és leginkább a szocialista társadalmi rendszerrel összeegyeztethetetlennek tartott munkanélküliség kialakulását. A pártvezetés emiatt kompromisszumokat keresett és a nem kívánatos társadalmi *következmények megakadályozására fékek tömegét építette be a reformba*. Ezeket a fékeket átmeneti jellegűnek gondolták, lebontásuk az elképzelések szerint olyan ütemben történhet, amilyen ütemben, társadalmi keretekben is kibontakoznak az új mechanizmus „pozitív hajtóerői”. A legfontosabb fékek az alkalmazott árrendszer, a bérszabályozás és a nyereségérdekelttség konkrét alakítása voltak.

- A belföldi árak 1968 után sem igazodtak a világpiaci árakhoz. Többféle árformát alkalmaztak és az árak túlnyomó része 1968 után sem vált piaci árrá. Az alapvető nyersanyagok, élelmiszerek, szolgáltatások ára fix volt, ezeket az állam állapította meg. Ezen kívül maximált és szabad árak is voltak. Néhány év elteltével a fixárak köre jelentősen csökkent. 1968-ig a termelői és fogyasztói árakat tudatosan és tartósan eltérítették a tényleges költségektől. A kereslet-kínálat alakulásának úgyszólván semmilyen hatása nem volt az árak alakulására. A termelői és fogyasztói árakat több mint 2500 adókulcs és több tízezer különbözeti adó kötötte össze. 1968-ban az adókulcsok számát kb. 1000-re csökkentették (amit később 3-400-ra akartak csökkenteni) Úgy tűnt, hogy 1968-ban a 2%-nál nagyobb méretű áremelést sem a lakosság, sem a vezetés nem tudott volna tolerálni. 1968-ban végül is a termelői árak 5%-kal nőttek, ugyanakkor a fogyasztói árak 1%-kal csökkentek.

- A tiszta jövedelem nagy részét az állam a költségvetésbe koncentrált. A maradékból a vállalatok fejlesztési, nyereségrészesedési és tartalékalapokat képeztek. A vállalatoknál maradó nyereségből nyereségrészesedést fizettek. Az első évben előírták, hogy a vállalati nyereség termelésében való felelősség mértékének megfelelően differenciálni kell a szétosztható nyereség mértékét. Már az első évben óriási ellenállást váltott ki, hogy a fizethető nyereségrészesedés munkások esetében a fizetés 15%-át középvezetőknél 50%-át, felső vezetőknél 80%-át, tehette ki. A kormány visszakozott, a nyereségrészesedés központi szabályozását az első év végén megszüntették. 100 Ft nyereségből kb. 27 Ft fejlesztésre, 10-11 Ft nyereségrészesedésre volt fordítható, amiből rendszerint 15-40 napi nyereségrészesedést fizettek a vállalatok. A vállalatok közötti szóródás is kicsi volt.

- A munkaerőmozgás szabaddá vált, a korábbi kötöttségek nagy részét 1968-ban a Munka Törvénykönyvének módosításával megszüntették. Ennek következtében a munkaerőmozgás megélnéült, a fluktuáció az előző időszakhoz képest jelentős mértékben megnövekedett. Az átlagbér-szabályozás, a központi bértarifa alkalmazás, a központi bérpolitikai intézkedések, a teljesítménytől független társadalmi juttatások arányának növelése az összjövedelmen belül mind a kívánatosnál nagyobb bér-differenciák megakadályozását, az átlagbér-szabályozás következtében tömegesen alkalmazott ún. „vattadolgozó” ezen kívül a munkanélküliség elkerülését szolgálták. (A kormány a vállalati bázisátlagbér-színvonalhoz képest néhány százalékos bérszínvonal emelést adómentesen tett lehetővé, viszont az ennél magasabb bérszínvonal-emelést nagyon erősen progresszív adóval sújtott. Ezért a vállalatok a létszám „hígításával”, azaz alacsony fizetésű dolgozók – egyébként értelmetlen – foglalkoztatásával „javították” a bérszínvonalat, amit lehetővé tette a vállalat számára igazán fontos munkaerő megfizetését.) Az előzetes viták során a

bértömeg-szabályozást sokan jobbnak tartották, de főként a teljes foglalkoztatottság fenntartása végett végül is a bérszínvonal-szabályozás mellett döntöttek. 1972-ben a vállalatok egy részénél kísérletképpen bevezették a bértömeg-szabályozást (ez bér- és létszámgazdálkodásban nagyobb rugalmasságot biztosított, de itt is érvényesült a bázisszemlélet és az egyedi szabályozás)

- A gazdasági mechanizmus reformja előtt a vállalatoknak bruttó nyereségüket egy egészen kicsi rész kivételével teljesen be kellett fizetniük a költségvetésbe. Ehhez képest 1968 után lényeges változás volt, hogy az adózott nyereség egy része a vállalatoknál maradt. Azonban valóságos piaci verseny ezt követően sem alakulhatott ki a vállalatok között, mert túlságosan nagy volt a jövedelmek központi újraosztásának mértéke. Az elvonás-támogatás közvetlenül érintette a vállalatok 2/3-át, kusza jövedelmezőségi viszonyokat teremtett, csorbította az érdekeltséget, nivellált a gazdálkodó szervek között. (A vállalatok által fizetett adók ill. élvezett támogatások száma megközelítette a 300-at, ráadásul ezek nagy része – főként a dotációk – egyedi jellegűek, a vállalatok kis csoportjára vonatkoznak, a szabályozás tehát közel sem normatív.

Az új mechanizmus Magyarországon közel sem teremtett piaci viszonyokat. Sárközy Tamás írja „Egy gazdasági szervezeti reform sodrában” című könyvében, hogy „formális és főleg informális hierarchikus eszközökkel pótolni lehet a hiányzó tervmutatókat”, tervet tervmutatók nélkül is lehet „lebontani”. A vállalatok ebben a rendszerben a „puha költségvetési korlát” (Kornai János) miatt nem mehetnek tönkre, nem juthatnak csődbe, ti. „erős a társadalmi és politikai nyomás a halódó vállalatok életben tartására”.

„A reform tehát – írja Antal László – megszüntette a kötelező tervutasításokat, de nem szüntette meg a hierarchikus kapcsolatok átfogó rendszerét, s így önszabályozó piac kialakulásáról sem beszélhetünk”. A kialakuló új rendszer „utasítások helyett pénzügyi szabályozókat, árakat bont le”. Az egycsatornás (szakirányító szervhez kapcsolódó) függőség helyébe a több irányító szervtől való egyidejű függés lép, ez bonyolultabbá teszi a folyamatok irányítását, de növeli a vállalatok manőverezési lehetőségét, fokozza ugyanakkor a rendszer nehézkességét. A rendszer működésében a hierarchikus függőségen van a hangsúly, ahol a piac csak megtűrt, elviselt koordinátor, amely a kontroll szerepét csak nagyon korlátozottan tölti be. Az erőforrások, jövedelmek zömét nem a piac osztja el, a gazdálkodó szervek fejlődése, bővülése (de sok esetben egyszerű fennmaradása is) „elképzeltetlenné állami segítség nélkül”.

A REFORM LEFÉKEZŐDÉSE ÉS A VISSZARENDEZŐDÉS

A megváltozott társadalmi-politikai feltételek

A korábbi kedvező politikai feltételek rosszabbra fordultak. 1968-1970-ben a csehszlovákiai és a lengyel események miatt a környező országokban a reform lefékeződött. Magyarországon az volt az elképzelés, hogy a reform bevezető, átmeneti szakasza 1968–1971-ig fog tartani, majd ezt követően a fékeket fokozatosan kiengedik. Ez azonban nem következett be. A sérelmet szenvedett érdekcsoportok (nagyvállalati vezetők, szakszervezeti bürokrácia, egyéb társadalmi szervezetek vezetői stb.) – kihasználva a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változásokat – ellentámadásba mentek át, és a reform lefékeződött.

Brezsnyevék szükségét érezték és követelték is az úgynevezett szocialista közösségi gondolkodást és felelősség-megosztást, azt hogy minimális legyen a különbség a szocialista országok arculata és cselekvése között.

Ezek a megváltozott viszonyok már a reform bevezetését követő évben, de különösen 1972-től erőteljesen éreztették negatív hatásukat a magyar reformirányzatra, törekvésekre, annak eredményeire és végül is megtorpanására.

Reformellenes kritikák megjelenése

A reform kritikája ideológiai köntösben már 1969-ben – alig egy évvel annak bevezetése után – megjelent. A reformellenes kritikák a vezetők részesezésének ügyére, a reform okozta feltételezett magas inflációra, hogy a reform a szövetkezeti szocializmus felé húz, és a nagyvállalatok megsegítésének ügyével kezdődik. Folytatódik a mezőgazdaság ipari tevékenységének kritikájával és áttér a lakosságot is érintő, bérézési rendszer kritikájára és az életszínvonal megőrzése szükségességének reformellenes hanglatteremtésére. *A reform kritikájának (vagy a reform „kinövésai lenyesegetésének” vezető és hangadó) képviselői a politikai vezetésen belül 1972 őszén nyíltan is támadásba lendültek.*

A szakszervezet reformellenes szerepvállalása

A szakszervezet az adott körülmények között – különösen 1966 után – arra törekedett, hogy munkáját fokozatosan a megváltozott követelményekhez igazítsa. Sajnos a szakszervezet – ugyanúgy, mint a párt és az állami-gazdasági szervek – felkészületlen volt a reform fogadására. A felkészületlenség az egyik fő oka annak, hogy számos, valóban indokolt intézkedést nem fogadtak el, még olyanokat sem, amelyek további komoly gondokat küszöböltek volna ki. Ilyen például a bérszabályozás hatékony módja vagy a munkaerővel való gazdálkodás mikéntje.

„A szakszervezeti ellenzék” különösen fontos szerepet játszott a parasztság jövedelmének gyors fejlődési és a munkások bérének lemaradási konfliktusában. Ebben egyértelműen a munkások érdeke mellett állt ki a vitákban – annak osztálykarakteréből kiindulva. Nem a valós problémák megoldására, hanem a felmerült téma ideológiai alapon történő politikai eldöntésére törekedtek. A szakszervezet – a munka szerinti elosztás elvéből kiindulva – nem fogadta el a differenciált keresetek gyakorlatát. Elképzelhetetlen volt például, hogy két esztergályos egy gyárban egyazon munkáért eltérő keresetet kapjon. Teljesen figyelmen kívül hagyták a vállalatok között fennálló valós piaci és gazdasági eredményesség különbségét is. A szakszervezet egyetértett a reformmal, de folyamatosan megkérdőjelezte – nem a bázisa, hanem a vezetősége. Figyelmeztetett a reform okozta és vélt veszélyekre is – a munkások indokolatlan fluktuációjára, az áralakulás szabályozhatatlanságára.

A SZOT reformellenes és rövidlátó szerepvállalása indította el már 1969–70-ben a munkások – döntően béremelésre orientált félórás munkabeszüntetéseit is. Követeléssé formálódott a munkaerő-áramlás korlátozása, az árstop és a béremelés együttes követelése.

A központi béremelés követelése talán a legkirívóbban reformellenes, ideológiai köntösbe bújtatott szakszervezeti követelés, amely a gazdaság értékteremtő képességének növelése helyett az alacsony színvonal konzerválását jelentette. S ebben ekkor már a politika is partner volt. A párt nem vállalta a továbblépéssel járó feszültségeket. Az 1972 novemberi KB ülés a reform megtorpanását és megállítását jelentette.

A politikai gőzhenger beindul, a reform elakad

1972 novemberében született ugyan egy elmarasztaló – taktikai jellegű – párt dokumentum, amely gyakorlatilag lezárt egy periódust és hosszú távú, pozitív fejlődést állított meg. *Végül azonban 1974-től indul el a politikai gőzhenger, hogy elejét vegye a további „reformeredésnek”:*

■ Egyrészt kívülről, nemzetközi szintű (a Szovjetunió és némely KGST-s szocialista ország felől) nyomásgyakorlásként jelentkezett. Veszélyesnek ítélték meg a piaci orientációt a szocializmusra, és zárt tömörüléssé kívánták tenni a KGST-t.

■ Másrészt, a brezsnyevi „szocialista közösség” elképzelésre a pártvezetés úgy reagált, hogy úgymond elébe kell menni a dolgoknak, mert Magyarország hosszú távú érdeke, hogy keletre alkalmazkodjon jobban.

Téves volt a helyzet értékelése azért is, mert a kelet-európai térségben az ország versenyképessége már akkor is jó volt, viszont nyugat felé gyenge, miközben a nyugati importra való ráutaltsága nagyfokú volt. Továbbá mert az erősebb változás nyugat felől jött: *oda alkalmazkodott az ország, abova nem kellett volna és nem oda, abova kellett volna.*

A párt- és az állami apparátus jelentős része nem szorgalmazta a reform végig vitelét, nem vállalta a fokozott gazdasági nyitást a hatékonyság érdekében, nem tartott ki az eredeti reformgondolat mellett és nem védte meg azt. A reform azért torpant, majd állt meg, mert a mögötte álló politikai erő csak az első, egyértelműen sikeres években volt elegendő. A nehezedő külső körülmények, a gazdaságban régóta meglévő gondok felszínre kerülésekor ez már kevésnek bizonyult.

A reformfolyamat nemcsak megállt és visszarendeződött, hanem annak 1974-ben személyi következményei is lettek a reform zászlóvivői számára. A politikai gőzhenger munkája beteljesedett.

1974. március 19-20. A KB ülésén felmentik Nyers Rezsőt, a „reform atyját” és Aczél Györgyöt KB-titkári tisztségéből, Febér Lajost a Minisztertanács elnökbhelyettesi tisztsége alól.

1975. március 17-22. Az MSZMP XI. Kongresszusán Nyers Rezsőt és Febér Lajost nem választják be a PB-be.

1975. május 15. Fock Jenőt felmentik a Minisztertanács Elnöki tisztségéből, utóda Lázár György lett.

A REFORM KUDARCÁNAK OKAI

A gazdaságirányítási reform, minden fáradozás és remény ellenére elbukott, mert az adott feltételek mellett el kellett buknia:

■ *A politikai rendszer ellenállt a modellváltásnak:*

- Magyarországon,
- a Szovjetunióban és
- a többi KGST-országban is.

■ A politikai vezetés saját dogmatikus felfogásával és merevségével, mindenben a rendszer ellenségét látva, képtelen volt szembenézni a valósággal.

■ *A politika – a társadalom, a nép és a gazdaság valós érdekei és igényei ellenére – képtelen volt:*

- a megújulásra,
- egy átfogó reform elfogadására.

A kudarc okait a szocialista eszmék és célkitűzések téves politikai értelmezésében és az ortodox, dogmatista felfogásokban kell keresni. Ez a téves értelmezés és felfogás, valamint a szocialista országok társadalmi-politikai berendezkedése és gyakorlata lehetetlenített el, vagy tört ketté minden reformkezdeményezést.

A reform kudarcának elsődleges oka politikai jellegű. A reformdöntések és reformfolyamatok érintetlenül hagyták a fennálló:

- politikát és
- politikai intézményrendszert.

A gazdasági reform ügye elveszett a gazdasági hatalom tényleges decentralizálása és a központi (politikai és kormányzati) szervek érdekeinek ütközésében. Nem volt erő a nagy gátak áttöréséhez, és a hatalmi („reálpolitikai”) megfontolások kerekedtek felül.

A kudarchoz vezető politikai okok:

■ A demokratizálás irányába haladó, a rendszer keretein belül mozgó politikai reformot akkor lehet kezdeményezni, amikor a gazdaság – egy hatásos reformszakasz nyomán – meglehetősen jó állapotban van, ha ugyanis a gazdaság válságban van, a politikai szféra „bemerevedik”, szó sem lehet a politikai rendszert demokratizáló reformról.

■ A politikai vezetés azért ment bele az 1968-as gazdasági reformba, hogy elkerülhető legyen a politikai reform.

■ Mivel a politikai reform elmaradt, nem lehetett tartós a gazdaságirányítási reform sikere sem, ezért következett be már 1972-ben az „ellenreformáció”, ahelyett, hogy a reformnak egy új hullámát valószínűsítették volna meg.

■ Két hatás eredőjeként bukott el a reform:

- Nemzetközi szinten, a brezsnyevi Szovjetunió és némely szocialista ország nyomásgyakorlása.
- Hazai szinten az MSZMP: a reformmozgások közepette nem tudott megfelelő befolyást gyakorolni a politikai és gazdasági életre, nem sikerült fenntartani a reformpolitika iránti kezdeti általános bizalmat, nem tudta megmagyarázni az embereknek, hogy a szükséges változások nem mindig lehetnek rövidtávon előnyösek és jók.

■ A politikai vezetés türelmetlenségéből, az alacsony kríziskezelő és tűrőképességéből eredő reformellenes politikai lépések nyomán a fékek kidolgozása, és a hatalmi pozíciók megőrzése került előtérbe.

A politika már a reformfolyamat elején számos korlát és tabu figyelembevételét és sérthetetlenségét követelte, melyek köre a reformfolyamat előrehaladásával csak bővült:

- A reform nem érintheti a politikai rendszert és a politikai folytonosságot.
- A káderek zöme maradjon a helyén.
- Az adminisztrációs, kormányzati szervezethez nem nyúlunk.
- A reform nem érintheti a gazdaságpolitikát és a III. ötéves terv célrendszerét,
- A szervezeti rendszert nem szabad bántani.
- A reform nem járhat jelentősebb elbocsátással, munkanélküliséggel.
- A reform ne járjon nagy áremeléssel.
- A történelmi múltú nagyvállalatokat nem lehet csődbe vinni (még ha azok deficitesek és elmaradt struktúrákat képviselnek is).
- Néhány tucat nagyvállalat folyamatos kivételezése, majd kivonása a reform hatásköréből 1972-ben már önmagában is tönkretette a reformot.
- A tőke, a tulajdon kérdései, továbbá,
- A bankrendszer érintetlen maradt.

A politika főbb mulasztásai voltak:

- 1968 után nem valósították meg a „terv és piac” modelljét, hanem a terv indirekt szabályozással történő végrehajtását forszírozták, a piac helyett a vállalatokat szabályozták,
- Elmaradt a valós nyitás (áru, pénz, információk) különösképp a Szovjetunióval és a KGST-országokkal szemben.
- Fenntartották a belső piac monopóliumait, az importversenyt megakadályozták, a rossz hatékonyságú nagyvállalatok érdekében.
- A valós vállalati önállóság megteremtéséhez biztosítani kell a megfelelő ideológiai, szervezeti és gazdasági feltételeket, de ez elmaradt.
- Nem volt szabad tőkeáramlás, munkaerő-piac.
- Jelentősen hozzájárultak a reform leállításához és a visszarendeződéshez a kivételezett nagyvállalatok reformellenes lépései, követelései.
- A SZOT legfelső vezetésének „munkásérdekeket képviselő” reformellenes beállítottsága, szerepvállalása.
- Az 1972-es munkás-béremelés és bértáblázat bevezetése, valamint 49 nagyvállalat kivételezése.

A kudarchoz vezető gazdasági okok:

- Megalapozatlanul bíztak a reform logikájában, dinamikájában.
- A gazdaságpolitika nem teremtett kellő lehetőséget a kibontakozásra, a kulcskérdésekben megengedhetetlen kompromisszumokat fogadtak el.
- A vállalati önállóság, a nyereségérdekeltség nem működött.
- Elmaradt:
 - a valós tervreform („sem terv, sem piac” nem volt igazán);
 - a tervezés-, irányítás- és intézményi rendszer között szükséges logikai rendszer kidolgozása;
 - az árreform, mint a gazdasági tisztánlátás legfontosabb tényezője;
 - adóreform az indokolatlan vállalati elvonások csökkentése érdekében;
 - a bérreform;
 - a gazdaságosság előtérbe helyezése;
 - az igazi piaci verseny (az export- és import versenyt is beleszámítva);
 - a hatékonyság javulása és a struktúra átalakulása.
- A külkereskedelemben a hangsúly továbbra sem az exportképes termékek gyártásán és értékesítésén, hanem az importpótlási igények kielégítésének szükségességén volt, továbbra is maradtak az elfogadhatatlan devizagazdálkodás, az ármechanizmusok és a kötelező kontingensek, életbe léptek az egyfajta – korlátolt hatékonyságú – egyeztetések (egyezkedések) a vállalatokkal.
 - A beruházási hitelezési lehetőségeket versenyeztetés helyett ágazatok szerint osztották fel.
 - A nagyvállalatok kivételezése, kedvezményes elbírálása, túlzottan testre szabott szabályozás.
 - Hiányzott a KGST-n belüli ellátás, egyensúly, terv és piac összhangjának megteremtése.
 - Hiányoztak a munkaerő-, tőke- és a vállalkozói piac működési feltételei.
 - Túlzott hangsúlyt fektettek az egyensúly helyreállítására, a hatékonyság javítása helyett.
 - Az államtól gátlástalanul vehettek fel pénzt beruházásra (majd kontroll nélkül jöhettek a külföldi kölcsönök).
 - Irracionális maradt a munkaerő-gazdálkodás, növekedett a gazdaságilag indokolatlan foglalkoztatottság.

A reform kudarcának alapvető oka tehát politikai jellegű volt, és a politikai rendszer érintetlenségében rejlett.

KÖVETKEZTETÉS

A reformhoz sem a magyar, sem a szovjet hatalom nem volt partner. A reformtörekvések az intézményi keretek átalakulását sem igen érintették.

A hazai, valamint a KGST-országok politikai rendszerében kialakult tehetetlenség és rövidlátás végül is nemcsak a reform kudarcához, hanem az egész rendszer bukásához vezetett – Magyarországon is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Benkő Péter–Szabados István: Magyarország gazdaságtörténet 1944-1988.

Távoktatási Universitas Alapítvány.

Általános Vállalkozási Főiskola, Budapest, 1998.

Berend T. Iván: A magyar gazdasági reform útja.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Ferber Katalin–Rejtő Gábor: Reform (év)fordulón.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Hoch Róbert: A reform kudarca.

Magyar Tudomány, 1991. 11. szám.

Liska Tibor: Ökonosztát.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1988/90.

Pető Iván–Szakács Sándor: A hazai gazdaság négy évtizedének története I.

Az újjáépítés a tervutasításos irányítás időszakában.

Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1985.

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának határozata a gazdasági mechanizmus reformjáról.

Társadalmi Szemle, 1966. 6. szám.

IV. ötéves tervünk irányelveiről.

Társadalmi Szemle, 1970. augusztus-szeptember.

Gyorsítás, centralizálás, a mezőgazdaság átszervezése, 1958-1966.

Internet, www.oktodon.hu, 2003. július.

**VÁLLAKOZÁSSZERVEZŐ SZAKOS
VÉGZŐS HALLGATÓK
SZAKDOLGOZATAINAK ANNOTÁCIÓI**

Füzi Andrea

CSALÁDTÁMOGATÁS A LAKOSSÁGI JÖVEDELEMADÓ-RENDSZERBEN*

Szakdolgozatom témája a személyi jövedelemadó, a családpolitika és az Európai Unió közötti összefüggéseket foglalja magában. Ezen belül is főként azzal foglalkozik, hogy a hazánkban is hatályban lévő személyi jövedelemadó mellett az Európai Unió tagországaiban milyen más lakossági jövedelemadó-rendszerek léteznek, és ezeken belül hogyan veszik figyelembe a gyermekeket és eltartottakat. Dolgozatom célja annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a különböző lakossági jövedelemadó-rendszerek, valamint családtámogatási formák milyen „ötvözetét” kellene alkalmazni annak érdekében, hogy az a Magyarországon élő gyermekes családokat a leghatékonyabban támogassa.

A dolgozat elején részletesen bemutatásra kerülnek a személyi jövedelemadó-rendszer mellett Európában használatos más jövedelemadóztatási módszerek, konkrétan a családi jövedelemadóztatás, és a splitting (jövedelem-összevonás) gyakorlata. Szó lesz még a személyi jövedelemadóztatásban, valamint az együttes adóztatásban használatos olyan módszerekről, amelyek (a jövedelmek adóztatásakor) figyelemmel vannak az adózó által eltartott gyermekekre. Foglalkozom az adóztatási rendszerek egyes típusainak előnyeivel és hátrányaival, mindezeket gyakorlati példákkal is igazolva. Ezek után azt elemzem milyen lehetőségei és korlátai vannak a családi jövedelemadó-rendszer bevezetésének Magyarországon. Ebből kiderül, miért nem került hazánkban eddig bevezetésre a (többek által) igazságosabbnak tartott családi jövedelemadó-rendszer.

Bemutatásra kerül a hazai személyi jövedelemadóztatás gyakorlata is. Megismerhetjük, hogyan érvényesültek a családi elemek a lakossági jövedelemadóztatásban Magyarországon régen és ma. Bemutatom a ma alkalmazott legfontosabb – gyermekeket és eltartottakat figyelembe vevő – technikákat a hazai személyi jövedelemadó gyakorlatában. A dolgozatban szerepelnek még statisztikai adatok (és ezek magyarázatai) a személyi jövedelemadóztatásban megjelenő legfontosabb családtámogató elem, a családi adókedvezmény nominál- és reálértékének, valamint igénybevételének alakulásáról az elmúlt pár évet figyelembe véve.

Olyan következtetéseket vonok le, melyek arra vonatkoznak, hogy hazánkban milyen jövedelemadóztatási forma mellett, milyen technikákkal lehetne legjobban és leghatékonyabban támogatni a családokat, mint a társadalom legfontosabb egységeit.

Gulyás Edit

A TREASURY-TEVÉKENYSÉG BEMUTATÁSA A MAGYAR KÜLKERESKEDELMI BANK RT-N KERESZTÜL**

Az Alkalmazott Magatartástudományi Tanszék bázisintézményi programja keretében öt féléven keresztül a Magyar Külkereskedelmi Bank Rt. Treasury Igazgatóságán szereztem gyakorlati tapasztalatot. Kezdetben egy titokzatos, misztikus világnak tűnt a Treasury munkája. Ahogy telt az idő, egyre jobban mélyültem bele ebbe a világba és fedeztem fel a szakma izgalmait, érdekességeit és egyúttal próbáltam elsajátítani a hozzá szükséges tudást. Három hónapos szakmai gyakorlatomat szintén az MKB Rt.-nél a Treasury-n töltöttem, ahol a témával kapcsolatos tudásomat tovább mélyítettem. Szerencsésnek érezhetem magam azért, mert a treasury munkát inkább a gyakorlatban, mint szakkönyvekből ismerhettem meg, ráadásul olyan közegben, amely szakmai értelemben kimagaslónak számít.

Diplomamunkámban ezt az ismeretanyagot osztom meg azokkal, akik érdeklődnek a pénzügyek iránt és a banktevékenység ezen speciális területét közelebbről szeretnék megismerni. A treasury tevékenység-

* *Témavezető: Székács Anna főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Témavezető: Lőrincz Péter főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

ről megszerzett elméleti és gyakorlati ismereteimet oly módon próbáltam meg összegezni, hogy a bizonyultnak látszó munkafolyamatokat érthetően és világosan mutassam be. A dolgozat a Magyar Külkereskedelmi Bank példáján keresztül világítja meg a Treasury szervezetét és annak tevékenységét, amely tipikusnak mondható, hiszen a Treasury többnyire minden kereskedelmi bankban hasonlóan épül fel és működik.

Mielőtt a Treasury funkcióit elemezném, egy rövid kitérőt teszek a pénzügyi szolgáltatások piacán utóbbi évtizedekben meghatározó tendenciák bemutatására, ezek hatásainak ismertetésére, a bankok és a treasury-k működésére. A Magyar Külkereskedelmi Bankot, ezen tendenciákhoz való alkalmazkodásán keresztül mutatom be, kiemelve ebben a Treasury szerepét.

Bemutatom a Treasury helyét és szerepét a bankon belül. Összefoglalom a Treasury-nek tulajdonított funkciókat és hatásköröket. Bemutatásra kerül szervezeti felépítése és a csoporton belüli munkamegosztás.

A Treasury-nek fontos szerepe van a kockázatok banki szintű menedzselésében, ezért áttekintést adok az általa kezelt kockázatokról: a likviditási, kamat-, valamint árfolyamkockázatról.

A kereskedelmi bankok számára az egyik legfontosabb rizikó a likviditási kockázat. A likviditási kockázat kezelésére a Treasury elsősorban az ún. háttérrészlegeket, a Deviza- és Forint Likviditás Menedzsmentet alkalmazza. Bemutatom a fent említett treasury-területek szerepét és feladatait a banki likviditásmenedzselésben.

A Treasury szervezetén belül egyes részlegek (desk-ek) folyamatos kereskedést folytatnak a pénzügyi piacokon. A Spot Desk, a Money Market Desk és a Security Desk pénz-, illetve tőkepiaci tevékenységük során hatékonyan vesznek részt a Treasury célkitűzéseinek megvalósításában, úgymint a kockázatok fedezésében, a nyereségtermelésben és az ügyfelek igényeinek kielégítésében. Részletesen bemutatásra kerül ezen desk-ek munkája, napi feladataik, az általuk kötött ügyletek és az érintett piacok jellemzői, működése.

A Treasury-ben külön részlegek működnek az ügyfelekkel való kapcsolattartásra, ezek az ún. sales desk-ek. A Customer Desk az azonnali konverziók mellett a kamat- és árfolyamfedezeti termékek értékesítését végzi. A Részvény Desk részvényforgalmazással kínál befektetési lehetőséget az ügyfelek számára. A Fixed Income Sales Desk fix hozamú értékpapírokra szakosodott. Nagy hangsúlyt helyeznek a Treasury által kínált befektetési banki, tőkepiaci, „kincstári” termékek lényegének és jellemzőinek bemutatására.

A dolgozat végén a bemutatott folyamatok lehetséges hatásait elemzem a jövőbeli treasury-tevékenységre vonatkozóan.

FARKAS GÁBOR

AZ ÜZLETI TERVEZÉS BEMUTATÁSA A MAGYAR VILLAMOS MŰVEK RT-NÉL*

Szakdolgozatom témájaként az üzleti tervezés bemutatását választottam egy konkrét vállalatnál, a Magyar Villamos Művek Rt.-nél. Az üzleti terv olyan írásos dokumentum, melyben a vállalat papírra veti a jövőre vonatkozó elképzeléseit. Alkalmazzák induló, és már működő vállalkozások, illetve létezik külön hitelkérelemhez készített változata. A tervezés-tanulási folyamat, mely során a tervezők számba veszik a jövő bizonytalan eseményeinek lehetséges kimeneteit és feltárják a terv gyenge pontjait. A vállalat számára az üzleti terv olyan, mint a repülőgép számára a radar, amely alapján útját megtervezheti.

Az MVM Rt. a magyar villamosenergia-piacon nagykereskedő pozíciót tölt be, azaz villamos energiát vásárol a termelőktől és továbbértékesíti azt a szolgáltatók felé, akik a fogyasztókat látják el. A vásárlási, az értékesítési, és a fogyasztói árak központilag szabályozottak, az árhatóság a Magyar Energia Hivatal. Az MVM Rt.-nél nagy súlyt fektetnek az üzleti tervezésre. Ennek több oka is van. Egyrészt az MVM Rt. egy nagyvállalat, mely hatalmas vásárlási és értékesítési volumennel dolgozik, vállalati tevékenységei és folyamatai igen szerteágazóak. Közüzemi ellátási kötelezettségéből és a villamosenergia-ipar sajátosságából

* *Témavezető: Szőkéné Buzáth Márta főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

(az áru a villamos energia, amely nem raktározható) eredően különösen körültekintő tervezőmunkát igényel a vásárlások és értékesítések összehangolása. Másrészt szűkös pénzügyi-gazdasági helyzete folytán pénzeszközeinek, forrásainak, likviditásának tervezése is komoly feladat.

Az MVM Rt. üzleti terve 5 tervet egyesít magában.

Kereskedelmi tervének alapja a termelőkkel kötött hosszú távú villamosenergia-vásárlási szerződések, a fogyasztói igények alakulásának előrejelzése és az aktuális hatósági árak. Ezen adatok ismeretében tervezik meg várható éves villamosenergia-vásárlásaik és értékesítéseik mennyiségét, tevékenységük ráfordításait, bevételeit, árrését.

A beruházási tervben maximálják a tervében beruházásokra fordítható összeget, és ezt elosztják az egyes projektek között. A költségterv a tervét a felmerülő összes költség szempontjából elemzi. A pénzügyi terv a vállalat pénzeszközeivel és vagyonával való gazdálkodást tervezi meg. A vagyon alakulásáról mérlegtervet készít. A pénzeszközök áramlását és év végi záró állományát a likviditási terv és a cash flow terv számszerűsíti. A pénzügyi műveletek bevételeinek és kiadásainak szembeállításával készül a pénzügyi eredményterv. Az MVM Rt. különféle pénzügyi mutatókon keresztül méri a hitelező bankok által rá rótt kötelezettségek teljesülését.

Az eredményterv összesíti a vállalat üzemi, pénzügyi és rendkívüli eredményét. Ebből számolható az adózás előtti eredmény és az adófizetési kötelezettség.

Az MVM Rt. üzleti tervéből kiderült, hogy a cég problémákkal küzd, melyeknek negatív gazdasági hatásai az általam vizsgált évben, 2002-ben ütköztek ki a legsúlyosabban. Két fő problémáról beszélhetünk.

A kereskedelmi terv vásárlási és értékesítési adataiból kiderült, hogy a Társaság a fő tevékenységének számító villamosenergia-nagykereskedelemben negatív árréssel dolgozik. A negatív árrés a hatósági árképzés következménye. A MEH a regulált árak megállapításakor egyértelműen az 1995 óta befektetői tulajdonba került erőművek és áramszolgáltatók hozamelvárásait, illetve az aktuális kormány szociálpolitikai elvárásait veszi figyelembe. Ezáltal az új árszabályozási ciklustól kezdve (2001) az MVM Rt. tényleges költségeinek csak egy része térül meg az árban, profitelvárásai pedig egyáltalán nem kerülnek akceptálásra.

Komoly problémát jelent a villamosenergia-vásárlásnál az ún. árkiegészítési rendszer, melynek keretei között az MVM Rt. a vásárlási áron felül megtéríti a termelőknek az olaj árának világszintű ingadozásából eredő további költségeit is.

A pénzügyi- és eredménytervben jól megfigyelhető a nagymértékű árelvonás és árkiegészítés következtében fellépő forráshiány. Mivel a Társaság önfinanszírozása a negatív árrés folytán kivitelezhetetlen, feltétlenül külső segítségre szorul. 2001-ben az állam, mint tulajdonos juttatásban részesítette az MVM Rt.-t, amelyre a cég 2002-ben is egyértelműen rá volt utalva. A tervezők 2002-re 50 Mrd Ft, de legalább 45 Mrd Ft-os állami támogatással számoltak, amely segítségével, takarékos gazdálkodás mellett, a cég zavartalan működése megoldható.

Az éves beszámoló üzleti jelentése, mely 2003-ban készült és a 2002. év tényleges eseményeiről számolt be, jó összehasonlítási alapnak mutatkozott az üzleti terv megítéléséhez. Az üzleti jelentés ismeretében az üzleti tervről elmondható, hogy pontos előrejelzéseket készített, de nem vette komolyan figyelembe annak a lehetőségét, hogy az állami juttatás elmarad. A juttatás elmaradása komoly nehézségek elé állította a céget. A kötelezettségek teljesítése és a likviditás megőrzése sikerült, de ehhez csak a beruházások visszafogásával, a pénzeszközök felélésével és a rövid lejáratú hitelek robbanásszerű megnövekedésével volt elérhető. A cég forrásszerkezete jelentősen megváltozott. A kötelezettségeknek és a saját tőkének, a rövid és hosszú lejáratú kötelezettségeknek, illetve a kötelezettségeknek és követeléseknek az egymáshoz viszonyított aránya 2002 végére igen kedvezőtlen képet mutatott.

2003-ban bekövetkezett a piacnyitás, melynek során megnyílt a közüzemi piaccal párhuzamosan a szabadpiac az arra feljogosított fogyasztók számára. Az MVM Rt. profitábilis, gazdaságilag stabil és versenyképes céggé válásának kulcsa a helytállás mindkét piacon. A versenypiacon az MVM Rt. leányvállalatai révén képviselteti magát. A társaság hosszú távú stratégiai terve egy erős holding szerkezetű társaságcsoporthoz vezet, melyben a diverzifikáció és a szinergiák adta előnyök jól kihasználhatók. Szép eredményekkel kezdte meg az MVM Rt. versenypiaci nagykereskedő leányvállalata, az MVM Partner Rt. első üzleti évét. Az MVM Rt. további piacok meghódítását tervezi, akár a villamosenergia-iparon kívül (pl.: hőszolgáltatás, gázipar), akár a környező országok energia-iparában.

Összességében elmondható, hogy az MVM Rt. versenyképességének, stratégiai pozíciójának megőrzésére, növelésére kedvező esélyek mutatkoznak. Az üzleti tervezés pedig kiváló eszköznek bizonyul e cél elérésének támogatására.

Konnert Olívia**A MULTINACIONÁLIS VÁLLALATOK HITELEZÉSI HIPERMARKETJEI***

(A hazai nagyvállalkozói szektor hitelhez jutási lehetőségei az EU-csatlakozás küszöbén)

Magyarország 2004. május 1-jétől a világ legnagyobb egységes piacának tagja lesz. Ezzel várhatóan a hazai gazdaság gyorsuló ütemű fejlődése, az életszínvonal, és az életminőség javulása veszi kezdetét. Szakdolgozatom Európai Unió csatlakozásunknak, a hazai gazdaságra, ezen belül is a (nagy)vállalati szférára gyakorolt befolyását, és a benne rejlő lehetőségeket hivatott feltárni.

A 2004-2006 közötti időszak gazdaságpolitikájának eredményessége lényegesen befolyásolja majd az ország hosszabb távú fejlődésének esélyeit. A kedvező eredmények megalapozhatják, hogy az EU-csatlakozást követően is folytatódjon a dinamikus gazdasági növekedés, az európai integrációhoz való ütemes felzárkózás. Ha a következő három év sikeresen alakul, akkor Magyarország gazdasági fejlettségi szintje akár egy évtizeden belül az EU-színvonalára kerülhet, az euró bevezetésével pedig hazánk integrálódása teljes lesz.

Az EU azoknak a vállalkozásoknak hozhat ténylegesen bővülő piacokat, fejlesztési forrásokat, fejlődési, növekedési esélyt, amelyek tudatosan kihasználják az Unió és a hazai gazdaság adta lehetőségeket. Az Unió-csatlakozás fokozódó közelsége ezzel párhuzamosan követelményeket is támaszt szerkezeti és szabályozási kiigazítások, valamint a versenyképesség javítása tekintetében. A felkészülési folyamat természetesen költségeket, befektetést igényel. Az ehhez szükséges – olykor hiányzó, vagy nem elegendő – tőkét elsősorban hitelekkel, támogatásokkal szerezhetik meg a hazai vállalatok. Sürgető kérdéssé válik, hogy a harmonizációhoz szükséges tőkepótló lehetőségeket megismerjék a vállalkozások.

A sajtó és a média folyamatosan kommunikálja a vállalatok számára elérhető beruházási, fejlesztési forrásokat (pl. a Széchenyi Terv reklámhadjáratával). De ezen ajánlatok főleg (a valóban nagyon elmaradott) kis- és középvállalkozások megsegítéséről szólnak. Eközben pedig a (még mindig szintén forráshiánnyal küszködő) nagyvállalati szektor, valahogyan kiszorult a figyelem középpontjából. Holott a hazai multinacionális cégek jelenleg két nagy forrásból is tőkepótláshoz juthatnak. Egyrészt a kereskedelmi bankok által szolgáltatott hitelekkel, másrészt az EU kínálta támogatási lehetőségből. E két terület nem választható el egymástól, egymást kiegészítik, feltételezik, egymáson keresztül működnek, sőt több helyen egybefonódnak. Ezt figyelembe véve, én e területek átfogóbb vizsgálatára – kiemelten – az EU-s újdonságokra összpontosítottam.

A kereskedelmi bankok egyre sokszínűbb hitelezési portfóliókkal igyekeznek kielégíteni (a hagyományos finanszírozási szolgáltatások mellett) a nagyvállalkozások egyénre szabott, speciális forrásigényeit.

Ezen hitelkonstrukciók támogatásközvetítő szerepük mentén kapcsolódnak az Unió támogatások által lehívható támogatási keretekhez, melyeket elsősorban felzárkóztatási fejlesztésekre, beruházási projektek finanszírozására lehet felhasználni.

Az összegkeret kihasználásához azonban megfelelő számú, és minőségű fejlesztési pályázat benyújtására van szükség, melyeknek átláthatónak, EU-konformnak, és jól ellenőrizhetőnek kell lenniük. Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy még a nagyobb vállalkozások számára is számos buktatót rejt egy-egy pályázat benyújtása, sikerre vitele. Igyekeztem naprakész információkat szolgáltatni az elkészítéssel és beadással kapcsolatos teendőkről.

Céлом e szakdolgozattal, hogy útba igazítsam a hazai nagyvállalati szektort a forráshoz jutás „hatalmas hipermarketjének polcai között”. Ezáltal, remélem a segítségükre lehetek a felzárkózás érdekében eszközölenő beruházásaik, fejlesztéseik tekintetében, és az ezeket finanszírozó lehetőségeket a jövőben jobban ki fogják használni. Tudniillik, csak azok a vállalkozások lehetnek eredményesek, amelyek az alkalmazkodás erőfeszítéseit előzetes befektetésnek tekintik.

* *Témavezető: Papp Ferenc főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Rinkóczi-Kovács Dániel

MAGYARORSZÁGI NYÍLTVÉGŰ BEFEKTETÉSI ALAPOK, AZ ALAPKEZELŐK HELYZETE ÉS KILÁTÁSAI

Nyíltvégű befektetési alapok a háztartások megtakarításain belül

Diplomamunkám témájául a magyarországi nyíltvégű befektetési alapok illetve alapkezelők helyzetének bemutatását választottam, mivel a magyar háztartások a megtakarítási döntéseik során egyre nagyobb mértékben választják megtakarítási portfóliójukba ezeket a befektetési eszközöket. A dolgozatban megvizsgálom, hogy egészen a legutóbbi időkig a befektetési alapok és alapkezelők működését miként szabályozták, illetve milyen fejlődés ment végbe a piacukon.

A szakdolgozat megírásával célom az volt, hogy az általános ismereteken túl, bemutassam a befektetési alapok piacának, és a befektetési alapkezelők jelenének és jövőjének aktuális kérdéseit. Ezt nem csak a lakosság jövedelmi helyzetének, és megtakarítási döntéseinek szempontjából tartom fontos kérdésnek, hanem Magyarország Európai Unió csatlakozása miatt is. Ez ugyanis már az elmúlt években számos jogharmonizációt követelt meg a pénzügyi szektor, így a befektetési alapok piacának szabályozása során is. Mivel a hazai megtakarítási szokásoknak, és azok alakulásának számos hasonló nyugati példája van, csakúgy, mint a befektetési alapok piacának, ezért a kutatásom kiterjedt a nemzetközi, elsősorban az Európai Unió, illetve a régiós országokkal való összehasonlításra is.

A befektetési alap, és az alapkezelői piac Magyarország Európai Unió taggá válásával számos új kihívás elé néz, melyekkel a befektetők és az alapkezelők érdekében is foglalkozni kell, és érdemes. Éppen ezért a szakdolgozatban kitérek a piac kilátásaira, és arra hogy az uniós normák milyen hatással voltak a befektetési alapot szabályozó hatályos jogszabályokra. Mivel a magyar háztartások életében még mindig nagyon kis jelentőségű az öngondoskodás, azaz a saját jövő, boldogulás, vagyoni háttér megteremtése, a pénzügyi szolgáltatóknak rendkívül nagy a felelőssége abban, hogy a szolgáltatásaikat ne csak eladják a háztartásoknak, hanem meg is ismertessék velük. A célnak ugyanis valahol közösnek kell lennie a háztartások és a pénzügyi szolgáltatók, befektetési vállalkozások számára. A megtakarítási döntések során a háztartások ugyanis a hosszú távú döntéseket fogják egyre inkább előtérbe helyezni. Ez azt igényli, hogy a szolgáltatók is hosszú távon gondolkodjanak, hogy termékeik „gazdára találjanak”.

Szalóki Krisztina

MIÉRT JOBB A TELJESÍTMÉNYSZEMPONT-RENDSZER?*

Avagy a Matáv Rt. rögzös útja a komplex teljesítményszempont-rendszer kifejlesztéséig

Szakdolgozatom megírásával célom egyrészt a szakirodalomra támaszkodva a teljesítményértékelés és a teljesítményszempont-rendszer történeti fejlődésének ismertetése, másrészt a Magyar Távközlési Részvénytársaságnál a múltban alkalmazott teljesítményértékelés és jelenben használt teljesítményszempont-rendszer bemutatása volt. A kutatást információgyűjtéssel kezdtem arra vonatkozóan, hogy a jelenlegi magyar vállalatok közül, melyek vezették már be és alkalmazzák jelenleg is a teljesítményértékelési, illetve teljesítményszempont módszereket. A Vivendi Telecom Hungary Rt. és a Mol Rt. hu-

* *Témavezető: Szakács Ferenc főiskolai tanár, tanszékegyetemes, Általános Vállalkozási Főiskola*

mánerőforrásán dolgozó szakemberek segítségét kértem, hogy ismertessék a vállalatuknál alkalmazott teljesítményértékelési, illetve teljesítmény-menedzsment rendszert.

A profitorientált cégek már korábban megtették a szükséges lépéseket a teljesítményértékelési módszerek, illetve a teljesítmény-menedzsment-rendszerek bevezetésére. A közszolgálati szférában a 2002 júliusi Köztisztviselői Törvény módosítása révén kötelező a teljesítményértékelési rendszer bevezetése és alkalmazása. A szervezeti gondolkodásban előtérbe került az emberi erőforrás. Felismerték, hogy az ember társadalmi tőke, amely képes a fejlődésre, és a szervezet az emberek nélkül nem képes vezető piaci pozíciót és versenyelőnyt kiharcolni maga számára.

A teljesítményértékelés és a teljesítmény-menedzsment-rendszer elméleti háttérének tisztázása után tértem rá a Matáv Rt. történetének, piaci helyzetének bemutatására. Ezt követően részletesen ismertettem a múltban alkalmazott teljesítményértékelés célját, módszerét. A következő fejezetben a jelenleg is használt teljesítmény-menedzsment-rendszer bemutatásával foglalkoztam. Külön kitértem a vezetői és munkatársi teljesítményösztönző rendszerek bemutatására. A MATÁV Rt-nél alkalmazott teljesítmény-menedzsment-rendszer megismerése után szakdolgozatomban kifejtettem, hogy miért jobban és hatékonyabban működő eszköz, mint a teljesítményértékelési módszerek.

A munkatársak teljesítmény-menedzsment-rendszerének finomítására vonatkozóan javaslatokat tettem a vállalat számára, amelyek esetleges megvalósítása hozzájárulhat a munka hatékonyságához, valamint a dolgozók elégedettségének növeléséhez.

Kukucska Szilárd

A DUNAFERR LEMEZALAKÍTÓ KFT. VAGYONI, PÉNZÜGYI, JÖVEDELMI HELYZETÉNEK ELEMZÉSE*

A piacgazdaság fejlődésével létrejöttek a piacgazdaság intézményi rendszerének alapvető keretei. A privatizáció elterjedésével párhuzamosan pedig jelentős mértékben növekedett meg azon piaci szereplőknek a köre, akik valamilyen szinten érintettek, érdekelték voltak egy-egy vállalkozás tevékenységének, működésének eredményességében, vagyis számukra alapvető fontosságú egy társaság vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetének alapos ismerete. A dolgozat keretében szeretném részletesen felvázolni az elemzés elvégzéséhez szükséges elméleti ismereteket, vagyis az elemzés fogalmi háttérét. Ezen túlmenően, pedig a dolgozat gyakorlati részében, a mutatószámok rendszerezését és egy gyakorlati példán keresztül történő alkalmazásukat fogom bemutatni.

Dolgozatom elkészítésének elsődleges célja tehát az elemzéséhez szükséges elméleti háttéranyag szakirodalmi összefoglalása, valamint az elméleti ismeretek alkalmazása révén egy konkrét vállalkozás, a DUNAFERR Lemezalakító Korlátolt Felelősségű Társaság (továbbiakban D-L-A Kft.), példáján keresztül az elemzéshez szükséges különböző mutatószámok használatának bemutatása, majd az így kapott értékek értelmezése.

A dolgozatot, a vállalkozás kiválasztásának indoklásával, majd az információs bázisként funkcionáló D-L-A Kft. történetének bemutatásával kezdem. Ezt követően az elemzés elméleti összefüggéseinek felsorakoztatásával és az értékeléshez szükséges információk összegyűjtésével a mutatószámok gyakorlati alkalmazásának bemutatására és értelmezésére fordítok kiemelt figyelmet. Végül a dolgozat befejező részében pedig az amúgy nem túlságosan kedvező pénzügyi helyzetben lévő DUNAFERR vállalatcsoport privatizációjával kapcsolatosan szeretnék néhány gondolatot és véleményt megosztani az olvasóval.

A D-L-A Kft. 2000. évtől – 2002. évig terjedő vagyoni, pénzügyi és jövedelmi helyzetének vizsgálata, pontosabban a mutatószámok elemzése, illetve kiértékelése, meglehetősen nehéz feladatnak bizonyult, csakúgy, mint a vállalat számára átvészelni ezt az időszakot. A Kft. 2000. évi gazdálkodása a megfogalmazott terveknek megfelelően alakult és az előző üzleti évekhez képest a vállalat egy rendkívül jó évet tudhatott maga mögött. Vagyoni, illetve pénzügyi helyzete, likviditási, eladósodottsági és jövedelmezőségi mutatói messze meghaladták a 2001., illetve a 2002. évi eredményeket.

* *Témavezető: Böcskei Elvira főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

A 2001. év komoly törést jelentett a vállalat életében. A társaság értékesítési árbevétele az előző évhez képest jelentősen, 1 milliárd forintot meghaladóan csökkent. A veszteséges gazdálkodás következtében jelentős mértékben romlott a társaság vagyoni, pénzügyi és jövedelmezőségi helyzete.

2002. december 31-én a vállalat saját tőkéje nem érte el a jegyzett tőke 50%-át, ezért tulajdonosi beavatkozásra volt szükség. Azonban a 2001. évhez képest, javuló tendencia mutatkozott a Kft. tevékenységének alakulásában, gazdasági működésében.

A mutatószámok sokszor negatív értékének megértéséhez, a vállalat működésének alaposabb ismertetését, a gazdálkodás, az üzletmenet néhány speciális tulajdonságának részletesebb bemutatását tartottam célszerűnek. A DUNAFERR csoport esetében jelenleg is komoly erőfeszítéseket tesznek a nehézségek elhárítására, melynek eszközeiről, elsősorban a központosításról, nagyfokú centralizációról a dolgozatban említést teszek.

A pénzügyi válságkezeléshez szorosan kapcsolódik a másik megoldásra váró jelentős és sürgető kérdéskör, ami nem más, mint a beruházások, korszerűsítések szükségessége. A helyenként elavult technológiákat alkalmazó gyártás, a berendezések állagának romlása, az egyre szigorúbb környezetvédelmi előírások teljesítése, mind-mind jelentős összegű ráfordításokat igényelnének.

Az ÁPV Rt., mint a DUNAFERR meghatározó többségű tulajdonosa olyan tőkeerős stratégiai befektetőt keres, amely hosszú távra biztosítaná a DUNAFERR és leányvállalatai működését, tevékenységének fejlesztését, valamint a munkavállalók foglalkoztatását és a munkakörülmények javítását.

A D-L-A Kft. speciális helyzetben van a DUNAFERR csoporton belül, hiszen elméletileg önálló társaságként működik, azonban a gyakorlatban mégsem ilyen egyszerű a helyzet. A társaság ugyanis stratégiailag kiemelt pozícióval bír a csoport tagjai között, így ennek megfelelően 100%-ban a DUNAFERR DV Rt. tulajdonát képezi és az Rt. privatizációjával a D-L-A Kft. is – sok más DUNAFERR-es leányvállalattal együtt – eladásra kerül.

Említést teszek a közép-európai acéliparban végrehajtott privatizációs tapasztalatokról is, hiszen ezek támpontul szolgálhatnak a DUNAFERR jövőjét illetően. A privatizáció kapcsán sokan a borsodi térség negatív történéseinek megismétlődésétől féltik a DUNAFERR-t és ezzel párhuzamosan Dunaújvárost is. Nem szabad azonban megfélemlíteni arról a tényről, hogy a DUNAFERR társaságcsoport teljesen más alapokról indulva, egy működőképes vállalként kerül privatizálásra.

Ha azonban egy kicsit is kritikusabb szemmel figyeljük az eseményeket, mégiscsak joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy valóban jó ötlet-e a Vasmű eladása, hiszen a tulajdonszerzést illetően, a Vasmű további sorsával kapcsolatban több lehetséges alternatíva is felmerülhet...

Kurucz Judit

HOGYAN FOROGNAK A FOGASKEREKEK?*

A Postabank-Leasing Rt. működésének bemutatása

Szakmai gyakorlatomat a Postabank-Leasing Rt.-nél töltöttem. A Postabank-Leasing a finanszírozási piacon tevékenykedik és elsősorban személygépjárművek finanszírozását végzi pénzkölcsön nyújtásával, különböző típusú szerződések keretében, melyek a következők:

- márkakereskedő által közvetített hitelszerződések,
- hitellelél,
- készletfinanszírozás.

A magyar gépjármű-finanszírozási piacon a legelterjedtebb típus a kereskedők által közvetített hitelszerződés, melyért a finanszírozó cégeknek igencsak meg kell küzdeniük, hiszen egy-egy márkakereskedő több finanszírozóval is kapcsolatban áll. A készletfinanszírozás a márkakereskedőknek nyújtott pénzkölcsön, mely a likviditási problémák leküzdését és a szükséges árukészlet biztosítását szolgálja. A magyar

* *Témavezető: Papp Ferenc főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

piacon a Postabank-Leasing vezette be elsőként a hitellevél nevű terméket, melynek specialitása, hogy az ügyfél először finanszírozót választ, így csökkenthető a kereskedőknek a konkurens érdekében végzett ügyfél-orientáló hatása.

A társaság tervezi pénzügyi lízingszolgáltatás bevezetését is a prémium-kategóriájú autók és nagy haszonjárművek finanszírozásához. Ezek kockázatosabb ügyletek, ezért szükséges, hogy az eszköz tulajdonjoga a cégnél maradjon.

A finanszírozási tevékenység során alapvetően három típusú kockázat különböztethető meg:

- ügyfélhez kapcsolódó kockázat,
- eszközhöz kapcsolódó kockázat,
- szállítóhoz (márkakereskedőhöz) kapcsolódó kockázat.

Ezen kockázatok komplex kezeléséhez a cég menedzsmentje a szervezeti felépítés átszervezésénél külön kockázatkezelési osztályt alakított ki.

A Postabank-Leasing Rt. stratégiájában nagyra törő, de elérhető célokat tűzött ki maga elé. Egy fiatal, dinamikusan növekvő társaságról van szó, amely képes újdonságot bevezetni. A cég a magyar finanszírozási piac felépítésének megfelelően főként a személygépjárművek finanszírozását biztosítja. Azonban a továbblépéshez elengedhetetlenül szükséges más eszközökre, esetleg ingatlanokra is kiterjeszteni a tevékenységét, valamint komplex szolgáltatások (pl.: autópark-kezelés) nyújtásával megnyerni az ügyfeleket. Tulajdonképpen ezeket a feladatokat fogalmazta meg maga számára a Postabank-Leasing is.

Tumpek Adrienn

A PÁLINKA MÚLTJA, JELENE, JÖVŐJE*

Dolgozatom témájául azért választottam a pálinkát, mert a szeszesitalpiac szereplői nemzetközileg ismertté és elismertté akarják tenni ezt a tradicionális magyar terméket. Ahhoz, hogy a mi pálinkánk is olyan sikertörténetet írjon, mint a francia cognac, a holland genever, vagy az olasz grappa, még számos döntést kell hoznia a piac szereplőinek, és véghez is kell vinniük. Ez a folyamat a kezdeténél tart, és nagy kockázatot hordoz magában, hiszen a pálinka sikere sok tényezőtől függ.

A pálinka jelenlegi helyzetével a Zwack Unicum Rt.-nél töltött szakmai gyakorlatom alatt ismerkedtem meg. Azért is választottam ezt az italkategóriát a cég termékportfóliójából, mert egyfajta párhuzamosság van a termék és a cég oldaláról. A Zwack Unicum Rt. egy állandóan megújulni képes, ugyanakkor a tradicionális értékeket is magában hordozó vállalat, melynek eszköze az újra és újra megújuló termékportfólió. Ennek egyik eleme a pálinka, amely egy különleges, sajátos magyar ital. A Társaság célja, hogy a pálinka egy minőségi, exkluzív, nemzetközileg ismert termék legyen. Ugyanakkor a pálinka szó ma még negatív jelentéssel bír a belföldi fogyasztók tudatában, amit a szeszipar szereplői a minőség emeléseivel tudnak megváltoztatni.

Magyarország hosszas tárgyalások során megszerezte a pálinka névnek a kizárólagos jogát, ami nem teljesen kizárólagos, hiszen Magyarországon kívül még négy osztrák tartományban előállított párlatok megnevezésére is használható. A mi pálinkánk megállja a helyét a nemzetközi piacon, ha megfelelő szakmai és anyagi támogatással indítjuk útjára. Most a nemzetközi karrierhez vezető út előkészítésén dolgoznak a piac szereplői.

Az első fejezetben a Zwack Unicum Rt. történetét mesélem el, kiemelve a pálinkák szerepét a cég életében. Ezután a pálinkát mutatom be bővebben, eredetét, nevének származását, gyártási módját és helyét a szeszesitalok között, majd áttérek a mai magyar alkoholpiac elemzésére.

* *Témavezető: Szalay Ibolya főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Alapvető fogalmakat ismertetek, és az elemzés végén bemutatom a mai magyar pálinkapiacot. A Zwack Unicum Rt. egyértelműen arra törekszik, és mindig is azt mondta magáról, hogy ő a pálinkapiac meghatározó szereplője, ami azt jelenti, hogy minden minőségi szegmensben meghatározó szereplő, szakmai iránymutatót ad az egész piacnak és trendeket határoz meg, ami által hatással van a fogyasztók tudatára. A Társaságnak ezt az állítását alátámasztom a pálinka portfóliójának marketing alapú elemzésével, hiszen egy klasszikusan marketing-orientált szervezetről van szó, ahol a termékek kereskedelme a marketingen alapul.

A záró fejezetben javaslatokat teszek, hogy véleményem szerint milyen változtatásokra lenne szükség a pálinkapiacon vállalati, termék és országos szinten, mert a pálinkának megvan az esélye a karrierépítésre, mint ahogy azt a többi nemzeti ital megvalósította.

Még számos fontos döntésben dűlőre kell jutni, hogy a pálinkát nyugodt szívvel újtára tudjuk indítani. A szeszesitalpiac szereplői azt szeretnék elérni, hogy a belföldi fogyasztók a pálinka névhez minőséget társítsanak, valamint, hogy külföldön is ismertté váljanak a pálinkák, és az egyik ízzel beazonosítsák az ital anyországot, vagyis egyértelműen következtessenek az eredetére: Barackpálinka = Magyarország.

A pálinka magasabb szintre emelésében közös, egységes piaci fellépés szükséges. Ez napjainkban még nagy korlátja a továbblépésnek, hiszen hiába állnak rendelkezésre a lepárló berendezések, még nincs egyetértés abban, hogy melyik módszer alapján készített pálinkát támogassák. Ha ez a probléma megoldódik, akkor (észszerű döntés esetén) emelkedni fog a pálinkák színvonala, amikor már nincs más feladat, mint ezt a minőséget tudatosítani a fogyasztókban.

Pápai Katalin

GÉPJÁRMŰ-FORGALMAZÁS ÉS SZERVIZELÉS AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON*

Az autókereskedelmet és a hozzá kapcsolódó egyéb szolgáltatásokat a többi iparágtól eltérően szabályozzák az Európai Unióban és Magyarországon is. Az Európai Unió Bizottsága Európai Gépjármű Csoportmentesítési Rendelet megalkotásával új helyzetet teremtett a piaci szereplők számára mind az unió tagállamaiban, mind a közeljövőben csatlakozó országokban, köztük Magyarországon is.

A 2002. október 1-jén hatályba lépett 1400/2002-es Európai Gépjármű Csoportmentesítési Rendelet az új gépjárművek értékesítését, a szervizszolgáltatásokat, az alkatrészek értékesítését és az alkatrészellátást szabályozza. Célja a dealerek versenyképességének fokozása, a tagállamok közötti árumozgás élénkítése, az egységes piac erősítése, és az, hogy a fogyasztók minél több előnyt élvezzenek a forgalmazás ésszerűbb megszervezéséből adódóan. A rendelet a gépjármű értékesítési, szervizelési és alkatrész-értékesítési vertikális megállapodásokat mentesíti a versenykorlátozás tilalma alól, ha azok teljesítik az előírt feltételeket. A szabályozás kizárólag azokat a szerződéseket érinti, amelyek korlátozhatják a tagállamok közötti kereskedelmet.

Ismertettem azokat a szabályokat, amelyek a fogyasztókra, az új gépjárművek értékesítésére, a szerviz szolgáltatásokra és az alkatrészek értékesítésére vonatkoznak. Bemutattam továbbá, hogyan kell az érintett piacot meghatározni, valamint azt, hogy milyen képlettel lehet a piacrészesedést kiszámolni. Ez azért volt lényeges, mert a Rendelet alapján a gyártók a piaci részesedésüktől függően eltérő forgalmazási rendszert kötelesek választani, meghatározott piaci részesedés felett azonban kizárólag tisztán minőségi szelektív rendszer választható. A piaci részesedés számításához szükséges az érintett piac meghatározása, ezért definiáltam az érintett termékek és szolgáltatások piacát és a földrajzi piacot.

Felváztoltam négy olyan esetet, melyekben a Bizottságnak fel kellett lépnie az autógyárak versenyellenes magatartásával szemben és büntetéseket kellett kiszabni.

Összehasonlítottam az Európai Bizottságnak, az autógyártóknak, az autókereskedőknek és a fogyasztóknak a Rendeletéről kialakult véleményét, melyekből kiderült, hogy a Rendeletől a Bizottság a verseny élénkülését és az új autók árharmonizációját várja.

* *Témavezető: Keszthelyi László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

A gyártók ugyanakkor nem üdvözölték az új szabályozást, szerintük nem kedvez sem nekik, sem a kereskedőknek és a fogyasztóknak, megalkotását csupán politikai lépésnek tartják. Az autókereskedők szintűgy tartanak a liberalizálás következményeitől és az újonnan piacra lépő versenytársaktól.

Az autógyárak – az adóterhek, a fizetőképes kereslet és a konkurencia figyelembevételével – országonként eltérő nettó eladási árakat szabnak. A Bizottság 2003. májusi adatai alapján megvizsgáltam a tagállamok közötti új személygépkocsi átadási árakat is, és elemeztem azokat.

Megállapítottam, hogy az Európai Unió területén az adózás előtti árak Dániában, Görögországban és Hollandiában a legalacsonyabbak. Ezt példákkal is igazoltam.

Kitértem arra, hogy miként szabályozzák a magyar gépjárműszektort. Röviden áttekintettem a hazai autópiacon történetét, majd összevettem az uniós rendeletet a magyar versenyszabályozással.

Hazánkban jelenleg a Magyar Gépjármű Csoportmentesítési Rendelet szabályozza a gépjármű forgalmazási és szerviz-megállapodásokat. Az új európai közösségi rendeletet az ország európai uniós taggá válása után kell alkalmazni. Addig eldől, miként alakul a jelenlegi magyar szabályozás.

Végezetül megpróbáltam felvázolni, hogy az uniós rendelet hogyan érinti majd Magyarország gépjárműpiacát. Valószínűnek tartom, hogy a szabályozás a nagyobb kereskedőknek fog kedvezni. Elképzelhető, hogy a hazai piacon megjelennek külföldi gépkocsi kereskedők is.

Véleményem szerint a rendelet pozitív hatással lesz az európai autópiacon. Az Európai Unió Bizottságának a szigorú szabályozással minden bizonnyal sikerül megtörnie a nagy európai autógyártók és kereskedőcsoportok (pl. VW-csoport, PSA-csoport, Ford-csoport, stb.) hegemoniáját, és a jövőben kevesebb visszaélés történik majd a gyártók részéről. A rendelet minden bizonnyal támogatni fogja az egységes piac zavartalan működését, erősíti a versenyt. Megítélésem szerint a jövőben egy liberálisabb rendszer fog létrejönni a gépjárműpiacon, amelyben a fogyasztók az eddiginél többet profitálhatnak az egységes piac előnyeiből. Fogyasztóorientáltabb lesz a verseny. Lehetővé válik, hogy új vállalatok jelenjenek meg a gépjármű- és alkatrész-értékesítés, valamint a szervizelés területén.

Érdeemes lesz foglalkozni azzal, hogy az 1400/2002-es Gépjármű Csoportmentesítési Rendelet bevezetése milyen változásokat eredményez a gépjárműpiacon az Európai Unióban és Magyarországon. Látni lehetne, hogy a megváltozott versenyhelyzet következtében erősödik-e az egységes piac.

Laczkó Rita

A MAGYAR MONETÁRIS POLITIKA CÉLKITŰZÉSEINEK ÉS FORINT-ESZKÖZTÁRÁNAK BEMUTATÁSA*

Szakedolgozatom fő célja, hogy bemutassa a monetáris politika célkitűzéseit, és a célkitűzések elérését szolgáló monetáris politikai eszközök rendszerét, szerepét és hatásait; először általánosan, majd a Magyar Nemzeti Bank gyakorlatában.

Az 1. fejezetben az olvasó röviden megismerkedhet a magyar monetáris politikáért leginkább felelős szervezet, a Magyar Nemzeti Bank rövid történetével, az 1924-es megalakulást követően napjainkig. A továbbiakban a jegybank függetlenségéről és annak összetevőiről írok először általánosan, majd részleteken az MNB függetlenségének alakulásáról a rendszerváltás óta. A jegybank cél- és eszközrendszerének tárgyalásához a jegybanki függetlenség szorosan kapcsolódik. Hiszen egy mindenkor kormány nehezen képes magát elkötelezni hosszú távon egy kedvező inflációs szint elérésében és megtartásában, mert a kívánt inflációs szint elérése sok megszorító, és a gazdasági szereplők által nem preferált intézkedéssel jár. Ezért szükség van egy olyan intézményre, amely teljesen független a kormánytól és annak intézményeitől, mert csak egy teljesen független jegybank képes az infláció leszorításában eredménnyel járni. A jegybanki függetlenség mértékének meghatározásakor három területet érdemes vizsgálni: a személyi függetlenséget, a működési függetlenséget és a pénzügyi függetlenséget.

Még ebben a fejezetben tájékozódhatunk arról, hogy az MNB-nek fő célkitűzése (elsődleges feladata) mellett milyen más egyéb fontos feladatokat kell ellátnia, amelyekről az alkotmány rendelkezik.

* *Témavezető: Szökéné Buzáth Márta főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

A 2. fejezetben olvasható az MNB legfontosabb és a törvényben is elsődlegesnek tartott feladata: az árstabilitás elérése és annak fenntartása. Ezelőtt megismerkedhetünk a célkitűzések lépcsős rendszerével és a közöttük fennálló kapcsolattal. A lépcsős rendszer kialakításának oka, hogy a monetáris politikai eszközök nem képesek közvetlen és gyors hatást kifejteni az árszínvonalra, kapcsolatuk közvetett, és időben lassú folyamat. Éppen ezért fontos a monetáris politikai eszközök és a végső cél között megfogalmazni olyan változókat, melyekre a monetáris döntések közvetlenül hatnak. Minél magasabb szinten lévő célváltóhoz érünk, az annál közvetlenebb, direktebb hatást tud kifejteni a jegybanki végső cél elérésére.

Az MNB elsődleges és egyben végső célja az árstabilitás elérése és fenntartása. Az MNB ezen cél megvalósításához az inflációs célkövetés rendszerét használja. Ennek értelmében kötelezettséget vállalt arra, hogy az infláció ütemét egy megadott célsávban tartja. A közbülső cél egy gazdasági változó, ami szoros kapcsolatban áll a végső céllal, és nominális horgonyként szolgál a gazdaság szereplői számára. Az MNB az inflációs célkövetés rendszerében ilyen közbülső célként a jegybank által készített inflációs előrejelzést használja. A célrendszer legalsó foka az operatív célváltozó, mely közvetlen kapcsolatban van a monetáris politikai eszközökkel, és ezáltal a döntések azonnal tükröződnek ezen célváltozók értékeiben. A Magyar Nemzeti Bank operatív célja a rövid, három hónapos futamidejű pénzüpi (állampapír-piac) kamatokra vonatkozik. Ezeket a rövid távú piaci kamatok az MNB kéthetes irányadó kamattal képes befolyásolni.

A 3. fejezet bemutatja, hogy a jegybankoknak milyen eszközök állnak rendelkezésükre ahhoz, hogy kitűzött céljait megvalósítsák, továbbá bemutatja az MNB eszköztárának fejlődését 1987-től kezdve napjainkig. Itt látszik, hogy a jegybank folyamatosan változtatta és fejlesztette eszközeit (a direkt eszközökről fokozatosan tértek át az indirekt eszközök használatára) annak megfelelően, ahogy a gazdasági, piaci és törvényi feltételek ezt lehetővé tették. Magyarországon a monetáris politikai eszköztár gyors fejlődésen ment keresztül: a kezdeti évek keretelosztásától indulva néhány év alatt eljutott a legigényesebb eszköznek számító nyíltpiaci műveletekig.

A monetáris politikai eszközök bemutatása direkt és indirekt bontásban történt. A direkt eszközöket (hitelplafonok és kamatszabályozások) az MNB az egyszintű bankrendszerben és a kétszintű bankrendszer kezdeti időszakában használta. Ezek direkt eszközök, hiszen közvetlenül a gazdaságba áramló pénzmennyiség befolyásolására irányulnak, a jegybank közvetlenül hat a gazdasági változókra, és a kereskedelmi bankoknak kötelező erejű szabályokat ad.

Az indirekt eszközök használatára csak a 90-es évek elején kerülhetett sor, mert csak ekkor teremtődtek meg a kellő feltételek (pénzüpi piacok kialakulása, működő tőke beáramlásának növekedése, intézményi feltételek). Az indirekt eszközök a pénz multiplikátor befolyásolását célozzák, tehát a forgalomban lévő pénz mennyiségét közvetve szabályozzák. Ezen eszközök: a kötelező tartalékráta rendszere és a nyíltpiaci műveletek. A kötelező tartalék előírás értelmében a jegybank meghatározza a kereskedelmi bankok számára, hogy kihelyezéseik egy részét jegybankpénz formájában, a jegybankban tartsák. Ez a szabályozás sokrétű, és használatával a jegybankok célja többféle lehet.

A nyíltpiaci műveletek lényege, hogy a jegybank a monetáris politikai célkitűzéseit a belföldi pénzállományba nem tartozó pénzügyi aktívák, úgymint értékpapírok (jellemzően állampapírok) és devizák vételével és eladásával igyekszik elérni (véglegesen vagy ideiglenesen).

Ezen műveletek a jegybanki szabályozás legrugalmasabb eszközei. Segítségükkel a pénzmennyiség azonnali változtatása érhető el, mivel naponta, és ezen belül akár több alkalommal, illetve akár egymással ellentétes hatású és irányú műveletek végzésére, és a kamatgörbe naponkénti változtatására kínálnak lehetőséget. Ezekben a műveletekben a jegybank a kezdeményező szerep. A nyíltpiaci műveletek további tulajdonsága, hogy soha nem jelentenek kényszert, hanem önkéntes döntések alapján valósulnak meg. A nyíltpiaci eszközök megvalósítása jellemzően kormányzati értékpapírokkal, vagy a jegybank által kibocsátott papírokkal történik. Ilyen eszköz a repo (értékpapír visszavásárlás), ami az MNB eszköztárában 2001-ig foglalt el központi szerepet, és használata a pénzüpi piacokon eléggé szűk körű.

Az MNB-kötvény, a jegybank által kibocsátott, hitelviszonyt megtestesítő értékpapír. Ez egy passzívoldali instrumentum, mely a jegybankot segíti a likviditás menedzselésében. További passzív oldali instrumentum a jegybanki betét, mely kéthetes lejáráttal egyben az MNB irányadó instrumentuma, egynapos lejáráttal pedig a kamatfolyosó alját képezi.

A jegybank eszközei között szerepel a fedezett hitel, ami egy napos lejáráttal a kamatfolyosó felső korlátját képezi.

A 4. fejezet a felértékelődési spekuláció kezeléséről szól. Ez az eset szépen bemutatja bizonyos monetáris politikai eszközök használatát a gyakorlatban kivételes problémák kezelése esetén. 2003. január 15-én és 16-án rendkívül erős felértékelési spekulációval szembesült a jegybank, ami miatt 5,3 milliárd euró felvásárlására kényszerült. Ezek után az MNB gyors intézkedéseket tett, és az eszköztár ideiglenes

megváltoztatásával (alapkamat csökkentés, kétételes betét elhelyezés korlátozása, kamatfolyosó kiszélesítése) a spekulatív tőke kiáramlását segítette elő.

Az MNB kezdetben nyílt intervencióval, később deviza-aukciókkal, végül csendes intervencióval biztosította az euró kínálatot, hogy a spekulatív tőke kiáramolhasson. Február végéig a spekulatív tőke fele elhagyta az országot, ami lehetőséget teremtett az ideiglenesen megváltoztatott eszköztár visszaállítására. A további euró eladások egészen május végéig folytatódtak sávon belüli csendes intervenció keretében.

Habár az MNB jelenlegi monetáris politikai eszközeivel nagyon hatékonyan és gyorsan volt képes reagálni a történetekre, és mintegy 43 milliárd forint árfolyamnyereség keletkezett, ez a támadás egyben felhívta az MNB figyelmét arra, hogy a jelenlegi monetáris célkitűzéseknek vannak korlátai, és további változtatások szükségesek ahhoz, hogy az árstabilitást ne veszélyeztesse semmi.

Tihanyi Zsuzsanna

MAGYARORSZÁGI LAKÁSFINANSZÍROZÁS AZ EURÓPAI UNIÓ KÜSZÖBÉN*

Magyarországon a lakáspolitikai központi kérdéssé vált az elmúlt években. A lakáshelyzet komoly gondokkal küzd, amelyek megoldása nem várthat magára tovább. Egyrészt sürgető az Európai Unió csatlakozás miatt, hiszen nem mindegy, hogy mekkora a lemaradásunk a tagállamokhoz képest, másrészt pedig sürgető, mert a lakhatási feltételek romlása igencsak szembeűnő. Magyarország lakásállományának jelentős része régi építtetésű. A társasházak, bérházak és a panellakások rossz minőségi állapotuk miatt nehezen lakhatók, ebből adódóan magas költségeket okoznak a lakók számára, akik sajnos nem mindig vannak olyan anyagi helyzetben, hogy ezen változtatni tudnának.

Nemcsak a lakosság ismerte fel a változtatások szükségességét, hanem a politikai erők is. Ennek köszönhetően az elmúlt három évben számos intézkedés látott napvilágot, amelyek közös célja a hazai lakáshelyzet általános javítása volt.

Azonban megállapítható, hogy jelenleg is számos olyan probléma van, amely még nem megoldott. 2001-ben a lakásfinanszírozás, mint pénzügyi üzletág, igen vonzóvá vált a bankok számára, és ennek eredményeként ez a finanszírozási ágazat jelen pillanatban is felszálló ágban van. Számos bank jelent meg a piacon különböző lakáshitel- termékeket kínálva. A lakáspolitikában rejlő gondok azonban sokkal összetettebbek annál, mintsem hogy a bankok által felduzzadt kínálati oldal termékei megoldhatnák.

Láthatóvá vált ugyanis, hogy a társadalom különböző rétegei között anyagi tekintetben komoly szakadékok tátognak. Habár a lakosság részéről mutatkozik hajlandóság arra, hogy lakásaik állapotán változtassanak, sokak nem tehetik meg, hogy a banki lakásfinanszírozást válasszák. Éppen ezért, olyan pénzügyi konstrukciók kellene, amelyeket az igazán rászoruló is igénybe tudják venni.

Erre lehet megoldás a lakás-takarékpénztári finanszírozás, amely az előtakarékoság elvén alapul, azonban ezt a fajta tevékenységet kevesen ismerik Magyarországon.

Szakedolgozatom célja, hogy ezen pénzügyi szereplők tevékenységét bemutassa egy konkrét piaci szereplő, az OTP Lakástakarékpénztár Rt., működésének vázolásával, valamint hogy rámutasson arra, hogy jelenleg milyen szerepet töltenek be a lakás-takarékpénztárak a hazai lakásfinanszírozási rendszerben.

A problémát a fiatalok szemszögéből vizsgálom, hiszen az önállóvá válás egyik alapeleme a saját lakástulajdon megszerzése. Kérdőíves kutatással mértem fel a fiatal pályakezdők lakhatással kapcsolatos kilátásait. A kapott eredmények bizonyítják a dolgozat témájának jelentőségét.

Arra az eredményre jutottam, hogy abban az esetben, ha sikerülne Magyarországon megalapozni és minél szélesebb körben elfogadottá tenni az előtakarékoskodás intézményét, növelhető lenne a lakosság megtakarítási kedve. Ez elsősorban a lakás-takarékpénztárak intenzívebb marketing tevékenységével lenne megoldható. A megtakarítások megoldást jelentenének azok számára, akik nem keresnek annyit,

* *Témavezető: Székács Anna főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

hogy egy banki lakáshitel törlesztő-részleteit hónapról hónapra fizetni tudják. A kérdőíves felmérés is igazolja, hogy sokan hallottak már a lakás-takarékpénztári konstrukciókról, azonban csak nagyon kevesen tudják, hogy valójában mit is takar ez.

A népszerűsítéssel párhuzamosan megváltoztatnám a banki lakáshiteleknel megkövetelt önrész feltételrendszerét. A hiteleknel ugyanis az önrész mértéke jelenti a legnagyobb problémát.

A két intézkedés együttes bevezetésével lehetővé válna a nehéz anyagi helyzetben lévők számára is, hogy lakhatási körülményeiken pár éven belül javítani tudnának. Ezzel javulna az ország lakásállományának minősége és kialakulhatna a minden értelemben vett jóléti társadalom intézménye.

Kocsis Dóra

A ROBERT BOSCH ELEKTRONIKA KFT. HR-STRATÉGIÁJÁNAK TOBORZÁSI CÉLJAIHOZ KAPCSOLÓDÓ MUTATÓSZÁM-RENDSZER A BALANCED SCORECARD ALAPJÁN*

HR-BeQIK, Be Better Be Bosch

Szakdolgozatom témájának a stratégiai emberi erőforrás menedzsmentet választottam, ezen belül pedig a HR stratégia megvalósítását helyeztem a középpontba. Ezt a témát két szempontból tartom időszzerűnek. Egyrészt az állandóan változó környezeti feltételek, és az egyre erősödő piaci verseny a vállalatoktól a stratégiai gondolkodást követeli meg. Ma már aligha akad olyan szervezet, amelynek ne lenne írott vagy íratlan forgatókönyve jövőbeli terveiről, cselekvési irányairól. A sikerhez vezető úton azonban csak az első lépés a stratégia kidolgozása. A vállalatok a stratégia megvalósítását tekintik az eredményesség alapvető feltételének.

A másik szempont, hogy a vállalatok életében az emberi erőforrások, és az ezt működtető HR-funkció szerepe felértékelődött. Az emberi tényezőt a stratégia megvalósításának sikertényezőjeként kezelik. Így a vállalati stratégia részeként kidolgozott HR stratégiának, és megvalósításának szükségyszerűsége új feladatok elé állítja a vállalatok HR szakembereit.

Szakdolgozatom kiindulópontja a stratégiával foglalkozó szakirodalomban az elmúlt évtizedben napvilágot látott új vezetési filozófia és rendszer, a Balanced Scorecard (kiegyensúlyozott stratégiai mutatószám-rendszer). Ez az újfajta, négy szempont köré csoportosított mutatókból álló teljesítményértékelési modell képes arra, hogy kommunikáljon egy adott stratégiát, illetve segítse annak végrehajtását. A BSC, mint stratégiai menedzsment-rendszer, valamint a HR tevékenységben egyre inkább jelentőssé váló stratégiai szemlélet időszzerűvé teszi azt a feltételezést, miszerint a BSC a HR stratégiára is adaptálható, és ennek megvalósításában is segítséget nyújthat.

Azt a hipotézist állítottam fel, hogy a Balanced Scorecard egy leányvállalat HR-stratégiájának megvalósítására is alkalmas eszköz. A vállalat, amely a dolgozatom gyakorlati hátterét biztosította, a Robert Bosch Elektronika Kft., egy Hatvanban működő német multinacionális ipari konszern leányvállalata. A magyarországi üzem az autóipar számára állít elő elektronikai alkatrészeket. Az anyavállalat vezetősége az elmúlt évben egy újabb beruházás keretében a gyár bővítéséről döntött, amelynek hátterében egy összvállalati stratégiai célkitűzés áll. Költséghatékonysági megfontolásból a drága németországi termelést olcsóbb, kelet-európai telephelyekre helyezik át. Tehát a hatvani gyár egy stratégiai célkitűzés megvalósítását kapta feladatul.

Felkeltette az érdeklődésemet, hogy a szóban forgó szervezet HR-osztálya hogyan tud hozzájárulni ennek a stratégiának a megvalósításához. A beruházási projekt emberi erőforrás vonatkozása elég jelentősnek mondható, ugyanis közel 1000 új munkahely létesül majd az elkövetkezendő három évben. Ezért a HR-osztálynak meghatározó szerep jutott, ugyanis a termelés áthelyezésének minden feltétele

* *Témavezető: Karcsics Éva főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

(technológiai, anyagi, stb.) adott, kivéve az emberi erőforrást. Mindezek tükrében nyilvánvaló, hogy a HR osztály tevékenysége stratégiai fontosságúvá vált.

Az emberi erőforrás biztosításának stratégiai feltétele a hatékony toborzás, hiszen csak megfelelő számú pályázó közül lehet az ideális jelölteket megtalálni. Ezért vált fontossá egy olyan stratégia kidolgozása és megvalósítása, amely segítséget nyújt ennek a célnak az eléréséhez, és egyben a termelés áttelepítésének háttérében meghúzódnó másik stratégiai célkitűzést, a költséghatékonyságot is támogatja. A HR egyik területét - a toborzást - a középpontba helyezve, megfogalmaztam az ehhez kapcsolódó, a vállalati stratégiából levezetett stratégiai célkitűzéseket. Ezeket összekapcsoltam a BSC négy nézőpontjával (pénzügyi nézőpont, vevők, működési folyamatok, tanulás és fejlődés nézőpont), amelyeket egy összvállalati stratégiai irányelvvel, a BeQIK-kel, azonosítottam. (A vezérelv a Bosch számára versenyelőnyt biztosító területeket nevezi meg: Be = üzemi eredmény, Q = minőség, I = innováció, K = vevők.)

Ezt követően pedig az irányelv négy területére kidolgoztam egy mutatószám-rendszert, amelynek segítségével a toborzási tevékenység stratégiai céljai mérhetővé, így megvalósításuk nyomon követhetővé vált. A mutatószám-rendszernek a HR-BeQIK nevet adtam. Munkám következménye, hogy a mutatószám-rendszert a Robert Bosch Elektronika Kft. HR osztálya 2004 januárjától kezdve alkalmazni fogja.

Werly Szilvia Anna

A GYORS-HÁZ KFT. ÜZLETI TERVÉNEK ELEMZÉSE*

A Kft. egy új vállalkozás, 2003-ban kezdte el működését. Egy induló cég üzleti terve számos pontban eltér a működő vállalkozások hasonló dokumentumától. Azért választottam ezt a témát, mert számomra kihívást jelentett ennek - a tulajdonképpen nem hagyományosnak mondható - üzleti tervnek az elemzése. Kíváncsi voltam, hogy a Kft. által alkalmazott új házépítési technológia mennyire lesz képes teret hódítani Magyarországon.

A bevezető részben ismertetem a dolgozat témáját, tárgyát, célkitűzéseit. Az első fejezetben szó lesz magáról a cégről, és az általa alkalmazott új házépítési technológiáról. Mivel hazánkban még nem széleskörűen elterjedt és alkalmazott ez az eljárás, illetve a hasonló elven alapuló módszerek, a második fejezetben leírom az ún. készházakkal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat. Ezt követően a harmadik részben bemutatom, hogyan alakult a lakáspolitikai '90-es évektől egészen napjainkig.

A GYORS-HÁZ Kft. üzleti tervének készítői úgy gondolták, hogy egy országos hálózatot lenne célszerű kialakítani, franchise partnerek bevonásával. A franchise tárgyával, fogalmával a negyedik fejezet foglalkozik.

Ezt követően ismertetem az üzleti terv szakirodalmát, a legfontosabb fogalmakat, részeket, majd a hatodik fejezetben kerül sor a terv tényleges elemzésére. Az elemzés során megvizsgálom, hogy a terv felépítése mennyiben egyezik meg a szakirodalom szerinti szerkezettel, és megvizsgálom a tartalmat is. A fejezet további részében bemutatom és értelmezem a Kft. forrástervét és eredménytervét. A befejező rész az összefoglalás, ahol ismertetem azokat a terveket, amelyek a cég működésének első évében nem valósultak meg, bemutatom az elért eredményeket, a Kft. jelenlegi helyzetét és végül pár szóban meghatározom a további lehetséges tennivalókat.

A dolgozat készítése során az volt a célom, hogy először megpróbáljak egy átfogó képet nyújtani a cégről, az általa előállított termékről, és magáról a környezetről, amelyben a GYORS-HÁZ Kft. működik. Ezek ismeretében ugyanis könnyebb megérteni és elemezni az üzleti tervet. Ha ismerjük a piac jelenlegi helyzetét és várható alakulását, világosabban megfogalmazhatók a lehetőségek és korlátok. Ezután sor kerülhetett a szakirodalomra, majd ennek ismeretében az üzleti terv elemzésére.

Végül, az utolsó részben levontam a következtetéseket és megállapítottam, mi, hogyan valósult meg, illetve maradt el az eredeti tervhez képest.

* *Témavezető: Székács Anna főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

**NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK SZAKOS
VÉGZŐS HALLGATÓK
SZAKDOLGOZATAINAK ANNOTÁCIÓI**

Gellért Anna

AZ „ÚTITERV” ESÉLYEI*

A világban mostanában egyre jobban kiéleződő keletre és nyugatra szakadás Samuel P. Huntingtontól (illetve Bernard Lewistől) származó konfrontatív diskurzust képviselő gondolatának egyik gócpontja a Közel-Kelet, gondoljunk az iraki intervencióra, vagy a folyamatosan zajló arab-izraeli konfliktusra, ami hol föllángol, hol megnyugodni látszik. A palesztin-izraeli szembenállás területi konfliktus; a vallási ellentétek mellett nemzeti érdekek is ütköznek. A térség újkori történelme rendezési kísérletek soroza-
ta, hol fegyverrel, hol diplomáciai úton.

A 1948-as, az 1967-es hatnapos és az 1973-as jom kippuri háborúkat követően mindmáig nem tudnak megegyezni a felek. Hiába csillant fel a reménysugár az 1993-as oslói tárgyalásokkal, nem sikerült békét kötni; sőt 2000 őszén kezdetét vette a második intifáda (palesztin felkelés, lázadás). A „kvartett” (Amerikai Egyesült Államok, Európai Unió, Oroszország, Egyesült Nemzetek Szövetsége) összeállított egy béketervet, mely az „útiterv” nevet kapta.

Dolgozatomban a közel-keleti béketerv lehetőségeit vizsgáltam. A történelem és a fő problémák elemzésén át arra a következtetésre jutottam, hogy az „útiterv” bukásra van ítélve (sőt már meg is bukott).

Dolgozatom utolsó részében a lehetséges megoldásokat kerestem.

Fiáth Miklós

A KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA HATÁSAI A MAGYAR BÚZA- ÉS KUKORICATERMESZTÉSRE**

Egy szó: kihívás. Ezzel az egy szóval lényegében mindenre kiterjedő leírást lehet adni hazánk egyik legfontosabb – előttünk álló – gazdaságpolitikai kérdésének jellemzésére. Ekkora és ilyen nagy jelentőségű próbatétel előtt már régen nem állt a magyar agrárgazdaság. A Koppenhágában 2002. december 13-án tartott EU csúcstalálkozón a csatlakozási tárgyalások lezárásával történelmi döntés született: Magyarország kilenc tagjelölt társával együtt 2004. május 1-jétől az Európai Unió teljes jogú tagja lehet. Ekként élvezheti az európai integráció, az egységes belső piac, a közösségi politikák minden előnyét. Ezek közé tartozik az Európai Unió Közös Agrárpolitikája is, amely több-kevesebb sikerrel, már több mint negyven éve formálja a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeket előállítókat, a kereskedőket és fogyasztókat mindennapjait.

A rendszer bonyolultsága, illetve Magyarország jelenlegi várakozással teli helyzete miatt vállalkoztam egy olyan téma feldolgozására, amely sokakat érint. A mezőgazdasági politika, és azon belül is a búza- és kukoricapiac támogatási rendszerének felépítése, és ennek megismerése véleményem szerint ma nagy előnyt jelent mindannak, akinek környezetében, vagy megélhetésében ezek az elvek szerepet játszanak. Sokak, sokunk némi szkepticizmussal találjuk magunkat szembe, amikor a KAP-ról, annak szabályozó eszközeiről van szó.

Dolgozatomban megpróbáltam átfogó képet bemutatni, mind Magyarország, mind pedig az Európai Unió mezőgazdaságáról, azt a búza, és kukoricatermesztés területére szűkítve.

Fontosnak tartottam, hogy részletes képet adjak a Közös Agrárpolitika múltjáról, céljairól, alapelveiről, hogy a múltból kiteljesedő logikai vonalat végigvezessem a várható jövőképig. Emellett, úgy érzem, hogy az ok-okozati összefüggések érzékeltetéséhez nemcsak az Európai Unió története, hanem

* *Témavezető: Csicsmann László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Témavezető: Moldicz Csaba főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

magyarországi, és a kettő közös története is szükségeltetik. Ezért fektettem hangsúlyt a hazai piac történetének, főbb momentumainak bemutatására.

Az Agrárkutató és Informatikai Intézet segítségével olyan segédanyagokat kaptam a piaci szabályozásokról, amelyek beépítése nélkül a dolgozat nem tudott volna kellő érdemi információval szolgálni a csatlakozás idejére. 2004. május 1-jétől ez a dokumentum fontossá válhat mindenkinek, aki a témában még nem jártas, de érdeklő, avagy tudását akarja megújítani.

Az utolsó két fejezet, a SWOT-analízis, a jövőkép tárgyalása, illetve javaslataim összegzése. Középpontba a csatlakozási évek utáni esélyeket helyezem.

Fülöp Anikó

KÜLKERESKEDELEM ÉS VÁM AZ UNIÓS CSATLAKOZÁS SORÁN*

Az Európai Unióhoz való csatlakozás, egyre jobban foglalkoztatja az embereket. Sokunknak sokfajta elvárásaink vannak és egy közösségbe lépünk be.

A különböző kereskedelmi blokkok versengenek egymással a világelsőség megszerzéséért.

Dolgozatomban az általános jellemzőktől haladtam a konkrétumok felé. A külkereskedelem múltjáról és a csatlakozás előtti helyzetről adtam vázlatos áttekintést. Először a KGST előtti, alatti fejlődésről, tendenciákról, majd a külkereskedelemre ható külső tényezőkről a rendszerváltástól napjainkig, elemezve ezek hatását az export és import szerkezetére, volumenére.

A második részben kitértem a vámjogra és a vámeljárásra, valamint részletesen bemutattam a vám közösségi szabályozását, különös hangsúllyal az Európai Unió integrált tarifájára. Ezt azért láttam szükségesnek, mert a törvény hatályba lépése különösen kedvező hatással lesz a magyar külkereskedelem szervezettségére, áttekinthetőségére, s mert ez a törvény jelöli ki a mozgásteret, a külkereskedelmet folytató vállalatoknak.

Magyarországnak a gyakorlati háttér hiánya okoz sokszor lemaradást. Ezt csak az áttérés után sikerül majd kiküszöbölni.

Dolgozatomban áttekintettem a magyar külkereskedelmet, a múltban és a jelenben leginkább meghatározó tényezőket. Bemutattam, hogy egy kis nyitott ország gazdaságában külkereskedelem milyen fontos szerepet játszik. A sikert nem csupán a belső, hanem főleg a külső feltételek diktálják: partnereink protekcionizmusának mértéke és vásárlóképességük húzóereje eredményességünk meghatározója.

Gárdonyi Erika

KASZKADÓR–DUBLÓR–VESZÉLYSZÍNÉSZ**

Sokan hallottak már róla, mégis kevesen vannak azok, akik konkrétan meg tudnák határozni, hogy kik ők? Mivel is foglalkoznak? Milyen körülmények között dolgoznak? És végül, hányan vannak egyáltalán Magyarországon? Ők a filmek névtelen szereplői, akik nélkül az akció nem lenne akció. Rendezők és producerek által megkomponált jelenet végrehajtása a feladatuk, de egyetlen egy rossz mozdulat vagy hiba is végzetes lehet. Ez a leghálátlanabb hivatás. Soha nincsenek reflektorfényben, a nézők nem őket

* *Témavezető: Moldicz Csaba főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Témavezető: Szalai Ibolya főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

ünneplik. Az emberek a színészeket csodálják, akik helyett vásárra viszik a bőrüket mindenféle dicsőség nélkül. Gyakran az életüket kockáztatják. Ezért foglalkoztatják őket. A kaszkadőrök megégnek, megsérülnek vagy akár meg is halhatnak munkájuk során, lényeg, hogy tökéletesen végrehajtsák a feladatot.

Szakedolgozatomat két részre osztottam. Az első részben bemutatam a kaszkadőrség kialakulását az Egyesült Államoktól egészen Magyarorszáig. A következő fejezetben az aktuális magyar kaszkadőr-csapatokkal ismertetem meg az olvasót. Ezek után rátérek arra, milyen típusai vannak a kaszkadőröknek. Kitérek a speciális szolgáltatásokra, a képzési lehetőségekre, majd a kaszkadőrmunka nehézségeiről írok. Egy kérdőívet is feldolgoztam, amelynek az egyik központi témája az, mennyire ismertek a kaszkadőrök, illetve a munkájuk Magyarországon. Ezután a filmek, illetve a forgatások világába vezetem be az olvasót. Az első részt Horváth Lóránttal, az MTV volt alelnökével készült beszélgetés zárja.

A második részben bemutatam a Nógrádkövesdi Lovasszínházat, amely egy még be nem indult vállalkozás. Bemutatam a vállalkozás tevékenységét, célját. Foglalkozom a vonatkozó jogszabályokkal. Piacutatást végeztem a Lovasszínházzal kapcsolatban, feldolgoztam száz darab kérdőívet, ismertetem a kockázatelemzést. Végezetül a marketing terv és a pénzügyi terv következik, majd egy szinopszis, egy részletterv egy előadásból.

Szakedolgozatom megírásának célja az volt, hogy megismertessem az olvasókkal ezeket a hús-vér, létező embereket, akik a filmek sikeréért dolgoznak keményen, sokszor életveszélyes helyzetben. És mit kapnak cserébe? A névtelenséget, a stáblistán egy apró betűs megjegyzést. Úgy gondolom, ők ugyanúgy megérdemlik, hogy éltessek és tiszteljék őket, mint bármelyik más szereplőtársuk. Tisztában vagyok vele, hogy névtelenségük nemcsak az ő hibájuk. Hiszen honnan is ismerné őket bárki is, amikor Magyarországon nem létezik semmilyen érdekszervezetük, nincs bejegyzett képzési helyük, és még a biztosítóknál sem szívesen látott vendégek? Nem létezik szakirodalmuk, egy magyar nyelvű könyvet, vagy egy kisebb tanulmányt sem írtak még róluk itt, Magyarországon. A sajtó is csak akkor foglalkozik velük, ha valamilyen baleset vagy haláleset történik.

Én ezen szeretnék változtatni. Ezért választottam ezt a témát, a kaszkadőriséget. Talán a szakedolgozatom megírásával hozzájárulhatok, hogy a magyarországi kaszkadőrökre jobb sors várjon. Talán a Lovasszínház beindulásával népszerűbbek lehetnek, illetve ismertebbeké válhatnak.

Gyurcsó Ákos

TÖRÖKORSZÁG – KURDKÉRDÉS*

Dolgozatom témájának a törökországi kurdkérdést választottam. Törökország a II. világháborúban megőrizte semlegességét. A török politika igyekezett minél jobban azonosulni a Nyugattal. 1952-ben elnyerte a NATO-tagságot. A 80-as évektől Törökország legfontosabb külpolitikai célja az volt, hogy biztosítsa az Európai Unió tagságot. 1987 áprilisában ismét hivatalosan folyamodott ezért. 1989 decemberében Törökországgal közölték, hogy kérelmüket 1993 előtt nem tudják fontolóra venni. Törökország EU-hoz való közeledése során csapdába esett. Az iszlámnak a politikából való kiszorítását célzó intézkedései javították az ország nyugat-európai megítélését, e célok megvalósításának eszközei azonban ellentétesek voltak az emberi jogokkal. Az iszlám-ellenzékkel szemben alkalmazott eszközöknél is durvábbak azonban azok az intézkedések, melyeket a török kormány országának 12 milliós kisebbsége, a kurdok ellen alkalmaz.

A 80-as évektől kezdődően az ország délkeleti részén harcoló kurd csapatok ellen a török hadsereg szabályos tizedelő hadjáratot indított „rendteremtés” címen. Szabad-e, hogy ma az Európához „tartozó” fejlett országok közé sorolandó Törökországban ilyen állapotok legyenek az uralkodók? A török-kurd kérdés tehát még koránt sem megoldott. Ha Törökország valóban Európa felé igyekszik, tud-e a fejlett európai demokráciákra jellemző toleranciát felmutatni?!

Az anyaggyűjtés folyamatában napról-napra derült ki, hogy milyen kevés irodalom áll rendelkezésre Budapest könyvtáraiban. A konkrét kérdéssel legtöbbet folyóiratok illetve napilapok foglalkoztak egy-

* *Témavezető: Bilecz Endre főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

egy cikk elejéig. Az anyaggyűjtés során bukkantam rá a Budapesten működő szervezetre: A Kurd Információs Központra. Felvettem a kapcsolatot velük. Mikor elmondtam, hogy milyen témában írom dolgozatomat, nagyon örültek, és készséggel felajánlották segítségüket.

Jagasics Zsuzsanna

AZ ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS MAGYARORSZÁGON*

Szakdolgozatomat az élethosszig tartó tanulás témakörében készítettem el. Témaválasztásomat befolyásolta, hogy szakmai gyakorlatomat az Oktatási Minisztérium EU Koordinációs és Tervezési Főcsoportnál töltöttem. Ott betekintést nyertem sok, most éppen aktuális témakörbe, amelyek közül a life-long learning fogalma volt számomra a legérdekesebb. Hiszen egy olyan Európát ígér, ahol a polgárok lehetősége és képessége egyaránt meg van ahhoz, hogy törekvéseiket megvalósítsák, és részt vegyenek egy jobb társadalom építésében. Valamint az európai országok azon céljait is elősegíti, hogy minél prosperálóbbak, integrálódóbbak, toleránsak és demokratikusak legyenek.

Az egész életen át tartó tanulás, illetve az egész életen át tartó oktatás koncepciója az 1970-es évek óta kezd kibontakozni. Az 1990-es évektől a fogalom egy teljesen más környezetben találta magát. A munkanélküliség elleni harc és a versenyképesség növelése a politikai döntéshozatali teendők listájának legtehetőre került. Az egész életen át tartó tanulás olyan kora gyermekkortól késő öregségekig tartó kognitív folyamat, amely magában foglalja a formális, azaz az iskolai oktatást éppen úgy, mint a nem formális, valamint az informális tanulást.

Az Európai Unióban az oktatáspolitikai nemzeti alapokon nyugszik, ezért nincsen uniós szabályozás arról, hogy az iskolákban, egyetemeken mit kell tanítani. Az EU azt sem írja elő a tagállamoknak, milyen iskolarendszert működtessenek, csupán programokkal, pénzügyi alapokkal, ösztöndíjakkal segíti, egészíti ki a tagállamok oktatáspolitikáját, s teszi ezt annak érdekében, hogy a nemzeti iskolarendszerek között kapcsolat alakulhasson ki.

Az Unió célul tűzte ki, hogy a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásalapú társadalmává váljon 2010-ig. Ennek eléréséhez olyan képzés és oktatás kialakítása szükséges, amely személyre szabott tanulási lehetőségeket kínál az egyes állampolgárok részére minden életszakaszban. A XXI. század kihívásainak megfelelően az EU-versenyképességével összefüggésben egyre nagyobb hangsúlyt kap az élethosszig tartó tanulás, amely fokozott figyelmet fordít az iskolapadból már kikerült generációk képzésére.

A tapasztalat az, hogy a fejlett országok jelentős részének oktatáspolitikájára már hatással van az egész életen át tartó tanulás paradigmája. Sok ország az oktatás egyes szektoraiban bizonyos reformokat vezetett be, amelyek helyet kaptak a life-long learning koncepcionális keretében. Egyes országokban az egész életen át tartó tanulás indoklásával erősítik meg az iskolai oktatást, míg mások a felnőttképzésre helyezik a hangsúlyt. Az oktatási, nevelési célok hangsúlyai is országonként változnak, úgymint: foglalkoztathatóság, versenyképesség, személyiségfejlesztés és állampolgárságra való nevelés.

Az egész életen át tartó tanulásért Magyarországon számos innovatív szabályozás és gyakorlat van előkészületbe. Erősségként említhetjük a közép- és felsőfokú végzettségek viszonylag magas arányát, az erősödő európai kapcsolatokat, az oktatás valamennyi szintjén vagy a nemzetközi összehasonlításban is magas oktatási színvonalat. A gyengeségek között szerepel a rendszer nem megfelelő szintű alkalmazkodóképessége, illetve a gazdaság szereplőivel való kapcsolat hiányossága vagy a megfelelő reakciókészség hiánya. A képzési utak tervezhetősége és a pályaorientáció tekintetében komoly kihívások elé tekint a kormányzat, hiszen ennek alapfeltételei közül ma alig létezik valami. A hagyományos logikához képest az új logika nem a múlt, hanem a jelenre kell, hogy koncentráljon.

Az ismeretekkel szemben alapvető elvárás a felhasználhatóság, a szavatosság. Kiemelt szerepet kap maga a tanulási folyamat, amelyben elsősorban a készségeken van a hangsúly. Ebben a gondolkodásban

* *Témavezető: Miklós Ágnes Kata főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

a tanár is tagja a tanuló szervezetnek, aki segíti a tanulást, a diákok pedig egy interaktív környezet (nem passzív) győztes szereplői, akik pozitív üzeneten nevelkednek, és mindvégig kellőképpen motiváltak arra, hogy tanuljanak.

Európai szinten, az egész életen át tartó tanulással kapcsolatos intézkedések nem hatékonyak. Az iskolai kudarcok, és a szociális kirekesztés továbbra is nagyon erős. Nincs jele annak, hogy a tagországok jelentősen növelnék a beruházásokat a humán erőforrások területén. Különösen kicsi a magánberuházás a felsőoktatás és a továbbképzés területén. Ugrásszerű változásra van szükség. A változás egyik sarkpontja, hogy létre kell hozni egy átfogó és koherens egész életen át tartó tanulásról szóló stratégiát, biztosítva a kooperációt a tanulási folyamat egyes szakaszai között és összhangba hozva a nemzeti stratégiákat az európaival.

Úgy gondolom, hogy még rengeteg további feladat és fejlesztési terület írható körül hazánk számára a LLL területét illetően. Az oktatáspolitikai oldalról megfelelő feltételrendszert kell biztosítani. Mindenképpen szükséges egy olyan adatbank működtetése, amely tartalmazza az EU-programok leírását, hozzáférhetőségét és a hazai megvalósulás helyszíneit. Az EU-programok kidolgozásában és átvételében még hangsúlyosabbá válik az iskolák közötti együttműködés. Az egymástól tanulás elvének megfelelően szükséges az EU-programokat használó iskolák hálózattá szerveződése.

Hogy mit rejt a jövő? Vannak, akik úgy vélik az EU csatlakozással csak bizonyos rétegek járnak jól, ami nem az esélyegyenlőség megteremtését szolgálja. Hogyan változnak iskoláink az elkövetkezendő hosszabb-rövidebb időszakban? Hogyan alakítják a ma hozott oktatáspolitikai döntések iskoláink jövőjét? Elképzelhető, hogy az iskolák olyan rugalmas oktatási intézményrendszerekké válnak, ahol a középpontban az alapos tudás fejlesztése és a rendkívüli motivált tanárok állnak. Vagy talán a holnap iskoláinak nagy része megszűnik és olyan tanulási lehetőségek jönnek létre, amelyek számítógépes hálózatokon keresztül működnek?

Abban biztos vagyok, hogy az élethosszig tartó tanulás sokak számára követendő norma. És hogy elveszti értelmét az a gúnyos megjegyzés, hogy valaki „túl sokáig ül az iskolapadban”. De a tananyag átforgalmazásához még nagyon sok időre van szükség. Már így is nagyon terjedelmes, amit a mai hazai diákoknak el kell sajátítaniuk. De melyek azok a tantárgyak, tananyag részek, amik esetleg nélkülözhetők!?

Ennek a kérdésnek a megválaszolása igen nagy port keverne (fog keverni) a pedagógusok és a politikusok körében egyaránt.

Számomra a legaggasztóbb kérdés a következő. Igen, tanuljunk egy életen át, legyen minél több diplománk. De szüksége van Magyarországnak ennyi diplomásra? A felsőoktatási intézményekben szerzett diplomák leértékelődésével párhuzamosan nő a nappali tagozatos egyetemisták és főiskolások száma. Míg 1990-ben a nappali tagozatos érettségizetteknek még csak a 20 százalékát vették fel ugyanabban az évben valamelyik felsőoktatási intézménybe, addig 2001-re ez a szám 40 százalékra módosult. Ez az adat kétségkívül az élethosszig tartó tanulás megvalósulása felé mutat. Azonban ezzel azt is el kell fogadnunk, hogy számos diplomás, végzettségéhez képest alacsonyabb szinten tud csak elhelyezkedni. Vagy éppen, ha az érem másik oldalát nézzük, egy titkárnői, recepciósi állás alapkövetelménye lesz a diploma? És ezt a hallgatók is tudják. Saját bevallásuk szerint csak 15 százalékuk tartja valószínűnek, hogy sikerül elhelyezkedni a szakterületén.

Miből finanszírozhatók Magyarországon a szükséges változások és fejlesztések? Azt hiszem ennek megválaszolása egy külön szakdolgozat témája lehetne.

Incze Nikoletta

ALKALMAZKODÁS ÉS TOLERANCIA*

Az Európai Unió három országában élő muszlimok beilleszkedése és integrálódásának elősegítése a nyugati társadalmakban

A globalizáció által felgyorsult világban a Földünk különböző országaiban élő népek érintkezése mindennapossá vált. A kontinenseket elválasztó korábbi éles határok földrajzi és kulturális tekintetben egyre halványodnak. A világkereskedelem, a nemzetközi szervezetek és a regionális gazdasági, politika közösségek létrejötte pedig hétköznappivá teszi a civilizációk találkozását. A szabadság egyben felelősséget is jelent, az együttműködés gyakran nehéz kompromisszumok árán jön létre, a szegény és gazdag országok közötti különbségek növekedésével, pedig újszerű konfliktushelyzetekkel kerül szembe a világ. Eltérő civilizációk találkoznak, párbeszédre törekednek, kompromisszumra kényszerülnek, olykor ütköznek is.

Ezek a helyzetek, azonban nemcsak nagyban, kicsiben is megjelentek a világban. Egyre több kontinensen régiók jellemző tulajdonsága az egység a sokféleségben, Mindez az európai integráció folyamata is igaz. A második világháborút követő években erőteljes migráció kezdődött az öreg kontinensen, bevándorlók érkeztek, kivándorlók távoztak és ez a fluktuáció egyre keverttette az európai identitás felé haladó, de ugyanakkor önmagát nemzeti szinten meghatározó egyének közösségét.

A globalizációs értékek csak a világ egy kis szeletének nézeteit képviselik. Ők a nyugati társadalmak. „The West against the rest” – Nyugat és vele szemben a többiek. Huntington definíciója rámutat az egyszemélyű világszemléletre. Ez a Nyugat vonzza Európába és Amerikába a fejlődő országokból érkező bevándorlókat. Valami jobbra, valami másra vágyunk, mint amit megkaphatunk saját hazájukban. Érkezésük után azonban, nem minden esetben képesek és akarnak integrálódni. A társadalom pedig beilleszkedési törekvéseik ellenére nem mindig fogadja be őket, táptalajt szolgáltatva ezáltal a szélsőséges lázadás, a fanatizmus irányzatainak. Képesek együtt élni a muszlimok és az európaiak a vén kontinensen? Hogyan és mit tesznek a cél elérése érdekében? Van tolerancia? Megvalósul az alkalmazkodás?

A dolgozat célja, ezen folyamat egy kis szegmensének bemutatása. Az Európai Unió országaiban élő muzulmán kisebbségek integrálása komoly feladat elé állítja a kormányzatokat, a társadalmat és magukat a muszlimokat is. Ezért elengedhetetlen a két civilizáció részletes vizsgálata. Az alkalmazkodás a „vendég” feladata, a tolerancia a „vendéglátóké”. A dolgozat áttekinti az iszlám és a nyugati civilizációk történelmi együttélésének évszázadait, az identitás kérdését, a felfogásbeli különbségeket és sajátosságokat, melyek mind hatással vannak a beillesztési-beilleszkedési folyamatokra.

Majd a vizsgálat részletesen kitér a Franciaországban, Nagy-Britanniában és Németországban élő muszlimokra. Bemutatja mennyire eltérő nemzetiségű bevándorlók érkeznek Európába, országonként jellegzetes képet mutatva. Az európai bevándorlási statisztikák elemzését követően a dolgozat összehasonlítva mutatja be a befogadó ország nemzeti felfogását a kisebbségek kérdésében, az integrálást segítő állami intézkedéseket, a tolerancia fokát. Rávilágít, hogyan állnak hozzá a vallás, a kisebbségi lét, az alkalmazkodás kérdéséhez a bevándorlók. A vizsgálódás főként szociológiai és jogi területeken zajlott. Fontos megjegyezni, hogy a hozzáférhető szakirodalomban csak elvétve találni nem nyugati szerzőtől származó tanulmányokat, mely megnehezíti egy objektív kép bemutatását.

Nagy-Britannia multikulturális hozzáállása, mely a közösségi integrációt tartja szem előtt, tökéletes ellentéte a francia felfogásnak, mely az egyének szintjén tartja megvalósíthatónak az asszimilációt. Németország „gazdasági” és „vérségi” hozzáállása pedig teljesen eltér a másik két ország gyakorlatától, vendégmunkásként kezelve a kisebbségeket. A szerző ezt a három eltérő modellt választotta elemzése tárgyául. Terjedelmi korlátok miatt a vizsgálat részletesen nem tér ki az Európai Unió többi országára. A megfogalmazott gondolatok, feltárt összefüggések vitaindító jellegűek, elgondolkoztatóak.

A szerzőnek nem célja egyik oldal mellett sem állást foglalni. Igyekszik a tényeket, az elméleteket, a különböző látásmódokat összegyűjteni, a lehetséges ok-okozati összefüggéseket bemutatni. Azonban mind eme nemes törekvése ellenére a szerző európainak született, identitását is ez határozza meg, ami olykor kihathat munkásságára is. Törekvéseit inkább a civilizációk közötti párbeszéd, mint az ütköztetés motiválja.

* *Témavezető: Csicsmann László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

Kardos Orsolya

A VASÚTI KÖZLEKEDÉS SZABÁLYOZÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN, VALAMINT A CSATLAKOZÁS HATÁSA A HAZAI VASÚTRA*

A közlekedés nemcsak a gazdaság fejlődésében elengedhetetlen fontosságú, de a társadalmak mindennapi életében is meghatározó szerepet tölt be. Ennek ellenére az Unió számos közös politikájának sorába a közös közlekedéspolitikát csak később csatlakozott. Megszületését tulajdonképpen a környezeti károk, szennyezések növekvő tendenciája vonta maga után, melyek a 70-es évektől nagymértékben kezdtek megmutatkozni.

Az évek során világossá vált, hogy a környezetszennyezésben a közlekedés, ezen belül is a közúti közlekedés, játssza a legnagyobb szerepet. A társadalom egyre mobilabbá válása, szabadságigényének növekedése során megnövekedett gépjármű-használók száma nemcsak a vasút térvesztéséhez vezetett, hanem ezzel összefüggésben megnövekedtek a környezetszennyezési mérőszámok, balesetek, illetve az egyéb externális költségek. Ezt – később ugyan, de mégis – felismerve az Európai Unió egyre nagyobb figyelmet szentel a környezetet kevésbé szennyező közlekedési ágazatoknak, ezen belül is a vasúti közlekedésnek.

A közös közlekedéspolitikát főbb irányvonala tehát a környezetet leginkább veszélyeztető közlekedési ágak (közúti-, légi közlekedés) piaci részesedésének visszaszorítása, párhuzamosan növelve ezzel a kevésbé környezetkárosító közösségi közlekedés (vasúti, vízi közlekedés) szerepét. Továbbá fontos szerepe van az interoperabilitásnak, azaz a tagországok közötti átjárhatóságnak, valamint az egység megteremtésének.

A közlekedéspolitikát pozitív alakulásában jelenleg a vasúti közlekedésnek lehet a legnagyobb szerepe. Az unió számos lépést tett annak érdekében, hogy a vasút visszanyerje régi pozícióját, mellyel nemcsak a piaci részesedés növelése a cél, de mint az egyik leginkább energiatakarékos, illetve környezetbarát közlekedési mód, térnyerésével a környezeti problémák is mérséklődnének. Az Unió tehát irányelveket dolgozott ki, számos támogatási formát vezetett be a vasúti közlekedés előrelépésének, fejlődésének céljából, a tagállamok közötti egység megvalósulásának érdekében.

Ezen irányelvek az Unió tagállamaiban kötelező érvényűek; végrehajtásuk kötelező, azonban az Unió csak a végeredményt határozza meg. Azt, hogy ezeket a célokat milyen úton érik el a tagállamok, azt rájuk bízta. A csatlakozó országoknak a jogharmonizáció során magukévé kell tenniük ezeket az irányelveket, megfelelően kell alkalmazniuk, valamint be kell tartaniuk.

Annak érdekében, hogy a csatlakozó államok sikeresen felzárkózhassanak, az Unió előcsatlakozási programokat hozott létre, melyek nagymértékben elősegítik ezt a folyamatot. A vasút felzárkózásában az ISPA, illetve a PHARE programnak van nagy szerepe hazánkban.

Magyarország a PHARE pénzeit tanácsadásra és projektfinanszírozásra, valamint új létesítmények megvalósításának finanszírozására használta fel, míg az ISPA segíti a nemzeti hálózatok egymás közötti kapcsolását, valamint a transz-európai hálózatokkal való együttműködését.

Az ISPA és a PHARE előcsatlakozási alapok, a csatlakozást követően megszűnnek. Ezt követően Magyarország olyan vissza nem térítendő közösségi támogatásokat vehet igénybe, mint a Strukturális Alapok és a Kohéziós Alap. Az alapok közül a közlekedési infrastruktúra területén a Strukturális Alapokhoz tartozó Regionális Fejlesztési Alap (a régiók szintjén), valamint a Kohéziós Alap (a tagállamok szintjén) a támogatások fő forrása.

A Magyar Államvasutak 1868. július 1-jén alakult meg. A kiegyezéstől az első világháborúig fénykorát élő MÁV-ot a trianoni kiegyezés örökre megfosztotta attól a lehetőségtől, hogy továbbra is európai színvonalú társaságként működjön. Az első, majd a második világháború, az elcsatolt területek okozta veszteségek megviselték a magyar vasutat, mely bár megpróbált újra talpra állni, régi hírnevét a mai napig nem sikerült visszaszereznie. Napjainkban a Magyar Államvasutak az Európai Unió csatlakozás során felállított követelményeket próbálja teljesíteni.

Magyarország az irányelvek teljesítése terén megfelelően halad, azonban számos olyan feladat vár megvalósításra, amelyek nem kapcsolódnak az irányelvekhez. Ezeket a feladatokat azért lenne szükséges minél hamarabb véghezvinni, mert a csatlakozást követően megnyílik a vonalak használata a többi tagállam előtt is. Az Európai Unió tőkeerős vasútállalataival a MÁV Rt. nem tudná felvenni a versenyt, kiszorulna a szállítási piacról.

* *Témavezető: Szegedi Zoltán főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Jenei Gizella

A REGIONÁLIS POLITIKA ALAKULÁSA A NYUGAT-DUNÁNTÚLI RÉGIÓBAN ÉS ENNEK HATÁSA ZALASZENTGRÓT STATISZTIKAI KÖRZETÉRE*

Az Európai Unió a világ egyik legsikeresebb gazdasági térsége, azonban a tagállamok között feltűnő különbségek vannak, amelyek még nagyobbak, ha az Unió 250 régióját tekintjük. Ezeknek a különbségeknek a felméréséhez először fel kell becsülni a tagállamok által termelt jövedelmet, és össze kell hasonlítani más tagállamokéval. Összességében azonban elmondható, hogy az Unió tíz legdinamikusabban fejlődő régiójának GDP-je háromszorosa a tíz legfejletlenebb régióénak.

Magyarország számára is világossá vált, hogy a regionális fejlesztés célterületeit, prioritásait és eszköztársát az EU regionális politikájának működésével összhangban kell kialakítani.

Dolgozatom egyrészt a Nyugat-dunántúli régiót célozza meg, mely az ország régióitól sokban különbözik, ugyanis sok olyan elem és sajátosság jellemzi, melyeket csak az ország ezen területén figyelhetünk meg. Az általános bemutatás után a régió regionális politikáját a Nyugat-dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács munkáján keresztül elemzem.

Fontosnak tartom az 1996. évi Területfejlesztési törvény változásainak várható hatásait elemezni mind a régióra, mind a dolgozat másik célterületének számító, zalaszentgróti statisztikai térségre nézve. Mivel a dolgozat készítésekor még meglehetősen nagy bizonytalanság övezi e témát, a változások hatásait, mint esetleges hatásokat kívánom elemezni.

Szakedolgozatom elkészítése során arra törekedtem, hogy bemutassam a Nyugat-dunántúli régió, valamint Zalaszentgrót statisztikai körzetének regionális politikáján keresztül az egész régiót jellemző helyzetet. A vizsgálódás folyamán próbáltam szem előtt tartani az ország más régióit jellemző tulajdonságokat, nem egyszer a határon átnyúló vonásokat is, a megfelelő következtetések levonása érdekében. A készítés során volt alkalmam a gyakorlatban is bepillantást nyerni, elsősorban a statisztikai körzet tevékenységébe, de mindemellett a két fél, vagyis a régió és a kistérség, kapcsolatába is.

Mind a régióról, mind a térségről szóló fejezetek végén próbáltam elemezni, lehetséges megoldásokat felvetni a területfejlesztési törvény, a dolgozat készítésének időpontjában még bizonytalan, változásairól és mindazokról a hatásokról, melyek befolyásolnák az általam vizsgált szereplők tevékenységét.

A vizsgált társulásra nézve több szempontból is fontos a törvény módosítása. Elsősorban szükséges, hogy a térségben ne legyenek települések, amelyek fejlesztésével senki nem foglalkozik. (Jelenleg a zalaszentgróti statisztikai körzet 24 településéből 20 tagja a ZALA-KAR-nak.)

További súlyos probléma, hogy kevés a térségben azoknak a szakembereknek a száma, akik képesek a megfelelő projektek generálására, megírására, és menedzselésére. A meglévő kistérségi társulásnak semmi biztos pénzügyi alapja nincs. Az éves tagdíj összege egy ember foglalkoztatására sem elég. Mindezek ismeretében nehéz utófinanszírozott pályázatok mellett bevállalni újabb projektek menedzselését, illetve biztos működési bevétel nélkül további alkalmazottak felvétele felelősséggel nem vállalható be.

Ha a térség kis önkormányzatai az európai uniós pályázatok szinte egyikét sem lesznek képesek megpályázni, hátrányos helyzetük állandósulni fog. A térségbe európai uniós pályázati pénzek csak akkor kerülhetnek, ha azt a társulás megpályázza, de a 100 százalékos támogatás esetén is szükséges olyan pénzalap, amely a pályázat lebonyolítását lehetővé teszi.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosítása tehát elengedhetetlen annak érdekében, hogy a hátrányos helyzetben lévő vidéki kis önkormányzatok is kapjanak olyan anyagi segítséget, amely lehetővé teszi számukra az európai uniós pályázatok elérését. Minderre azért van szükség, hogy a jelenlegi helyzet javuljon, és a kistérségi társulások teljesíteni tudják azokat a célokat, amelynek érdekében megalakultak.

* *Témavezető: Bilecz Endre főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Csatári Réka

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELEM EURÓPAI UNIÓS GYAKORLATA ÉS A CSATLAKOZÁSBÓL EREDŐ HAZAI FELADATOK*

Szakedolgozatom központi témája a kulturális örökség megőrzése és védelme, mely hazánk integrációja révén különösen fontos szerephez jut. Az utóbbi évtizedekben ugyanis Európa-szerte fokozott figyelem tapasztalható a nemzeti kulturális értékek iránt. A globalizáció széleskörű térhódítása és a közös Európa megteremtése ugyanis szükségessé teszi a nemzeti sajátosságok megőrzését, a nemzeti értékek fokozott védelmét. Tagállamként kulturális értékeink az eddiginél is nagyobb európai közönségre találhatnak. A magyar nyelv hivatalos EU-nyelv lesz, a magyar polgár magyarul fordulhat az EU-intézményekhez. Kultúránk, népszokásaink nem tűnnek el, sőt egyre többen ismerhetik meg. Könnyebben ki tudunk törni nyelvi elszigeteltségünkéből. Magyarország már eddig is részt vett uniós kulturális és tudományos programokban, de tagországgként még több lehetőség nyílik meg számunkra.

Hogyan valósítja meg az Európai Unió az egységesítést, és a kultúra mely területeit, milyen összefüggésben érinti a szabályozás? A magyarországi gyakorlat milyen mértékben és módon integrálódik a kulturális örökség védelméhez az Unióba?

Az első fejezetben az Európai Unió kultúrpolitikai történetének rövid, összefoglaló ismertetésével foglalkozom, majd a közösségi kulturális kezdeményezéseket ismertetem. Ezt követően a kulturális örökség megőrzésének és védelmének hazai gyakorlatát mutatom be.

Végezetül az uniós és a hazai szabályozások rövid ismertetésén keresztül a csatlakozás utáni lehetőségekről szólnok.

Az EU-tagországai az elmúlt tíz évben kialakították saját gyakorlatukat az említett rendelkezések adaptálására, alkalmazására. Minden országban létrejött egy (önálló vagy más intézmény) központi szervezet a kulturális javakkal kapcsolatos hatósági, hivatali ügyek kezelésére kialakították a kulturális örökség védelmében érdekelt intézmények kapcsolatrendszerét, pontosítva az érintett állami és magán szervek, szervezetek feladatait, kompetenciáit.

Mint ismeretes, hazánkban a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal feladatai közé tartozik az ingó kulturális örökség védelme, ezen belül a kulturális javak védelem alá helyezése, a védési eljárás lefolytatása, illetve a védett javaknak – az adatvédelmi szabályok figyelembevételével történő közhitelű nyilvántartása. Mint központi államigazgatási hivatal, további feladatai közé tartozik a kulturális javak kivitelének intézése, a szakértői vélemények alapján az engedélyek elbírálása, valamint a csatlakozás után az ország területére jogellenesen került, illetve innen elkerült javak vonatkozásában kapcsolattartás az illetékes partnerekkel.

Az adott feladatokat a területen működő más intézményekkel együttműködve tudják csak ellátni. Számítanak az országos múzeumok szakmai közreműködésére a műtárgyak védelme és kivitele terén, illetve az egyházi gyűjtemények aktív részvételére is.

Az állami irányítás terhére viselő kulturális tárca jó kapcsolatot alakított ki az érintett társhivatalokkal (Pénzügyminisztérium, Belügyminisztérium), hiszen a Vám- és Pénzügyőrség illetve a „Műkincsrendőrség” nélkül a feladatok ellátása aligha oldható meg kielégítően.

Ugyanakkor nem szabad elfelejteni azt sem, hogy a műkincsek jogellenes eltulajdonítása és kivitele a tulajdonos országból nemzetközi bűnszövetkezetek révén történik, ezért az ugyancsak nemzetközi – uniós- összefogás e témában aligha mellőzhető.

* *Témavezető: Miklós Ágnes Kata főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

Debreceni Krisztina

KÍNA A XXI. SZÁZAD NAGYHATALMA!?!*

Kína az utóbbi 2000 évben mindig is a világ legnépesebb országai közé tartozott. Mind technológiai, mind közigazgatási szempontból – kisebb megszakításokkal – a világ legfejlettebb civilizációja volt. Ez egy olyan ősi kultúra, amely több évszázada változatlan helyen, változatlan értékekkel fenn tudott maradni, míg más kultúrák ez idő alatt eltűntek és helyettük újjak jöttek létre. Vajon milyen összefüggések rejlenek a kínai ősi civilizáció kultúrája és a gazdaságában bekövetkezett óriási változások között? Hogyan képes ez az ország összeegyeztetni a szocializmust a piacgazdaság szabályaival, holott más országokban ez nem sikerült?

Erre próbálok meg választ adni a dolgozatomban, amelynek címe „Kína a XXI. század nagyhatalma!?!” A cím több összetevőt is magában hordoz, hiszen ahhoz, hogy egy országról, mint nagyhatalomról beszéljünk, nem elég, hogy gazdaságilag óriási mértékben fejlődik. Politikailag és katonailag is a csúcsra kell törnie, ha a világ meghatározó erejévé akar válni.

Ahhoz, hogy megértsük ennek az országnak az egyedi fejlődési útját, a közelmúlt történelmi hátteret is meg kell vizsgálni, kezdve a Mao Ce-tung-i időszzakkal, amikor is megalakult a Kínai Népköztársaság és a Teng Hsziao-ping által levezényelt nyitás politikájával, amely segítette az ország integrálódását a világ-gazdaság vérkeringésébe. Ezek mellett vizsgálat alá kell vetni, milyen vonásokkal rendelkezik a kínai szocialista színezetű piacgazdaság, amely egyedi a világon. Kína sorsa nagyban függ attól, milyen viszonyban áll a világgal és hogyan alakítja kapcsolatait a Kelet-Ázsiai térségben, főképpen az ASEAN országokkal. Kína jó úton halad afelé, hogy regionális, vagy akár világ szinten is a vezető a nagyhatalmak közé kerüljön, ha képes szembe nézni a problémákkal, amelyek a jövőben várnak rá.

Drexler András

AZ ENSZ BÉKEFENNTARTÓ TEVÉKENYSÉGE**

Háborúk, helyi konfliktusok már régóta vannak és lesznek a világon. Már a középkorban is alakultak olyan szövetségek, melyek államok, királyságok közötti összefogást eredményeztek, a jószomszédi viszony érdekében. A huszadik században az óriási pusztítást okozó világháborúk következtében a nemzetek szövetkeztek, hogy a jövőben ne fordulhassanak elő ilyen méretű világégések. Az Egyesült Nemzetek Szervezete volt az első világméretű szervezet, mely hatékonyan védi a békét és biztonságot.

Szakedolgozatomban bemutatom a békefenntartó tevékenységet. Részletesebben tárgyalom a ciprusi konfliktust.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete a változások korát éli. Szerteágazó tevékenységére mindig szükség lesz. Mivel globális összefogásról van szó a világszervezet munkáját hatékonynak, mondhatjuk. Talán pont nagysága és a tagok száma miatt merülnek fel problémák a működésében. A XXI. század új kihívásaira lassan reagált az ENSZ. Ezért szükség van új reformokra. Két fő ágazatot emelnék ki, ahol változtatni kellene: az egyik a költségek megosztása, a másik a mandátumok meghatározása.

A kétpólusú világ megszűnése után csökkent a világszervezet szerepe. Már nemcsak a „kéksisakosok” békítenek a világban. Ezt a feladatkört más nemzetközi szervek is átvették, mint pl.: a NATO. Bizonyos konfliktusokban, már nincsen szükség a Biztonsági Tanács felhatalmazására. Ez történt, mikor az Amerikai Egyesült Államok ENSZ BT határozat nélkül támadta meg Irakot.

Ha a világszervezet képes megújulni és lépést tud tartani a változásokkal, akkor visszaállíthatja presztízsét.

* *Témavezető: Csicsmann László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

** *Témavezető: Kádas Csaba főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

Fári Eleonóra Anna

PATIKÁK MARKETINGJE*

Szakdolgozatom a gyógyszerárak marketingjével foglalkozik. Az első fejezetben kifejtettem a gyógyszerárak marketingjének főszereplőit. A vevők, a betegek nem átlagos fogyasztók, ezért nem is várható el tőlük a „szokásos” fogyasztói magatartás. A gyógyszergyártó cégek, pedig folyamatosan küzdenek a fogyasztó kegyeiért, az innovációra törekednek és a fennmaradásért. A szakdolgozatom alapján betekintést nyerhettünk a gyógyszerészek kicsit belterjes világába, és valahogy érezhettük, hogy a változás szele a gyógyszerész szakmát is legezgeti.

Hivatkoztam a 10 évvel ezelőtt kialakult helyzetre, mikor is a magánpatikák kialakulásával és a tulajdonosi struktúra módosításával elkezdődött egy változásokkal teli időszak. Megjelentek az első nagyszabású gyógyszerhirdetések, megváltoztak a vényírási szokások, és a támogatások. Ez a változás kedvező, és kevésbé kedvező elemekkel átszőtt folyamatosan előrehaladó folyamat. „Az Internet betörése a gyógyszeriparba” c. elemzésben az olvasható, hogy a jövőben gyógyszerforgalmazó helyekre számíthatunk a benzinkutak és a mamut áruházláncok sűrűjében. Ez fejezi ki legjobban, hogy a gyógyszerészeti szakma üzletéggé fejlődött ki, mely elsősorban a lakosság számára nyújt különböző szolgáltatásokat. Legfőképpen a városi lakosság tudná elképzelni, hogy gyógyszerár helyett a fent említett területeken szerezzék be medicináját.

A gyógyszerészek gőzerővel próbálják meg egyesíteni „erejüket”, közvetlenebb szakmai kapcsolatokat kialakítani. A szakmai kapcsolatkeresés egy szép példája a Németországban és Ausztriában meghonosodott Patikanap rendezvény. Magyarországon is sor kerül megrendezésére. Ilyenkor a gyógyszerárak előre jól meghirdetett időpontban és program szerint egy napra nyitottak lesznek a lakosság előtt. Erre 2004. június 9-én kerül sor. A nap célja, felhívni a magyar társadalom figyelmét arra, hogy a gyógyszerárak nem egyszerűen csak raktározó helységek, hanem egészségünk megőrzésében nagy szerepet játszanak.

2004. május 1-jétől mi is tagjai leszünk az Európai Uniónak, ahol az emberek egészsége igazi érték, melyben kiemelten fontos az egyén felelőssége. Ezek a célkitűzések sajnos hazánkban még nem teljesültek, de nagyon jó úton haladnak a megvalósulás felé. Cél az információáramlás és a tudásszint javítása, a gyors, szakszerű válaszadás a veszélyeztető hatásokra. A gyógyszerellátás rendszerei különböznek az EU-tagországokban. Mivel a gyógyszer specifikus áru, az egyes állami intézkedések nem vezethetnek a gyógyszerek kivitelének és behozatalának mennyiségi korlátozáshoz. Az állam támogatja – szabályozások formájában ugyan – a gyógyszer biztonságos eljutását a pácienshez.

Az európai gyakorlatot illetően két nagy csoportot kell megemlítenünk:

1. A merkantilista modellt, melyben bárki lehet gyógyszerár-tulajdonos, sőt többet is birtokolhat egyszerre és végezhet mellette más szakmát is. Ide sorolható: Belgium, Írország, Hollandia, Nagy-Britannia.
2. Az etikus modell: a gyógyszerár tulajdonos csak gyógyszerész lehet, és nem birtokolhat egynél több gyógyszerárat, emellett nem gyakorolhat más szakmát. Ide tartoznak: Ausztria, Dánia, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Olaszország, Luxemburg, Portugália, Spanyolország, Svédország.

A harmadik fejezet a marketing mix elemeit taglalja, a 4P kifejtésére koncentrálok, azon belül is a kommunikációra. Szakmai gyakorlatom tapasztalatait is beleszőhettem ebbe a témába. A média világa tárul elénk, melyben nagy szerepet játszanak a reklámok, napjainktól visszamenőleg egészen az 1700-as évekig. Kitekintést nyerhetünk az árak világába is, ahol tudomást szerezhettünk arról, hogyan határozzák meg egy-egy gyógyszer árát, és azzal hogyan lehet különböző konkurensokat a versenyképes piacról kirekeszteni. Beleszőttem különböző adatokat az árres alakulásáról a nemzetközi viszonylatban.

Az utolsó, és egyben záró fejezet a magyar kiejtésnek megfelelően 5P-nek nevezett területet választottam. Hogyan segítik hozzá az egészségügyi dolgozókat a fontos információk megszerzéséhez? Fontos kérdés még, hogy Magyarország – az egészségügyi ellátás, és képzettség tekintetében – mennyire tudott felkészülni az EU-csatlakozásra, mert a lemaradási hézagok nehezen pótolhatóak.

* *Témavezető: Opitz Éva főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola*

Fenyőfalvi György

A MAGYAR INGATLANFEJLESZTŐI PIAC HELYZETE BUDAPESTEN AZ EU-CSATLAKOZÁS HATÁRÁN*

Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk nagy lehetőségeket, de egyben veszélyeket is rejt magában. A pozitívumok a jobb és szabadabb gazdasági lehetőségekben rejlenek. A veszélyek pedig abban, hogy hazánk sok tekintetben lényegesen elmaradottabb az EU jelenlegi tagjainál, így félok, hogy az eddigi tagok dominanciája elnyomhatja a magyar gazdaság fejlődését. Az egyik leginkább fejlesztésre szoruló szegmens a lakáspiac. Hazánk városainak lakásai egyrészt egyre rosszabb állapotúak, másrészt egyre kevésbé képesek kielégíteni a kor igényeit. A magyar lakások átlagos mérete 10-20m²-rel elmarad az EU jelenlegi tagországainak átlagától. Szükség van ezért (kisebb részben) a jelenlegi lakások felújítására, fejlesztésére, illetve (nagyobb részben) új lakások építésére. Ez utóbbi az, amit a szakdolgozat körüljár, és bemutat – egy konkrét példa részletes elemzésével:

Tárgyalom egyrészt a magyarországi lakáspiac történetét és helyzetét, az ötvenes évektől napjainkig, másrészt az ezekből levezethető speciális jellemzőket (tekintettel a nemzeti, környezeti sajátosságokra), amelyeket egy építési projektnél figyelembe kell venni. A dolgozat elemzi a projekt helyes tervezéséhez, pozicionálásához, a projektcsoporthoz megfelelő összeállításához, a környezet változásainak megismeréséhez, a változásokra való gyors és hatékony reagáláshoz szükséges gazdasági és jogi feltételeket, továbbá a tradíciókat, az adott országban élő emberek gondolkodásmódját. Megjelöli a lakásépítési projektek sikeres kivitelezéséhez szükséges lépéseket, a figyelembe veendő tényezőket, majd összeveti azokat a kivitelezésnél valójában tapasztaltakkal. Végül levonja a következtetéseket, s számba veszi a tanulságokat.

A projekttervezés a Magyarországon folyamatosan változó jogszabályok következtében instabil alapon nyugszik. Ebből fakadóan csúszásokkal kell számolni mind a tervezés, mind a kivitelezés, mind az értékesítés, az átadás, és az utómunkálatok terén. A tervezési fázisban az alapötlet folyamatos újragondolása, módosítása miatt lassult a folyamat. A kivitelezési fázisnál a túlzott bürokrácia gátolja az előrehaladást, hiszen az érdekelt állami szervezetek félnek lemondani tulajdonukról, valamint félnek rábólintani egy nagyszabású projektre, a hitelnyújtó bankok pedig túl akarják biztosítani magukat.

Az értékesítés alapján véve jól haladt. Azt inkább az előrelátható időszakos keresletváltozások befolyásolták, illetve a jogszabályi módosulások. Az átadást és egyben az utómunkálatokat az egyik legnagyobb kivitelezővel történt, váratlan szerződésbontás tolta későbbre. Megfigyelhető volt a magyar átlagpolgárok naiv jóhiszeműsége, akik egyrészt nem olvassák el figyelmesen az adásvételi, valamint a hitel-szerződéseket. Ezek újabb konfliktusokat generálnak, mind a vevő és a beruházó, mind a vevő és a hitelnyújtó bank, mind pedig bank és a beruházó között. Összességében elmondható, hogy – kisebb nagyobb problémáktól eltekintve – a projekt sikeresen lezárult, sőt a vizsgált cég újabb projektbe vágott, s az első tanulságai alapján megpróbálja az abban elkövetett hibákat kiküszöbölni.

* *Témavezető: Moldicz Csaba főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

Antal Éva Magdolna

A NÉMET EGYSÉG LÉTREJÖTTÉNEK FOLYAMATA HELMUT KOHL SZEMÉVEL*

A szakdolgozatom a német egység folyamatát, létrejöttének nemzetközi körülményeit, valamint a német belpolitikai helyzetet tárja az olvasó elé.

A két Németország kialakulását a második világháború realitásai hozták létre. Az NDK a Szovjetunió gyermeke volt. Az NSZK pedig az Amerikai Egyesült Államoknak, valamint a NATO-nak köszönhette a létét. Fennállásukat a hidegháborús helyzet biztosította. Az egységet pedig a hidegháború lezárása tette lehetővé. A hidegháború lezárását az egyik fél, a Szovjetunió gazdasági összeomlása segítette elő, a gazdasági összeomláshoz pedig Reagan amerikai elnök csillagháborús programjával való lépéstartás megkísérlése, valamint a gazdaság tervutasításos irányítása vezetett.

Az NSZK politikája is nagyban hozzájárult az egység kialakulásához. Az első lépéseket Konrad Adenauer tette meg, amikor a Római Szerződések aláírása során, valamint a NATO-ba való belépéssel visszaszerezte a német szuverenitást, valamint a Marshall segély megfelelő felhasználása tette lehetővé az NSZK gazdaságának, hogy a világ egyik vezető gazdasági hatalmává váljon.

A következő fontos lépést Willy Brandt keleti politikája, valamint az EBEÉ folyamat előrehaladása jelentette. Az egység közvetlen létrehozása pedig Helmut Kohl kancellár nevéhez fűződött, aki rendkívül jól manőverezett Kelet és Nyugat között, valamint jelentős támogatásban volt része, mind az NSZK-ban, mind az NDK-ban.

Az egység során fontos szerepet játszott a Szovjetunióban elindított reformok hatása a Varsói Szerződés tagállamaira. Ki kell emelni Gorbacsov szerepét, aki az egységről való tárgyalások közben folyamatosan változtatta meg a hozzáállását a nemzetközi eseményekhez. Kiemelt jelentőséget kell tulajdonítani annak a ténynek is, hogy feladta a beavatkozás jogát más tömbbeli országok életébe a gazdasági segítségnyújtás fejében. Az egység létrejöttét a kezdetektől jelentős mértékben támogatta Bush elnök, aki a tárgyalások során a német érdekeknek megfelelően járt el. Az európai integrációban az NSZK és Franciaország évtizedekre visszanyúló együttműködése is hozzájárult ahhoz, hogy Párizs is messzemenően támogatta az egység gondolatát.

Az NDK rossz gazdasági helyzetének felismerése és az elnyomó politikai rendszerétől való szabadulás vágyának kialakulása az NDK állampolgáraiban felvetette a gyors változások iránti igényt. Az emberek több, mint 10%-a kivándorolt az NSZK-ba, az otthon maradtak pedig kimentek a közterületekre tüntetni egy jobb élet reményében.

Kohl ezekhez az emberekhez egy szebb jövő reményét vitte el azáltal, hogy mindent megtett annak érdekében, hogy egy szabad választások megtartását kicsikarja az NDK vezetésétől, és a nép szabadon eldönthesse, hogy a jövőben az NSZK föderális rendszeréhez csatlakozhassanak a keleti tartományok is.

Kohl a bel-, és külpolitikában egyaránt a kis lépések taktikáját alkalmazta, és minden lépés előtt állandóan egyeztetett a szövetségeseikkel és a Szovjetunióval, hogy elkerülje a konfliktus eszkalálódását Európában.

A német egység végül létrejött a szomszédos országok, és a nagyhatalmak beleegyezésével 1990. október 3-án. Az egység folyamatával párhuzamosan zajlott az EK átalakítása Európai Unióvá, valamint a NATO szerepkörének megváltoztatása. Mindkét folyamat elősegítette, hogy az egységes Németország a NATO tagja maradjon, és ne veszítse el a nyugati orientációját. A Közép- és Kelet Európában lezajlott reformok pedig lehetővé tették, hogy ezekkel az országokkal is szoros együttműködést alakítson ki Németország, és Kelet és Nyugat között betöltse a híd szerepét.

* *Témavezető: Joó András főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

Bab Nikolett

EURÓPA ÚJ PÉNZE: AZ EURÓ*

Szakdolgozatomban az euró bevezetéséről, tehát az Európai Gazdasági és Monetáris Unió harmadik szakaszáról, valamint Magyarország valutaunióhoz történő csatlakozásáról írom. Azért ezt a témát választottam, mert az euró bevezetése nagyon sok embert érint, így leginkább azokat a vállalkozókat, gazdasági szereplőket, akik az euróövezettel kereskedelmi forgalmat bonyolítanak le, de azokat az állampolgárokat is, akiknek megszűnt nemzeti valutájuk, és azt az euró váltotta fel, vagy azokat, akik egyszerűen csak az euróövezet valamelyik országába utaznak. Azért igazán jelentős az euró bevezetése, mert az országok közötti együttműködések egy új szakaszát nyitotta meg, előrelépést jelent a gazdaság és a pénzügy területén, de a kultúrák összekapcsolódását is jelenti, a társadalmilag és gazdaságilag jobban egységesülő Európát jelképezi.

Az euróövezetnek az a tagállam lehet tagja, amelyik teljesíteni tudja a maastrichti konvergencia-kritériumokat. Dánia és az Egyesült Királyság habár az unió tagjai, de az euróövezetnek nem, hiszen ők az Európai Unióról szóló Szerződésben rögzített jogok alapján, szabadon dönthetnek arról, hogy kíván-e csatlakozni az egységes valutához, és hogy ha igen, akkor mikor. Más tagállamoknak nincsen ilyen joguk, tehát nekik kötelező az egységes valuta bevezetése, de csak miután megfelelnek a konvergencia-kritériumoknak. Az euróövezetnek jelenleg 12 tagja van, a kimaradási joggal rendelkező Egyesült Királyság és Dánia mellett még Svédország nem tagja a valutaunióknak.

Az euró miután hivatalos fizetőeszközzé vált, azonnal hódító útjára indult. Az Európai Unióval kereskedelmi és pénzügyi kapcsolatban álló országokban az eurót egyre sűrűbben használták fizetőeszközként, a piaci műveletek elszámolási egységeként és jegybanki tartalékok értékmérőjeként. Az Európai Bizottság szakértői szerint azonban a tagjelöltek körében lesz majd a legnépszerűbb az euró. Ezek az államok többsége ugyanis kicsi, nyitott gazdasággal rendelkezik, és külkereskedelmükben jelentős szerepet játszanak az eurózónát alkotó országok, valamint ezek a jövőbeli tagok maguk is legkésőbb középtávú céljuknak tekintik saját pénzüket lecserélését az euróra. Az euró megjelenése az első komoly kihívás volt a dollárral szemben. Az új pénz mára a dollár versenytársává lépett elő.

Az euró bevezetését a legtöbb országban az emberek az árak emelkedésével kapcsolták össze. Ez az áremelkedés be is következett, de az Európai Unió Statisztikai Hivatala függetleníti azt az euró bevezetésétől. Az euró támogatottságának mértéke Belgiumban, Írországból és Luxemburgban a legmagasabb, mindhárom országban 70% felett van.

Szerintem az euróövezetnek mindenképpen pozitív hatásai vannak az abban részt vevő országok gazdaságára. Csupán a konvergencia-kritériumok teljesítésével az egyes gazdaságok erősebbé váltak/váltak. Annak ellenére, hogy a globális piacon továbbra is a dollár a meghatározó, az euró jelentős szerepet képvisel a pénzügyi piacokon, mert egyre inkább használják nemzetközi valutaként, fizetőeszközként, nemzetközi tartalékvalutaként, de elszámolási egységként is. Az egész euróövezet külkereskedelme euróban kerül elszámolásra, és ehhez még hozzáadódik a kelet-közép-európai országokkal folytatott kereskedelem, és a szerepe egyre inkább csak növekedni fog ezután is.

Magyarország hamarosan az Európai Unió tagjává válik, és célunk a Monetáris Unióban való részvétel. Szerintem a monetáris politikánk már ma is megfelel az EU követelményeknek, ami nagyrészt a Magyar Nemzeti Bankról szóló új törvénynek (2001. évi LVIII. törvény) köszönhető. Magyarország költségvetési deficite jelenleg kétszer akkora, mint amennyire le kéne szorítanunk. Az államadósság annak ellenére, hogy az utóbbi években évről-évre növekedett, ennek a kritériumnak még így is megfelel. Az árfolyamstabilitás értelmében 2 évig nem értékelhetjük le a forintot, és két évig az ERM-II árfolyammechanizmus tagja kell, hogy legyünk. A hosszú távú kamatok szintjével kapcsolatos feltételeket teljesítjük, annak ellenére, hogy nincsen pontosan előírt érték megadva. A legnehezebben teljesíthető kritérium számunkra az árstabilitás kritériuma, ugyanis ez nem megadott értékkel szerepel, és időről-időre változik az infláció mértéke és a legjobb eredményt felmutató országok köre is. Körülbelül 3% körüli inflációt kellene teljesítenünk, de ez ma, 2004-ben, 7% körül mozog.

* *Témavezető: Vigh László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

Ameddig az EMU tagországok gazdasági teljesítménye megfelelő, addig nem kell kételkednünk az euró stabilitásában. Ehhez persze szükséges az, hogy minden résztvevő ország tartsa a konvergencia-kritériumokat, és ne távolodjon el azoktól. Jelenleg Franciaország és Németország költségvetési deficitje magasabb a megengedettnél, de ennek visszaszorítására szolgál az euróövezet büntető mechanizmusa, a Stabilitási és Növekedési Paktum.

Bácskai Nóra

AZ ÉSZAK-KOREAI ATOMFEGYVER-PROGRAM ÉS A 2002-ES NUKLEÁRIS VÁLSÁG ELŐZMÉNYEI, MEGOLDÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI*

Észak-Korea a globális politika egyik legnagyobb kihívásává vált napjainkra. Totalitárius, a világtól elzárkózó, ideológiailag elszigetelt és gazdaságilag romokban heverő ország. De mindezek ellenére még mindig nem omlott össze annak köszönhetően, hogy időnként vezetői fenyegetéssel próbálkoznak, hogy minél több engedményt csikarjanak ki a nemzetközi közösségtől az állam fennmaradásának biztosításához. Az utolsó ilyen fenyegetőzésre 2002. október 4-én került sor, amikor Phenjan beismerte titkos nukleáris programját, és ezt követően kilépett az atomsorompó szerződésből, megszegvén ezzel a lépéssel azt az 1994-ben az USA-val kötött keretszerződést, mely gazdasági segítségnyújtást garantált, a nukleáris program befagyasztásáért cserébe.

Ebben a dolgozatban megkísérlem elemezni milyen okok, és események vezettek a második észak-koreai nukleáris válság kialakulásához. Úgy vélem, hogy a probléma megértéséhez szükséges az első nukleáris krízis főbb vonásait, történéseit is ismerni, valamint az ország politikai, társadalmi és gazdasági berendezkedését is. Ezért ezen témákra is kitérek. A dolgozatban feltárom az „enyhülés” időszakának főbb folyamatait is 1995-2001 között, továbbá ismertetem a konfliktus eseményeit 2004. február 28-ig bezáróan.

Ezen kívül megvizsgálom a krízis megoldásának lehetőségeit, valamint az északkelet-ázsiai térségben zajló folyamatokban érintett országok (az Egyesült Államok, Kína, Dél-Korea, Japán és Oroszország) biztonságpolitikai érdekeit és külpolitikájukat a krízissel kapcsolatban. Ismertetem a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nukleáris fegyverkezésének okait, és végső eredményeit is, mely végül a válság kialakulásához vezetett.

Európával szemben Ázsiát negatívan érte a hidegháborús bipoláris világrend megszűnése és a multipoláris világrend kialakulásának megkezdődése. Észak-Korea nem tett semmit annak érdekében, hogy kellően alkalmazkodjon az új világrendhez.

Észak-Korea politikai fejlődése nagyban összefügg Kim Ir Szen személyével. A „Nagy Vezér” csaknem fél évszázados uralma alatt – a többi szocialista ország viszonylatában is – szélsőségesen „keményvonalas” államrendet alakított ki. A példátlan személyi-és vezérkultuszt a csucshe eszmerendszer támasztja alá. Hármasszava értelmében, a politikában a függetlenségre, a gazdaságban az önellátásra, míg a honvédelemben az önvédelemre kell törekedni. A kilencvenes évek közepére a csucshe az ország teljes elszigetelődéséhez vezetett, és minden reformkísérlet, modernizációs kezdeményezés akadályozójává vált. A már idős Kim Ir Szen ügyének folytatója legidősebb fia: Kim Dzsong Il lett.

Az évtizedek óta folyamatosan romló gazdasági helyzet Észak-Koreában a sziget válságának elsőszámú oka. Az ország gazdasági nehézségei az 1961-es évek végére nyúlnak vissza, és a gazdasági válság a bipoláris világrend megszűnésével tovább mélyült. A kilencvenes évek elején a szovjet tömb országainak összeomlása rendkívül érzékenyen érintette az ország gazdaságát, mivel a szovjet és a kínai segélyek kimerültek. 1996-ra az élelmiszerellátási problémák rendkívül súlyosak lettek. A FAO és a WFP is a KNDK segítségére sietett nagy mennyiségű élelemsegéllyel. Az életkörülmények Észak-Koreában rendkívül nagyarányú romlása figyelhető meg. Becslések is vannak, amelyek szerint 2 és 5 millió közé tehető az éhhalál által veszélyeztetett észak-koreaiak száma.

* *Témavezető: Joó András főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

A nemzetközi elszigeteltség, a kétségbeejtő gazdasági helyzet és az állandóan fennálló fenyegetettség érzése igen rossz útra terelhet egy országot. Úgy gondolom, hogy a válság kialakulása nem csupán Észak-Korea hibája, hanem az Egyesült Államoké is. Ha George W. Bush retorikája nem lett volna ennyire támadó, és megadták volna Phenjannak a biztonsági garanciákat, lehetséges, hogy a válság elkerülhető lett volna. A térség államainak véleménye megegyezik abban, hogy a válságot békés eszközökkel kell megoldani, és a régió stabilitását meg kell őrizni, azonban nemzeti érdekeik merőben eltérőek. Kína sem nézi jó szemmel Észak-Korea nukleáris ambícióit, ugyanakkor nem szívesen vállalja a rá kiosztott közvetítő szerepet. Számára a félsziget megosztottságának fenntartása kedvező, mert nem akarja, hogy a későbbiekben határai mentén amerikai csapatok állomásozzanak, és nem látna szívesen egy gazdaságilag erősödő ellenfelet sem a közvetlen szomszédságban. Mindenképp a status quo fenntartásában érdekelt.

Dél-Korea bízik abban, hogy északi testvére nem fogja őt megtámadni, így tovább folytatja a „napfény-politikát”, remélvén azt is, hogy a félsziget minél hamarabb újraegyesülhet majd Szöul égisze alatt. Japán érzi magát a legnagyobb veszélyben. A kilencvenes évek végén az észak-koreai nagy hatótávolságú rakéták tesztelése a Japán-tengeren jelzésértékű volt. Tokió számára mindezek fényében az lenne a legmegnyugtatóbb, ha Phenjan teljes egészében felhagyna a fegyverkezéssel, és a félsziget végre egyesülhetne.

Oroszország mindenképp meghatározó tényező kíván lenni a világpolitikában, így a jelen válság kapcsán be akarja bizonyítani, hogy konstruktív segítséget tud nyújtani a helyzet normalizálásában, ezért aktívabb diplomáciába kezdett és kidolgozott egy úgynevezett csomagtervet a probléma megoldására. Az USA-ban tevékenykedő szakértők, akiket a kérdés megoldásának kidolgozására kértek fel, továbbra is a multilaterális formulát részesítik előnyben. Úgy vélik, hogy az Európai Uniónak is be kellene kapcsolódnia a folyamatba. Az lenne a legfontosabb, hogy életre keltsék, átalakítsák a KNDK gazdaságát. Ennek érdekében az Egyesült Államoknak támogatnia kellene az ország gazdasági növekedését, bátorítani a reformok folytatását a nemzetközi pénzügyi intézmények technikai segítségnyújtása révén párbeszéd támogatása. Cél Észak-Korea esetleges taggá válásának elősegítése a Világbankban, a Nemzetközi Valuta-alapban és az Ázsiai Fejlesztési Bankban. Olyan Észak-Korea születhetne, amely együttműködne a szomszédaival, és tovább folytatná útját a piacgazdaság felé.

Bánhidi Zsuzsanna

HOGYAN ADJUNK EL BIOÁGYAT A MARKETING SEGÍTSÉGÉVEL*

Szakedolgozatomat egy útmutatónak szánom, amely irányt mutat a kisvállalkozásoknak, hogy könnyebben alkalmazkodjanak a helyi és az európai viszonyokhoz. Szeretném megmutatni az utat, hogyan lehet felvirágoztatni egy céget a kezdetektől, milyen eszközöket kellene és lehet felhasználni egy vállalkozásnak, hogy a kicsiből nagygyá váljon. Egy vállalkozás elindulását egy üzleti terv elkészítésével kell kezdeni, ahhoz, hogy pontos képet kapjunk arról, milyen terveink vannak a vállalkozással, és milyen anyagi feltételeink adottak, illetve ezáltal lehetőséget biztosítunk ahhoz, hogy eredményeinket mérlegeljük és összehasonlítsuk. Az üzleti terv egyik fontos része a marketing-terv, melynek fontos elemeit dolgozom ki a szakedolgozatomban.

A marketing mix elemei közé tartozik a termék, az árstratégia, az elosztási csatornák és a kommunikációs elemek. Én a kommunikációs elemekre fektettem a legnagyobb hangsúlyt, hiszen a kommunikáció kapcsolatban áll a többi elemmel is. A kommunikáció eredményeként ismerhetik meg a vásárlók a terméket, az árat, illetve az elosztási csatornákat. A kommunikációt nem csak a marketing mix elemének tekintem, hanem egy lényeges és kifejezetten fontos eszköznek is, amely befolyással bír a vevőkre és ez által a keresletre is.

Hogyan lehet egy kommunikációs tervet elkészíteni? Ehhez egy felmérést is készítettem az árakra vonatkozóan, amely a mellékletben látható. A reklámmal mélyebben is foglalkoztam, mivel a kommunikációs eszközökön belül talán a legfontosabbnak tartom. Természetesen a PR mellett, hiszen ezen ke-

* *Témavezető: Szalai Ibolya főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

resztül ismerhetik meg a legkönnyebben a terméket a vásárlók, és ez ösztönzi leginkább a termék megvételére őket. Véletlenül sem szeretném azt állítani, hogy a többi eszköz, mint például a vásárlásösztönzés, vagy a személyes eladás kevésbé lenne fontos, de ahhoz, hogy a vásárlók keressék az üzletekben a terméket, a reklám elhanyagolhatatlan.

A tanultak feldolgozása és értelmezése mellett megértettem, hogy a marketing eszközök ismerete nem csupán tanulás kérdése. Hatékony használatuk igazi művészet.

Most, hogy egy hónap választ el minket az Európai Unióhoz való csatlakozástól, úgy érzem, bármely területet is veszem, mindenütt szükség van a felkészülésre. Én a hozzám legközelebb álló témát választottam. Ehhez segítséget nyújtott az, hogy közvetlen betekintést nyerhetek a Bio-Textima Kft. marketing tevékenységébe, és segítséget nyújthatok a további működésékhöz.

Baranyai Zoltán

AZ EURÓ MÚLTJA, JELENE ÉS JÖVŐJE A DOLLÁR ÁRNYÉKÁBAN*

Általában, amikor az ember a dollárra gondol, rögtön az jut eszébe, hogy az amerikai fizetőeszköz a világ vezető valutája. A legerősebb pénz, amit birtokolhat, mivel a legerősebb gazdaság áll mögötte. Az euróval szemben ma még nem alakult ki a legtöbb emberben az a kép, hogy az eurózóna valutája a világ vezető pénzeszköze lenne. Ez valószínű a bevezetés óta eltelt idő rövidségéből is fakad, illetve abból, hogy csak a legutóbbi időben látszanak megnyugodni az euró árfolyammozgásai.

Az eurózóna gazdaságáról sem a legjobb eredmények láttak az utóbbi időben napvilágot. A német és a francia gazdaság is küzd a konvergencia-kritériumok közül a költségvetési deficit kívánt szintre történő leszorításával. Várhatóan szankciókat fog az Európai Bizottság alkalmazni ezen két országgal szemben. Az ilyen és ehhez hasonló hírek pedig nem éppen az Európai Unió és ez által nem az euró hírnevét növelik.

Amennyiben valóban ez az általános vélekedés az euró és a dollár viszonylatában, úgy ez nem feltétlenül helytálló, mivel az utóbbi időben mind az árfolyamokat tekintve mind pedig a gazdasági mutatók szerint gyengült a dollár. Az Egyesült Államok gazdaságát is megviselték a politikai események és a terrorcselekmények is, az elhúzódó intervenciók is nagy költségvonzatúak. Az amúgy sem túl stabil gazdaság recesszióba süllyedt, az egyes mutatók több éves és évtizedes negatív rekordokat döntöttek meg. Rendkívül magasra szökött a munkanélküliség és a folyó fizetésimérleg-hiánya is rekord magasságba emelkedett. Kérdés, hogy ezeken a buktatókon miként tud az Egyesült Államok továbbjutni és az is, hogy az Unió miként fogja majd kordában tartani és szankcionálni a Stabilitási Paktumra fittyet hányó országokat?

Az utóbbi időszak tendenciája az volt, hogy az euró a dollár gyengélkedése hatására teret nyert valamelyest az amerikai pénzzel szemben. Az árfolyamok tekintetében is erősödött az euró – ugyan nem jelentős mértékben, de az árfolyamok miatti veszteségek hatására a valutatartalékokban is – és nőtt az aránya a világ egészének tekintetében.

Az euróval szemben a legfőbb kérdés a közeljövőre vonatkozik; miként fogja a bővítést „túlélni” a valuta, miként fog reagálni az új tagokra, az elmaradottabb gazdaságokra? Emellett Európában még az Egyesült Királyság és Svédország viszonya lehet fontos az euróval kapcsolatban. Azonban míg Svédországnak nincsenek csatlakozási szándékai a közeljövőben, addig az Egyesült Királyságban pedig a bevezetésre vonatkozó haladékkérés, illetve a belső viszonyok elrendezésének és szkeptikus meggyőzésének problémái okozzák azt, hogy legkorábban 2011-re tervezik az euró bevezetését.

A világ viszonylatában, a távolabbi jövőben az a legfőbb kérdés, hogy a Távol-keleti országok – Kína és India – térnyerése mennyire lesz jelentős a dollárral és az euróval szemben? A világ urai tudnak-e lenni a gazdaság tekintetében és így új valuta kerül-e az első pozícióba?

* *Témavezető: Vigh László főiskolai adjunktus, Általános Vállalkozási Főiskola*

Berta Zsuzsanna

SZEMÉLYEK SZABAD MOZGÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN*

A migráció és a foglalkoztatáspolitikai összefüggései

Ha Magyarország Európai Unió csatlakozásáról beszélünk majdnem minden esetben, felmerül a migráció kérdésköre és a munkaerő áramlása. Különböző véleményeket hallhatunk a munkaerő szabad áramlása által kiváltott gazdasági és szociális hatásokról.

Milyen tényezők válthatják ki egy emberben azt az elhatározást, hogy otthonát, vagy akár szeretteit is elhagyva, más országban folytassa életét? A migráció konfliktusokkal járó társadalmi folyamat: nagyfokú toleranciára van szükség mind a befogadó ország, mind a származási ország polgárainak részéről.

Az európai migráció egyidős a kontinens történetével. A XIX. század végén az európai nagyvárosok lakosságának csak kis része született abban a városban, amelyben élt. Rengeteg ember vándorolt el az otthonából vagyonszerzés céljából. Az Egyesült Államok történelmében volt idő, amikor lakosságának harmada a tengerentúlról, főleg Európából költözött be. Az első és második világháború jelentős tömegek kényszer migrációját vonta maga után. A második világháború után létrejött politikai megosztottság a nemzetközi vándorlásra is hatást gyakorolt. Ennek következtében a szovjet érdekszférába tartozó országok állampolgárai a nemzetközi vándormozgalomba csak a rendszerváltozást követően kapcsolódhattak be.

Az Európai Unióban, az 1987-ben hatályba lépett Egységes Európai Okmány, valamint az 1993 januárjára megvalósult az egységes belső piac. Lehetővé vált az úgynevezett négy szabadságjog érvényesülése, aminek értelmében az áruk, a szolgáltatások, és a tőke akadálytalan Közösségen belüli áramlása mellett a munkaerő is szabadon mozoghat. Azonban a munkanélküliség igencsak problémás területnek számít az Európai Unióban. A tagországok munkaerő-piacait igyekeznek megvédeni az újonnan csatlakozó országok munkaerejével szemben, ennek érdekében különböző korlátozó intézkedéseket vezetnek be, hogy az új Európai Unió állampolgárok ne vegyék el a munkahelyeket saját polgáraik elől.

Azonban úgy gondolom, hogy a Magyarországgal kapcsolatos félelmek alaptalanok: a magyarok migrációs hajlandósága igen kicsi és alapvetően átmeneti munkavállalásra irányul. Ennek számos oka van, sok szál köti őket otthonukhoz. Magyarország esetében a nyelvtudás hiánya is nagyon nagy visszatartó erőnek számít. A magyar nép még az országon belül sem mozog szívesen.

Tulajdonképpen csak a fiatal generáció tagjai azok, akik nem ennyire röghöz kötöttek. Magyarországon leginkább a képzett fiatalok gondolkodnak külföldi munkavállalásban. Ez nem jelenthet nagy veszélyt a célország szemszögéből nézve, de Magyarországnak sem végleges veszteség, ugyanis a túlnyomó többség nem akar idegen országban letelepedni, hanem szeretne visszatérni egy bizonyos idő múltán.

Ismert tény, hogy a kivándorlási szándék csökken, ha a származási országban a gazdasági, politikai és szociális körülmények javulnak. Remélhetőleg az Európai Unió csatlakozás segíti Magyarország felzárkózását.

Bízom benne, hogy a most még nagyon-nagy mértékű életszínvonal-különbség érezhetően enyhülni fog, és akkor már nem gazdasági okok, a jobb életkörülmények lesznek a fő motiváló erők, hanem azért hagyja el valaki Magyarországot, hogy idegennyelv-ismeretét megszilárdítva, látókörét szélesítve, tapasztalatokkal gazdagodva és más kultúrákat megismerve térhessen haza.

* *Témavezető: Gyulavári Tamás főiskolai tanár és Nagy István főiskolai tanársegéd, Általános Vállalkozási Főiskola*

Borbényi Laura

A KISKÖRÖSI KISTÉRSÉG BEMUTATÁSA A TÉRSÉG HELYZETELEMZÉSÉN ÉS TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJÁN KERESZTÜL*

Dolgozatom témaválasztásakor úgy gondolom – többi “sorstársammal” ellentétben – nem volt nehéz dolgom. Tudtam, hogy mindenképp a regionális politikával szeretnék foglalkozni. Fontosnak tartottam, hogy olyan munkát végezzek, melynek ötletei, kutatásai a későbbiekben valakinek a hasznára válhatnak. Tősgyökeres keceli mivoltomból fakadóan nem meglepő, hogy végül a Kecel-Kiskőrös-Soltvadkert “aranyháromszögnek” is nevezett kistérség bemutatása mellett döntöttem. Szakdolgozatom célja, hogy olvasója előtt feltárjam a kiskőrösi kistérségben rejlő lehetőségeket, megismertessem a térség erősségeivel és gyenge pontjaival. Remélem dolgozatom olvasójában sikerül eloszlatnom a térség borhamisításnak köszönhetően szerzett rossz hírnevét.

Dolgozatomban a kistérséget a térség helyzetelemzésén és területfejlesztési koncepcióján keresztül mutatom be. A kiskőrösi kistérség Bács-Kiskun megyében található, 15 település alkotja. A kistérség a hajdani járások mintájára alakult, kivételt 2 település képez. A megye 10 kistérsége közül héttel határos. A megye negyedik legnagyobb kiterjedésű kistérsége. A kistérség népsűrűsége alacsony, a megye és régió átlaga alatt van egyaránt. A lakosság egyre jobban elöregedő, évről-évre magasabb az idősek és alacsonyabb a fiatalok száma. Az utóbbi évek csapadékhányának köszönhetően a térségben szárazságról beszélhetünk. Problémát a talajvízszint-süllyedés, defláció és aszály okoz. A térség természeti adottságokban gazdag, melyek közül legfontosabb a magas napfénytartam, a termálvíz és a védett, illetve természeti területek. A kistérség területén található a Kiskunsági Nemzeti Park jelentős része.

Az emberi erőforrások területén a legnagyobb gondot az alacsony képzettségi szint jelenti. A munkanélküliségi ráta viszonylag alacsony, azonban a Központi Statisztikai Hivatal előrejelzése szerint a tartós munkanélküliek aránya évről-évre növekszik. A megye kistérségei közül a kiskőrösi a legrosszabbul állt. A jövedelmi viszonyok tekintetében messzemenően a megye átlaga alatt teljesít.

A kistérségben megjelennek a megye egészének infrastrukturális hiányosságai. Az utak rossz minőségűek, a főutak és mellékutak is fejlesztésre szorulnak. Ezen a területen a másik gondot a csatornázottság hiánya okozza.

A földtulajdonra az elaprózott birtokméret jellemző. A szőlőtermelésnek nagy hagyománya van. A térségben található az ország legnagyobb összefüggő borterülete. Két településen Borlovagrend is alakult, melynek célja a homoki bor hírnevének visszaállítása. A térség profilja alapvetően a szőlő- és gyümölcsstermesztés, mely erősségnek számít, azonban a leromlott ültetvénystruktúra és a rossz hírnév miatt megvannak az ágazat gyenge pontjai.

A mezőgazdasági termékek magas arányának köszönhetően a térségre elsősorban az élelmiszeripar jellemző. Ezen kívül jelentős a borfeldolgozás, műanyaggyártás, a fafeldolgozás és építőipar.

A kistérségre jellemző a vállalkozói aktivitás. A kistérségben, csakúgy, mint a régióban a mikro-vállalkozások száma a legmagasabb. A rendszerváltás után megnőtt a jogi személyiségű szervezetek száma, melyek főként betéti társaságok és korlátolt felelősségű társaságok voltak.

A kistérség egyre növekvő számú turisztikai vonzerővel és programmal rendelkezik, melynek fő forrása a sokszínű nemzetiségi kultúra és a mezőgazdasághoz kapcsolódó évente megrendezésre kerülő események. A térségre főként az egynapos turizmus jellemző, az átutazók száma magas az 53. és 54. számú főutak miatt. A turizmus az az ágazat, mely rendkívül sokat fejlődött az utóbbi években, azonban még mindig vannak hiányosságok. Problémát az infrastruktúra és az összehangolt marketing-tevékenység hiánya jelent.

A területfejlesztési koncepció az 1996-os területfejlesztési törvény eredményeként jött létre. A koncepcióban a megye és a települések meghatározták a fejlesztés irányait, prioritásait és az arra vonatkozó stratégiát. Az elkészített koncepciók alkalmasak arra, hogy irányt mutassanak a területfejlesztésnek, meghatározzák a területfejlesztési források, támogatások elosztásának irányát, segítségükkel megyei, illetve kistérségi szintű pályázatok valósulhassanak meg, valamint alkalmas arra is, hogy sikeressé tegyék a megye és kistérségei fejlődésének megvalósulását.

* *Témavezető: Bilecz Endre főiskolai docens, Általános Vállalkozási Főiskola*

A kistérségben legfontosabb szempont a gazdaság, a környezetvédelem, és az idegenforgalom érdekeinek összehangolása. Fontos feladat a Duna-Tisza köze vízháztartásának javítása, mely vízviasszatartással oldható meg. Mindenféleképpen törekedni kell a mezőgazdasági termékek feldolgozottsági fokának növelésére. A termékek piacra jutásának fokozottabb elősegítése szükséges.

A kiskőrösi kistérség területfejlesztési koncepciójának első prioritásként a változó gazdasági környezethez alkalmazkodó képes gazdasági szerkezet kialakulásának elősegítése szerepel. A második prioritás az életkörülmények, életlehetőségek javítását tűzi ki célul. A harmadik prioritás az együttműködések elősegítését célozza.

A kistérség településeinek többsége rendelkezik általános rendezési tervekkel. A területrendezés és a területfejlesztés szorosan összefügg egymással, valamint a területrendezés a területfejlesztési koncepció egyre inkább szerves részévé válik. A kistérség főközlekedési tengelyek metszéspontjában fekvésének következménye, hogy a legfontosabb területrendezési cél a település elkerülő szakaszok kiépítése.

A fejlődés megalapozásához a települések közötti együttműködés fokozására lenne szükség.

Buru Orsolya

A TRANSZNACIONÁLIS VÁLLALATOK FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE, ÉS SZEREPE A MAGYAR GAZDASÁGBAN*

A nemzetközi kapcsolatok több szinten, sok szereplővel bonyolódnak le. Ezekben a kapcsolatokban az államközi kapcsolatokon kívül, fontos szerepük van a transznacionális kapcsolatoknak. A szakdolgozatom keretében, ennek a kapcsolatrendszernek egy alkotóelemét, a transznacionális vállalatokat emelem ki. A transznacionális vállalatok befolyásolási köre főként gazdasági, de hatással bírnak a politikai kapcsolatokra, és nemzetközi kapcsolatok alakítására is.

Dolgozatom célja volt bemutatni, hogy ezek a globális vállalatok az elmúlt évtizedekben milyen fejlődési folyamatokon mentek keresztül a világban, és Magyarországon. A gazdaság, és a politika mely kölcsönhatásai tettek hatást „életpályájukra”, továbbá hogy mely sajátosságaiknak köszönhetően voltak képesek jelenlegi domináns helyzetüket kivívni a világgazdaságban és Magyarország gazdaságában, valamint a nemzetközi kapcsolatok egyik legmeghatározóbb szereplőivé válni.

Ennek megfelelően diplomamunkám felépítése a következő logikát követi. A dolgozat elején a transznacionális vállalatok helyét a nemzetközi gazdasági kapcsolatok rendszerében szeretném széles körűen szemléltetni, ezt követően a nemzetközi vállalatok igen szoros kapcsolatát kívánom bemutatni a külföldi közvetlen működőtőke áramlásával.

Ezek alapján a harmadik fejezetben a transznacionális vállalatok tevékenységének Magyarország gazdasági helyzetére gyakorolt hatását próbáltam meg különböző statisztikai adatok segítségével ábrázolni. A transznacionális vállalatok sikeressége az anyavállalatok, és a leányvállalatok közti összehangolt együttműködési rendszeren alapul. Fontos szerepet töltenek be a jól kiépített beszállítói rendszerek, berendezések, eszközök, és műszaki technológiát áramoltató „csatornák”.

Reményeim szerint dolgozatomnak sikerült bemutatnia, hogy az elmúlt évtizedekben a transznacionális cégek milyen eseményeknek, gazdasági folyamatoknak köszönhetően tudták kivívni mai domináns helyzetüket. Továbbá bízom abban, hogy dolgozatom megfelelően érzékeltette azt, hogy milyen jelentős szerepet töltenek be Magyarország életében.

* Témavezető: Csáki György főiskolai tanár, Általános Vállalkozási Főiskola

